Honoré de Balzac

Čiča Goriot

e-Lektire
lektire.skole.hr

Honoré de
Balzac

Čiča Goriot

s francuskog prevela
Sanja Lovrenčić

e-Lektire
lektire.skole.hr

e-Lektire

Europska unija
Zajedno do fondova EU

EUROPSKI STRUKTURNI I INVESTICIJSKI FONDOVI

Operativni program KONKURENTNOST I KOHEZIJA

ESF UČINKOVITI LJUDSKI POTENCIJALI

CARNET

e-Škole
USPOSTAVA SUSTAVA RAZVOJA DIGITALNO ZRELIH ŠKOLA
(PILOT PROJEKT)

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.
Više informacija o EU fondovima možete naći na web stranicama Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova Europske unije:
www.strukturnifondovi.hr
Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost Hrvatske akademske i istraživačke mreže – CARNET.

Sadržaj

Honoré de Balzac 4
Prije čitanja..... 7

Čiča Goriot..... 8

Prvo poglavlje: Pansion 10

Drugo poglavlje: Ulazak u otmjeni svijet..... 65

Treće poglavlje: Lažismrt 108

Četvrto poglavlje: Čičina smrt..... 146

Metodički instrumentarij..... 182

Poticaji za daljnji rad 188

Rječnik..... 191

Impresum..... 194

Honoré de Balzac

Tours, 20. V. 1799. – Pariz, 18. VIII. 1850.

Honoré de Balzac je začetnik realizma u francuskoj i europskim književnostima. Premda je autor drama, kazališnih i likovnih kritika, eseja, a djelovao je i kao novinar, Balzac je slavu stekao svojim golemim proznim opusom, u prvom redu ciklusom romana i pripovijetki pod zajedničkim naslovom *Ljudska komedija* (*La Comédie humaine*), u kojemu daje široku sliku francuskoga društva svoga doba. Ljudska komedija nastaje od 1829. do 1852. godine, te uključuje 91 romana i pripovijetki, među kojima je i jedno od njegovih najuspjelijih i najpoznatijih djela, roman *Otac Goriot* (1835.).

Odrastao je u trgovačkoj građanskoj obitelji. Kao mladić odlazi u Pariz s nakanom da izgradi književnu karijeru. Njegov život i djelo počivaju na dvama temeljima nove građanske klase – radu i novcu. Uvjeren kako ništa u životu nije darovano i sve se postiže radom, Balzac je radio (pisao) puno, danju i noću. Objavljivao je literarne tekstove, uređivao časopise, politički se angažirao, učio (sociologiju, filozofiju, ekonomiju), pisao filozofska djela i polemike. Bio je jedan od prvih francuskih profesionalnih književnika, a svoj grandiozan opus stvorio je u relativno kratkom vremenu, od 1830. do 1848. godine.

Napisao je stotinjak djela od kojih je najveći broj obuhvaćen *Ljudskom komedijom* (*La Comédie humaine*). Balzacova je temeljna preokupacija u *Ljudskoj komediji*, koja naslovom uspostavlja asocijativnu vezu s Danteovom *Božanstvenom komedijom*, opisati francusko društvo u prvoj polovici 19 stoljeća. Balzac želi sveobuhvatno prikazati odnos između društva i pojedinca, s mnogih aspekata – moralnoga, emocionalnoga, socijalnoga, ekonomskoga, filozofskoga. *Ljudsku komediju* podijelio je u tri dijela. Prva skupina, *Analitičke studije*, razmatra načela koja upravljaju ljudskim životom; od planiranih 5 romana dovršena je samo *Fiziologija braka* (*La Physiologie du mariage*, 1829.). Druga skupina, *Filozofske studije*, istražuje okolnosti koje određuju čovjekovu sudbinu – od 22 dovršena romana ističu se *Chagrinska koža* (*La Peau de Chagrin*, 1831.) i *Louis Lambert* (1835.). Treća skupina, *Studije društvenog života*, bavi se utjecajem tih načela i okolnosti na živote pojedinaca i društva, a raščlanjena je u 6 podskupina – prizori iz privatnog života (*Otac Goriot* – *Le Père Goriot* iz 1835. i još 26 drugih), prizori iz provincijskog

života (*Ljiljan u dolu – Le Lys dans la vallée*, 1836.; *Eugénie Grandet*, 1833.; *Izgubljene iluzije – Illusions perdues*, 1836–43., i 7 drugih), prizori iz gradskog (pariškog) života (*César Birotteau*, 1837., i 13 drugih) te prizori iz političkoga, vojničkoga i seoskog života. Jedinstvo *Ljudske komedije*, vrlo složene i obimne književne strukture, Balzac je postigao praćenjem istih likova kroz različita djela, što je smatrao svojim velikim otkrićem. Likovi se kroz djela razvijaju, mijenjaju i usložnjuju odnose. Djela iz *Ljudske komedije* drži na okupu i tematika, ali i jedinstvena poetika po kojoj se i danas Balzaca smatra začetnikom realizma kao nove književne epohe. Iako još nasljeduje i brojne romantičarske odlike, Balzac uvodi u književnost nove teme, dotad prešućivanu stvarnost, materijalistički duh društva, služenje novcu i položaju, gubljenje temeljnih ljudskih vrlina, sve veću raslojenost društva, raspad tradicionalnih odnosa. Osim toga, Balzacovi su romani označili početak modernoga romana – kompleksne književne vrste koja u sebi sjedinjuje brojna područja i teži sveobuhvatnosti.

Balzac je značajno utjecao na druge francuske i europske spisatelje u razdoblju realizma, na Dickensa, Flauberta, Zolu. Flaubert ga je osobito cijenio. Balzacov *Ljiljan u dolu* bio je inspiracija Flaubertovu *Sentimentalnom odgoju*, a *Žena od trideset godina Gospođi Bovary*. Rana Balzacova priča *Jedan sat mog života* (1822.) bila je poticaj Proustu za njegov romaneskni ciklus *U traganju za izgubljenim vremenom*. Balzac je utjecao i na hrvatske realiste, osobito na Ksavera Šandora Gjalskog, Antu Kovačića i Vjenceslava Novaka (»hrvatskog Balzaca«).

* * *

Romanom *Otac Goriot* Balzac oslikava srednje i siromašno pariško društvo između Latinske četvrti i predgrađa Saint-Marceau, ljude iz pansiona Vauquer te pariško visoko društvo – salon de Restaud, salon de Nucingen, salon de Beauseant. U oba društvena okruženja ljudski se životi vrte oko novca – zaduživanja, rizičnog ulaganja, zalaganja, posuđivanja, uloga na sreću, novčanih gubitaka i dobitaka. Oba društvena kruga puna su nesretnih ljudi zbog neostvarenih ambicija, neostvarenih ljubavi, neuzvraćenih osjećaja.

Roman ima složenu fabulu, mnoštvo likova u kompleksnim međusobnim odnosima. Tri su fabularne niti koje pratimo do kraja romana: život osiromašenog i od kćeri ostavljenoga J. J. Goriota, negdašnjega bogatog tvorničara; život mladića Eugènea de Rastignaca, sina provincijske osiromašene plemićke obitelji koji je u Pariz došao na studij i s ambicijom da uđe u visoko društvo; život Vautrina, nekadašnjeg robijaša, dobra poznavatelja mutnih i nemoralnih silnica pariškoga društva. Sva su trojica stanari pansiona gospođe Vauquer, uz druge likove sporedno uključene u radnju. Radnjom se ostvaruju tri tematske preokupacije: nesebična očeva ljubav prema kćerima koje ga iskorištavaju; želja i put provincijskog mladića prema uspjehu u pariškom visokom društvu; slika materijalnog i moralnog stanja francuskog društva u prvoj polovici 19. st.

Radnja romana započinje Rastignacovim dolaskom u Pariz i smještajem u Pansion Vauquer. Mladić u Parizu ima rođakinju vojvotkinju Beauseant, koja će mu otvoriti put u otmjene salone te ga upoznati i s Goriotovim kćerima, najprije sa starijom – groficom Anastasiom de Restaud. Grofica Rastignaca ubrzo prestaje primati u svoje društvo, doznavši da on poznaje njezina oca. Rastignac se upoznaje i s drugom Goriotovom kćeri, barunicom Delphine de Nucingen. Obje su kćeri oca iskoristile i odbacile, ne dolaze mu i srame ga se. Goriot cijelo vrijeme misli na kćeri, opravdava ih i kaže da je zadovoljan jer one dobro žive. Kad je umro, na pogreb su došle samo prazne kočije njegovih kćeri, ne i one. Mladi Rastignac platio je pogreb svom prijatelju Goriotu. Shvativši okrutnost i nemoralnost pariškog visokog društva, okrenuo se prema Parizu i rekao: »Sad je na nama dvoma red!«

Balzac u ovom romanu nasljeduje svoju poetiku kritičkoga realizma – prikazuje stvarnost istinito, onakvom kakva jest, i otkriva sve negativnosti društva i pojedinaca. Autor detaljno opisuje i analizira društvenu stvarnost. Ipak, Balzac još posve ne napušta romantičarske postupke vidljive ponajprije po zapletenim i nevjerojatno maštovitim intrigama te tajanstvenim i mračnim likovima.

Otac Goriot je, po Balzacovom običaju, napisan u vrlo kratkom vremenskom periodu. Najprije je u nastavcima objavljen u časopisu *Revue de Paris* 1834.-1835. godine, a kao knjiga nešto kasnije, 1835. godine. U okviru *Ljudske komedije* Balzac ga je isprva svrstao u skupinu djela pod naslovom *Scene iz pariškog života*, da bi to kasnije izmijenio i ovaj roman »preselio« među *Scene iz privatnog života*. Roman je stekao svjetsku slavu, preveden je na mnoge jezike, a doživio je i brojne prerade u drugim medijima.

dr. sc. Jelena Vignjević

Prije čitanja…

- Na portalu e-Lektire za ovo djelo pripremili smo **audiomamac**. Poslušajte ga, ili pogledajte njegov prijevod na hrvatski znakovni jezik.

- U osnovi Balzacova romana *Otac Goriot* tema je očinske ljubavi prema kćerima koje oca iskorištavaju i napuštaju. Ta je tema u književnosti poznata i prije Balzaca: nju obrađuje i Shakespeareova tragedija *Kralj Lear*. Istraži više o toj Shakespeareovoj tragediji – dostupna je na portalu e-Lektire.

  Prisjeti se sadržaja uz pomoć desetominutnog crtanog filma koji sažeto prepričava tragediju *Kralj Lear* na poveznici:
  https://www.youtube.com/watch?v=ptXr7LKylpg

- Razgovarajte u razredu o roditeljskoj ljubavi prema djeci i o ljubavi djece prema roditeljima. Osvrnite se pritom i na četvrtu među zapovijedima koje je Jahve dao Mojsiju: »Poštuj oca i majku da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji.«

Čiča Goriot

VELIKOM I ČUVENOM
GEOFFROYU SAINT-HILAIREU[1]

Kao svjedočanstvo divljenja
što ga osjećam prema njegovom radu i geniju.

de Balzac

[1] *Étienne Geoffroy Saint-Hilaire* (1772.-1844.) bio je prirodoslovac, profesor zoologije, te osnivač zoološkog vrta pri Botaničkom vrtu u Parizu. Balzac, koji je u mladosti slušao njegova predavanja u Prirodoslovnom muzeju, ovom posvetom otkriva svoju težnju za objektivnom, racionalnom metodom kojom bi književnost analizirala ljudsko društvo.

Prvo poglavlje

Pansion

Gospođa Vauquer, rođena de Conflans, stara je žena koja već četrdeset godina drži privatni pansion koji se nalazi u Novoj ulici Svete Geneviève, između Latinske četvrti i predgrađa Saint-Marceau. Taj pansion, poznat pod imenom Kuća Vauquer, prima i muškarce i žene, mlade ljude i starce, a zli jezici nikad nisu ocrnili običaje tog uglednog etablismana. No, kroz trideset godina nikada se ondje nije moglo vidjeti nijedne mlade žene, a mladiću koji bi ondje boravio obitelj je zacijelo davala prilično oskudnu potporu. Ipak, 1819, u vrijeme u kojemu počinje ova drama, ondje se nalazila jedna siromašna djevojka. Koliko god riječ drama došla na zao glas zbog pretjeranog i neprikladnog načina na koji se ljudi njome razmeću u ovim vremenima tugaljive književnosti, ovdje ju je ipak nužno primijeniti: ne zato što bi ova pripovijest bila dramatična u pravom smislu riječi; no, kad djelo dođe kraju, možda će biti proliveno nešto suza *intra muros et extra*[2]. Hoće li je razumjeti izvan Pariza? Tu ima mjesta sumnji. Posebnosti ove pozornice pune lokalnih zapažanja i boja mogu biti cijenjene samo između brežuljaka Montmartrea i uzvisina Montrougea, u toj glasovitoj dolini žbuke vječito spremne da otpadne i crnih potoka blata; dolini ispunjenoj stvarnim patnjama i često lažnim radostima, toliko silno nemirnoj da samo nešto krajnje pretjerano može proizvesti imalo trajniji dojam. Ipak, tu i tamo može se naići na boli što ih nagomilani grijesi i vrline čine velikima i ozbiljnima, te će se pred njima sebičnost i koristoljublje zaustaviti i sažaliti; no dojam što će ga takve boli na njih ostaviti bit će poput sočnog voća koje se brzo guta. Bojna kola civilizacije, nalik kolima idola iz Jaggernata[3], pomalo gube brzinu zbog nekog srca koje je teže zdrobiti no druga pa im zaustavlja kotač; ipak, ona će ga brzo razbiti i nastaviti svoj pobjednički korak. Tako činite vi, vi koji držite ovu knjigu bijelom rukom, vi koji se zavaljujete u mek naslonjač govoreći sebi: možda će me ovo zabaviti. Nakon što pročitate o tajnim patnjama čiče Goriota, s tekom ćete večerati, stavljajući vlastitu neosjetljivost na piščev račun, prigovarajući mu da pretjeruje, optužujući ga za pjesništvo. Ah! znajte: ova drama

[2] *Intra muros et extra* – latinski, između zidova i izvan njih.

[3] *Idol iz Jaggernata* – kip hinduskog boga Višnua koji voze na kolima pred koja se bacaju vjernici.

nije ni izmišljotina ni roman. *All is true*[4], toliko je istinita da svatko može njezine elemente prepoznati u svojoj blizini, možda i u svojemu srcu.

Kuća u kojoj djeluje privatni pansion pripada gospođi Vauquer. Nalazi se u dnu Nove ulice Svete Geneviève, na mjestu gdje se zemljište spušta prema ulici Arbalète tako naglo i neugodno da se konji rijetko uspinju i silaze tuda. Ta okolnost pojačava tišinu koja vlada u tim ulicama, stisnutim između crkve Val-de-Grâce i Panthéona, dviju znamenitih građevina koje mijenjaju boju zraka nad gradom ubacujući žute tonove, i sve pomračuju strogim sjenama svojih kupola. Ovdje su pločnici suhi, u kanalima nema ni blata ni vode, trava raste uz zidove. I najbezbrižnijega čovjeka ovdje hvata tuga kao i sve prolaznike, štropot kola tu postaje događaj, kuće su sumorne, zidovi mirišu na zatvor. Parižanin koji tu zabasa vidjet će samo pansione ili zavode, bijedu ili dosadu, starost koja umire, veselu mladost koja je prisiljena raditi. Nijedna pariška četvrt nije strašnija ni, recimo i to, manje poznata. Nova je ulica Svete Geneviève nadasve nalik kakvom brončanom okviru, jedinom koji odgovara ovoj pripovijesti za koju je teško dovoljno pripremiti um zagasitim bojama i ozbiljnim mislima; jednako tako putnik silazeći u katakombe osjeća, od jedne stube do druge, kako je danjeg svjetla sve manje i kako vodičev glas postaje šupalj. Istinite li usporedbe! Jer tko će odlučiti što je strašnije vidjeti, opustošena srca ili prazne lubanje?

Pročelje pansiona gleda prema malom vrtu, tako da kuća stoji u pravom kutu prema Novoj ulici Svete Geneviève, odakle je možete vidjeti u cijeloj dubini. Duž tog pročelja, između kuće i maloga vrta, proteže se pošljunčen jarak, širok oko dva metra, ispred kojega je pijeskom posut put, a uz njega geraniji, oleandri i mogranji posađeni u velike posude od plave i bijele fajanse. Na taj se put ulazi kroz jednostruka vrata natkriljena oglasom na kojemu piše: KUĆA VAUQUER, a ispod toga: *Građanski pansion za oba spola i drugo.* Danju se kroz rešetkasta vrata, oboružana vrištavim zvoncem, može vidjeti, na kraju maloga pločnika, na zidu nasuprot ulici, plitku nišu koju je neki umjetnik iz te četvrti obojao kao zeleni mramor. Pod zaštitom što je oponaša ta oslikana površina uzdiže se kip koji predstavlja Ljubav. Gledajući njegovu raspucalu površinu, ljubitelji simbola otkrili bi tu možda mit o pariškoj ljubavi kakva se liječi nekoliko koraka dalje[5]. Pod podnožjem kipa ovaj napola izbrisan natpis podsjeća na vrijeme iz kojega potječe taj ukras i svjedoči o zanosu Voltaireom koji se 1777 vratio u Pariz:

Tko god jesi, evo tvojega gospodara:
on to jest, il bješe, ili biti mora.

[4] *All is true* – Sve je istina, drugi naslov Shakespeareove tragedije *Henry VIII.*

[5] Misli se na kapucinsku bolnicu u četvrti Saint-Jacques, gdje su se liječili oboljeli od spolnih bolesti.

Kad se spušta noć, umjesto rešetkastih vrata zatvaraju se puna. Mali vrt, širok koliko je pročelje dugačko, zatvoren je zidom ulice i graničnim zidom susjedne kuće, prekrivenim ogrtačem od bršljana koji ga potpuno skriva, te privlači poglede prolaznika izgledom koji je u Parizu vrlo živopisan. Svi su ti zidovi prekriveni brajdama i vinovom lozom čiji su sitni i prašni plodovi svake godine predmet strahovanja gospođe Vauquer, kao i njezinih razgovora sa stanarima. Duž svakog zida uska staza vodi do nekoliko lipovih stabala čije ime gospođa Vauquer, premda rođena de Conflans, uporno izgovara na pogrešan način, unatoč gramatičkim primjedbama svojih gostiju. Između ta dva uzdužna puteljka nalazi se gredica s artičokama zakriljena okresanim voćkama, obrubljena kiselicom, salatom i peršinom. Pod krošnjama lipovih stabala u zemlju je usađen okrugao stol, obojan zeleno, okružen sjedalima. Tu, za vrućih dana, stanari koji su dovoljno bogati da si mogu priuštiti kavu, dolaze uživati u njoj na vrućini od koje bi se i pilići izlegli iz jaja. Pročelje, tri kata visoko i okrunjeno mansardama, sagrađeno je od kamena i oličeno onom žutom bojom koja daje prostački izgled gotovo svim kućama u Parizu. Pet je prozora na svakom katu, imaju mala okna i opremljeni su rebrenicama od kojih se svaka podiže na drugačiji način, pa su sve njihove linije u neskladu. S bočne strane ta kuća ima po dva prozora koji u prizemlju kao ukras imaju željezne rešetke. Iza zgrade nalazi se dvorište široko nekih dvadeset stopa, na kojemu u skladu i slozi žive prasad, kokoši, kunići, a u dnu se uzdiže spremište za drva. Između te drvarnice i kuhinjskog prozora visi mala smočnica iz koje cure masne vode slivnika. To dvorište ima jedna uska vrata prema Novoj ulici Svete Geneviève, kroz koja kuharica izbacuje kućne otpatke, te pod prijetnjom zaraze čisti tu kaljužu silnim količinama vode.

Po prirodi namijenjeno potrebama građanskog pansiona, prizemlje se sastoji od salona u koji se ulazi kroz staklena vrata, a osvijetljen je i dvama prozorima koji gledaju na ulicu. Taj je salon povezan s blagovaonicom koja je pak od kuhinje odvojena stubištem čije su stube načinjene od obojenog i ulaštenog drveta i taraca. Ništa ne pruža toliko žalostan prizor kao taj salon sa svojim naslonjačima i stolcima, presvučenim grubom tkaninom na kojoj se smjenjuju zagasite i svjetlije pruge. U sredini se nalazi okrugao stol s pločom od mramora Svete Ane[6], okićen servisom od bijelog porculana ukrašenog napola izbrisanim zlatnim linijama, kakav se danas posvuda može naći. Ta prostorija, prilično lošeg drvenog poda, obložena je drvetom do visine prsa. Ostatak zidova obložen je lakiranim papirom koji prikazuje glavne prizore iz *Telemaha*[7] čiji su klasični likovi obojeni. Uokvirena ploha između prozora s rešetkama nudi gostima pansiona sliku gozbe što ju je za Odisejevog sina priredila Kalipso[8]. Već četrdeset godina ta slika izaziva šale mlađih gostiju pansiona koji smatraju da se uzdižu iznad vlastita položaja rugajući se objedu na koji ih osuđuje bijeda. Kamin od kamena, čije uvijek čisto ognjište svjedoči da se tu vatra pali samo u izuzetnim zgodama, ukrašen je dvjema vazama punim

[6] *Mramor svete Ane* – sivi mramor prošaran bijelim.

[7] *Telemah* – roman pisca Fenelona (1651.-1715.), nadahnut *Odisejom*.

[8] U grčkoj predaji Kalipso je božica koja živi na otoku Ogigiji gdje je dočekala Telemaha, Odisejevog sina.

umjetnoga cvijeća, ostarjelog i zarobljenog, a uz njih stoji još i sat s njihalom, načinjen od plavkastog mramora koji odaje najgori neukus. Ta prva prostorija odiše nekim mirisom koji nema imena u jeziku, a trebalo bi ga nazvati *mirisom pansiona*. Podsjeća na zatvorenost, vlagu, užeglu masnoću; izaziva osjećaj hladnoće, vlagu u nosu, zavlači se u odjeću; ima okus prostorije u kojoj se objedovalo; zaudara na poslugu, smočnicu, sirotište. Možda bi ga se moglo opisati kad bismo izmislili način kojim bismo ocijenili elementarne i odvratne čestice, katarne i *sui generis*, što ih ispušta dah svakog stanara, mladog i starog. No dobro! ali unatoč tim bljutavim užasima, u usporedbi sa susjednom blagovaonicom taj će vam se salon učiniti elegantnim i mirisnim poput kakvog budoara[9]. Ta je pak prostorija, potpuno obložena drvetom, nekoć bila obojena nekom danas nerazaznatljivom bojom, koja služi tek kao podloga slojevima prljavštine i njezinim crtežima neobičnih oblika. Ti su zidovi obloženi ljepljivim kredencima u kojima stoje okrhnute mutne boce, prstenovi od metala koji se prelijeva, gomile tanjura od debelog porculana s plavim obrubima, proizvedenih u Tournaiu. U jednom je uglu smještena kutija s označenim pretincima u kojoj se čuvaju ubrusi svakoga gosta, umrljani hranom ili vinom. Tu možete naći neuništive komade namještaja koji su izbačeni odasvud, no ovdje su našli svoje mjesto, kao što su oni otpaci civilizacije smješteni u Bolnici neizlječivih. Tu ćete vidjeti barometar s kapucinom koji izlazi kad pada kiša, grozne gravire koje ubijaju tek, sve uokvirene lakiranim drvetom sa zlatnim nitima; zidni sat od kornjačevine s umecima od bakra; zelenu peć, Argandove svjetiljke[10] na kojima se prašina miješa s uljem, jedan dugačak stol pokriven voštanim platnom dovoljno masnim da bi neki gost šaljivčina mogao upisati svoje ime služeći se prstom kao perom; kljaste stolce; jadne male prostirke od rogoza koji se vječito trga ali ga uvijek još ima, bijedne grijalice s probijenim rupama i rastavljenim zglobovima, pougljenjenih drvenih dijelova. Kad bismo htjeli objasniti koliko je sav taj namještaj star, napukao, truo, drhtav, izjeden, kljast, kukavan, nemoćan, na izdisaju, trebalo bi mu posvetiti opis koji bi previše usporio našu pripovijest, što nam užurbani ljudi ne bi oprostili. Crven popločan pod pun je udubina što ih je stvorilo laštenje ili bojanje. Ukratko, tu vlada bijeda bez poezije; štedljiva, prikrivena, otrcana bijeda. Tu doduše još nema blata, no ima mrlja; tu nema dronjaka ni rupa, no sve će se ubrzo pretvoriti u trulež.

Ta prostorija blista u svom punom sjaju u trenutku kad, oko sedam sati ujutro, mačka Gospođe Vauquer prethodi svojoj gospodarici, skače na kredence, njuška mlijeko u zdjelicama koje su prekrivene tanjurima, te se oglašava svojim jutarnjim predenjem. Ubrzo se pojavljuje i udovica, ukrašena kapom od tila ispod koje visi uvojak loše namještene lažne kose; ona hoda povlačeći izgažene papuče. Njezino vremešno debeljuškasto lice usred kojega se uzdiže nos sličan papiginu kljunu, njezine punašne male ruke, cijela njezina osoba tusta poput crkvenog štakora, njezino prepuno uzbibano poprsje, sve je to u skladu s tom prostorijom koja se znoji nesrećom, u kojoj skriva proračunatost i čiji

[9] Franc. *boudoir* – elegantan ženski salon.

[10] Svjetiljke na ulje što ih je izumio fizičar Argand.

toplo smradan zrak gospođa Vauquer udiše bez gađenja. Njezino lice, svježe poput prvog jesenskog mraza, njezine borama okružene oči čiji izraz se kreće od osmijeha propisanog plesačicama do oporog mrštenja lihvara, ukratko, cijela njezina osoba objašnjava taj pansion kao što pansion podrazumijeva i njezinu osobu. Zatvor ne ide bez tamničara, ne možete zamisliti jedno bez drugog. Blijedo salo te male žene proizvod je toga života kao što je tifus posljedica bolničkih isparavanja. Njezina vunena pletena suknja, koja prelazi preko podsuknje načinjene od neke stare haljine čija vatirana podstava izviruje kroz razderotine u istrošenoj tkanini, slika je u malom toga salona, blagovaonice, tijesnoga vrta, najavljuje kuhinju i nagoviješta stanare. Kad je ona tu, slika je potpuna. Sa svojih pedesetak godina, gospođa Vauquer sliči svim onim ženama *koje su imale nesreću*. Njezin je pogled staklast, ona zrači nedužnošću svodilje koja će planuti bijesom ne bi li iznudila više novaca, no inače spremna na sve ne bi li ublažila svoju sudbinu, spremna predati Georgesa ili Pichegrua, kad bi još postojali kakav Georges ili Pichegru koje bi se moglo izručiti.[11] Ipak, *ona je u dubini duše dobra žena*, govore stanari koji, slušajući je kako stenje i kašlje poput njih, vjeruju da je i siromašna kao oni. Tko je bio gospodine Vauquer? Nikada nije pripovijedala o pokojniku. Kako je izgubio svoj imetak? Nizom nesreća, odgovarala je. Bio se loše ponio prema njoj, nije joj ostavio ništa osim očiju za plakanje, te kuće za život i prava da ne suosjeća ni sa čijom nevoljom jer je ona sama, govorila je, pretrpjela sve što je moguće pretrpjeti. Debela Sylvie, kuharica, požurila bi servirati doručak stanarima pansiona, čim bi čula korake svoje gospodarice.

Vanjski su se gosti uglavnom pretplaćivali samo na večeru, koja je koštala trideset franaka mjesečno. U vrijeme kad počinje ova pripovijest stalnih stanara bilo je sedam. Na prvome su katu bila dva najbolja stana u kući. Gospođa Vauquer stanovala je u skromnijemu, a drugi je pripadao gospođi Couture, udovici izvjesnoga povjerenika za plaće u vojsci Republike Francuske. S njom je živjela vrlo mlada djevojka, po imenu Victorine Taillefer, kojoj je gospođa bila poput majke. Dvije su dame za taj smještaj plaćale tisuću osamsto franaka. I dva stana na drugom katu bila su zauzeta; u jednome je živio starac po imenu Poiret, u drugome čovjek četrdesetih godina koji je nosio crnu vlasulju, bojao zaliske, govorio da je bivši trgovac i zvao se gospodin Vautrin. Treći se kat sastojao od četiri sobe, od kojih su dvije bile iznajmljene; u jednoj je živjela usidjelica zvana gospođica Michonneau, a u drugoj negdašnji proizvođač rezanaca, talijanske tjestenine i škroba koji je dopuštao da ga zovu čiča Goriot. Preostale dvije sobe bijahu namijenjene pticama selicama, onim nesretnim studentima koji, poput čiče Goriota i gospođice Michonneau, nisu mogli izdvojiti više od četrdeset pet franaka mjesečno za smještaj i hranu; no gospođa Vauquer nije baš čeznula za takvima, te ih je primala samo kad ne bi našla ništa bolje: jeli su previše kruha. U ovom trenutku jedna od tih soba pripadala je mladome čovjeku koji je iz okolice Angoulêmea stigao u Pariz kako bi

[11] Charles Pichegru (1761.-1804.) bio je general revolucionarne vojske, a Georges Cadoudal (1771.-1804.) vendejski zapovjednik; obojica su kovali zavjeru protiv Napoleona dok je bio Prvi konzul. Prije nego što su uhićeni, nuđene su za njih visoke nagrade.

studirao pravo, i čija je brojna obitelj podnosila teška odricanja kako bi njemu mogla slati tisuću dvjesto franaka godišnje. Eugène de Rastignac, kako mu je bilo ime, bio je jedan od onih mladića koje je neimaština navikla na rad, koji već u djetinjstvu shvaćaju nade što ih njihovi roditelji polažu u njih, te pripremaju sebi lijepu budućnost život razmišljajući o domašaju svojega studija i prilagođavajući ga unaprijed kretanjima društva kako bi bili prvi koji će ga iskoristiti. Bez njegovih znatiželjnih zapažanja i vještine kojom se znao uvući u pariške salone, ovoj bi pripovijesti nedostajale boje stvarnosti koje će joj nedvojbeno dati njegova oštroumnost i želja da pronikne zagonetku jedne strašne situacije koju su jednako brižljivo skrivali oni koji su je stvorili kao i oni koji su je podnosili.

Iznad tog trećeg kata nalazio se tavan na kojemu se moglo sušiti rublje, te dvije potkrovne sobe u kojima su spavali sluga Christophe i debela Sylvie, kuharica. Osim sedam stalnih stanara, gospođa Vauquer imala je svake godine osam studenata prava ili medicine, te dvoje ili troje stalnih gostiju koji su živjeli u toj četvrti, pretplaćenih samo na večeru. U blagovaonici je večeralo osamnaest osoba, a mogla je primiti dvadesetak; no ujutro tu bi se našlo samo sedam stanara koji su za vrijeme doručka izgledali poput obitelji koja se našla za stolom. Svi su silazili u papučama, dopuštali sebi povjerljive primjedbe o odijevanju i izgledu vanjskih gostiju ili o događajima prethodne večeri, izražavajući se s povjerenjem ljudi koji su međusobno prisni. Tih sedam stanara bijahu razmažena djeca gospođe Vauquer koja im je s astronomskom preciznošću odmjeravala usluge i pažnje prema iznosu koji su joj plaćali. Na isti je način procjenjivala ta bića što ih je okupio slučaj. Dvojica stanara s drugog kata plaćali su samo po sedamdeset dva franka mjesečno. Takva niska cijena, kakva se inače može naći samo u predgrađu Saint-Marcel, između Bourbe i Salpetrière, a iz koje bijaše izuzet jedino stan gospođe Couture, značila je da ti stanari podjednako trpe teret manje ili više očite nesreće. Očajan dojam što ga je izazivala unutrašnjost te kuće ponavljao se pri pogledu na odjeću njezinih stanara, jednako oronulu. Muškarci su nosili redingote čija je boja postala problematična, cipele poput onih što ih u elegantnim četvrtima ostavljaju pokraj ulaza, iznošeno rublje, odijela kojima je preostala još samo duša odijela. Žene su imale haljine koje su izišle iz mode, izblijedjele, nanovo obojane, pa opet izblijedjele, pokrpane stare čipke, rukavice sjajne od korištenja, crvenkasto žute ovratnike i otrcane rupce. Premda je odjeća bila takva, gotovo svi su pokazivali solidno građena tijela, konstitucije koje su odoljele olujama života, lica hladna, tvrda, izlizana poput kovanica povučenih iz opticaja. Usta bez svježine bila su naoružana pohlepnim zubima. Pogled na te stanare izazivao je pomisao na drame koje su se zbivale ili se upravo zbivaju; ne one drame koje se igraju uz svjetlosti pozornice, ispred obojanog platna, nego žive i nijeme drame, hladne drame koje vrelo pokreću srca, drame bez kraja.

Stara gospođica Michonneau nosila je nad svojim umornim očima prljav štitnik od zelene svile obrubljene žicom od žute mjedi koji bi poplašio i anđela Milosrđa. Činilo se da njezin šal s oskudnim, tužnim resama prekriva kostur, toliko su oblici ispod njega bili uglati. Koja je kiselina otela tom biću njegove ženske oblike? Zacijelo je nekoć bila

zgodna i lijepo građena. Je li to bio porok, tuga, pohlepa? Je li previše voljela, je li bila lihvarka ili samo kurtizana? Je li tom starošću pred kojom bježe prolaznici ispaštala pobjede bezobzirne mladosti u kojoj su se gomilali užici? Njezin prazan pogled izazivao je studen, a njezin zgrčen lik jezu. Imala je svijetao glas cvrčka koji viče iz svojega grma kad se približava zima. Govorila je kako je njegovala jednoga starog gospodina koji je patio od upale mjehura i kojega su napustila njegova djeca vjerujući da nema novaca. Taj joj je starac ostavio tisuću franaka doživotne rente, koju su joj povremeno osporavali njegovi nasljednici čijim je klevetama bila stalno izvrgnuta. Premda je igra strasti poharala njezino lice, u njegovom je tkanju još bilo izvjesnih ostataka bjeline i finoće po čemu se dalo zaključiti da i tijelo još čuva neke tragove ljepote.

Gospodin Poiret bio je neka vrsta mehanizma. Gledajući ga kako se poput sive sjene vuče nekom od staza Botaničkog vrta, glave pokrivene starom mlohavom kapom, jedva držeći u ruci štap s glavicom od požutjele slonovače, puštajući da mu lepršaju otrcani skuti redingota koji je loše skrivao gotovo prazne hlače i noge u plavim čarapama koje su posrtale poput nogu pijanoga čovjeka, pokazujući prljav bijel prsluk i nabore na prsima košulje od grubog zgužvanog muslina koji je loše pristajao uz kravatu svezanu oko njegovog purećeg vrata, mnogi su se ljudi pitali pripada li doista ta kineska sjena smionoj rasi Jafetovih[12] sinova koji lepršaju Talijanskim bulevarom. Kakav ga je rad mogao tako naborati? Kakva li je strast zatamnila njegovo gomoljasto lice koje bi se, nacrtano kao karikatura, činilo nemogućim? Što je prije bio? Ta možda je bio činovnik u Ministarstvu pravde, u uredu u koji krvnici šalju svoje troškovnike, račun od nabave crnih poveza za ocoubojice, piljevine za košare, uzica za noževe giljotine. Možda je bio preuzimač na vratima neke klaonice, ili podnadzornik u javnoj čistoći. Ukratko, činilo se da je taj čovjek jedan od magaraca u našem velikom društvenom mlinu, jedan od onih pariških Ratona koji čak ne prepoznaju svoje Bertrande[13], neki stožer oko kojega se vrte javne nedaće ili prljavštine, napokon, jedan od onih ljudi za koje kažemo kad ih ugledamo: *Mora ipak biti i takvih*. Otmjeni Pariz ne poznaje te likove blijede od duševnih ili tjelesnih stradanja. No Pariz je pravi ocean. Bacite li u njega bacite sondu, nećete doznati koliko je dubok. Istražujte ga, opisujte ga! koliki god trud uložili u to istraživanje, u to opisivanje, i koliko god brojni i revni bili istraživači toga mora, uvijek će se naći neko netaknuto mjesto, nepoznato skrovište, cvijeće, biserje, čudovišta, nešto nečuveno što su književni ronioci zaboravili. Kuća Vauquer jedna je od takvih zanimljivih nakaznosti.

Dva su lika tu oštro odudarala od ostalih stanara i redovnih gostiju. Premda je nezdravo bljedilo gospođice Victorine Taillefer podsjećalo na bljedilo djevojaka koje pate od slabokrvnosti, i premda se tugom koja joj je bila uobičajena, držanjem koje odaje nelagodu, te siromašnim i krhkim izgledom uklapala u opći duh patnje u pozadini te slike, ipak je njezino lice bilo mlado, njezini pokreti i glas živahni. Ta mlada nesretnica

---

[12] *Jafet* – biblijski lik, treći Noin sin, praotac ljudi bijele kože.

[13] *Ratons* i *Bertrand* – aluzija na imena dviju životinja u La Fontaineovoj basni *Majmun i mačak*. Dok mačak izvlači kestenje iz vatre, majmun nema drugog posla nego da ga jede.

bila je nalik grmu požutjelog lišća koji je nedavno zasađen u nepovoljno tlo. Njezino crvenkasto lice, svijetla pomalo riđa kosa, neobično tanak struk zračili su dražešću kakvu suvremeni pjesnici nalaze u statuetama iz srednjega vijeka. Njezine sive oči prošarane crnim izražavale su kršćansku blagost i pomirenost sa sudbinom. Njezine jednostavne, jeftine haljine odavala su mladenačke oblike. Bila je lijepa u usporedbi s onim što ju je okruživalo. Da je bila sretna, bila bi prekrasna; sreća je poezija žene, kao što su haljine njihov ukras. Da je radost plesa obasjala to blijedo lice ružičastim tonovima, da su užici otmjenoga života ispunili, zarumenili te već pomalo upale obraze, da je ljubav oživjela te tužne oči, Victorine bi se moga mjeriti s najljepšim djevojkama. Nedostajalo joj je ono što ženu drugi put čini ženom, haljine i ljubavna pisma. Njezina prošlost ispunila bi cijelu knjigu. Otac joj je vjerovao da ima razloga ne priznati je za svoje dijete, nije htio da ona živi pokraj njega, dodijelio joj je samo šest stotina franaka godišnje, te je oporukom odredio da njegovu imovinu u cijelosti nasljeđuje njegov sin. Za siroticu se, kao da je njezino dijete, brinula gospođa Couture, daljnja rođakinja Victorinine majke koja je nekoć k njoj došla umrijeti od očaja. Na nesreću udovica povjerenika za plaće u vojsci Republike nije na svijetu imala ništa osim svoje udovštine[14] i mirovine; moglo se dogoditi da jednoga dana ostavi tu jadnu djevojku, bez iskustva i bez sredstava, na milost i nemilost svijetu. Dobra je žena vodila Victorinu na misu svake nedjelje, na ispovijed svakih petnaest dana, ne bi li je, za svaki slučaj, bar učinila pobožnom. Imala je pravo. Vjerski su osjećaji nudili budućnost tom nepriznatom djetetu koje je voljelo svojega oca, te je svake godine odlazilo k njemu kako bi mu donijelo oproštaj svoj majke, ali je također svake godine ostajalo pred neumoljivo zatvorenim vratima očinske kuće. Njezin brat, njezin jedini posrednik, nije ju došao vidjeti nijednom u četiri godine i nije joj slao nikakve pomoći. Zaklinjala je Boga da otvori oči njezinom ocu, smekša srce njezinoga brata i molila je za njih ne optužujući ih ni za što. Gospođa Couture i gospođa Vauquer nisu mogle u rječniku uvreda naći dovoljno riječi kojima bi opisale to barbarsko ponašanje. Kad bi njih dvije stale kleti besramnog milijunaša, Victorine bi govorila blage riječi nalik pjesmi ranjenog goluba grivnjaša čiji bolni krik još uvijek izražava ljubav.

Eugène de Rastignac imao je sasvim južnjačko lice, svijetlu put, crnu kosu, plave oči. Njegov izgled, njegovo ponašanje, njegov uobičajeni stav odavali su sina plemićke obitelji u kojoj se prvotni odgoj sastoji samo u usvajanju nasljeđa dobrog ukusa. Ako je bio štedljiv s odijelima, te je običnim danima trošio odjeću od prošle godine, ipak je ponekad mogao izići opremljen poput otmjenog mladića. Obično je nosio stari redingot, iznošen prsluk, nelijepu crnu kravatu, otrcanu i studentski nemarno svezanu, hlače koje su bile u skladu s ostalim i čizme s pokrpanim potplatima.

Vautrin, četrdesetogodišnji muškarac s obojenim zaliscima, bio je svojevrstan prijelaz između ta dva lika i ostalih. On bijaše jedan od onih ljudi za koje se kaže: taj je čovjek prava ljudina! Imao je široka ramena, dobro razvijeno poprsje, izrazite mišiće, a zaglavci njegovih širokih i uglatih ruku bijahu obilježeni čupercima guste vatreno crvene

[14] *Udovština* – dobra što ih je muž određivao svojoj ženi u slučaju da poživi duže od njega.

dlake. Njegovo lice, izbrazdano preranim borama, pokazivalo je znakove grubosti koji su dovodili u pitanje njegovo ljubazno i druželjubivo ponašanje. Njegov glas između basa i baritona, u skladu s njegovom grubom veselošću, nije bio neugodan. Bio je susretljiv i sklon šali. Ako neka brava ne bi radila kako treba, on bi je ubrzo rastavio, popravio, nauljio, dotjerao i ponovno postavio, govoreći: »Ta stvar me poznaje.« Uostalom, on se razumio u sve, u brodove, u more, u Francusku, u strane zemlje, poslove, ljude, događaje, zakone, palače i zatvore. Kad bi se netko previše jadao, on bi mu odmah nudio svoju pomoć. Nekoliko je puta posuđivao novac gospođi Vauquer i nekim stanarima; no njegovi bi dužnici radije umrli nego mu ostali dužni, toliko je, unatoč svojemu dobroćudnom izgledu, ulijevao straha izvjesnim prodornim i odlučnim pogledom. Načinom na koji bi štrcao pljuvačku odavao je nepokolebljivu hladnokrvnost čovjeka koji ne uzmiče ni pred zločinom ako se njime može izvući iz neugodne situacije. Činilo se da njegovo oko, poput oka kakvog strogog suca, prodire do dna svih pitanja, svih savjesti, svih osjećaja. Običavao je izlaziti nakon doručka, vratiti se na večeru, provesti opet cijelu večer vani, te se vratiti se u pansion oko ponoći, pomoću ključa za sve brave koji mu je povjerila gospođa Vauquer. Jedini je on uživao u toj povlastici. No, on je bio i u najvećem prijateljstvu s udovicom koju je nazivao mamom i znao je obujmiti oko pasa: laskava gesta koju je ona slabo razumjela! Dobra je žena mislila da je to još uvijek prilično lako, no samo je Vautrin imao dovoljno dugačke ruke za taj široki obujam. Njegova osobitost bila je i to što je velikodušno plaćao petnaest franaka mjesečno za *gloriju* koju je pio uz desert[15]. Ljudi manje površni nego što su bili mladići poneseni kovitlacem pariškoga života i starci ravnodušni prema svemu što ih se izravno ne tiče, ne bi se zaustavili na nejasnom dojmu što ga je izazivao Vautrin. On je znao ili slutio sve o poslovima onih koji su ga okruživali, no nitko nije mogao proniknuti ni u njegove misli ni u ono čime se bavio. I premda je postavio svoju prividnu dobroćudnost, stalnu ljubaznost i veselost kao zapreku između sebe i drugih, ipak je znao dopustiti da na površinu izvire zastrašujuće dubine njegove ličnosti. Često bi kakva dosjetka, dostojna Juvenala, kojom bi, kako se činilo, s užitkom izvrgnuo ruglu zakone, ili ošinuo visoko društvo prokazujući njegovu nedosljednost, dala naslutiti da je kivan na društveni poredak, te da u dubinama njegova života postoji neka brižljivo skrivena zagonetka.

Privučena, možda i nesvjesno, snagom jednoga ili ljepotom drugoga, gospođica Taillefer dijelila je svoje potajne poglede i skrivene misli između toga četrdesetogodišnjaka i mladoga studenta; no činilo se da nijedan od njih dvojice ne sanjari o njoj, premda je sreća mogla naglo promijeniti njezin položaj i učiniti je bogatom udavačom. Uostalom, nitko se od tih ljudi nije se trudio provjeriti jesu li nesreće što ih drugi među njima spominju stvarne ili izmišljene. Svi su jedni prema drugima osjećali tek ravnodušnost pomiješanu s oprezom, posljedicom njihovih osobnih životnih priča. Svi su znali da ne mogu jedni drugima ublažiti tegobe, a pripovijedajući o njima već su iscrpli sve izvore vlastite sućuti. Slični starim supružnicima, nisu više imali što reći jedni drugima. Među

[15] *Glorija* – kava s rakijom ili rumom.

njima su, dakle, postojali samo još odnosi mehaničke naravi, igra nepodmazanih kotačića. Svi bi na ulici bez oklijevanja prošli mimo kakvog slijepca, bez ikakvih osjećaja slušali izvještaj o nečijoj nesreći i u smrti vidjeli rješenje problema nekog jadnika koji bi ih i u svojoj najgoroj agoniji ostavljao hladnima. Najsretnija među tim opustošenim dušama bila je gospođa Vauquer koja je vladala tom svima otvorenom ubožnicom. Samo je njoj taj mali vrt što su ga tišina i hladnoća, vlaga i suša činili prostranim poput stepe, bio radostan lug. Samo je za nju ta žuta, sumorna kuća koja je odisala patinom tezge, skrivala užitke. Njoj su pripadale ćelije u toj kući. Ona je hranila te stečene zatvorenike osuđene na doživotnu kaznu obnašajući nad njima vlast koja se poštivala. Gdje bi u Parizu ta jadna bića, po cijeni po kojoj im je ona to davala, našla zdravu hranu u zadovoljavajućoj količini i prostor koji su po svojoj volji mogli učiniti ako već ne elegantnim ni osobito udobnim, a onda bar čistim i zdravim? Da si je dopustila i kakvu očitu nepravdu, žrtva bi je podnijela bez prigovaranja.

Takav skup morao je pružati, i pružao je u malom sve elemente društva u cjelini. Kao u školama, kao i u otmjenom društvu, među osamnaest gostiju pansiona našlo se i jedno jadno zaplašeno biće, patnik po kojemu su pljuštale dosjetke. Na početku druge godine taj je lik za Eugènea de Rastignaca postao najvažniji od svih tih ljudi među kojima je bio osuđen živjeti još dvije godine. Taj patnik bio je negdašnji proizvođač tjestenine, čiča Goriot, na čiju bi glavu kakav slikar, kao i povjesničar, usmjerio svu svjetlost slike. Kakvim je slučajem baš najstarijega stanara pogodio taj prezir napola ispunjen mržnjom, to mučenje pomiješano sa sažaljenjem, to nepoštovanje nesreće? Je li im dao povoda nekom od onih smiješnih osobina ili čudačkih postupaka koji se opraštaju teže nego poroci? Ta se pitanja mogu postaviti u mnogim situacijama društvene nepravde. Možda je u ljudskoj prirodi da nametne najviše patnje onome tko sve podnosi iz stvarne poniznosti, iz slabosti ili ravnodušnosti? Nije li nam svima ugodno dokazivati vlastitu snagu na račun nekoga ili nečega? I najslabije biće, običan dječak, zvoni na svim vratima kad je poledica ili pokušava kradom napisati svoje ime na nekom netaknutom spomeniku.

Čiča Goriot, starac od kojih šezdeset devet godina, smjestio se kod gospođe Vauquer 1813, povukavši se iz posla. U početku je iznajmio stan u koji je kasnije došla gospođa Couture, te je davao tisuću dvjesto franaka mjesečno, kao čovjek kojemu je pet zlatnika manje ili više sitnica. Gospođa Vauquer tada je uredila tri sobe toga stana; starac joj je dao predujam iz kojega je, kako se pričalo, plaćen ružan namještaj koji se sastojao žutih pamučnih od zavjesa, naslonjača od lakiranog drveta presvučenog utrehtskim baršunom, nekoliko slika u temperi i tapeta koje nisu htjeli ni u krčmama u okolici. I možda je upravo bezbrižna velikodušnost u kojoj se dao uhvatiti taj čiča Goriot, kojega su tada s poštovanjem nazivali gospodinom Goriotom, navela gospođu Vauquer da ga smatra glupanom koji se nimalo ne razumije u poslove. Goriot je stigao dobro snabdjeven garderobom, s veličanstvenom opremom trgovca koji povlačeći se iz posla sebi ništa ne uskraćuje. Gospođa Vauquer osjećala je divljenje pred njegovih osamnaest košulja od

polu-holandskog platna[16] čija se finoća još više zamjećivala jer je proizvođač tjestenine na čipki na prsima nosio dvije lančićem spojene igle, a u svaku je iglu bio umetnut velik dijamant. Obično u svijetlo plavom odijelu, svakoga je dana oblačio prsluk od bijeloga pikea pod kojim se talasao njegov kruškolik ispupčen trbuh od kojega je odskakivao težak zlatan lanac ukrašen privjescima. U njegovoj burmutici, također zlatnoj, bio je medaljon pun kose koji je mogao značiti da imao izvjesnog uspjeha u ljubavi. Kad ga je gazdarica optužila da je gizdelin, pustio je da mu licem zatitra veseli osmijeh gazde koji je čuo kako netko hvali neku njegovu malu strast. Njegovi *ormani* (izgovarao je tu riječ kao običan puk) bijahu ispunjeni brojnom srebrninom iz njegova prijašnjeg kućanstva. Udovičine su oči zasjale dok mu je ljubazno pomagala da raspakira i složi zaimače, žlice za ragu, pribor za jelo, posudice za ulje i ocat, zdjelice za umak, nekoliko pladnjeva, poslužavnike od pozlaćena srebra, ukratko, manje ili više lijepe predmete koji su težili izvjestan broj maraka[17] i kojih se on nije želio odreći. Ti darovi podsjećali su ga na svečanosti njegova kućnog života. »Ovo je,« rekao je gospođi Vauquer, stišćući pladanj i zdjelicu čiji je poklopac predstavljao dvije grlice koje se ljube, »prvi dar koji mi je dala moja žena, na našu godišnjicu. Dobra sirotica! na to je potrošila sve što je bila uštedjela kao djevojka. Vidite, gospođo, ja bih radije noktima strugao zemlju nego da se odreknem te stvari. No, hvala Bogu, moći ću piti kavu iz te šalice svakoga jutra sve do kraja svojih dana. Nisam ja nikakav jadnik, imam dobre zalihe, za mnogo vremena.« Uostalom, gospođa je Vauquer, svojim svračjim okom u Velikoj Knjizi[18] dobro vidjela neke uloge koji bi, približno zbrojeni, mogli tom sjajnome Goriotu donositi rentu od kojih osam do deset tisuća franaka. Od toga dana gospođa Vauquer, rođena de Conflans, koja je tada imala stvarnih četrdeset osam godina, a prihvaćala samo trideset devet, počela je sanjariti. I premda su Goriotove suzne vrećice bile izvrnute, natečene i ovješene, zbog čega je morao prilično često brisati oči, gospođa je ipak smatrala da je on čovjek pristojnog i ugodnog izgleda. Uostalom, njegovi mesnati istaknuti listovi obećavali su, kao i njegov dug četvrtast nos, moralne kvalitete do kojih je udovica, čini se, držala, a ta je pretpostavka nalazila potvrdu i u okruglom i naivno budalastom licu toga dobričine. On zacijelo bijaše solidno građena životinja, sposobna potrošiti sav svoj duh na osjećaje. Njegova kosa s razdjeljkom koju je frizer iz Politehničke škole dolazio napudrati svakoga jutra, ocrtavala je pet vršaka nad njegovim niskim čelom, te je bila lijep okvir licu. Premda pomalo priprost, bio je toliko uredno odjeven, uzimao je duhan toliko obilno i udisao ga kao čovjek siguran da će njegova burmutica uvijek biti puna duhana s Martinika, da je gospođa Vauquer, onoga dana kad se Goriot doselio k njoj, navečer legla u postelju pekući se, poput slaninom obložene prepelice, na vatri žudnje koja ju je spopala da odbaci Vauquerov udovički veo ne bi li se ponovno rodila kao gospođa Goriot. Udati se, prodati pansion, pridružiti se onome divnom cvijetu buržoazije, postati ugledna

[16] *Demi-hollande* – tanko i gusto platno srednje kvalitete.

[17] *Marka* – stara mjera za težinu (244,5 g) za mjerenje plemenitih metala.

[18] *Velika Knjiga* – popis državnih vjerovnika.

gospođa u svojoj četvrti, skupljati priloge za siromašne, odlaziti na male izlete nedjeljom, u Choisy, Soissy, Gentilly; odlaziti u kazalište po svojoj volji, sjediti u loži, ne čekajući autorske ulaznice kakve su joj davali neki od njezinih stanara u mjesecu srpnju; sanjala je cijeli Eldorado malih pariških brakova. Nije još nikome otkrila da ima četrdeset tisuća franaka što ih je skupila novčić po novčić. I vjerovala je da se, što se tiče imovine, može smatrati pristojnom partijom. »A što se tiče ostaloga, ja sam vrijedna toga starčića!« govorila je okrećući se u postelji, kao da želi samoj sebi potvrditi dražesti što ih je debela Silvija svakoga jutra nalazila utegnute.

Od toga dana, kroz otprilike tri mjeseca, udovica je Vauquer koristila usluge frizera gospodina Goriota, a ponešto je uložila i u odjeću, sasvim opravdano, jer je bilo nužno dati kući izvjestan ugled, u skladu s dostojanstvom ljudi koji u nju dolaze. Jako se trudila promijeniti sastav svojih stanara, šireći glas da više ne namjerava primati ljude koji nisu otmjeni u svakom smislu. Kad bi se pojavio netko nov, hvalila se povjerenjem što joj ga je ukazao gospodin Goriot, jedan od najznačajnijih i najcjenjenijih trgovaca u Parizu. Dijelila je oglase na kojima se u zaglavlju moglo pročitati: KUĆA VAUQUER. »Ovo je,« napisala je gospođa, »jedan od najstarijih i najuglednijih građanskih pansiona u latinskim zemljama. Odavde se pruža jedan od najljepših pogleda na dolinu Gobelinsa (vidjelo je se s trećega kata), a postoji i *krasan* vrt na kraju kojega se PROTEŽE ALEJA lipa.« Spominjala je i dobar zrak i osamu. Taj joj je oglas doveo gospođu groficu od Ambermesnila, ženu od trideset šest godina koja je čekala kraj obračuna i početak isplate penzije na koju je imala pravo kao udovica nekog generala koji je umro *na bojnim poljima*. Gospođa je Vauquer njegovala ponudu na svojemu stolu i ložila u salonima kroz gotovo šest mjeseci i toliko je dobro izvršavala obećanja svojega oglasa *da je ponešto i uložila*. A grofica je govorila gospođi Vauquer, nazivajući je *dragom prijateljicom*, da će joj dovesti i barunicu od Vaumerlanda i udovicu pukovnika grofa Picquoiseaua, svoje dvije prijateljice kojima će uskoro isteći plaćeno tromjesečje u Maraisu[19], u nekom pansionu koji je skuplji od Kuće Vauquer. Te bi dame uostalom bile vrlo dobro zbrinute kad bi Ratni uredi dovršili svoj posao. »No,« govorila je grofica, »ti uredi nikad ništa ne dovode kraju.« Poslije večere dvije su se udovice zajedno penjale u sobu gospođe Vauquer i tu čavrljale pijući liker od crnog ribiza i grickajući poslastice namijenjene samo gospodaričinim ustima. Gospođa od Ambermesnila zdušno je odobravala planove svoje gazdarice u vezi s Goriotom, njezine odlične namjere koje je, uostalom, naslutila već prvoga dana; njega je smatrala savršenim čovjekom.

»Ah! draga gospođo, čovjek zdrav kao moje oko,« govorila joj je udovica, »muškarac savršeno uščuvan, koji može priuštiti ženi još mnogo veselja.«

Grofica je plemenito iznijela gospođi Vauquer neke primjedbe u vezi s njezinim odijevanjem koje nije bilo u skladu s njezinim nadama. »Morate uvesti ratno stanje,« rekla joj je. Nakon mnogo računanja, dvije su se udovice zajedno uputile do Palais-

[19] *Marais* – pariška četvrt na desnoj obali Seine, na mjestu gdje su nekoć bili vrtovi s povrćem.

Royala gdje su u Drvenoj galeriji[20] kupile šešir s perjem i kapu. Grofica je zatim odvukla svoju prijateljicu u trgovinu *Mala Jeannette* gdje su izabrale haljinu i šal. Kad je ta oprema nabavljena, i kad je udovica bila pod punom spremom, savršeno je sličila cimeru iznad restorana *Boeuf à la mode*[21]. Njoj se ipak činilo da se toliko promijenila na bolje da se osjećala dužnom prema grofici te ju je, premda inače nije ništa rado darivala, zamolila da primi na dar šešir od dvadeset franaka. Istinu govoreći, namjeravala je zamoliti groficu da joj učini uslugu, ispita Goriotove osjećaje i pohvali je pred njim. Gospođa od Ambermesnila vrlo je prijateljski pristala na tu lukavštinu, te je stala opsjedati starog proizvođača tjestenine dok nije uspjela ugovoriti sastanak s njim; no kad se on pokazao stidljivim, da ne kažemo nepokolebljivo otpornim na pokušaje nadahnute njezinom osobnom željom da ga zavede za svoj račun, izišla je ogorčena njegovom neotesanošću.

»Anđele moj,« rekla je svojoj dragoj prijateljici, »ništa nećete izvući iz toga čovjeka! On je smiješno nepovjerljiv, on je škrtac, životinja, glupan, koji će vam priuštiti samo neugodnosti.«

Između gospodina Goriota i gospođe od Ambermesnila dogodile su se takve stvari da se grofica više nije željela nalaziti u njegovoj blizini. Sljedećega je dana otišla, zaboravivši platiti stanarinu za šest mjeseci i ostavivši iznošene odjeće u vrijednosti od pet franaka. Koliko god se revno gospođa Vauquer bacila u potragu za njom, nije u cijelome Parizu uspjela dobiti nikakve obavijesti o grofici od Ambermesnila. Često je govorila o tom nemilom događaju, žaleći se na svoje pretjerano povjerenje premda je bila nepovjerljivija od mačke; no bila je slična brojnim ljudima koji su nepovjerljivi prema svojim bližnjima, a nasjedaju prvome pridošlici. Duševna činjenica, čudna no istinita, kojoj je lako naći korijen u ljudskom srcu. Neki ljudi možda više ništa ne mogu dobiti od osoba s kojima žive; pokazali su im prazninu svojih duša, te osjećaju kako ih te osobe prosuđuju sa zasluženom strogošću; oni se ipak, osjećajući nesavladivu potrebu za laskanjem koje im nedostaje, ili pak razderani željom da izgledaju kao da imaju kvalitete koje nemaju, nadaju da će izmamiti poštovanje ili osjećaje onih koji su im strani, makar im to jednoga dana donijelo nesreću. Napokon, ima i pojedinaca koji su rođeni plaćenici, te ne čine nikakva dobra svojim prijateljima ni svojim bližnjima, jer bi to ionako trebali činiti; no kad čine usluge neznancima, tada raste njihovo samoljublje; takvi ljudi vole tim manje što je krug njihovih naklonosti uži; što se krug više širi, tim su oni uslužniji. Gospođa Vauquer nedvojbeno je imala neke crte tih dviju naravi, u biti bijednih, neiskrenih i opakih.

»Da sam ja tada bio ovdje,« govorio joj je Vautrin, »ne bi vam se dogodila ta nesreća! Bio bih vam lijepo raskrinkao tu lakrdijašicu. Poznajem ja njihove *njuške*.«

---

[20] *Drvena galerija* – mali drveni dućani u vrtovima Palais Royala.

[21] *Boeuf à la mode* – znači pirjana govedina, no može se razumjeti i kao »govedo koje je u modi«; ime restorana pokraj Palais Royala; na ulazu je imao natpis koji je predstavljao vola umotanog u šalove, sa šeširom na glavi.

Poput svih ograničenih duša, gospođa Vauquer nije imala običaj izlaziti iz kruga događaja i razmišljati o njihovim uzrocima. Više je voljela na druge svaljivati krivnju zbog vlastitih pogrešaka. Kad je doživjela taj gubitak, našla je u poštenom tjesteninaru glavni uzrok svoje nesreće i od tada se počela, kako je govorila, trijezniti s njim u vezi. Shvatila je da su njezina očijukanja i njezini pokušaji uljepšavanja beskorisni, a ubrzo je prozrela i razloge. Primijetila je tada da njezin stanar već ima, kako bi ona rekla, svoje običaje. Konačno se uvjerila da je njezina toliko slatko podgrijavana nada počivala na nestvarnim temeljima, te da nikada ništa neće izvući iz toga čovjeka, kao što je energično izjavila grofica koja je očito bila stručnjak na tom području. I neizbježno je u svojoj odbojnosti otišla dalje nego što je bila otišla u svojemu prijateljstvu. Njezina mržnja nije bila razmjerna njezinoj ljubavi, nego njezinim iznevjerenim očekivanjima. Ako se ljudsko srce ponekad i odmara uspinjući se strminama ljubavi, rijetko će se zaustaviti na skliskoj strmini pakosnih osjećaja. No, gospodin Goriot bio je njezin stanar, te je udovica stoga bila prinuđena potisnuti eksplozije povrijeđenoga samoljublja, suspregnuti uzdahe što ih je izazvalo razočaranje i progutati svoju želju za osvetom, kao redovnik kojega je uvrijedio poglavar samostana. Sitne duše zadovoljavaju svoje osjećaje, dobre ili loše, neprestanim niskostima. Udovica je uposlila svoju žensku zlobu ne bi li smislila podmukla mučenja za svoju žrtvu. Počela je ukidanjem suvišnih ugodnosti što ih je bila uvela u pansionu. »Nema više krastavaca, nema više srdelica; sve je to podvala!« rekla je Sylviji onoga jutra kada se vratila starome rasporedu. Gospodin Goriot bio je skroman čovjek kod kojega se štedljivost, nužna ljudima koji sami stvaraju svoj imetak, pretvorila u naviku. Juha, kuhano meso, tanjur variva, to je uvijek bilo i uvijek će ostati njegovo omiljeno jelo. Stoga je gospođi Vauquer bilo prilično teško napakostiti stanaru čiji ukus nikako nije mogla povrijediti. U očaju što je naišla na čovjeka kojega je tako teško napasti, počela ga je omalovažavati, te je svoju odvratnost prema Goriotu podijelila s ostalim stanarima, koji su, zabavljajući se, poslužili njezinoj osveti. Krajem prve godine udovica je stigla do tog stupnja nepovjerenja da se pitala zašto taj bogati trgovac, sa sedam do osam tisuća livri rente, koji posjeduje sjajnu srebrninu i dragulje lijepe poput dragulja kakve kurtizane, ostaje kod nje, plaćajući iznos toliko skroman u usporedbi s njegovom imovinom. Većim dijelom te prve godine Goriot je često večerao vani, jednom ili dvaput tjedno; zatim je malo pomalo stigao do toga da u gradu ne jede češće no dvaput mjesečno. Elegantni mali izlasci gospodina Goriota suviše su odgovarali interesima gospođe Vauquer da ne bi bila nezadovoljna njegovim sve češćim ostajanjem na njezinim večerama. Tu je promjena pripisala koliko polaganom smanjivanju njegova bogatstva, toliko i želji da naljuti svoju gazdaricu. Jedna od najgorih navika tih bijednih duša sastoji se u tome da kod drugih zamišljaju vlastite niskosti. Na nesreću, krajem druge godine, gospodin je Goriot opravdao ogovaranja čiji je predmet bio, zatraživši od gospođe Vauquer da ga preseli na drugi kat i smanji njegovu najamninu na devet stotina franaka. Morao je toliko strogo štedjeti da zimi više nije ložio vatru u svojim prostorijama. Udovica Vauquer htjela je da joj plaća unaprijed; gospodin Goriot pristao je na to, a ona ga je otad zvala čičom Goriotom. Sad su svi stali nagađati razloge toga propadanja.

Teškog li istraživanja! Kao što je govorila lažna grofica, čiča Goriot bijaše zatvoren čovjek, šutljivac. Prema logici praznoglavih ljudi koji su brbljavi jer nemaju što reći osim ispraznosti, oni koji ne govore o svojim poslovima sigurno skrivaju nešto loše. Taj toliko pristojan trgovac tako je postao obješenjak, taj gizdelin postao je stari nitkov. Tako je, prema Vautrinu koji se otprilike u to doba doselio u Kuću Vauquer, čiča Goriot bio čovjek koji odlazi na Burzu, te ondje, kao što se prilično energično kaže novčarskim jezikom, igra sitnu igru s državnim obveznicama nakon što se istim poslom upropastio. Ili je pak bio jedan od onih malih kockara koji svake večeri odlaze okušati sreću i dobivaju deset franaka. Ili su ga pak zamišljali kao špijuna koji surađuje s tajnom policijom; no Vautrin je tvrdio da čiča Goriot nije dovoljno lukav da bi bio jedan od takvih. Također su ga smatrali škrcem koji posuđuje novac uz tjedne kamate, čovjekom koji igra na uvijek isti broj lutrije. Stvarali su od njega sve najzagonetnije što porok, sram i nemoć mogu smisliti. Pa ipak, koliko god sramno bilo njegovo ponašanje ili njegovi poroci, odbojnost koju je izazivao ipak nije išla dotle da bi ga se izbacilo iz kuće; plaćao je za svoj smještaj. Osim toga bio je koristan, jer je svatko na njemu iskaljivao svoju dobru ili lošu volju šalama ili prijekorima. Najvjerojatnijim se ipak činilo mišljenje gospođe Vauquer, koje je postalo i opće prihvaćeno. Njezinim riječima, taj je toliko dobro očuvan čovjek, zdrav kao njezino oko, koji može ženi dati još mnogo veselja, zapravo razvratnik s neobičnim sklonostima. Evo nekih činjenica na kojima je gospođa Vauquer temeljila svoje klevete. Nekoliko mjeseci nakon odlaska one kobne grofice koja je uspjela šest mjeseci živjeti na njezin račun, gospođa je Vauquer jednoga jutra prije nego što je ustala, čula na stubištu šuškanje svilene haljine i sitne korake neke mlade, lagane žene koja je hitro ušla Goriotu čija su se vrata u pravi tren bila otvorila. Odmah zatim debela je Sylvie došla reći svojoj gospodarici da je jedna djevojka, previše lijepa da bi bila poštena, *odjevena poput božice* i obuvena u cipelice od prunele[22] koje su bile posve čiste, skliznula poput jegulje od ulice do kuhinje i upitala gdje stanuje gospodin Goriot. Gospođa Vauquer i njezina kuharica stale su prisluškivati, te su uhvatile nekoliko nježno izgovorenih riječi za vrijeme te posjete koja je malo duže potrajala. Kad je gospodin Goriot krenuo otpratiti svoju *damu*, debela je Sylvie odmah uzela košaru i ponašala se kao da ide na tržnicu, a zapravo je slijedila ljubavni par.

»Gospođo,« rekla je gospodarici kad se vratila, »gospodin Goriot ipak mora da je vrški bogat kad ih može uzdržavati na ovako visokoj nozi. Zamislite samo, na uglu ulice Estrapade bila je veličanstvena kočija u koju se *ona* popela.«

Za vrijeme jela gospođa je Vauquer navukla zavjesu da Goriotu ne bi smetala zraka sunca koja mu je padala na oči.

»Ljepotice vas vole, gospodine Goriot, sunce vas traži,« rekla je ciljajući na gošću koju je bio primio. »Lopove jedan! imate ukusa, bila je baš lijepa.«

[22] *Prunelle* – tkanina od crne vune koja je služila za izradu obuće.

»Bila je to moja kći,« rekao je Goriot, s izvjesnim ponosom u kojemu su stanari odlučili razabrati taštinu starca koji čuva privid pristojnosti.

Mjesec dana nakon te posjete, gospodin je Goriot primio drugu. Njegova kći koja je prvi put bila odjevena u jutarnju haljinu, sada je došla nakon večere, odjevena za izlazak! Stanari, zaokupljeni brbljanjem u salonu, mogli su u njoj vidjeti lijepu plavušu, vitkog stasa, dražesnu i daleko previše otmjenu da bi bila kći jednoga čiče Goriota.

»Evo i druge,« rekla je debela Sylvie koja ju nije prepoznala.

Nekoliko dana kasnije druga se djevojka, visoka i lijepo građena, tamnoputa, crne kose i živa oka, raspitivala za gospodina Goriota.

»Evo i treće!« rekla je Sylvie.

Ta druga kći koja je također prvi put posjetila oca prijepodne, opet se pojavila nekoliko dana kasnije, navečer; bila je dotjerana za ples i došla je kočijom.

»Evo i četvrte!« rekoše gospođa Vauquer i debela Sylvie koje u toj velikoj dami nisu našle ni traga one djevojke u jednostavnoj haljini, kakva je bila onoga jutra kad je došla u prvi posjet.

Goriot je tada još plaćao tisuću dvjesto franaka mjesečno. Gospođi Vauquer bilo je sasvim prirodno da bogat čovjek ima četiri ili pet ljubavnica, i čak ga je smatrala lukavim što ih proglašava svojim kćerima. Nije mu prigovarala što ih dovodi u Kuću Vauquer. Jedino je, kako su joj te posjete objasnile ravnodušnost njezinoga stanara prema njoj samoj, sebi dopustila, početkom druge godine, da ga zove *starim mačkom*. Napokon, kad je njezin stanar spao na smještaj od devetsto franaka, prilično ga je drsko upitala, vidjevši jednu od tih dama kako silazi stubištem, u što namjerava pretvoriti njezinu kuću. Čiča Goriot joj je odgovorio da je ta dama njegova starija kći.

»Koliko vi imate kćeri, trideset šest?« rekla je kiselo gospođa Vauquer.

»Imam samo dvije,« rekao je stanar, uz osmijeh upropaštenog čovjeka kojega je bijeda naučila svakoj pokornosti.

Krajem treće godine, čiča Goriot je još više smanjio svoje troškove, uspevši se na treći kat i plaćajući samo četrdeset pet franaka mjesečno. Odrekao se duhana, otpustio svojega frizera i više nije stavljao puder. Kad se čiča Goriot prvi put pojavio bez pudera, gazdarica je kriknula od iznenađenja vidjevši boju njegove kose koja je bila prljavo siva i zelenkasta. Njegovo lice, koje su skrivene boli iz dana u dan činile sve tužnijim, izgledalo je jadnije od svih koja su krasila gospođin stol. Tu više nije moglo biti nikakve dvojbe. Čiča Goriot bio je stari razvratnik čije su oči samo vještinom nekog liječnika ostale pošteđene razornog djelovanja lijekova nužnih za njegove bolesti. Odvratna boja njegove kose svjedočila je o njegovoj razuzdanosti i sredstvima što ih uzimao da bi u njoj mogao ustrajati. Starčevo tjelesno i duhovno stanje davali su izvjesnog temelja tim brbljarijama. Kad se potrošila njegova zaliha rublja, kupio je pamučno platno od četrnaest sua po laktu kojim je zamijenio svoje lijepe košulje. Dijamanti, zlatna burmutica, lanac, nakit, nestajali su jedno za drugim. Odrekao se svijetlo plavog kaputa, sve one

odjeće dobrostojećega čovjeka, te je nosio, ljeti kao i zimi, redingot od grubog smeđeg sukna, prsluk od kozje dlake i sive vunene hlače. Postupno je smršavio; listovi mu se opustili; njegovo lice, nekoć bucmasto od građanske sreće, sada se prekomjerno sasušilo; čelo mu se naboralo, čeljust se počela ocrtavati. U četvrtoj godini svojega boravka u Novoj ulici Svete Geneviève više nije sličio samome sebi. Dobri šezdesetdvogodišnji proizvođač tjestenine koji je izgledao kao da mu još nije četrdeset, krupan debeo građanin, netaknut glupošću, čovjek čiji je živahan izgled veselio prolaznike, koji je imao nešto mladenačko u osmijehu, sada je izgledao kao sedamdesetogodišnjak, otupio, drhtav i blijed. Njegove plave, toliko živahne oči, poprimile su mutnije i željezno sive tonove, izblijedjele su, nisu više suzile, a zbog crvenog obruba činilo se kao da plaču krv. Kod nekih je izazivao grozu; kod drugih sućut. Mladi studenti medicine koji su primijetili kako mu se opustila donja usnica, te izmjerili njegov facijalni kut[23], proglasiše ga slaboumnim, kad beskrajnim zadirkivanjem nisu uspjeli izvući iz njega ni riječi. Jedne večeri, nakon jela, kad ga je gospođa Vauquer upitala kao za šalu: »No dakle! više vas ne posjećuju one vaše kćeri?« dovodeći u pitanje njegovo očinstvo, čiča Goriot je zadrhtao kao da ga ubola nožem.

»Dolaze ponekad,« odgovorio je ganutim glasom.

»Ah! ah! još ih ponekad viđate!« povikaše studenti. »Bravo, čiča Goriot!«

No, starac nije čuo šale što ih je izazvao njegov odgovor; ponovno je zapao u zamišljenost što su je površni promatrači oko njega smatrali senilnom tupošću i posljedicom nedostatka inteligencije. Da su ga bolje upoznali, možda bi problem njegove tjelesne i duhovne situacije izazvao kod njih živo zanimanje; no njega je bilo vrlo teško upoznati. Premda se lako moglo utvrditi je li Goriot doista bio proizvođač tjestenine i kolika je zapravo bila njegova imovina, stariji ljudi čija se znatiželja probudila u vezi s njim, nisu napuštali svoju četvrt, te su živjeli u pansionu kao kamenice na hridi. Što se pak tiče ostalih, oni bi u neodoljivom zamahu pariškog života, napuštajući Novu ulicu Svete Geneviève zaboravljali jadnoga starca kojemu su se rugali. Za te skučene duše, kao i za mlade bezbrižne ljude, opora bijeda čiče Goriota i njegovo glupo držanje bijahu nespojivi s ikakvim imetkom i sposobnošću. A što se tiče žena koje je nazivao svojim kćerima svi su dijelili mišljenje gospođe Vauquer koja je govorila, strogom logikom kakvu starim ženama, sviklim na brbljanje za dugih večeri, daje navika da koješta nagađaju: »Kad bi čiča Goriot imao kćeri toliko bogate kao što se čini da su sve one dame koje su ga posjećivale, ne bi živio u mojoj kući, na trećemu katu, za četrdeset pet franaka mjesečno, i ne bi hodao odjeven kao siromah.« I ništa nije moglo opovrgnuti te zaključke. Tako je, krajem mjeseca studenog 1819, u vrijeme kad se rasplamsala ova drama, svatko u pansionu imao čvrsto mišljenje o jadnome starcu. On nikada nije imao ni žene ni kćeri; pretjerano odavanje užicima pretvorilo ga je u puža, antropomorfnog mekušca kojega se

[23] *Facijalni kut* – antropometrijski pojam; kut između zamišljenih crta od sjekutića do uha i od sjekutića do čela.

može svrstati među *kasketifere*[24], kako je govorio jedan od originalnijih stalnih gostiju, namještenik u Muzeju. Poiret je u usporedbi s Goriotom pravi orao, džentlmen. Poiret govori, rasuđuje, odgovara; zapravo ne kaže ništa govoreći, rasuđujući ili odgovarajući, jer ima naviku ponavljati drugim riječima ono što je netko već rekao; no pridonosi razgovoru, živ je, čini se razumnim; dok je čiča Goriot, govorio je također namještenik Muzeja, neprestano na nula stupnjeva Réaumura.

Eugène de Rastignac bio se vratio s praznika u stanju duha kakvo je zacijelo poznato svim nadmoćnim mladim ljudima ili onima kojima težak položaj trenutno daje odlike ljudi iz elite. U prvoj godini boravka u Parizu ono malo rada što ga zahtijeva početak studija ostavljalo mu je dovoljno slobode za kušanje vidljivih užitaka stvarnoga Pariza. Student nema baš mnogo vremena ako želi upoznati repertoar svakoga kazališta, proučiti svaki izlaz pariškoga labirinta, naučiti običaje, usvojiti jezik i navići se na osobite užitke glavnoga grada; istražiti dobra i loša mjesta, slušati predavanja koja ga zabavljaju, pregledati bogatstva u muzejima. Stoga se student oduševljava ludorijama koje mu se čine izvanrednima. Ima svojega velikog čovjeka, nekog profesora s Collège de France, plaćenog da se održava na razini svojega slušateljstva. On popravlja kravatu i namješta se tako da ga primijeti neka žena iz prvih redova galerije Opere Comique. U svim tim uzastopnim inicijacijama student se rješava svoje zelene kore, širi obzorje svojega života i naposljetku shvaća da se društvo sastoji od različitih slojeva ljudi. Ako se isprva divio kočijama koje promiču Elizejskim poljima za lijepog sunčanog dana, ubrzo će početi zavidjeti njihovim vlasnicima. Eugène je nesvjesno završio to naukovanje kad je krenuo na ljetovanje, nakon što je položio prve ispite iz humanističkih znanosti i prava. Njegove dječje iluzije, njegove provincijske ideje bile su nestale. Inteligencija, probuđena na nov način, i rasplamsala ambicija omogućile su mu da bistrijim pogledom sagleda očinsku kuću i okrilje svoje obitelji. Njegov otac, majka, dva brata, dvije sestre i jedna teta čije se bogatstvo sastojalo samo od mirovine, živjeli su na malom zemljoposjedu Rastignacovih. Taj posjed, koji je davao otprilike tri tisuće franaka, bio je podložan istoj neizvjesnosti kao i ostali posjedi na kojima se uzgaja vinova loza, a ipak je svake godine trebalo izvući tisuću dvjesto franaka za Eugènea. Prizor te stalne oskudice koju su pred njim velikodušno skrivali, razlika koju je nije mogao ne primijetiti uspoređujući svoje sestre koje su mu se u djetinjstvu činile toliko lijepima s Parižankama, koje su u njegovim očima ostvarile ljepotu iz snova, nesigurna budućnost te brojne obitelji koja ja ovisila o njemu, štedljiva pažnja s kojom je vidio da se pazi na svako zrno grožđa, napitak koji se proizvodio za njegovu obitelj od tropa iz preša, napokon, gomila okolnosti što ih je ovdje nepotrebno bilježiti, udeseterostručili su njegovu želju za uspjehom, te izazvali u njemu žeđ za ugledom u svijetu. Kao što se događa velikim dušama, nije želio ništa dugovati ničemu osim svojim zaslugama. No, njegov je duh bio tipično južnjački; kad je trebalo nešto provesti u djelo, u njegove su se odluke nužno uplitale dvojbe kakve hvataju mlade ljude kad se nađu širokom moru i ne znaju na koju stranu treba usmjeriti

[24] Kasketifere – *Casquettiferes* – oni koji nose kape, Balzacova kovanica.

vlastite snage, ni pod kojim kutom razapeti jedra. Ako se na početku i htio baciti svim silama na rad, ubrzo je, zaveden osjećajem da mora stvoriti i osobne veze, primijetio koliki žene imaju utjecaj na društveni život, te je naglo odlučio vinuti se u otmjeni svijet ne bi li u njemu stekao koju zaštitnicu: zar će uskratiti svoju naklonost mladiću punom strasti i duha, čiji su duh i strast dobivali na vrijednosti zahvaljujući elegantnom držanju i izvjesnoj nervoznoj ljepoti kojoj žene rado podliježu? Takve bi ga misli spopale usred polja, za šetnji, u kakve je nekoć veselo odlazio sa sestrama kojima se sad činio prilično izmijenjenim. Njegova teta, gospođa de Marcillac, koja je u svoje vrijeme bila predstavljena na Dvoru, nekoć je poznavala cvijet aristokracije. Odjednom, mladi je častohlepnik u sjećanjima kojima ga je njegova teta toliko često uljuljkivala u san razaznao mogućnosti za društveni uspon, važne bar toliko kao ispiti što ih je polagao na studiju prava; stao ju je ispitivati o obiteljskim vezama koje bi se mogle obnoviti. Nakon što su pretresli grane obiteljskoga stabla, stara je gospođa ocijenila da bi, među svim osobama koje bi mogle biti od koristi njezinom nećaku, u sebičnome svijetu bogatih rođaka gospođa vikontesa de Beauséant mogla biti najmanje goropadna. Napisala je toj mladoj ženi pismo u starinskom stilu i dala ga Eugèneu, govoreći da će mu vikontesa, ako uspije kod nje, pomoći da pronađe i ostale svoje rođake. Nekoliko dana nakon povratka u Pariz, Rastignac je poslao pismo svoje tete gospođi de Beauséant. Vikontesa je odgovorila pozivam na ples sljedećega dana.

Takvo je bilo opće stanje u pansionu krajem mjeseca studenog 1819. Nekoliko dana kasnije, Eugène se, otišavši na bal gospođe de Beauséant, vratio kući dva sata nakon ponoći. Ne bi li nadoknadio izgubljeno vrijeme, odvažni je student još plešući obećavao samome sebi kako će raditi sve do jutra. Namjeravao je prvi put budan provesti noć u toj tihoj četvrti, jer je vidjevši sjaj otmjenoga svijeta bio u vlasti čarolije koja mu je davala varljivu energiju. Nije bio večerao kod gospođe Vauquer. Stanari su stoga mogli vjerovati da će se vratiti s bala tek sutradan u rano jutro, kao što se ponekad znao vratiti sa svečanosti u Pradu ili plesova u Odéonu, zablaćenih svilenih čarapa i iskrivljenih cipela za ples. Christophe je, prije no što će spustiti zasun, otvorio vrata i bacio pogled na ulicu. Rastignac se pojavio baš u tom trenutku, pa se mogao tiho popeti u svoju sobu; za njim se, nimalo tiho, popeo Christophe. Eugène se razodjenuo, obuo papuče, navukao neki stari redingot, zapalio vatru od treseta, te se pripremio za rad toliko žustro da je njegove ionako tihe pripreme još prekrio i Christophe trupkanjem svojih teških cipela. Eugène je ostao zamišljen nekoliko minuta prije nego što se zadubio u svoje pravničke knjige. Upravo je u gospođi vikontesi de Beauséant upoznao jednu od kraljica pariške mode, čija se kuća smatrala najugodnijom u predgrađu Saint-Germain. Uostalom, ona je bila, imenom i bogatstvom, u samome vrhu aristokratskoga svijeta. Zahvaljujući svojoj teti de Marcillac, siromašni je student bio lijepo primljen u toj kući, no nije još razabrao domašaj te milosti. Imati pristup u te pozlaćene salone bilo je jednako kao imati povelju o visokom plemstvu. Pokazavši se u tome društvu, najisključivijem od svih, stekao je pravo da odlazi posvuda. Zaslijepljen tim sjajnim skupom, razmijenivši jedva nekoliko riječi s vikontesom, Eugène se, u mnoštvu pariških božica koje su vrvjele na toj sveča-

nosti, zadovoljio time što je iz mnoštva izdvojio jednu od onih žena kakve se mladome čovjeku moraju odmah svidjeti. O grofici Anastasie de Restaud, visokoj i lijepo građenoj, pričalo se da je jedna od žena s najljepšim strukom u Parizu. Zamislite velike crne oči, prekrasne ruke, lijepo oblikovano stopalo, vatrene pokrete, ženu koju je markiz od Ronquerollesa nazivao čistokrvnim konjem. Ta osobita krepkost nije joj oduzela nijednu prednost; njezini su oblici bili puni i obli, no nitko ne bi mogao reći da je debela. *Čistokrvan konj, rasna žena*, takvi su izrazi počeli zamjenjivati nebeske anđele. Izrazi iz Ossiana[25], stara mitologija zaljubljenosti, sve je to potisnuo dendizam. No za Rastignaca je gospođa Anastasie de Restaud bila poželjna žena. Uspio se dvaput upisati u popis kavalira na njezinoj lepezi, te je za vrijeme prve kadrile mogao s njom i razgovarati. »Gdje vas još mogu sresti, gospođo?« rekao joj je naglo, s onom strastvenom silovitošću koja se toliko sviđa ženama. »Ali posvuda,« rekla je, »u Bulonjskoj šumi, u kazalištu kod Bouffonsa, kod kuće.«

I pustolovni se južnjak potrudio povezati s tom divnom groficom koliko god se mladić može povezati s nekom ženom za vrijeme jedne kadrile i jednoga valcera. Kad joj je rekao da je rođak gospođe de Beauséant, ta ga je žena, koju je smatrao velikom damom, pozvala da je posjeti; imao je dakle otvoren pristup k njoj. Nakon posljednjeg osmijeha koji mu je dobacila, Rastignac je povjerovao da će posjeta biti nužna. Imao je sreće i upoznao čovjeka koji se nije narugao njegovom neznanju, inače smrtnom grijehu u krugovima tadašnjih glasovitih drznika, raznih Maulincourta, Ronquerollesa, Maximea de Traillesa, de Marsaya, Ajuda-Pinda, Vandenessea, koji su se tu našli u sjaju svojih uobraženosti i pomiješali se s najelegantnijim ženama, poput lady Brandon, vojvotkinje od Langeaisa, grofice od Kergaroueta, gospođe de Sérizy, vojvotkinje od Carigliana, grofice Ferraud, gospođe de Lanty, markize d'Aiglemont, gospođe Firmiani, markize od Listomèrea i markize d'Espard, vojvotkinje od Maufrigneusea i Grandlieuovima. Srećom dakle, neiskusni je student naletio na markiza od Montriveaua, ljubavnika vojvotkinje od Langeaisa, generala jednostavnog poput djeteta, od kojega je doznao da grofica de Restaud stanuje u ulici Helder.

Biti mlad, biti žedan visokoga društva i gladan jedne žene, i vidjeti kako vam se otvaraju vrata dviju plemenitaških kuća! Staviti nogu u predgrađe Saint-Germain, kod vikontese de Beauséant, a koljeno u Chaussée-d'Antin kod grofice de Restaud! Zaroniti jednim pogledom kroz niz pariških salona, i smatrati se zgodnim momkom, koji može naći pomoć i zaštitu u ženskome srcu! Osjećati se dovoljno častohlepnim za veličanstven korak po tom napetom konopcu kojim treba hodati sa sigurnošću skakača koji neće pasti, našavši u jednoj ženi najbolje sredstvo za držanje ravnoteže! S takvim mislima, pred tom ženom koja se ocrtavala, nedodirljiva, pokraj vatre od treseta, između zakonika i bijede, tko ne bi, poput Eugènea zaronio u budućnost maštarijom koja ga obasipa uspjesima? Njegova je nestalna misao predano uživala u budućim radostima, te se već

[25] *Ossian* – legendarni škotski bard, pod čijim je imenom James Macpherson (1736.-1796.) objavio pjesme koje su utjecale na književnost romantizma.

vidio pokraj gospođe de Restaud, kad je neki težak uzdah uznemirio noćnu tišinu, odjeknuvši u srcu mladoga čovjeka tako da mu se učinilo da čuje samrtni hropac. On tiho otvori vrata i kad se našao u hodniku, primijeti crtu svjetla ispod vrata čiče Goriota. Pomislivši da je njegovom susjedu možda pozlilo, Eugène približi oko ključanici, pogleda u sobu i spazi starca zaokupljenog poslovima koji mu se učiniše suviše kažnjivima da ne bi društvu učinio uslugu dobro istraživši što taj navodni proizvođač tjestenine noću potajno radi. Čiča Goriot, koji je, kako se činilo, uz prečku prevrnutog stola zavezao pozlaćen srebrni pladanj i zdjelu, omotao je oko tih bogato ukrašenih predmeta debelo uže i stezao ga s tolikom snagom da ih je svijao, vjerojatno s namjerom da ih pretvori u šipke. »Kuga ga odnijela! Kakav čovjek!« rekao je sebi Rastignac gledajući nervoznu ruku starca koji je pomoću tog konopa bešumno gnječio pozlaćeno srebro kao tijesto. »Zar je on dakle lopov ili preprodavač koji, ne bi li se što sigurnije bavio svojim poslom, glumi budalu i nemoćnika, te živi kao prosjak?« pitao se Eugène uspravivši se na trenutak.

Student ponovno približi oko ključanici. Čiča Goriot, koji je u međuvremenu odmotao konop, uze srebrnu masu, stavi je na stol po kojemu je najprije raširio prostirku, te je stade valjati da bi je zaoblio, postupak koji je obavio s čudesnom lakoćom. »Zar je taj čovjek snažan kao August, poljski kralj?« pomisli Eugène kad je okrugla šipka bila gotovo dovršena. Čiča Goriot tužno pogleda svoje djelo, a suze mu navriješe na oči; on ugasi svijeću uz koju je svijao te pozlaćene predmete, a zatim ga je Eugène čuo kako s uzdahom liježe u postelju. »On je lud,« pomisli student.

»Jadno dijete!« reče čiča Goriot glasno.

Nakon tih riječi Rastignac ocijeni da mu je bolje šutjeti o ovome događaju i ne ne osuđivati nepromišljeno svojega susjeda. Namjeravao se vratiti u sobu, kad je odjednom razabrao zvuk koji je teško opisati, a mogli su ga stvoriti samo ljudi u mekim papučama od sukna penjući se uza stube. Eugène osluhnu i uspije doista razabrati naizmjenično disanje dvojice muškaraca. I premda nije čuo ni škripanje vrata ni korake ljudi, odjednom primijeti slabašno svjetlo na drugome katu, kod gospodina Vautrina.

»Lijepih li zagonetki u našemu pansionu!« rekao je sebi. Sišao je niz nekoliko stuba i stao osluškivati; zveket zlata dopro mu je do ušiju. Ubrzo se svjetlost ugasila, i opet se začulo disanje one dvojice, a da vrata nisu zaškripala. Zatim, kako su njih dvojica silazili stubištem, šum je postajao tiši.

»Tko ide tamo?« viknula je gospođa Vauquer otvarajući prozor svoje sobe.

»Ja sam, mamice Vauquer, vraćam se kući,« odgovori Vautrin svojim krupnim glasom.

»Ovo je čudno! Christophe je ipak spustio zasun,« mislio je Eugène vraćajući se u svoju sobu. U Parizu treba bdjeti da bi čovjek znao što se oko njega događa. No, kako su ovi mali događaji skrenuli njegovu misao sa smionih ljubavnih sanjarija, Eugène se prihvati posla. Ali bio je rastresen, stalno se vraćao nagađanjima o čiči Goriotu, a još više liku gospođe de Restaud koji bi svako malo bljesnuo pred njim kao vjesnik sjajne budućnosti, te je naposljetku legao i zaspao stisnutih šaka. Od deset noći što ih mladi

ljudi obećaju radu, sedam ih daruju snu. Treba imati više od dvadeset godina da bi se bdjelo.

Sljedećega jutra Parizom je vladala jedna od onih gustih magli koje ga tako dobro umotaju i zamrače da se i najtočniji ljudi znaju prevariti u vremenu. Poslovni sastanci se propuštaju. Svi vjeruju da je tek osam, a već odzvanja podne. Bilo je devet i po, a gospođa Vauquer još se nije pomaknula iz postelje. Christophe i debela Sylvie, također okasnivši, mirno su pili kavu, pripremljenu sa skorupom koji je bio namijenjen stanarima, skorupom s mlijeka što ga je Sylvie dugo kuhala da gospođa Vauquer ne primijeti to bespravno ubiranje nameta.

»Sylvie,« reče Christophe, umačući prvu krišku prženog kruha, »gospodin Vautrin, koji je ipak dobar čovjek, opet se noćas sastajao s neka dva tipa. Ako gospođa bude zbog toga uznemirena, ne treba joj ništa govoriti.«

»Je li vam štogod dao?«

»Dao mi je sto sua kao svaki mjesec, što je isto kao da mi je rekao: 'Šuti.'«

»Osim njega i gospođe Couture, koji nisu škrti, svi ostali bi nam najradije lijevom rukom uzeli ono što nam daju desnom na Novu godinu,« rekla je Sylvie.

»A koliko daju!« frknu Christophe, »jadan novčić od sto sua. Čiča Goriot već dvije godine sam čisti svoje cipele. Onaj tvrdica Poiret odriče se laštila i radije bi ga popio nego da ga stavi na svoje cipeletine. A onaj kržljavac od studenta, taj mi daje četrdeset sua. Četrdeset sua nije dovoljno ni za moje četke, a on još k tome prodaje svoju staru odjeću. I to mi je kuća!«

»Baš!« otpuhnu Sylvie, ispijajući kavu u malim gutljajima, »a naša su mjesta još najbolja u četvrti, ovdje se dobro živi. Ali, što se tiče debelog tatice Vautrina, Christophe, je li vas itko išta pitao o njemu?«

»Da, nekidan sam sreo na ulici nekog gospodina koji mi je rekao: »Ne živi li kod vas jedan krupni gospodin koji boji zaliske?« A ja sam rekao: »Ne, gospodine, on ih ne boji. Veseo čovjek poput njega nema vremena za to.« To sam ispričao gospodinu Vautrinu, a on mi je odgovorio: »Dobro si učinio, momče! Uvijek tako odgovaraj. Ništa nije toliko neugodno kao kad se doznaju naše slabosti. Zbog toga i vjenčanja znaju propasti.«

»Pa lijepo! A mene su na tržnici htjeli namamiti da im kažem jesam li ga kad vidjela da oblači košulju. Kakva lakrdija! Gle,« reče ona prekinuvši se, »na crkvi Val-de-Grâce već zvoni četvrt do deset, a nitko se još ne miče.«

»Ah, svi su izišli. Gospođa Couture i njezina mlada štićenica otišle su blagovati dragoga Boga u Saint-Etienneu još u osam sati. Čiča Goriot je izišao s nekim zamotuljkom. Student se neće vratiti prije nego što mu završi predavanje u deset. Vidio sam ih kako odlaze dok sam čistio stube; a čiča Goriot me udario onim što je nosio, bilo je tvrdo kao željezo. Što li samo radi taj čovječuljak? Drugi se ponašaju prema njemu kao da im je igračka, no ipak je to čovjek koji vrijedi više od svih njih zajedno. On ne daje mnogo; no gospođe kojima me ponekad šalje daju sjajne napojnice i krasno su dotjerane.«

»One koje naziva kćerima, ha? Ima ih tucet.«

»Ja sam uvijek išao samo dvjema, onima koje su dolazile ovamo.«

»Gospođa se pokrenula; sad će dići graju, bit će bolje da odem k njoj. Vi pazite na mlijeko, Christophe, i na mačku.«

»Kako, Sylvie, već je četvrt do deset a vi ste me pustili da spavam kao puh. Nikada se još nikada nije dogodilo ništa slično.«

»To je zbog magle, moglo bi je se rezati nožem.«

»Ali doručak?«

»Nije važno! u vaše stanare kao da je ušao sam vrag; svi su otperjali u osvitak dana.«

»Govori kako treba, Sylvie,« prihvati gospođa Vauquer, »kaže se u osvitak zore.«

»Ah! gospođo, govorit ću kako god želite. Bilo kako mu drago, može se doručkovati u deset sati. Michonnette i Poireau još se ne miču. Samo su njih dvoje u kući i spavaju kao klade, što i jesu.«

»Ali, Sylvie, govoriš o njih dvoje zajedno, kao da...«

»Kao da što?« prihvati Sylvie dopustivši sebi malo blesavog smijeha. »Dvoje su par.«

»Dogodilo se nešto čudno, Sylvie; kako se gospodin Vautrin mogao noćas vratiti nakon što je Christophe stavio zasun?«

»Naprotiv, gospođo. Christophe je čuo gospodina Vautrina i sišao je otvoriti mu vrata. A vi ste povjerovali...«

»Dodaj mi moj haljetak i brzo se pobrini za doručak. Ostatak ovčetine posluži s krumpirom i dodaj kuhane kruške, one koje koštaju dva novčića komad.«

Nekoliko trenutaka kasnije gospođa je Vauquer sišla upravo u trenutku kada je mačka šapom srušila tanjur koji je prekrivao zdjelicu s mlijekom i počela brzo laptati.

»Šic, Mistigris« viknula je. Mačka pobježe, pa se vrati i stane umiljavati oko njezinih nogu. »Da, da, samo se ti umiljavaj, stara lopužo,« reče joj gospodarica. »Sylvie! Sylvie!«

»Dobro, dobro! što je bilo, gospođo?«

»Gledajte koliko je mačka popila mlijeka.«

»Ona životinja od Christophea, on je kriv, rekla sam mu neka stavi poklopac. Kamo je nestao? Ne uznemirujte se, gospođo; to će biti za kavu čiče Goriota. Dolit ću vode, neće ni primijetiti. On se ni na što ne obazire, čak ni na ono što jede.«

»Kamo li je sad pak otišao taj čudak?« rekla je gospođa Vauquer stavljajući tanjure.

»Tko to zna? Taj trguje s pet stotina vragova.«

»Previše sam spavala,« reče gospođa Vauquer.

»No gospođa je zato svježa kao ruža...«

U tom trenutku začulo se zvonce i u salon je ušao Vautrin pjevajući svojim krupnim glasom:

Dugo sam lutao svijetom
i vidješe me gotovo svuda...[26]

»Oh! oh! dobar dan, gospođo Vauquer,« rekao je primijetivši gazdaricu koju je zatim galantno obujmio oko pasa.

»Hajde, prestanite.«

»Recite: drzniče,« nastavi on. »Hajde, recite. Hoćete li reći? Evo, postavit ću s vama stol. Ha! kako sam dobar, nisam li?«

Udvarajuć' plavuši i crnki,
ljubeći, uzdišući...

»Baš sam vidio nešto neobično.

... kako je htjela sreća luda.«

»Što?« upita udovica.

»Čiča Goriot je bio u osam i po u ulici Dauphine, kod zlatara koji kupuje stari pribor za jelo i rojte. Prodao mu je za lijepe novce neki kućanski predmet, od pozlaćena srebra i prilično vješto smotan za čovjeka koji se ne bavi tim zanatom.«

»Ma zar zbilja?«

»Da. Vraćao sam se ovamo nakon što sam otpratio prijatelja koji odlazi iz ove zemlje kraljevskim transportom; čekao sam čiču Goriota da vidim što će biti dalje, jer je to zbilja smiješno. Vratio se u ovu četvrt, u ulicu Grès, gdje je ušao u kuću poznatoga lihvara koji se zove Gobseck i pravi je nitkov sposoban igrati domino kostima vlastitog oca; Židov, Arapin, Grk, Ciganin, čovjek kojega bi teško bilo opljačkati, jer drži svoj novac u banci.«

»Pa što onda radi taj čiča Goriot?«

»Ništa on ne radi, reče Vautrin, »on uništava. Taj slaboumnik je dovoljno blesav da se uništava za ljubav curama koje...«

---

[26] *Dugo sam išao svijetom...* – arija iz tada slavne komične opere Nicolasa Isouarda, *Joconde ili lovci na pustolovine* (1814.)

»Evo ga!« reče Sylvie.

»Christophe,« doviknu čiča Goriot, »dođi sa mnom gore.«

Christophe pođe za čičom Goriotom, te ubrzo opet siđe.

»Kamo ideš?« upita gospođa Vauquer slugu.

»Obaviti nešto za gospodina Goriota.«

»Što je to?« reče Vautrin istrgnuvši Christopheu iz ruke pismo na kojemu je pročitao: *Za gospođu groficu Anastasie de Restaud*. »I, kamo ideš?« upita vraćajući pismo Christopheu.

»U ulicu Helder. Imam nalog da to predam u ruke same gospođe grofice.«

»A što je unutra?« nastavi Vautrin, podižući pismo prema svjetlu. »Novčanica? Nije.« Vautrin zaviri u omotnicu. »Isplaćena mjenica,« uzviknu. »Trista mu jada! Zbilja je galantan, taj smiješni starac koji se igra mladića. Hajde, stari moj,« reče stavivši svoju veliku ruku na glavu Christopheu kojega je time nagnao da se okrene kao kockica za igru, »dobit ćeš dobru napojnicu.«

Stol je bio postavljen. Sylvie je kuhala mlijeko. Gospođa Vauquer ložila je peć, a Vautrin joj je pomagao još uvijek pjevušeći:

Dugo sam lutao svijetom
i vidješe me gotovo svuda...

Kad je sve bilo spremno, vratiše se i gospođa Couture i gospođica Taillefer.

»Gdje ste bile tako rano, ljepotice?« upita gospođa Vauquer gospođu Couture.

»Upravo smo se ispovjedile i pričestile u Saint-Etienne-du-Mont; nije li danas dan kad idemo gospodinu Tailleferu? Jadna mala, drhti kao list na vjetru,« odvratila je gospođa Couture i sjela ispred peći čijim je vratašcima približila cipele koje su se počele pušiti.«

»Zgrijte se i vi malo, Victorine,« reče gospođa Vauquer.

»Dobro je, gospođice, moliti dragoga Boga da umekša srce vašemu ocu,« reče Vautrin, primičući stolac sirotici. »No, to nije dovoljno. Trebao bi vam prijatelj koji bi preuzeo na sebe da toj grdobi kaže što ga ide, tom divljaku koji, kako se priča, ima tri milijuna, a vama ne da miraza. Svakoj lijepoj djevojci treba miraz u ovim vremenima.«

»Jadno dijete,« reče gospođa Vauquer. »Hajde, zlato moje, neka samo vaš čudovišni otac navlači na sebe nesreću do mile volje.«

Na te se riječi Victorinine oči ovlažiše suzama, a udovica ušuti primijetivši znak gospođe Couture.

»Kad bismo ga bar mogle vidjeti, kad bih mogla razgovarati s njim, dati mu posljednje pismo njegove žene,« rekla je udovica povjerenika za vojne plaće. »Nikad se nisam usudila poslati mu ga poštom; on poznaje moj rukopis...«

»*O žene nedužne, nesretne, progonjene*[27],« uzviknu Vautrin prekinuvši je, »tako je to dakle s vama? Za nekoliko dana ja ću se pobrinuti za vas i sve će biti dobro.«

»Oh, gospodine,« rekla je Victorine dobacivši Vautrinu pogled, u isti mah vlažan i vreo, koji ga se nije nimalo dojmio, »ako znate neki način da dospijete do mojega oca, recite mu da su mi njegova ljubav i čast moje majke vredniji od sveg bogatstva na svijetu. Kad biste uspjeli makar malo ublažiti njegovu neumoljivost, molila bih se Bogu za vas. Budite sigurni u zahvalnost...«

»*Dugo sam lutao svijetom*,« zapjeva Vautrin podrugljivim glasom.

U tom trenutku siđoše Goriot, gospođica Michonneau i Poiret, možda privučeni mirisom zaprške na kojoj je Sylvie pripremala za ostatke ovčetine.

Kad je njih sedmero sjelo za stol, govoreći jedni drugima dobar dan, odzvonilo je deset sati, a s ulice se začuo studentov korak.

»Ah! lijepo, gospodine Eugène,« rekla je Sylvie, »danas ćete doručkovati zajedno sa svima ostalima.«

Student pozdravi stanare i sjedne pokraj čiče Goriota.

»Upravo sam doživio neobičnu pustolovinu,« rekao je, služeći se obilato ovčetinom i režući komad kruha s kojega gospođa Vauquer nije skidala pogled.

»Pustolovinu!« reče Poiret.

»Pa da! zašto se tome toliko čudite, stara kućo?« reče Vautrin Poiretu. »Gospodin je lijep i kao stvoren za pustolovine.«

Pogled gospođice Taillefer stidljivo skliznu prema mladome studentu.

»Ispričajte nam tu svoju pustolovinu,« zatraži gospođa Vauquer.

»Jučer sam bio na plesu kod gospođe vikontese de Beauséant, moje rođakinje koja ima veličanstvenu kuću, odaje presvučene svilom, i koja nam je, ukratko, priredila sjajnu svečanost, na kojoj sam se zabavljao kao kralj...«

»Ljić« reče Vautrin naglo ga prekinuvši.

»Gospodine,« prihvati živahno Eugène, »što želite time reći?«

»Kažem *ljić*, jer se kraljići zabavljaju mnogo bolje nego kraljevi.«

»Istina je. Ja bih radije bio ta mala bezbrižna ptica nego kralj jer...« reče idemist[28] Poiret.

---

[27] *O žene, nedužne, nesretne, progonjene* naslov je pantomime Balissona de Rougemonta (1781.-1840.), parodije melodrame koja se zvala *Nedužna, nesretna i progonjena žena.*

[28] *Idemist* – onaj koji ponavlja ono što kažu drugi, riječ koju je skovao Balzac (*idemiste*).

»Dakle,« nastavi student ne obazirući se na njega, »plešem ja tamo s jednom od najljepših žena na balu, zanosnom groficom, najdivnijim bićem koje sam ikada vidio. U kosi je imala breskvin cvijet, o boku najljepši stručak cvijeća, pravoga cvijeća koje miriše; ali, uzalud govorim! trebali ste je vidjeti, nemoguće je opisati ženu u zanosu plesa. I eto, jutros u devet sati sreo sam tu božanstvenu groficu, išla je, pješice, ulicom Grès. Oh! srce mi je poskočilo, pomislio sam...«

»Da dolazi ovamo,« reče Vautrin dobacivši studentu prodoran pogled. »A ona je zacijelo išta tatici Gobsecku, lihvaru. Kad biste pretražili srca pariških žena, najprije biste u njima našli lihvara, a tek zatim ljubavnika. Vaša grofica se zove Anastasie de Restaud i živi u ulici Helder.«

Čuvši to ime, student se zapanjeno zagleda u Vautrina. Čiča Goriot naglo podiže glavu i pogleda dvojicu sugovornika bistrim pogledom punim nemira, koji je iznenadio ostale stanare.

»Christophe će znači doći prekasno, on je već bila tamo,« uzviknu bolno Goriot.

»Pogodio sam,« reče Vautrin, nagnuvši se prema uhu gospođe Vauquer.

Goriot je mehanički jeo, ne znajući što jede. Nikada se nije činio glupljim i odsutnijim nego u tom trenutku.

»Koji vam je vrag, gospodine Vautrin, mogao reći njezino ime?« upita Eugène.

»Ah! ah! eto,« odvrati Vautrin. »Čiča Goriot ga je također znao, zašto ga ne bih znao i ja?«

»Gospodin Goriot,« uzviknu student.

»Što!« reče jadni starac. »Dakle, bila je baš lijepa jučer?«

»Tko?«

»Gospođa de Restaud.«

»Gledajte samo staroga škrca,« reče gospođa Vauquer Vautrinu, »kako mu se oči krijese.«

»On je valjda izdržava?« reče tiho gospođica Michonneau studentu.

»Da! bila je silno lijepa,« nastavi Eugène dok ga je čiča Goriot gladno promatrao. »Da gospođa de Beauséant nije bila tamo, moja bi božanska grofica bila kraljica plesa; mladići nisu gledali nijednu osim nje, ja sam bio dvanaesti na popisu njezinih plesača, plesala je sve kadrile. Druge su žene pucale od jada. Ako je ijedno biće jučer bilo sretno, bila je to ona. S razlogom se kaže da ništa nije ljepše od broda razapetih jedara, konja u trku i žene koja pleše.«

»Jučer na vrhu kola sreće kod neke vojvotkinje,« reče Vautrin, »jutros na dnu ljestvice kod nekog lihvara: takve su Parižanke. Ako njihovi muževi ne mogu plaćati njihovu neobuzdanu raskoš, one se prodaju. Ako se ne znaju prodati, izvadile bi utrobu i vlastitoj majci ne bi li našle nešto čime će zablistati. Ukratko, čine na tisuće ludosti. Poznato, poznato!«

Lice čiče Goriota bilo je zasjalo poput sunca za vedroga dana dok je slušao studenta, no smračilo se nakon okrutne Vautrinove primjedbe.

»Pa dobro!« reče gospođa Vauquer, »gdje vam je ta vaša pustolovina? Jeste li razgovarali s njom? Upitali je bi li htjela učiti pravo?«

»Nije me vidjela,« reče Eugène. »Ali sresti u devet ujutro u ulici Grès jednu od najljepših Parižanki, ženu koja se zacijelo vratila s plesa u dva sata poslije ponoći, nije li to čudno? Takvo što je moguće samo u Parizu.«

»Ma našlo bi se tu i mnogo čudnijih stvari!« uzviknu Vautrin.

Gospođica Taillefer jedva je slušala, toliko je bila zaokupljena onim što je namjeravala pokušati. Gospođa Couture dala joj je znak da se pođe spremiti. Kad su dvije dame izišle, čiča Goriot je također krenuo.

»Dakle! Jeste li vidjeli?« reče gospođa Vauquer Vautrinu i ostalim svojim stanarima. »Jasno je da se upropaštava zbog tih žena.«

»Nitko me nikada neće uvjeriti,« uzviknu student, »da lijepa grofica de Restaud pripada čiči Goriotu.«

»Ali,« uzvrati Vautrin prekidajući ga, »nama nije stalo do toga da vas u to uvjerimo. Vi ste još suviše mladi da biste dobro poznavali Pariz, ali već ćete saznati da je ovdje moguće sresti i takve koje nazivamo *ljudima od strasti*...« (Na te riječi gospođica Michonneau značajno pogleda Vautrina. Pogled pukovnijskog konja koji je čuo zvuk trube, reklo bi se.) »Ah! ah!« reče Vautrin prekinuvši se i zagledavši se u nju, »*nismo* li i mi imali svojih malih strasti?« (Stara cura spusti pogled kao redovnica pred poganskim idolom.) »Tako je to!« nastavi on, »ti ljudi slijede jednu misao i ne odustaju. Žedni su samo jedne vode s jednoga izvora, koja često nije ni dobra; i prodaju svoje žene i djecu samo da bi je se napili; prodali bi i dušu vragu. Za neke je taj izvor kocka, burza, zbirka slika ili kukaca, glazba; za druge, to je žena koja im zna pripremati poslastice. Uzalud ćete takvima nuditi sve žene ovoga svijeta, oni ne mare, žele samo onu koja zadovoljava njihovu strast. Često ih ta žena uopće ne voli, otresa se na njih i skupo im prodaje mrvice zadovoljstva, svejedno! moji veseljaci ne odustaju, založili bi i posljednji pokrivač i odnijeli joj posljednji novčić. Čiča Goriot jedan je od takvih. Grofica ga iskorištava jer je diskretan, takav je otmjeni svijet! jadni dobričina misli samo na nju. Izvan te svoje strasti, vidite i sami, on je glupa životinja. Ali počnite mu pričati o njoj, i lice će mu zasjati kao dijamant. Nije teško odgonetnuti što se dogodilo. Jutros je nosio nekakvu pozlaćenu srebrninu u topionicu, a zatim sam ga vidio kako ulazi tati Gobsecku u ulici Grès. Pazite dobro! Vrativši se, poslao je grofici de Restaud onoga budalastog Christophea koji nam je pokazao adresu na pismu u kojemu je bila isplaćena mjenica. Ako je grofica također išla starome lihvaru, očito je bilo nešto hitno. Čiča Goriot je galantno platio umjesto nje. Ne treba ni dvije misli spojiti da bi se to prozrelo. A to vam dokazuje, moj mladi studente, da je vaša grofica, dok se smijala, plesala, izvodila svoje majmunarije, ljuljala svoje breskvino cvijeće i pridržavala haljinu, zapravo bila, kao što se kaže, u gadnoj stisci, misleći na svoju ili ljubavnikovu neplaćenu mjenicu.«

»Izazivate u meni pomamnu želju da saznam istinu. Sutra ću otići gospođi de Restaud,« uskliknu Eugène.

»Da,« reče Poiret, »treba sutra otići gospođi de Restaud.«

»Možda ćete ondje zateći staroga Goriota koji će doći po protuvrijednost za svoju uslužnost.«

»Ali,« reče Eugène s gađenjem, »onda je taj vaš Pariz kaljuža.«

»I to zanimljiva kaljuža,« prihvati Vautrin. »Oni koji se po njoj blate u kočijama, pošteni su ljudi, oni koji se blate pješice, obični su lopovi. Ako na nesreću negdje nešto dignete, pokazivat će vas na trgu pred palačom pravde kao čudovište. Ukradete li milijun franaka, u salonima ćete vrijediti kao čovjek pun vrlina. Plaćate policiji i sudu trideset milijuna da bi održavali taj moral. Lijepo!«

»Kako!« uzviknu gospođa Vautrin, »zar je čiča Goriot rastalio onaj svoj pozlaćeni pribor za doručak?«

»Na poklopcu su bile dvije grlice?« upita Eugène.

»To je to.«

»Čini se da mu je bilo jako stalo do toga, plakao je gnječeći zdjelicu i tanjur. Slučajno sam ga vidio,« reče Eugène.

»Držao je do toga kao do svojega života,« odgovori udovica.

»Gledajte samo tog starčića, koliko je strastven,« uzviknu Vautrin. »Ta ga žena zna dirnuti u dušu.«

Student se popeo u svoju sobu. Vautrin je izišao. Nekoliko trenutaka kasnije, gospođa Couture i Victorine ušle su u fijaker koji im je Sylvie otišla potražiti. Poiret je ponudio ruku gospođici Michonneau, te njih dvoje pođoše provesti dva sata lijepoga vremena u šetnji Botaničkim vrtom.

»Krasno! sad su već kao vjenčani,« reče debela Sylvie. »Danas prvi put izlaze zajedno. Oboje su toliko suhi da će iskriti kao kresivo, ako se budu trljali.«

»To je opasno za šal gospođice Michonneau,« reče gospođa Vauquer smijući se, »planut će kao guba.«

U četiri sata popodne Goriot se vratio, i u svjetlosti dviju zadimljenih svjetiljki vidio Victorinu čije su oči bile crvene od plača. Gospođa Vauquer slušala je izvještaj o bezuspješnoj posjeti gospodinu Tailleferu koja se odigrala toga jutra. Zlovoljan zbog posjete svoje kćeri i te stare žene, Taillefer ih je ipak pustio k sebi da bi se objasnio s njima.

»Draga moja gospođo,« pričala je gospođa Couture gospođi Vauquer, »zamislite samo, nije Victorini čak ni ponudio da sjedne, cijelo je vrijeme stajala. A meni je rekao, bez ljutnje, sasvim hladno, da možemo sebi zaštedjeti trud i ne dolaziti k njemu; da gospođica, koju nije nazvao svojom kćeri, samo sebi nanosi štetu kad mu tako dosađuje (jednom godišnje, čudovište!), da se Victorinina majka udala bez imetka, te da djevojka nema što očekivati; ukratko, gomila grubih riječi od kojih je jadna mala briznula u plač.

Bacila se ocu pred noge i hrabro mu rekla da toliko ustraje samo zbog svoje majke, da će se bez prosvjeda pokoriti njegovoj volji, ali ga preklinje da pročita oporuku nesretne pokojnice; izvadila je pismo i pružila mu ga, govoreći najljepše stvari na svijetu, toliko dirljive, ne znam gdje ih je našla, sam Bog ih joj je došapnuo, jer nesretno je dijete bilo toliko nadahnuto da sam, slušajući je, i sama plakala kao životinja. A znate što je za to vrijeme činio taj užasni čovjek, rezao je nokte! Uzeo je to pismo što ga je jadna gospođa Taillefer natopila suzama, bacio ga na ploču kamina i rekao: »Dobro!« Htio je podići kćerku, ona je uzela njegovu ruku da je poljubi, no on ju je povukao. Nije li to prava opačina? A njegov veliki zvekan od sina nije ni pozdravio svoju sestru kad je ušao.«

»Pa zar su to čudovišta?« reče čiča Goriot.

»A onda,« nastavi gospođa Couture, ne obazirući se na starčev uzvik, »otac i sin se povukoše pozdravivši me i zamolivši da ih ispričam jer imaju neodložnog posla. I to je bila naša posjeta. No, bar je vidio svoju kćer. Ne znam kako je se mogao odreći, slični su kao dvije kapi vode.«

Gosti, domaći i vanjski, stizali su jedan za drugim i pozdravljali se, govoreći jedni drugima one beznačajnosti koje u nekim slojevima pariškoga društva stvaraju onaj šaljivi duh u kojemu je besmislica glavni sastojak, a vrijednost se u prvom redu sastoji u gestama i načinu govora. Ta se vrsta žargona neprestano mijenja. Šala, koja mu je temelj, nikad ne živi ni mjesec dana. Neki politički događaj, neki sudski postupak, neka ulična pjesma, lakrdije nekog glumca, sve može poslužiti toj igri duha koja se ponajviše sastoji u tome da se misli i riječi hvataju i odbacuju kao pernate loptice reketima. Nakon nedavnog izuma diorame, koji je optičku varku učinio savršenijom od one u panorama-ma[29], pojaviše se u nekim slikarskim radionicama šale s riječima koje završavaju na *rama*, a neki ih je pak mladi slikar prenio u pansion Vauquer čiji je stalni gost bio.

»Onda, *gospodinne* Poiret,« reče namještenik Muzeja, »kako vaše *zdravljerama*?« A zatim je, ne čekajući odgovora, dobacio Gospođi Couture i Victorini: »Vas nešto muči, moje dame?«

»Hoćemo li *večeravati*?« uzviknu Horace Bianchon, student medicine i Rastignacov prijatelj, »moj želudac se spustio *usque ad talones*[30].

»Danas je strašno *hladnorama*!« reče Vautrin. »Pomaknite se malo, čiča Goriot! K vragu! Vaša je noga zauzela cijela vrata peći.«

»Presvijetli gospodine Vautrin,« reče Bianchon, »zašto kažete *hladnorama*? To je pogrešno, treba reći *mrzlorama*.«

»Ne,« reče namještenik Muzeja, »*hladnorama* je ispravno, prema pravilu: hladno mi je nogama.«

---

[29] Panorame su bile velika oslikana platna postavljena u krug tako da stvaraju kružnu sliku nekog događaja. Daguerre je izmislio Dioramu u kojoj su takve slike bile oživljene igrom svjetla.

[30] *Usque ad talones* – latinski, sve do peta.

»Ha! ha!«

»Evo i njegove ekselencije markiza de Rastignaca, doktora prava-kriva,« uskliknu Bianchon zgrabivši Eugènea za vrat i stežući ga kao da će ga zagušiti. »Hej, vi ostali, hej!«

Gospođica Michonneau ušla je tiho, pozdravila bez riječi društvo za stolom i sjela pokraj triju žena.

»Uvijek počnem cvokotati kad vidim tu staru šišmišicu,« došapnu Bianchon Vautrinu pokazujući gospođicu Michonneau. »Baš sad proučavam Gallov[31] sustav, i na njezinoj glavi vidim Judine kvrge.«

»Gospodin je poznavao Judu?« reče Vautrin.

»Tko se nije sreo s njim!« odvrati Bianchon. »Časna riječ, ta bijela stara cura podsjeća me na one dugačke crve koji na koncu unište gredu.«

»Tako je to, mladiću,« reče četrdesetogodišnjak gladeći zaliske.

I sama ruža, živjela je koliko žive ruže,
samo jedno jutro...[32]

»Ah! ah! evo jedne krasne *juhorame*,« reče Poiret ugledavši Christophea koji je ulazio s poštovanjem noseći zdjelu.

»Oprostite, gospodine,« reče gospođa Vauquer, »ali to je juha od kupusa.«

Svi mladi za stolom prasnuše u smijeh.

»Pogođen, Poiret!«

»Poirrrrette je dobio svoje!«

»Bilježite dva boda za mamu Vauquer,« reče Vautrin.

»Kako vam se svidjela magla jutros?« reče namještenik.

»Bila je to,« reče Bianchon, »pomamna i besprimjerna magluština, magluština zloslutna, tugaljiva, zelena, sipljiva, magla Goriot.«

»Goriorama,« reče slikar, »jer se nije vidjelo ni prst pred nosom.«

»Hej, milorde Gaoriotte, oni govoriti o vama.«

Sjedeći u dnu stola, pokraj vrata kroz koja se unosilo jelo, čiča Goriot je podigao glavu njuškajući komad kruha koji je imao pod ubrusom; bila je to stara trgovačka navika koja bi ponekad oživjela.

---

[31] *Gall, François-Joseph* (1758.-1828.), njemački liječnik, osnivač frenologije, proučavao je oblik lubanje i na temelju toga izvodio zaključke o mozgu i sposobnostima osobe.

[32] Stihovi iz pjesme Françoisa de Malherbea (1555.-1628.), *Utjeha za Du Periera*.

»Baš lijepo!« doviknu mu kiselo gospođa Vauquer glasom koji je nadjačao zveckanje žlica i tanjura, kao i sve ostale glasove. »Zar vam taj kruh nije dobar?«

»Naprotiv, gospođo,« odgovori starac, »načinjen je od brašna iz Étampesa, najbolje kvalitete.«

»Po čemu to zaključujete?« upita ga Eugène.

»Po bjelini, po okusu.«

»Po okusu u nosu, kad da ga njušite!« reče gospođa Vauquer. »Postajete toliko štedljivi da ćete na koncu naći načina da se hranite njušeći zrak iz kuhinje.«

»Ali to svakako patentirajte,« reče namještenik Muzeja, »pa ćete se lijepo obogatiti.«

»Ma pustite ga, to radi samo zato da bi nas uvjerio kako je nekoć bio proizvođač tjestenine,« reče slikar.

»Vaš je nos dakle retorta?« oglasi se opet namještenik Muzeja.

»Re– što?« reče Bianchon.

»Re-barce.«

»Re-zanac.«

»Re-vanš.«

»Re-tuš.«

»Re-ket.«

»Re-ptil.«

»Re-pa.«

»Re-norama.«

Tih osam odgovora doletjelo je sa svih strana blagovaonice poput brze paljbe, izazivajući tim više smijeha što je jadni čiča Goriot s priglupim izrazom promatrao goste, kao čovjek koji pokušava razumjeti neki strani jezik.

»Re-?« reče Vautrinu koji je sjedio pokraj njega.

»Reži žulj na nozi, stari moj!« reče Vautrin lupivši čiču Goriota po glavi tako da mu je nabio šešir na oči.

Jadni starac, zaprepašten tim nenadanim napadom, na trenutak je ostao nepomičan. Christophe je odnio njegov tanjur, misleći da neće više juhe; tako da je Goriot, podigavši opet šešir, uzeo žlicu i udario po stolu. Svi uzvanici prasnuše u smijeh.

»Gospodine,« reče starac, »vi se neugodno šalite i ako si dopustite još koji takav udarac...«

»I onda, što će se dogoditi, tatice?« reče Vautrin prekinuvši ga.

»To ćete skupo platiti jednoga dana...«

»U paklu, zar ne?« reče slikar. »U onom malom crnom kutu gdje stavljaju zločestu djecu!«

»Tako je! a vi, gospođice,« okrenu se Vautrin Victorini, »vi ništa ne jedete. Tata se, znači, pokazao, neumoljivim?«

»Užas jedan,« reče gospođa Couture.

»Trebalo bi ga urazumiti,« reče Vautrin.

»Ali,« reče Rastignac, koji je sjedio pokraj Bianchona, »gospođica bi mogla pokrenuti parnicu zbog prehrane, budući da ne jede. Eh! pogledajte kako čiča Goriot proučava gospođicu Victorine.«

Starac je zaboravio jesti promatrajući sirotu djevojku na čijemu se licu odražavala prava bol, bol odbačenog djeteta koje voli svojega oca.

»Dragi moj,« reče Eugène tiho, »mi smo se prevarili u vezi s čiča Goriotom. Nije on ni glup ni čovjek bez snage. Primijeni na njega svoj Gallov sustav i reci mi što misliš. Prošle sam ga noći vidio kako gnječi pladanj od pozlaćena srebra kao da je od voska, a njegovo je lice u tom trenu odavalo neobične osjećaje. Njegov mi se život čini suviše zagonetnim da ga ne bi vrijedilo istražiti. Da, Bianchon, možeš se ti smijati, ali ja se ne šalim.«

»U redu,« rekao je Bianchon, »taj čovjek je medicinska činjenica. Ako hoće, secirat ću ga.«

»Ne, opipaj mu glavu.«

»Ah! dobro, možda je njegova glupost zarazna.«

Sljedećega dana Rastignac se odjenuo vrlo elegantno i krenuo, oko tri sata popodne, gospođi de Restaud, prepuštajući se putem onim besmislenim, ludim nadama koje život mladih ljudi toliko uljepšavaju uzbuđenjima; oni tad ne procjenjuju zapreke ni opasnosti, u svemu vide uspjeh, poetizirajući svoje postojanje samom igrom svoje mašte, te sami sebe čine nesretnima ili žalosnima kad se ne ostvare zamisli koje su dotad živjele samo u njihovim neobuzdanim željama; kad ne bi bili neuki i plahi, društveni bi život bio nemoguć. Eugène je koračao vrlo oprezno da se ne zablati, no hodajući je razmišljao što će reći gospođi de Restaud, skupljao zalihe duhovitosti, izmišljao odgovore za neki zamišljeni razgovor, pripremao dosjetke, izraze u Talleyrandovom[33] stilu, zamišljajući kojekakve sitne okolnosti, povoljne za izjavu na kojoj je temeljio svoju budućnost. Ipak se zablatio, te je morao dati navoštiti čizme i očetkati hlače kod Palais-Royala. »Da sam bogat,« mislio je razmijenivši novčanicu od trideset sua koju je uzeo *za slučaj nevolje*, »bio bih se odvezao kočijom i onda bih mogao na miru razmišljati.« Naposljetku je stigao u ulicu Helder i rekao da traži groficu de Restaud.

S hladnim bijesom čovjeka sigurnog da će jednoga dana biti uspješan, primio je prezrive poglede služinčadi koja ga je vidjela kako pješice prolazi dvorištem, a nije prije toga čula štropot kočije pred vratima. Na te je poglede bio tim osjetljiviji jer je svoju

[33] *Charles Maurice de Talleyrand-Perigord* (1754.-1838.), francuski političar i diplomat.

inferiornost shvatio već ulazeći u to dvorište, gdje je toptao lijep konj otmjeno upregnut u jednu od onih gizdavih lakih kočija koje oglašavaju raskoš rasipnog života i daju naslutiti naviknutost na sve pariške blagodati. Eugènea obuze zlovolja. Otvoreni pretinci u njegovom mozgu koji su trebali biti puni duha, sada se zatvoriše, postao je glup. Čekajući odgovor grofice kojoj je sobar otišao javiti ime posjetitelja, Eugène je stajao na jednoj nozi pred prozorom u predsoblju, laktom se naslonivši na zavornicu i odsutno gledao u dvorište. Činilo mu se da dugo čeka i bio bi otišao da nije bio obdaren onom južnjačkom upornošću koja, kad se dobro usmjeri, stvara čuda.

»Gospodine,« rekao je sobar, »gospođa je u budoaru i vrlo je zauzeta, nije mi odgovorila; ali ako gospodin želi prijeći u salon, ondje već nekoga ima.«

Svejednako se diveći zastrašujućoj moći tih ljudi koji jednom jedinom riječju optužuju ili osuđuju svoje gospodare, Rastignac odlučno otvori vrata kroz koja je izišao sobar, zacijelo zato da bi pokazao tim drskim slugama kako poznaje kuću; no vrlo je nespretno dospio u prostoriju u kojoj su se nalazile svjetiljke, vitrine, pribor za grijanje ručnika, i odakle se dalje išlo u nekakav mračan hodnik i u skrovito stubište. Prigušen smijeh što ga je čuo iz predsoblja još ga je više zbunio.

»Gospodine, salon je s ove strane,« reče mu sobar s onim lažnim poštovanjem koji se doima kao dodatna poruga.

Eugène se toliko naglo okrenuo da se sudario s nekakvom kadom, no prilično je spretno zadržao šešir da ne padne u vodu. U tom trenu, u dnu hodnika osvijetljenog malom svjetiljkom otvoriše se jedna vrata, a Rastignac odjednom začu glas gospođe de Restaud, glas čiče Goriota i zvuk jednog poljupca. Ušao je u blagovaonicu, u pratnji sobara prošao kroz nju, te se vratio se u prvi salon gdje je stao ispred prozora, primijetivši da se s njega vidi dvorište. Htio je provjeriti je li taj čiča Goriot zaista njegov čiča Goriot. Srce mu je čudno udaralo, sjećao se groznih Vautrinovih razmatranja. Sobar je čekao Eugènea na vratima salona, no kroz njih je naglo izišao otmjen mlad čovjek nestrpljivo reče: »Idem ja, Maurice. Reći ćete gospođi grofici da sam je čekao više od pola sata.« Taj drznik, koji je zacijelo imao prava na drskost, zapjevuši neku talijansku pjesmicu i priđe prozoru pokraj kojega je stajao Eugène; htio je vidjeti studentovo lice, a htio je i baciti pogled na dvorište.

»Gospodin grof bi bolje učinio kad bi još malo pričekao, gospođa je gotova,« reče Maurice vrativši se u predsoblje.

U tom je trenu čiča Goriot izišao kroz vrata do kojih je vodilo malo stubište, te se našao pred kolnim ulazom. Starac je podigao kišobran i htio ga otvoriti, ne primijetivši da su se velika vrata otvorila kako bi propustila mladog čovjeka s odličjima koji se vozio u lakoj otkrivenoj kočiji. Čiča Goriot stigao se tek baciti unatrag, da ga kola ne pregaze. Svila kišobrana prestrašila je konja koji je poskočio i pojurio prema stubama. Mladi muškarac s ljutitim izrazom okrenu glavu, pogleda čiču Goriota, te ga je, prije nego što je starac izišao, pozdravi; njegov je pozdrav odavao usiljeno poštovanje kakvo ljudi pokazuju prema lihvarima koji im trebaju ili onu neizbježnu pristojnost prema osobama

na zlu glasu radi koje se kasnije crveni. Čiča Goriot odgovori kratkim prijateljskim pozdravom, punim dobrodušnosti. Sve se to dogodilo brzinom munje. Suviše zauzet promatranjem da bi primijetio kako više nije sam, Eugène odjednom začu grofičin glas.

»Ah! Maxime, namjeravali ste otići,« rekla je prijekornim tonom u kojemu je bilo i malo ljutnje.

Grofica se nije osvrnula na ulazak lake kočije. Rastignac se naglo okrenu i ugleda groficu koketno odjevenu u kućni ogrtač od bijeloga kašmira s ružičastim vrpcama, nehajno počešljanu kao što već jesu Parižanke ujutro; odisala je mirisom, očito se nedavno okupala i njezina je ljepota, tako reći umekšana, djelovala još razbludnije; oči su joj bile vlažne. Oku mladih ljudi ništa ne izmiče: njihov duh upija ženski sjaj kao što biljka iz zraka udiše sastojke koji su joj nužni. Zato je i Eugène osjetio cvjetnu svježinu ruku te žene, a da ih nije morao dodirnuti. Vidio je, kroz bijeli kašmir, ružičaste tonove korzeta što ga je kućni ogrtač, lagano poluotvoren, povremeno otkrivao i na kojemu se zadržavao njegov pogled. Pomoć steznika od kitovih usi grofici je bila suvišna, samo je pojas naznačavao njezin savitljivi struk, njezin je vrat pozivao na ljubav, stopala su bila lijepa u papučama. Kad je Maxime uzeo tu ruku da je poljubi, Eugène primijeti Maximea, a grofica primijeti Eugènea.

»Ah! to ste vi, gospodine de Rastignac, baš mi je drago što vas vidim,« rekla je, s izrazom kojemu se ljudi od duha znaju pokoriti.

Maxime je gledao naizmjence Eugènea i groficu, pogledom od kakvoga bi uljez morao uzmaknuti. »Ah, draga moja, nadam se da ćeš tom malom čudaku pokazati vrata.« Tom su se rečenicom jasno i razgovijetno mogli prevesti pogledi drsko oholog mladića kojega je grofica Anastasie nazivala Maximeom, i čije je lice promatrala s onom podložnom predanošću koja odaje sve tajne žene, a da ona to ni ne sluti. Rastignac osjeti silovitu mržnju prema mladiću. Najprije, Maximeova mu je svijetla i lijepo počešljana kosa ukazala na to koliko njegova izgleda loše. Zatim, Maxime je imao fine i uredne čizme, dok su njegove, unatoč svem trudu dok je hodao, bile prekrivene tankim slojem blata. Napokon, Maxime je nosio redingot koji mu je elegantno naglašavao struk, zbog čega je podsjećao na kakvu zgodnu ženu, dok je Eugène već u dva i po nosio crno odijelo. Oštroumno dijete Charente osjetilo je nadmoć što ju je odjeća davala tom dendiju, vitkom i visokom, svijetlih očiju i svijetloga tena, jednome od onih ljudi koji su kadri upropaštavati siročad. Ne čekajući Eugèneov odgovor, gospođa de Restaud pobjegla je kao u brzom letu u drugi salon, uz šušanj skutova kućnog ogrtača koji su lepršali tako da je na tren izgledala poput leptira, a Maxime je pošao za njom. Eugène je, bijesan, slijedio Maximea i groficu. Te tri osobe našle su se dakle zajedno pred kaminom, usred velikog salona. Student je dobro znao da će smetati tom mrskom Maximu; ali je, unatoč opasnosti da se zamjeri gospođi de Restaud, htio smetati tom dendiju. Odjednom, sjetivši se da je tog mladog čovjeka vidio na balu gospođe de Beauséant, on shvati što Maxime znači gospođi de Restaud, te reče samome sebi s onom mladenačkom smjelošću koja izaziva na velike gluposti ili postiže velike uspjehe: »Evo mojega suparnika, želim ga nadvladati.« Nerazumnik! nije znao da grof Maxime de Trailles pušta da ga uvrijede, puca prvi i

ubija protivnika. Eugène je bio spretan lovac, no još nikada nije u streljani pogodio dvadeset lutkica od dvadeset dvije. Mladi se grof zavali u naslonjač pokraj vatre, uze mašice i podjari vatru toliko silovitim, toliko mrzovoljnim pokretom da se Anastasieino lijepo lice naglo rastužilo. Mlada se žena okrenu prema Eugèneu i dobaci mu jedan od onih hladno upitnih pogleda koji kažu »Zašto ne odete?« toliko jasno da dobro odgojeni ljudi odmah znaju sročiti rečenice koje bi trebalo nazvati riječima na odlasku.

Eugène načini ljubazno lice i reče: »Gospođo, žurilo mi se da vas vidim jer...«

Ali se naglo zaustavi. Jedna vrata se otvoriše. I odjednom se pojavi gospodin koji je vozio laku kočiju; bio je bez šešira, nije pozdravio groficu, pogledao je zabrinuto Eugènea i pružio ruku Maximeu govoreći mu: »Dobar dan«, s izvjesnim bratskim izrazom koji je osobito iznenadio Eugènea. Mladi ljudi iz provincije ne znaju koliko je sladak život u troje.

»Gospodin de Restaud,« rekla je grofica studentu, pokazujući mu svojega muža. Eugène se duboko nakloni.

»Gospodin,« nastavi ona predstavljajući Eugènea grofu de Restaudu, »je gospodin de Rastignac, rođak gospođe vikontese de Beauséant preko Marcillacovih, a ja sam imala zadovoljstvo upoznati se s njim na njezinom posljednjem plesu.«

Rođak gospođe vikontese de Beauséant preko Marcillacovih! te riječi što ih je grofica izgovorila gotovo sa zanosom, pod djelovanjem izvjesnog ponosa što ga osjeća gospodarica kuće kad može pokazati kako prima samo otmjene ljude, imale su magično djelovanje; grof je napustio svoj hladno uljudni ton i pozdravio studenta.

»Drago mi je, gospodine« rekao je, »što sam vas upoznao.«

I sam grof Maxime de Trailles bacio je na Eugènea uznemiren pogled i odjednom izmijenio svoje drsko vladanje. Ta čarolija, izazvana moćnim djelovanjem jednoga imena, otvorila je trideset pretinaca u južnjakovom mozgu i vratila mu duhovitost koju je bio pripremio. Zahvaljujući nagloj svjetlosti odjednom je jasno vidio u toj atmosferi visokog pariškog društva koje još nije razumio. Kuća Vauquer, čiča Goriot bili su u tom trenu daleko od njegovih misli.

»Mislio sam da se loza Marcillacovih ugasila?« reče grof de Restaud Eugèneu.

»Da, gospodine,« odgovori mladić. »Moj prastric, vitez od Rastignaca oženio se nasljednicom obitelji de Marcillac. Imali su samo jednu kćer koja se udala za maršala od Clarimbaulta, koji je gospođi de Beauséant djed po majci. Mi smo mlađa grana obitelji, tim siromašnija što je moj prastric, viceadmiral, ostao bez ičega služeći kralju. Revolucionarna vlast nije htjela priznati naša potraživanja kad je ukinula Indijsku kompaniju.[34]

»Nije li vaš gospodin prastric zapovijedao *Osvetnikom* prije 1789?«

»Upravo tako.«

---

[34] Indijska kompanija – trgovačka tvrtka koju je 1793. Konvent ukinuo, a veći broj dioničara nije dobio nikakve nadoknade.

»Onda je poznavao mojega djeda koji je bio zapovjednik *Warwicka*.«

Maxime lako slegnu ramenima gledajući gospođu de Restaud, a njegovo joj je lice govorilo: »Ako sad počnu brbljati o mornarici, propali smo.« Anastasie je razumjela pogled gospodina de Traillesa. S onom zadivljujućom moći što je imaju žene, nasmiješila se i rekla: »Dođite, Maxime; moram vas nešto pitati. Gospodo, ostavljamo vas da zajedno plovite na *Warwicku* i *Osvetniku*.« Ustala je i dala Maximeu znak, pun nasmijane lukavosti, a on je s njom krenuo prema budoaru. Tek što je taj morganatski[35] par – zgodan njemački izraz za koji ne postoji odgovarajući u francuskom – stigao do vrata, grof prekinu razgovor s Eugèneom.

»Anastasie! ostanite s nama, draga moja,« uzviknuo je ćudljivo, »dobro znate da...«

»Vratit ću se, vratit ću se,« rekla je prekidajući ga, »treba mi samo trenutak da kažem Maximeu što bi trebao učiniti za mene.«

Ubrzo se vratila. Kao sve žene koje su prinuđene uzeti u obzir svojstva svojih muževa kako bi mogle živjeti po svojoj volji, te znaju dokle smiju ići ako ne žele izgubiti dragocjeno povjerenje, pa se stoga nikad ne suprotstavljaju kad se radi o sitnicama, tako je i grofica po tonu grofovog glasa shvatila da nije preporučljivo ostati u budoaru. Za sve te nezgode bio je zaslužan Eugène. Stoga je namrštenim licem i gestom punom ljutnje pokazala studenta Maximeu, a on je prilično podrugljivo rekao grofu, njegovoj ženi i Eugèneu: »Slušajte, vi imate posla, ne želim vam smetati; zbogom.« I on krenu.

»Ma ostanite, Maxime!« uzviknu grof.

»Dođite na večeru,« reče grofica koja je, ostavljajući još jednom Eugènea i grofa, pošla za Maximeom u prvi salon gdje su ostali onoliko dugo koliko im se činilo da će trebati gospodinu de Restaudu da se riješi Eugènea.

Rastignac ih je slušao kako se smiju, pričaju, šute; no vragolasti je student smišljao dosjetke za gospodina de Restauda, laskao mu i uvlačio ga u rasprave, samo da bi ponovno vidio groficu i utvrdio kakvi su njezini odnosi s čičom Goriotom. Ta žena, očito zaljubljena u Maximea, ta žena, gospodarica svojega muža i potajno povezana sa starim proizvođačem tjestenine, činila mu se vrlo zagonetnom. Htio je prodrijeti u tu zagonetku, nadajući se da će tako zavladati tom ženom, toliko tipičnom Parižankom.

»Anastasie,« pozvao je ponovno grof.

»Hajde, jadni moj Maxime,« reče ona mladome čovjeku, »treba se pomiriti sa sudbinom. Do viđenja večeras...«

»Nadam se, Nasie,« šapnu joj on u uho, »da ćete otjerati tog momka kojemu se oči zažare kao ugljevlje kad se rastvori vaš kućni ogrtač. Izjavljivat će vam ljubav, kompromitirat će vas, i natjerat ćete me da ga ubijem.«

»Zar ste poludjeli, Maxime?« reče grofica. »Nisu li ti mali studenti, baš naprotiv, odlični kao gromobran? Svakako ću se potruditi da se zavadi s Restaudom.«

---

[35] Izraz se odnosi na vjenčanje vladara sa ženom nižeg porijekla, ovdje znači nepriličan i zagonetan.

Maxime je prasnuo u smijeh i izišao; grofica ga je otpratila do vrata te je stala uz prozor, da ga može gledati dok se uspinje u kočiju, zateže uzde i pucketa bičem. Vratila se tek kad su se velika vrata zatvorila za njim.

»Čujte samo, draga moja,« doviknu joj grof kad se vratila, »posjed na kojemu živi gospodinova obitelj nije daleko od Verteuila, na Charente. Njegov prastric i moj djed su se poznavali.«

»Drago mi je da se nalazim u zemlji poznanstava,« reče grofica rastreseno.

»I više nego što biste vjerovali,« reče tiho Eugène.

»Kako to mislite?« upita ona živo.

»Pa,« reče student, »maloprije sam vidio kako od vas izlazi gospodin koji stanuje u istom pansionu kao ja, vrata do vrata, čiča Goriot.«

Na to ime, uljepšano riječju *čiča*, grof, koji je upravo htio podjariti vatru odbaci mašice u plamen kao da su ga opekle i uspravi se.

»Gospodine, mogli ste reći gospodin Goriot!« uzviknu.

Grofica je najprije problijedjela vidjevši kako joj se muž uzrujao, a zatim je pocrvenjela i bilo je očito da joj je neugodno; odgovorila je s lažnom neusiljenošću, glasom koji je željela učiniti prirodnim: »Nije moguće poznavati nekoga tko bi nam bio draži...« Prekinula je rečenicu, pogledala svoj klavir kao da se budi iz nekog snatrenja i rekla: »Volite li glazbu, gospodine?«

»Jako,« odgovori Eugène, koji je pocrvenio i oglupavio od nejasne slutnje da je upravo počinio neku tešku budalaštinu.

»Pjevate li?« doviknula je grofica prilazeći klaviru, i živahno prešla po svim tipkama od najdonjega c do najgornjega f. »Rrrrrah!«

»Ne, gospođo.«

Grof de Restaud hodao je uzduž i poprijeko po salonu.

»To je šteta, jer vam je tako uskraćena velika mogućnost za uspjeh. *Ca-a-ro, ca-a-ro, ca-a-a-a-ro, non dubita-re*,«[36] zapjeva grofica.

Izgovorivši ime čiče Goriota, Eugène je izveo potez čarobnim štapićem, ali njegovo je djelovanje sad bilo obrnuto od djelovanja što su ga izazvale one riječi: rođak gospođe de Beauséant. Nalazio se u situaciji čovjeka koji je na nečiju preporuku uveden u kuću ljubitelja rijetkosti, te je nepažljivo okrznuvši ormar pun figurica, srušio tri ili četiri loše učvršćene glave. Htio je propasti u zemlju. Lice gospođe de Restaud bilo je odbojno i hladno, a njezine, sad ravnodušne, oči izbjegavale su pogled zlosretnog studenta.

»Gospođo,« rekao je, »vi zacijelo morate razgovarati s gospodinom de Restaudom, primite izraze mojega poštovanja i dopustite mi...«

---

[36] *Caro, non dubitare* – »dragi ne sumnjaj« (tal.), riječi arije iz opere Domenica Cimarose *Tajni brak* (1792.).

»Kad god dođete,« reče naglo grofica, prekidajući Eugènea pokretom ruke, »možete biti sigurni da ćete učiniti, gospodinu de Restaudu kao i meni, najveće zadovoljstvo.«

Eugène se duboko nakloni paru, te iziđe u pratnji gospodina de Restauda koji ga je, unatoč njegovu otporu, otpratio sve do predsoblja.

»Kad god se pojavi ovaj gospodin,« reče grof Mauriceu, »ni gospođa ni ja nećemo biti kod kuće.«

Kad je Eugène zakoračio na stube pred kućom, primijeti da pada kiša. »Baš krasno,« reče u sebi, »došao sam ovamo počiniti nespretnost kojoj ne znam ni uzroka ni dosega, a sad ću još k tome upropastiti odijelo i šešir. Trebao bih ostati u nekom kutu i zakopati se u pravo, misliti samo kako ću postati strogi magistrat. Zar mogu izlaziti među otmjen svijet kad za ugodno kretanje po tome svijetu treba imati gomilu kočija, ulaštenih čizama, različite opreme, zlatnih lanaca, od jutra rukavice od bijele jelenje kože koje koštaju šest franaka i uvijek žute rukavice navečer! Neka ide s milim Bogom taj stari čudak čiča Goriot!«

Kad se našao pred uličnim vratima, kočijaš neke najamne kočije, koji je očito upravo dovezao neke mladence, te nije tražio ništa bolje nego da ukrade gospodaru nekoliko potajnih vožnji, domahne Eugèneu vidjevši da je bez kišobrana, u crnom odijelu, bijelom prsluku, žutim rukavicama i navoštenim čizmama. Eugène je bio u vlasti onoga prigušenog bijesa koji tjera mladoga čovjeka da se zakopa još dublje u provaliju u koju je upao, kao da se nada ondje naći neki sretan ishod. Pokretom glave pristao je na kočijaševu ponudu. Sa samo dvadeset dva sua u džepu, popeo se u kočiju u kojoj je nekoliko latica narančinog cvijeta i komadića srebrne niti svjedočilo da su se njome vozili mladenci.

»Kamo gospodin ide?« upita kočijaš koji je već skinuo bijele rukavice.

»Nebesa!« pomisli Eugène, »kad sam se već uvalio, trebalo bi da mi to bar nečemu posluži!« »Vozite do palače Beauséantovih,« dodao je naglas.

»Koje?« upita kočijaš.

Ta uzvišena riječ zbunila je Eugènea. Novopečeni otmjeni čovjek nije znao da postoje dvije palače Beauséantovih, nije znao koliko je bogat rođacima koji za njega ne mare.

»Vikont de Beauséant, ulica...«

»Grenelle,« reče kočijaš klimajući glavom i prekidajući ga. »Znate, postoji još i palača grofa i markiza od Beauséanta, u ulici Saint-Dominique,« dodao je podižući papučicu na kočiji.

»Poznato mi je,« odgovori Eugène suho. »Dakle, danas se svi sprdaju sa mnom!« pomisli bacivši šešir na prednje sjedalo. »Ova će me ludost kraljevski koštati. No bar ću posjetiti svoju takozvanu rođakinju na dovoljno aristokratski način. Taj čiča Goriot me dosad stajao bar deset franaka, stari razbojnik! Tako mi svega, ispričat ću cijelu dogodovštinu gospođi de Beauséant, možda ću je nasmijati. Ona će zacijelo znati tajnu kriminalnih veza toga starog bezrepog štakora i one lijepe žene. Više vrijedi svidjeti se

takvoj rođakinji nego se natezati s onom pokvarenom ženom koja mi se čini i prilično skupom. Ako je samo ime lijepe vikontese toliko moćno, koliko li tek vrijedi ona sama? Okrenimo se dakle tim visinama. Kad se pokušava osvojiti nešto na nebu, treba ciljati Boga!«

Te su riječi kratak sadržaj tisuću misli koje su mu se rojile u glavi. Dok je gledao kako pada kiša vratilo mu se malo smirenosti i samopouzdanja. Pomislio je kako će, kad već rasipa dvije od onih dragocjenih novčanica od sto sua koje su mu ostale, taj novac ipak biti korisno potrošen za očuvanje odijela, čizama i šešira. Spopala ga je veselost kad je čuo kako njegov kočijaš uzvikuje: *Vrata, molim!* Vratar u crvenom i zlatnom otvori vrata palače, ona zaškripaše na šarkama, a Rastignac sa slatkim zadovoljstvom osjeti kako kola prolaze kroz trijem, zaokreću u dvorištu i zaustavljaju se pred strehom zaklonjenim ulazom u kuću. Kočijaš, u širokoj plavoj kabanici s crvenim obrubom izišao je i spustio papučicu na kočiji. Silazeći, Eugène začuje prigušen smijeh koji je dopirao iz galerije sa stupovima. Trojica ili četvorica slugu već su zbijali šale o toj vulgarnoj mornaričkoj zaprezi. Student je shvatio njihov smijeh u trenu kad je usporedio svoje vozilo s jednom od najelegantnijih pariških kočija u koju bijahu upregnuta dva živahna konja s ružama za uhom; konji su grizli žvale, dok ih je napudrani kočijaš s kravatom držao za uzde kao da mu namjeravaju pobjeći. U Chaussée-d'Antinu gospođa de Restaud imala je u svojemu dvorištu zgodnu otvorenu kočiju čovjeka starog dvadeset šest godina. U četvrti Saint-Germain, čekala je raskoš velikaša, oprema za kakvu ni trideset tisuća franaka ne bi dostajalo.

»Tko li je tu?« upitao se Eugène, shvaćajući pomalo prekasno da je u Parizu teško naći ženu koja nije zauzeta, te da osvajanje jedne od tih kraljica košta više od krvi. »Do vraga! sigurno i moja rođakinja ima svojega Maximea.«

Popeo se do vrata duboko utučen. Zastakljena se vrata otvoriše pred njim; naišao je na sluge koji su se držali ozbiljno poput magaraca dok ih timare. Svečanost na kojoj je bio odvijala se u velikim dvoranama za primanja, u prizemlju palače Beauséant. Kako nije imao vremena posjetiti svoju rođakinju između poziva na ples i samoga plesa, Eugène još nije bio u odajama gospođe de Beauséant; sada će dakle prvi put vidjeti čuda te osobne elegancije koja odaje dušu i navike otmjene žene. A proučavanje će biti tim zanimljivije što mu je salon gospođe de Restaud pružao primjer za usporedbu. U četiri i po vikontesu se moglo vidjeti. Pet minuta ranije ona ne bi primila svojega rođaka. Eugènea, koji nije znao ništa o raznovrsnim pariškim običajima, odvedoše velikim bijelim stubištem punim cvijeća, s crvenim tepihom i pozlaćenim rukohvatom, do gospođe de Beauséant, čiji mu je usmeni životopis, jedna od onih promjenjivih priča koje se svake večeri prepričavaju od uha do uha po pariškim salonima, bio nepoznat.

Vikontesa je već tri godine bila u vezi s jednim od najslavnijih i najbogatijih portugalskih plemića, markizom d'Ajuda-Pintom. Bila je to jedna od onih nedužnih veza koje imaju toliko čari za osobe koje su njome vezane, da ne podnose nikog trećeg. Čak je i vikont de Beauséant dao javnosti primjer poštujući, laka ili teška srca, tu morganatsku zajednicu. Ljudi koji su, u prvim danima tog prijateljstva, dolazili vidjeti vikontesu u dva

popodne, nalazili su ondje markiza d'Ajuda-Pinta. Gospođa de Beauséant, koja nije mogla zatvoriti pred gostima vrata svoje kuće, jer bi to bilo vrlo nepristojno, primala je ljude toliko hladno i proučavala svoj zidni vijenac toliko usrdno, da bi svatko shvatio koliko joj smeta. Kad se u Parizu saznalo da gospođi de Beauséant smetaju posjete između dva i četiri, našla se u potpunoj samoći. I tada je odlazila u Komediju ili u Operu, u pratnji gospodina de Beauséanta i gospodina d'Ajuda-Pinta; no, kao čovjek koji zna živjeti, gospodin je de Beauséant napuštao svoju ženu i Portugalca čim bi ih smjestio. A sada se gospodin d'Ajuda trebao oženiti. Namjeravao se vjenčati gospođicom iz obitelji de Rochefide. U cijelom visokom društvu jedna jedina osoba još nije bila doznala da se sprema to vjenčanje, a ta je osoba bila gospođa de Beauséant. Neke su joj prijateljice doduše bile nešto o tome natuknule; a ona se smijala, vjerujući da prijateljice žele pomutiti njezinu sreću, na kojoj joj zavide. No, vjenčanje se uskoro moralo oglasiti. Premda je došao o tome obavijestiti vikontesu, lijepi se Portugalac još nije usudio o tome prozboriti. Zašto? zacijelo ništa nije teže nego reći ženi takvu posljednju riječ. Nekim je muškarcima lakše u dvoboju, pred muškarcem koji njihovu srcu prijeti mačem, nego pred ženom koja će nakon dva sata žalopojki pasti u nesvijest i tražiti svoje mirisne soli. U tom je trenutku dakle gospodin d'Ajuda-Pinto bio na sto muka i želio se povući, misleći kako će gospođa de Beauséant već doznati novost, kako će joj pisati, kako će mu biti lakše izvesti to ljubavno ubojstvo pismenim putem nego uživo. Kad je vikontesin sobar najavio gospodina Eugènea de Rastignaca, markiz d'Ajuda-Pinto zadrhtao je od radosti. Ali znajte, žena koja voli dosjetljivija je u stvaranju sumnji nego u smišljanju novih užitaka. Kad sluti da će biti napuštena, brže shvaća značenje nekog pokreta nego što Vergilijev konj njuši daleka tjelešca koja mu naviještaju ljubav. Zato možete biti sigurni da je gospođa de Beauséant primijetila taj neželjen drhtaj, lagan no zastrašujuć u svojoj iskrenosti. Eugène nije znao da se u Parizu nikad ne treba ni kod koga pojaviti, a da vam prijatelji kuće nisu ispričali povijest muža, žene ili djece, kako čovjek ne bi počinio nijednu od onih neotesanosti o kojima se u Poljskoj slikovito kaže: *Upregnite pet volova u kola!* nedvojbeno zato da vas izvuku iz gliba u koji ste se uvalili. Ako te nesreće u konverzaciji još nemaju ime na francuskom, to je zacijelo zato jer ih se smatra nemogućima, zahvaljujući izuzetnoj popularnosti koju u Francuskoj ima ogovaranje. Nakon što je zaglibio kod gospođe de Restaud, koja mu nije čak ni ostavila vremena da upregne onih pet volova u svoja kola, samo je Eugène bio kadar ponovno se prihvatiti svojega govedarskog posla, pojavljujući se kod gospođe de Beauséant. No, ako je tamo jako smetao gospođi de Restaud i gospodinu de Trailles, ovdje je gospodina d'Ajudu izvukao iz nevolje.

»Zbogom,« reče Portugalac žureći prema vratima dok je Eugène ulazio u mali koketni salon, siv i ružičast, gdje se činilo da se sva raskoš sastoji u otmjenosti.

»Ali vidjet ćemo se večeras,« reče gospođa de Beauseant okrećući glavu i dobacujući pogled markizu. »Zar ne idemo u kazalište?«

»Neću moći,« odvrati on hvatajući kvaku na vratima.

Gospođa de Beauséant je ustala, pozvala ga opet k sebi, nimalo se ne obazirući na Eugènea koji je stajao, ošamućen blještavilom čudesnog bogatstva, vjerujući u stvarnost istočnjačkih bajki, te nije znao gdje bi se djenuo pred tom ženom koja ga nije primjećivala. Vikontesa je podigla kažiprst desne ruke i dražesnim pokretom pokazivala markizu mjesto ispred sebe. U tom je pokretu bilo toliko silovitog despotizma strasti da je markiz pustio kvaku i prišao. Eugène ga je promatrao, ne bez zavisti.

»Evo,« pomislio je, »što znači imati raskošnu kočiju! Pa zar su nužni i živahni konji, posluga u livrejama i more zlata da bi čovjek dobio jedan pogled neke Parižanke?« Demon raskoši ugrizao ga je u srce, obuzela ga je groznica stjecanja, žeđ za zlatom osušila mu je grlo. Imao je stotinu trideset franaka za tromjesečje. Njegov otac, majka, braća, sestre i teta, svi zajedno nisu trošili više od dvije stotine franaka mjesečno. Ta brza usporedba njegovog trenutnog stanja i cilja do kojega je trebalo stići pridonijela je njegovoj omamljenosti.

»Zašto vi,« rekla je vikontesa smijući se, »*nećete moći* doći u Talijansko kazalište?«

»Poslovi! Večera kod engleskog veleposlanika.«

»Napustit ćete ih.«

Kad čovjek nekoga vara, nužno je prisiljen gomilati laži na laži. Stoga gospodin d'Ajuda reče smijući se: »Vi to zahtijevate?«

»Da, naravno.«

»Htio sam da mi to kažete,« odgovori on pogledavši je jednim od onih milih pogleda koji bi uvjerili svaku drugu ženu. Uzeo je vikontesinu ruku, poljubio je i otišao.

Eugène je prošao rukom kroz kosu i sagnuo se na pozdrav, vjerujući da će ga se gospođa de Beauséant sad sjetiti; no ona je naglo poletjela, odjurila u galeriju, pritrčala prozoru i gledala gospodina d'Ajudu dok se penjao u kočiju; osluhnula je ne bi li čula njegovu zapovijest, te je čula kako lakaj ponavlja kočijašu: »Do kuće gospodina Rochefidea.« Te riječi i način na koji je d'Ajuda utonuo u svoju kočiju, djelovali su kao munja i grom na tu ženu, te se vratila obuzeta smrtnim bojaznima. Najstrašnije katastrofe u otmjenom svijetu nisu više od toga. Vikontesa se vratila u svoju spavaću sobu, sjela za stol i uzela lijep list papira.

Od onog trena, pisala je, *kad počnete večerati kod Rochefidea, a ne u engleskoj ambasadi, dugujete mi objašnjenje, čekam vas.*

Popravivši nekoliko slova, izobličenih grčevitim drhtanjem njezine ruke, dodala je jedno C koje je značilo Claire de Bourgogne, i pozvonila.

»Jacques,« rekla je sobaru koji je odmah ušao, »u sedam i po otići ćete do gospodina de Rochefidea i potražiti markiza d'Ajudu. Ako gospodin markiz bude tamo, dat ćete mu ovo pismo ne čekajući odgovor; ako ne bude tamo, vratit ćete se i donijeti mi pismo natrag.«

»Gospođa vikontesa ima nekoga u salonu.«

»Ah! istina je,« rekla je otvarajući vrata.

Eugène se već počinjao osjećati vrlo neugodno, kad je napokon ugledao vikontesu koja mu je rekla bolnim glasom od kojega zatreperiše žice u njegovu srcu: »Oprostite, gospodine, morala sam napisati kratku poruku, no sad sam vaša.« Nije točno znala što govori jer evo što je mislila: »Ah! on se namjerava se oženiti gospođicom de Rochefide. No, je li slobodan to učiniti? Još večeras će se razvrgnuti ta ženidba ili ću... ali sutra o tome više neće biti ni govora.«

»Rođakinjo...« odgovori Eugène.

»Što?« reče vikontesa dobacivši mu pogled čija je oholost sledila studenta.

Eugène je dobro razumio taj »što«. U posljednja tri sata naučio je toliko toga da je postao oprezan.

»Gospođo,« rekao je pocrvenjevši. Oklijevao je, no zatim je nastavio:

»Oprostite mi; toliko mi treba zaštita da tračak srodstva ne bi bio naodmet.«

Gospođa de Beauséant se nasmiješila, ali tužno; već je osjećala nesreću koja je potmulo tutnjala oko nje.

»Kad biste poznavali okolnosti u kojima se nalazi moja obitelj,« nastavio je, »rado biste odigrali ulogu jedne od onih čudesnih vila koje se zabavljaju uklanjajući zapreke oko svojih štićenika.«

»Pa dobro! rođače,« rekla je smijući se, »čemu vam mogu poslužiti?«

»Zar ja to znam? Već daleka rodbinska veza s vama vrijedi pravo bogatstvo. Sad ste me smeli, više ne znam što sam vam htio reći. Vi ste jedina osoba koju poznajem u Parizu. Ah, da! htio sam vas zamoliti da me prihvatite kao kakvo siroče koje vam se želi objesiti za suknju i koje bi znalo umrijeti za vas.«

»Ubili biste nekoga za mene?«

»Ubio bih i dvojicu,« reče Eugène.

»Kakvo dijete! Da, vi ste pravo dijete,« rekla je suzdržavajući suze, »vi biste iskreno voljeli, da!«

»Oh!« reče on klimnuvši glavom.

Vikontesa se počela živo zanimati za studenta zbog njegovog samouvjerenog odgovora. Južnjak je sad prvi put proračunao svoj sljedeći korak. Između plavog budoara gospođe de Restaud i ružičastog salona gospođe de Beauséant odstudirao je tri godine onoga *pariškoga prava* o kojemu se ne govori, premda sadrži uzvišenu društvenu znanost koja, kad se dobro izuči i dobro primjenjuje, vodi ostvarenju svakoga cilja.

»Ah! sjetio sam se zašto sam došao,« reče Eugène. »Zapazio sam na vašemu balu gospođu de Restaud, pa sam danas otišao k njoj.«

»Sigurno ste joj prilično smetali,« reče gospođa de Beauseant nasmiješivši se.

»Eh, da! ja sam neznalica koji će izazvati sav svijet protiv sebe ako mu vi uskratite pomoć. Čini mi se da je prilično teško u Parizu sresti mladu, lijepu, bogatu i otmjenu ženu koja ne bi bila zauzeta, a meni bi trebala neka takva da me poduči onome što vi

žene znate tako dobro objasniti: životu. Posvuda ću naići na nekog gospodina de Traillesa. Zato sam došao k vama, potražiti rješenje jedne zagonetke i zamoliti vas da mi kažete u čemu se sastoji glupost koju sam počinio. Spomenuo sam jednoga čiču...«

»Gospođa vojvotkinja de Langeais,« reče Jacques presjekavši riječ studentu koji je nestrpljivo mahnuo rukom kao čovjek kojega je nešto naljutilo.

»Ako želite uspjeti,« reče vikontesa tihim glasom, »najprije budite malo suzdržaniji.«

»Ah! dobar dan, draga moja,« nastavila je ustajući i prilazeći vojvotkinji, čije je ruke uzela u svoje s umiljatom srdačnošću kakvu bi mogla osjećati za rođenu sestru, a na koju je vojvotkinja odgovorila još dražesnijim umiljavanjem.

»Evo dviju dobrih prijateljica,« pomisli Rastignac. »Sad ću odjednom imati dvije zaštitnice; te žene zacijelo imaju iste sklonosti, pa će se i ova zauzeti za mene.«

»Kojoj dobroj misli mogu zahvaliti sreću što te vidim, draga moja Antoinette?« reče gospođa de Beauséant.

»Pa vidjela sam kako gospodin d'Ajuda-Pinto ulazi u kuću gospodina de Rochefidea, pa sam pomislila da ste sami.«

Gospođa de Beauséant nije stisnula usnice, nije pocrvenjela, njezin pogled ostao je isti, a čelo se čak naizgled razvedrilo dok je vojvotkinja izgovarala te kobne riječi.

»Da sam znala da ste zauzeti...« dodala je vojvotkinja okrećući se prema Eugèneu.

»Gospodin je gospodin Eugène de Rastignac, moj rođak,« reče vikontesa. »Imate li novosti o generalu Montriveau?« dodala je. »Sérizy mi je jučer rekao da ga nitko više ne viđa, je li možda danas bio kod vas?«

Vojvotkinja, za koju se pričalo da ju je napustio gospodin de Montriveau u kojega je bila silno zaljubljena, osjeti u srcu oštricu toga pitanja i pocrveni odgovarajući: »Jučer je bio u Elizejskoj palači.«

»U službi?« reče gospođa de Beauseant.

»Clara, vi zacijelo znate,« nastavi vojvotkinja iz čijih su pogleda navirali valovi pakosti, »da se sutra objavljuje vjenčanje gospodina d'Ajuda-Pinta i gospođice de Rochefide?«

Taj je udarac bio previše žestok; vikontesa problijedi i odgovori smijući se: »Jedna od onih glasina kojima se zabavljaju budale! Zašto bi gospodin d'Ajuda darovao Rochefideovima jedno od najljepših imena Portugala? Rochefideovi su plemstvo stekli jučer.«

»Ali priča se da će Berthe imati dvije stotine tisuća livri rente.«

»Gospodin d'Ajuda je suviše bogat da bi se bavio takvim računima.«

»Ali, draga moja, gospođice de Rochefide je dražesna.«

»Ah!«

»Napokon, on je danas na večeri kod njih, uvjeti su utvrđeni. Zbilja me čudi što ste tako slabo obaviješteni.«

»Kakvu ste to dakle glupost učinili, gospodine?« reče gospođa de Beauséant. »Ovo je jadno dijete toliko nedavno bačeno u visoko društvo pa ne razumije ništa od onoga što mi pričamo, draga moja Antoinette. Budite dobri prema njemu, a ovaj razgovor odgodimo do sutra. Jer sutra će, vidite, sve zacijelo biti službeno, pa ćete i vi sigurno moći govoriti s većom sigurnošću.«

Vojvotkinja pogleda Eugènea jednim od onih bezočnih pogleda koji obuhvate čovjeka od glave do pete, zgnječe ga i svedu na ništicu.

»Gospođo, ja sam, ne znajući, zario bodež u srce gospođe de Restaud. Nisam znao što činim, u tome je moj grijeh,« reče student kojega je pamet prilično dobro služila, te je jasno razabrao ubojite oštrice skrivene u srdačnim riječima dviju žena. »Vi nastavljate viđati ljude koji su svjesni zla što vam ga čine, a možda ih se i bojite, dok onoga koji nesvjesno ranjava svatko smatra glupanom, nespretnim čovjekom koja ne zna ni iz čega izvući korist, te ga svi preziru.«

Gospođa de Beauséant pogledala je studenta jednim od onih toplih pogleda u koji velike duše znaju unijeti i zahvalnost i dostojanstvo. Taj je pogled bio poput melema na ranu što ga je studentovom srcu zadao ovrhovoditeljski pogled kojim ga je maloprije bila procijenila vojvotkinja.

»Zamislite,« nastavi Eugène, »uspio sam zadobiti naklonost grofa de Restauda; jer;« reče on, okrenuvši se prema vojvotkinji s istodobno poniznim i vragolastim izrazom lica, »moram vam reći, gospođo, da sam ja zasad tek jadni student, vrlo usamljen, vrlo siromašan...«

»Nemojte to govoriti, gospodine de Rastignac. Mi žene nikad ne želimo ono što nitko ne želi.«

»Svejedno!« reče Eugène, »meni su tek dvadeset dvije godine, treba znati podnositi nedaće svoje dobi. Osim toga, ovdje sam na ispovijedi; nije moguće klečati u ljepšoj ispovjedaonici; tu čovjek počini grijehe za koje se kaje u drugoj.«

Vojvotkinja je hladno primila te bogohulne riječi čiji je loš ukus osudila rekavši vikontesi:

»Gospodin je došao...?«

Gospođa de Beauséant počela se iskreno smijati i svojemu rođaku i vojvotkinji.

»Da, on je došao, draga moja, i traži učiteljicu koja će ga podučiti dobrome ukusu.«

»Gospođo vojvotkinjo,« nastavi Eugène, »nije li prirodno željeti se uputiti u tajne onoga što nas očarava?« (Ma hajde, rekao je samome sebi, pa to su fraze dostojne kakvog vlasuljara.)

»No čini mi se da je gospođa de Restaud učenica gospodina de Traillesa,« reče vojvotkinja.

»Ja nisam ništa o tome znao, gospođo,« nastavi student. »I tako sam se nerazborito ubacio među njih. Uostalom, prilično sam se dobro razumio s mužem, a i žena me je neko vrijeme podnosila, sve dok mi nije palo na pamet da im kažem kako poznajem čovjeka

kojega sam vidio kako izlazi nekim skrivenim stubištem i koji je u dnu nekakvog hodnika poljubio groficu.«

»Tko je to bio?« rekoše obje žene.

»Starac koji živi od dva zlatnika mjesečno, na kraju predgrađa Saint-Marceau, kao i ja, siromašni student; pravi nesretnik kojemu se svi rugaju i kojega zovemo čiča Goriot.«

»Ma, kakvo ste vi dijete,« uzviknu vikontesa, »gospođa de Restaud bila je gospođica Goriot.«

»Kći proizvođača tjestenine,« reče vojvotkinja, »ženica koja je uspjela biti predstavljena na dvoru istoga dana kada i kći nekog slastičara. Zar se ne sjećate, Clara? Kralj se počeo smijati i rekao je neku šalu o brašnu, na latinskom. Ljudi od, kako je to bilo? ljudi...«

»*Eiusdem farinae*[37],« reče Eugène.

»Tako je,« reče vojvotkinja.

»Ah, pa on je njezin otac!« zgrozio se student.

»Pa da; taj dobričina ima dvije kćeri za kojima je gotovo lud, premda su ga se i jedna i druga gotovo odrekle.«

»Nije li se druga,« reče vikontesa gledajući gospođu de Langeais, »udala za nekog bankara njemačkog prezimena, nekog baruna de Nucingena? Nije li njezino ime Delphine? Nije li to svjetlokosa žena koja ima bočnu ložu u Operi, a dolazi i u Komediju i smije se vrlo glasno ne bi li je svi primijetili?«

Vojvotkinja se nasmiješi govoreći: »Ali, draga moja, ja vam se divim. Zašto se toliko bavite tim ljudima? Čovjek je morao je biti ludo zaljubljen, kao što je bio Restaud, da bi se zabrašnio s tom gospođicom Anastasie. Ali, on se tu neće pokazati kao dobar gazda! Dopala je u ruke gospodina de Traillesa koji će je upropastiti.«

»Odrekle su se svojega oca,« ponovi Eugène.

»Pa da, svojega oca, oca, jednoga oca,« nastavi vikontesa, »dobroga oca koji im je dao, kako se priča, svakoj po pet ili šest stotina tisuća franaka kako bi ih usrećio dobrom udajom, a sebi je ostavio samo osam do deset tisuća livri rente, vjerujući da će njegove kćeri ostati njegove kćeri, da je kod njih stvorio sebi dvije budućnosti, dvije kuće u kojima će biti voljen i mažen. U dvije godine, zetovi su ga otjerali iz svoje blizine kao posljednjeg bijednika...«

Nekoliko suza zasjalo je u Eugèneovim očima; nedavno okrijepljen čistim i svetim obiteljskim osjećajima, još je bio u vlasti svojih mladenačkih vjerovanja, a provodio je tek prvi dan na bojnome polju pariške civilizacije. No, prave se emocije tako lako prenose, da su se njih troje neko vrijeme gledali u tišini.

---

[37] *Eiusdem farinae* – latinski, od istoga brašna.

»Eh! Bože moj,« reče gospođa de Langeais, »da, to izgleda zbilja grozno, a ipak slične stvari vidimo svaki dan. Ne postoji li tome neki razlog? Recite, draga moja, jeste li ikad razmišljali što je to zet? Zet je muškarac za kojega ćemo odgojiti, vi ili ja, neko drago malo biće s kojim će nas vezati tisuću veza, koje će kroz sedamnaest godina biti radost svoje obitelji i njezina čista duša, kako bi rekao Lamartine, a postat će joj prava kuga. Kad nam je taj čovjek oduzme, najprije će se poslužiti ljubavlju kao sjekirom ne bi li u srcu i duši toga anđela presjekao sve osjećaje koji su je vezali uz obitelj. Jučer, naša je kći bila za nas sve, mi smo bili za nju sve; sljedećega dana ona se pretvara u našu neprijateljicu. Zar ne vidimo svaki dan kako se odvija neka takva tragedija? Tu neka snaha sebi dopušta krajnju drskost prema svekru koji je sve žrtvovao za sina. Tamo neki zet izbacuje punicu iz kuće. Čujem kako se ljudi pitaju događa li se u današnjem društvu još išta dramatično; ali drama zetova je strašna, a da i ne govorimo o našim brakovima koji su se pretvorili u priličnu glupost. Potpuno mi je jasno što se dogodilo tom starom proizvođaču tjestenine. Čini mi se da se sjećam kako je taj Foriot...«

»Goriot, gospođo...«

»Da, taj Moriot je bio predsjednik svojega okruga[38] za vrijeme Revolucije; imao je veza u doba one poznate gladi i počeo je stjecati bogatstvo prodajući brašno deset puta skuplje nego što ga je plaćao. Imao ga je koliko ga je htio. Upravitelj imanja moje bake prodavao mu ga je za silne novce. Taj je Goriot zacijelo dijelio dobit, kao i svi takvi ljudi, s Komitetom javnog spasa[39]. Sjećam se da je upravitelj govorio baki da može mirno ostati u Granvilliersu, jer je njezino žito odlična građanska iskaznica. Pa dobro, taj Loriot, koji je prodavao brašno glavosječama, imao je samo jednu strast u životu. On, kažu, obožava svoje kćeri. Visoko je smjestio stariju, u kuću de Restaud, a drugu nakalemio barunu de Nucingenu, bogatom bankaru koji se izdaje za rojalista. Razumjet ćete da za vrijeme Carstva dva zeta nisu previše prigovarala što im taj stari predstavnik Devedeset treće dolazi u kuću; to je još moglo proći pod Bonaparteom. No kad su se vratili Bourboni[40], dobričina je počeo smetati de Restaudu, a još više bankaru. Kćeri, koje su možda i dalje voljele svojega oca, htjele su sačuvati i kozu i kupus, htjele su da budu zadovoljni i otac i muž; primale su Goriota kad u kući nije bilo nikoga drugog; izmišljale su nježne izlike. »Tatice, dođite, bit će nam ljepše jer ćemo biti sami!« itd. No ja, draga moja, mislim da iskreni osjećaji sve vide i razumiju; srce jadnoga revolucionara počelo je krvariti. Vidio je da ga se njegove kćeri stide; te da im, ako vole svoje muževe, on pričinja štetu. Trebalo se, dakle, žrtvovati. I on se žrtvovao jer je bio otac; sam je sebe prognao. Vidjevši da su mu kćeri zadovoljne, zaključio je da je dobro učinio. Otac i djeca zajedno su proveli taj mali zločin. To vidimo posvuda. Ne bi li taj čiča Doriot bio crna mrlja u salonima svojih

[38]Pariz je tada bio podijeljen na četrdeset osam okruga (današnje gradske četvrti).

[39] Komitet javnog spasa osnovao je Konvent u travnju 1793. kako bi proveo hitne mjere unutarnje i vanjske obrane. Pod utjecajem Robespierrea postao je oruđe terora.

[40] Kraljevska dinastija Bourbona vratila se na vlast prvom restauracijom monarhije 1814.

kćeri? A i njemu bi ondje bilo neugodno, dosađivao bi se. Ono što se dogodilo tom ocu može se dogoditi i najljepšoj ženi s muškarcem kojega najviše voli: ako mu dosađuje svojom ljubavlju, on će otići, pribjeći i podlosti ne bi li joj pobjegao. Tako se događa sa svim osjećajima. Naše srce je riznica, ispraznite ga jednim potezom i propali ste. Ne opraštamo osjećaju koji se čitav razotkrio, kao što ne opraštamo čovjeku koji nema ni novčića. Taj otac je sve dao. Davao je, kroz dvadeset godina, svoje srce, svoju ljubav; dao je sve svoje bogatstvo u jednome danu. Kad su dobro iscijedile limun, njegove su kćeri ostavile koru na ulici.«

»Svijet je bestidan,« reče vikontesa, čupkajući konac iz svojega šala i ne podižući pogled, jer su je živo pogodile riječi što ih je gospođa de Langeais, pričajući tu priču, izgovorila zapravo njoj.

»Bestidan! nije,« prihvati vojvotkinja, »svijet ide svojim putem i to je sve. Ako vam ovako govorim, to je zato da bih vam pokazala kako me ljudi ne mogu zavarati. Ja mislim kao i vi,« rekla je stisnuvši vikontesinu ruku. »Svijet je kaljuža, pokušajmo ostati na visini.« Ustala je, poljubila gospođu de Beauséant u čelo govoreći joj: »Zbilja ste lijepi u ovom trenu, draga moja. Nikad još niste imali tako lijepu boju.« Zatim je izišla, nakon što je lagano kimnula glavom pogledavši rođaka.

»Čiča Goriot je divan!« reče Eugène, sjećajući se kako ga je gledao dok je noću savijao svoje pozlaćeno posuđe.

Gospođa de Beauséant nije ga čula, bila je zamišljena. Nekoliko je minuta proteklo u tišini, a jadni student, u nekoj postiđenoj obamrlosti nije se usuđivao ni otići, ni ostati, ni progovoriti.

»Svijet je bestidan i zao,« reče naposljetku vikontesa. »Čim nam se dogodi kakva nesreća, odmah se nađe spreman prijatelj koji će nam je prenijeti i kopati nam bodežom po srcu tjerajući nas da se divimo balčaku. Odmah nastupa sarkazam, odmah poruga! Ah, ja ću se braniti!« Podigla je glavu kao velika dama, što je i bila, a munje su joj sijevale iz ponosnih očiju. »Ah!« reče spazivši Eugènea, »vi ste ovdje!«

»Još uvijek,« reče on kukavno.

»Pa dobro, gospodine de Rastignac, odnosite se prema ovome svijetu onako kako on zaslužuje. Vi se želite uzdići, a ja ću vam pomoći. Istražit ćete koliko je duboka ženska pokvarenost, izmjerit ćete širine bijedne muške taštine. Premda sam dosta čitala knjigu ovoga svijeta, bilo je stranica koje su mi ostale nepoznate. Sada znam sve. Što hladnije budete računali, tim ćete dalje stići. Udarajte bez milosti, i svi će vas se bojati. Ne prihvaćajte ni muškarce ni žene drukčije nego kao poštanske konje koje ćete ostaviti da crknu na sljedećoj postaji, i tako ćete stići do vrhunca svojih želja. Vidite, ovdje nećete značiti ništa ako ne budete imali neku ženu koja će se zanimati za vas. Treba vam mlada, bogata, elegantna. Ali ako u vama postoji neki stvarni osjećaj, skrivajte ga kao blago; ne dopustite da ga itko nasluti, inače ste izgubljeni. Nećete više biti krvnik, postat ćete žrtva. Ako ikad zavolite, čuvajte dobro svoju tajnu! Nikad je ne odajte prije nego što ste dobro provjerili kome otvarate svoje srce. A da biste unaprijed spasili tu ljubav koja još ne

postoji, naučite se čuvati ovoga svijeta. Slušajte me, Miguel...« (Nije primijetila da se zabunila u imenu.) »Postoji nešto još gore nego što su kćeri koje napuštaju oca i žele mu smrt. A to je suparništvo dviju sestara. Restaud ima porijeklo, njegova žena je prihvaćena među plemstvo, predstavljena je na dvoru; ali njezina sestra, njezina bogata sestra, lijepa gospođa Delphine de Nucingen, žena jednoga novčara, umire od boli; zavist je izjeda, ona je stotinu liga ispod svoje sestre; sestra joj više nije sestra, te se dvije žene odriču jedna druge kao što su se odrekle oca. Zato bi gospođa de Nucingen polizala bi sve blato od ulice Saint-Lazare do ulice Grenelle ne bi li ušla u moj salon. Vjerovala je da će joj de Marsay omogućiti da ostvari svoj cilj, postala je de Marsayova robinja, dosađuje de Marsayu. A de Marsaya za nju nije briga. Ako mi je vi predstavite, bit ćete njezin Benjamin, obožavat će vas. Zaljubite se u nju zatim, ako možete, ako ne, poslužite se njome. Ja ću je primiti jednom ili dvaput, na velikoj večernjoj zabavi, kad je tu gomila ljudi; no nikad je neću primiti ujutro. Pozdravit ću je, to će biti dovoljno. Vi ste sebi zatvorili vrata grofičine kuće jer ste izgovorili ime čiča Goriota. Da, dragi moj, dvadeset puta ići ćete gospođi de Restaud, dvadeset puta ona neće biti kod kuće. Vama je zatvoren pristup k njoj. Pa dobro! neka vas čiča Goriot uvede gospođi Delphine de Nucingen. Lijepa gospođa de Nucingen bit će vam kao stijeg. Budite čovjek kojega ona izdvaja svojom naklonošću, i žene će poludjeti za vama. Njezine suparnice, njezine prijateljice, njezine najbolje prijateljice htjet će joj vas oteti. Neke žene vole muškarca kojega je već neka druga žena odabrala, kao što ima jadnih građanki koje kupuju šešire poput naših, u nadi da će steći i naš stil. Imate ćete uspjeha. U Parizu, uspjeh je sve, on je ključ moći. Ako žene u vama nađu duha i dara, muškarci će također vjerovati da ste takvi, ako ih ne budete uvjeravali u suprotno. Moći ćete tada sve htjeti, imat ćete pristup posvuda. Saznat ćete tada što je otmjeni svijet, skup budala i lupeža. Ne budite ni među jednima ni među drugima. Dajem vam svoje ime kao Arijadninu nit koja će vas uvesti u taj labirint. Nemojte ga uprljati,« rekla je podigavši glavu i pogledavši studenta kraljevskim pogledom, »vratite mi ga čisto. Hajde, ostavite me sad. I mi žene također moramo voditi svoje bitke.«

»Ako vam zatreba čovjek dobre volje koji će negdje potpaliti minu?« reče Eugène prekinuvši je.

»I onda?« reče ona.

On se udari u prsa, nasmiješi smiješku rođakinje, te iziđe. Bilo je pet sati. Eugène je bio gladan, bojao se da neće stići na vrijeme na večeru. Zbog te mu je zebnje brza vožnja Parizom bila vrlo ugodna. To sasvim mehaničko zadovoljstvo dopustilo mu je da se posve prepusti mislima koje su ga obuzimale. Kad je mladić njegove dobi pogođen prezirom, on se ljuti, bjesni, šakom prijeti cijelome društvu, želi se osvetiti, a u isti mah sumnja u samoga sebe. Rastignac je u tome trenu bio satrt riječima: »*Vi ste sebi zatvorili vrata grofičine kuće*.« »Otići ću onamo!« mislio je, »i ako je gospođa de Beauséant u pravu, ako me doista ne žele primati... ja ću... gospođa de Restaud naći će me u svim salonima u koje zalazi. Naučit ću se mačevati, pucati iz pištolja, ubit ću joj njezinog Maximea!« – A novac! vikala mu je njegova savjest, gdje ćeš uzeti novac? Odjednom mu

je pred očima zablistalo bogatstvo kojim se razmeće grofica de Restaud. Ondje je vidio raskoš u koju se negdašnja gospođica Goriot morala zaljubiti, vidio je pozlate, predmete čija je skupocjenost bila i suviše očita, nerazumnu raskoš skorojevića, rasipništvo uzdržavane žene. Tu je čarobnu sliku ubrzo smrvila veličanstvena palača de Beauséant. Eugèneova mašta, prenesena u visoke slojeve pariškoga društva, u njegovom je srcu potaknula tisuće loših misli, proširujući mu svijest i savjest. Vidio je svijet kakav jest: zakone i moral nemoćne kod bogatih, i bogatstvo kao *ultima ratio mundi*[41]. »Vautrin ima pravo, bogatstvo je vrlina!« rekao je.

Stigavši u Novu ulicu Svete Geneviève, brzo se pope u svoju sobi, vrati se da bi kočijašu dao deset franaka, te zatim uđe u onu odvratnu blagovaonicu u kojoj se hranilo, poput životinja za jaslama, osamnaestero uzvanika. Pogled na te bijednike i izgled blagovaonice bijahu mu strašni. Prijelaz je bio previše nagao, suprotnost suviše potpuna, a da ne bi u njemu izazvali silan uzlet želje za uspjehom. S jedne strane svježe i dražesne slike najelegantnije društvene vrste, mlada, živahna lica okružena čudima umijeća i raskoši, strastvene glave pune poezije; s druge pak zloslutne slike obrubljene prljavštinom, lica na kojima su strasti ostavile samo konopce i mehanizam. Vratiše mu se u sjećanje upute i primamljive ponude što su se, izazvane ljutnjom napuštene žene, otele gospođi de Beauseant, a bijeda mu ih je tumačila. Rastignac odluči otvoriti sebi dva paralelna puta kojima će stići do bogatstva, osloniti se na znanost i na ljubav, postati učeni pravnik i mondeni čovjek. Bio je doista dijete! Ta su dva pravca asimptote i ne mogu se nikad sastati.

»Prilično ste mračni, gospodine markiže,« reče mu Vautrin, pogledavši ga jednim od onih pogleda kojim se činilo da taj čovjek prodire u najskrivenije tajne srca.

»Nisam raspoložen podnositi šale ljudi koji me nazivaju gospodinom markizom,« odgovorio je. »Tko ovdje želi doista biti markiz, mora imati sto tisuća livri rente, a kad netko živi u Kući Vauquer ne može se baš smatrati miljenikom Sudbine.«

Vautrin pogleda Rastignaca pokroviteljskim i prezrivim pogledom kao da je htio reći: »Djetešce! progutao bih te u jednom zalogaju!« A zatim odvrati: »Možda ste loše volje jer niste uspjeli kod lijepe grofice de Restaud.«

»Zatvorila mi je vrata svoje kuće jer sam joj rekao da njezin otac jede za našim stolom,« uzviknu Rastignac.

Svi uzvanici se pogledaše. Čiča Goriot spusti pogled i okrenu se u stranu da obriše oči.

»Bacili ste mi duhana u oko,« reče susjedu.

»Tko bude gnjavio čiču Goriota, odsada će imati posla sa mnom,« reče Eugène gledajući susjeda bivšeg proizvođača tjestenine. »On je bolji od svih nas. Izuzimajući dame,« reče okrenuvši se prema gospođici Taillefer.

---

[41] *Ultima ratio mundi* – konačni razlog na svijetu.

Ta je rečenica donijela kraj šalama, Eugène ju je izgovorio na takav način da je nametnula tišinu za stolom. Samo mu je Vautrin rekao podrugljivo: »Ako želite uzeti čiču Goriota pod svoju zaštitu i postaviti se za njegovog glavnog urednika, morate znati dobro držati mač i pucati pištoljem.«

»Znat ću,« odgovori Eugène.

»Vi ste od danas dakle u ratu?«

»Možda,« odgovori Rastignac. »No, ja ne moram nikome polagati računa o svojim poslovima, naročito ako ne pokušavam odgonetnuti što drugi rade po noći.«

Vautrin poprijeko pogleda Rastignaca.

»Mali moj, tko ne želi nasjesti marionetama, mora ući iza kulisa, ne zadovoljiti se promatranjem kroz rupe u zastoru. Dosta brbljanja,« dodao je vidjevši da je Eugène spreman planuti. »Nas dvojica možemo malo popričati kad god budete htjeli.«

Večera je postala sumorna i hladna. Čiča Goriot, utonuo u duboku bol što su je izazvale studentove riječi, nije shvatio da se raspoloženje prema njemu promijenilo i da je mladić, sposoban nametnuti tišinu mučiteljima, stao u njegovu obranu.

»Gospodin Goriot,« rekla je gospođa Vauquer tiho, »bio bi, prema tome, otac jedne grofice?«

»I jedne barunice,« odgovori joj Rastignac.

»Samo je u tome stvar,« reče Bianchon Rastignacu, »proučio sam mu glavu: ima samo jednu kvrgu, onu koja znači očinstvo, bit će to nekakav *Vječiti* Otac.«

Eugène je bio suviše ozbiljan da bi ga Bianchonova šala nasmijala. Želio je iskoristiti savjete gospođe de Beauséant i pitao se gdje i na koji način nabaviti novaca. Zabrinuo se gledajući savane velikog svijeta koje su mu se prostirale pred očima u isti mah pune i prazne; jedan po jedan svi ostali završiše s jelom i ostaviše ga samog u blagovaonici.

»Vidjeli ste dakle moju kćer?« reče mu čiča Goriot tronutim glasom.

Eugène, kojega su te riječi probudile iz zamišljenosti, uze starčevu ruku i pogleda ga pomalo raznježeno: »Vi ste dobar i častan čovjek,« odvratio je. »Pričat ćemo kasnije o vašim kćerima.« Ustao je, ne želeći dalje slušati čiču Goriota, i povukao se u svoju sobu gdje je napisao majci ovakvo pismo:

»Draga moja majko, pogledaj nemaš li negdje i treću dojku koju bi mogla otvoriti za mene. Nalazim se u okolnostima u kojima bih brzo mogao steći bogatstvo. Ali treba mi tisuću dvjesto franaka i trebaju mi po svaku cijenu. Ne govori ocu ništa o mojemu zahtjevu, on bi se možda usprotivio, a ja ću, ako ne dobijem taj novac, pasti u očaj koji bi me mogao navesti da si glavu raznesem metkom. Objasnit ću ti svoje razloge čim te vidim, jer sad bih trebao napisati cijelu knjigu da bih ti objasnio situaciju u kojoj se nalazim. Nisam se kockao, dobra moja majko, nisam nikome ništa dužan; no ako želiš spasiti život koji si mi dala, pronađi za mene taj novac. Ukratko, posjećujem vikontesu de Beauséant, koja me je uzela pod svoju zaštitu. Moram izlaziti među otmjeni svijet, a

nemam ni novčića za pristojne rukavice. Živjet ću o kruhu i vodi, gladovat ću ako je nužno; no ne mogu se odreći oruđa kojim se u ovome kraju obrađuju vinogradi. Sada se radi o tome hoću li stvoriti za sebe nekakav put ili ću ostati u blatu. Znam kakve ste sve nade uložili u mene i želim ih ostvariti što prije. Dobra moja majko, prodaj nešto od svojega starog nakita, ja ću ti ga brzo nadomjestiti. Dovoljno dobro poznajem prilike u kojima živi naša obitelj da bih znao cijeniti takve žrtve i moraš vjerovati da ne tražim od tebe da to učiniš uzalud, inače bih zaista bio čudovište. U mojoj molbi moraš vidjeti samo krik krajnje nužde. Naša je čitava budućnost u toj potpori s kojom ću se upustiti u boj; jer ovaj pariški život je neprestana borba. Ako, da bi se skupio taj iznos, nema drugih izvora osim prodaje tetinih čipki, reci joj da ću joj poslati još ljepše.« I tako dalje.

Pisao je i jednoj i drugoj sestri, tražeći da mu pošalju svoje ušteđevine, a kako bi ih privolio da mu daju taj novac, a da nikome u obitelji ne spomenu žrtvu koju će zacijelo s radošću učiniti za njega, obratio se njihovoj tankoćutnosti, prebirući po žicama časti koje su toliko napete i tako zvonko odjekuju u mladim srcima. Kad je napisao ta pisma, osjetio je ipak nehotični drhtaj: treperio je, drhturio. Mladi je častohlepnik poznavao besprijekornu plemenitost tih duša obavijenih samoćom, znao je kakve će muke zadati svojim sestrama, a znao je i kakve će biti njihove radosti; s kojim će užitkom one kradom, u dnu vinograda, razgovarati o voljenom bratu. Njegova se savjest uspravila, blistava, i pokazala mu ih kako u tajnosti broje svoja malo blago; vidio ih je kako se služe vragolastom dosjetljivošću mladih djevojaka kako bi mu *incognito* poslale taj novac i upuštaju se u svoju prvu prijevaru koja ih uzdiže do plemenitosti. »Sestrino je srce dijamant čistoće, bezdan nježnosti!« rekao je u sebi. Zastidio se što im je pisao. Koliko će snažne biti njihove molitve, koliko čist uzmah njihovih duša prema nebu! S kojim užitkom bi se žrtvovale za njega! Kakva će bol obuzeti njegovu majku ako mu ne bude mogla poslati cijeli iznos! A njemu će ti dobri osjećaji, te strašne žrtve služiti kao ljestve kojima će se popeti do Delphine de Nucingen. Nekoliko suza, posljednjih zrna tamjana bačenih na sveti oltar obitelji, pojaviše mu se u očima. Hodao je ovamo onamo, u nemiru punom očaja. Čiča Goriot, vidjevši ga takvog odškrinuta kroz vrata, ušao je k njemu i rekao mu. »Što je vama, gospodine?«

»Ah! dobri moj susjede, ja sam još uvijek sin i brat, kao što ste vi otac. Imate razloga strepiti zbog grofice Anastasie, dospjela je u šake nekog gospodina Maximea de Traillesa koji će je upropastiti.«

Čiča Goriot se povukao promrmljavši nekoliko riječi čiji smisao Eugène nije razabrao. Sljedećega dana Rastignac je otišao na poštu, poslati svoja pisma. Oklijevao je do posljednjeg trena, no ipak ih je ubacio u sandučić govoreći: »Uspjet ću!« Riječi igrača, velikog vojskovođe, kobne riječi koje više ljudi odvedu u propast nego što ih spase. Nekoliko dana kasnije, Eugène je otišao gospođi de Restaud i nije bio primljen. Triput se vraćao onamo, triput je našao zatvorena vrata, premda je dolazio u vrijeme kad grof Maxime de Trailles nije bio tamo. Vikontesa je imala pravo. Student nije više studirao. Odlazio je na predavanja tek da bi se javio na prozivci, a kad bi potvrdio svoju nazočnost odlazio je. Razmišljao je kao što razmišlja većina studenata. Odgađao je učenje za

trenutak kad bude trebalo položiti ispite; bio je odlučio upisati predmete druge i treće godine i onda ozbiljno naučiti pravo jednim potezom u posljednjem trenu. Tako je imao petnaest mjeseci vremena za kormilarenje pariškim oceanom, vremena u kojemu se mogao predati iskorištavanju žena ili lovu na bogatstvo. U tome je tjednu dvaput vidio gospođu de Beauséant, kojoj je dolazio tek kad bi otišla kočija markiza d'Ajude. Ta je glasovita žena, najpoetičniji lik predgrađa Saint-Germain, još nekoliko dana ostala pobjednica, te je uspjela odgoditi vjenčanje gospođice de Rochefide s markizom d'Ajuda-Pinom. No baš će ti posljednji dani, što ih je strah da će izgubiti sreću učinio najuzbudljivijima, na kraju ubrzati njezinu propast. Markiz d'Ajuda, u dosluhu s Rochefideovima, onu je zavadu i mirenje smatrao sretnim okolnostima; nadali su se da će se gospođa de Beauséant navići na pomisao o tom vjenčanju, te da će naposljetku žrtvovati svoje matineje onakvoj budućnosti kakva kad tad nastupa u životu muškarca. Gospodin d'Ajuda je dakle, unatoč svim najsvetijim obećanjima koja su se obnavljala svakoga dana, glumio komediju, a vikontesa je željela biti prevarena. »Umjesto da dostojanstveno skoči kroz prozor, ona dopušta da je kotrljaju stubištem,« govorila je vojvotkinja de Langeais, njezina najbolja prijateljica. Svejedno, ta su posljednja svjetla sjala dovoljno dugo da vikontesu zadrže u Parizu gdje je bila od koristi svojemu mladome rođaku prema kojemu je osjećala svojevrsnu praznovjernu naklonost. Eugène se prema njoj pokazao punim odanosti i suosjećanja u okolnostima u kakvima žene ne nailaze na sućut ni pravu utjehu ni u čijem pogledu. Ako im neki muškarac tad kaže koju blagu riječ, taj to čini proračunato.

U želji da savršeno dobro upozna svoje bojno polje prije nego pokuša osvojiti kuću de Nucingen, Rastignac se htio obavijestiti o prijašnjem životu čiče Goriota, te je prikupio neke pouzdane obavijesti koje se mogu svesti na sljedeće.

Jean-Joachim Goriot bio je, prije Revolucije, običan radnik u proizvodnji tjestenine, spretan, štedljiv i dovoljno poduzetan da je uspio kupiti obrt svojega gazde kad je taj slučajno pao kao žrtva prve pobune 1789. Smjestio se u ulici Jussienne, pokraj Žitne tržnice, te je imao dovoljno zdravog razuma da se prihvati predsjedanja svojom četvrti kako bi uz pomoć najutjecajnijih ljudi toga opasnog vremena zaštitio vlastitu trgovinu. Ta mudrost bila je temelj bogatstva što ga je počeo stvarati u doba oskudice, prave ili umjetno izazvane, zbog koje su cijene žita u Parizu silno narasle. Ljudi su se ubijali na vratima pekarnica, dok su drugi mirno kupovali talijansku tjesteninu u trgovinama mješovitom robom. U toj je godini građanin Goriot skupio kapital koji mu je poslije poslužio da razvije svoju djelatnost s onom nadmoći što je daje veća količina novca onome tko je posjeduje. Njemu se dogodilo ono što se događa ljudima koji imaju samo jednu pravu sposobnost. Njegova ga je osrednjost spasila. Uostalom, njegovo se bogatstvo pročulo tek kad više nije bilo opasno biti bogat, te nije izazvalo ničiju zavist. Čini se da je svu njegovu pamet zauzela trgovina žitom. Kad god se radilo o pšenici, brašnu, otpadnom zrnju, kada bi trebalo prepoznati njihovu kakvoću, porijeklo, sačuvati ih od kvarenja, predvidjeti cijene, naslutiti obilnu ili oskudnu žetvu, nabaviti jeftine žitarice, dopremiti ih iz Sicilije ili Ukrajine, Goriotu nitko nije bio ravan. Kad bi ga tkogod vidio

kako vodi svoj posao, objašnjava propise o izvozu i uvozu žita, proučava njihov smisao i pronalazi im nedostatke, rekao bi da je taj čovjek sposoban biti ministar. Strpljiv, okretan, energičan, postojan i brz u svojim pothvatima, imao je sokolov pogled, svakoga je prestizao, sve je predviđao, sve znao, sve čuvao u tajnosti; diplomat kad treba nešto smisliti, vojnik kad treba marširati. No čim bi se našao izvan svoje struke, svoje jednostavne i nepoznate radionice na čijem je pragu, oslonjen o dovratak, stajao u trenucima dokolice, pretvarao se ponovno u tupog, neotesanog radnika, čovjeka nesposobnog razumjeti ikakvo umovanje, neosjetljivog za sva duhovna zadovoljstva, čovjeka koji bi zaspao na predstavi, jednoga od onih pariških Dolibana[42], čija je jača strana jedino glupost. Takvi su ljudi gotovo uvijek nalik jedni drugima. Gotovo kod svih njih naći ćete neki uzvišen osjećaj u srcu. Dva isključiva osjećaja ispunila su srce proizvođača tjestenine, upila sve njegove sokove, kao što je trgovina žitom zaposlila svu njegovu pamet. Njegova žena, jedina kći bogatog seljaka iz Brie, bila je za njega predmet pobožnog divljenja, ljubavi bez granica. Goriot se divio njezinoj prirodi, krhkoj i snažnoj, osjetljivoj i krasnoj, koja je bila u oštroj suprotnosti s njegovom. Ako u srcu muškarca postoji ijedan urođen osjećaj, nije li to ponos koji ga prožme kad pruža zaštitu nekom slabom biću? Pridodajte tome ljubav, onu živu zahvalnost koju sve iskrene duše osjećaju prema izvoru svojega zadovoljstva i razumjet ćete bezbroj duševnih neobičnosti. Nakon sedam godina nepomućene sreće, Goriot je, na svoju nesreću, izgubio ženu; a ona je već počela stjecati moć nad njim, i izvan područja osjećaja. Možda bi bila odnjegovala tu tromu prirodu, možda bi u njoj uspjela izazvati bolje razumijevanje svijeta i života. No, u toj situaciji, kod Goriota se do bezumlja razvio očinski osjećaj. Svu svoju odanost koju je osujetila smrt, prenio je na svoje dvije kćeri i one su bile sasvim dovoljne njegovom srcu. Koliko god sjajne ponude primao od trgovaca ili zemljoposjednika koji su se trudili udati svoje kćeri, više je volio ostati udovac. Njegov tast, jedini čovjek prema kojemu je osjećao sklonost, tvrdio je da pouzdano zna kako se Goriot zakleo da neće biti nevjeran svojoj ženi, čak ni mrtvoj. Ljudi s Tržnice, nesposobni razumjeti tu uzvišenu ludost, šalili su se na Goriotov račun i nadjenuli mu neki groteskni nadimak. Prvi među njima koji se, uz vino kojim su zalili neku pogodbu, usudio pred proizvođačem tjestenine izgovoriti taj nadimak, dobio je takav udarac šakom u rame da je odletio glavom u zaštitni kamen u ulici Oblin. Nepromišljena predanost, plašljiva i osjetljiva ljubav što ju je Goriot osjećao prema svojim kćerima, bila je toliko poznata da mu je jednoga dana neki od njegovih suparnika, želeći ga otjerati ne bi li ostao jedini gospodar cijena, rekao da je Delphinu pregazila kočija. Trgovac tjesteninom, blijed i slab, odmah je napustio Tržnicu. Nekoliko je dana bio bolestan, što je bila posljedica škodljivih osjećaja izazvanih lažnom uzbunom. I premda tog čovjeka nije udario po ramenu svojim ubojitim udarcem, otjerao ga je s Tržnice, prisilivši ga, u nekim kritičnim okolnostima, da ode u stečaj. Odgoj njegovih kćeri bio je, naravno, nerazuman. Goriot je imao od više od četrdeset tisuća livri rente, za

[42] Gospodin l'Oliban je lik iz Desforgesove komedije *Gluh čovjek ili puno svratište* (1790.), a njegovo ime postalo je pojam za smiješnog starca.

sebe nije trošio više od tisuću dvjesto franaka godišnje, te je sreću nalazio u tome da udovoljava svim ćudima svojih kćeri: najbolji učitelji bijahu zaduženi snabdjeti ih sposobnostima koje odaju dobar odgoj; imale su i družbenicu koja je, na njihovu sreću, bila žena od duha i ukusa; jahale su, imale kočiju, živjele kao da su ljubavnice nekog starog bogatog velikaša; bilo je dovoljno da izraze najskuplje želje, a njihov ih je otac već žurno ispunjavao; zauzvrat za sve svoje darove nije tražio ništa osim kakve male nježnosti. Goriot je svoje kćeri svrstavao u isti red s anđelima, i stoga nužno iznad sebe, jadan čovjek! volio je čak i zlo koje su mu činile. Kad su njegove kćeri stasale za udaju, mogle su birati muževe po vlastitom ukusu; svaka je imala polovicu očeva bogatstva kao miraz. Anastasie, kojoj je zbog njezine ljepote udvarao grof de Restaud, imala je aristokratskih sklonosti koje su je navele da napusti očinsku kuću kako bi se vinula u sfere visokoga društva. Delphine je voljela novac; stoga se udala za Nucingena, bankara njemačkog podrijetla koji je postao barun Svetog rimskog carstva. Goriot je ostao proizvođač tjestenine. Njegove kćeri i zetovi ubrzo su se počeli zgražati nad tim što se on i dalje bavi tim poslom, premda je posao bio sav njegov život. Pet godina odolijevao je njihovom navaljivanju, a onda se pristao povući s novcem što ga je dobio prodajom radionice i prihodima tih posljednjih godina; i to je bio kapital koji je gospođa Vauquer, kad se k njoj došao smjestiti, procijenila kao izvor koji donosi između osam i deset tisuća livri rente. Bacio se u njezin pansion od očaja koji ga je obuzeo kad je vidio da muževi zabranjuju njegovim kćerima ne samo da ga uzmu k sebi, nego čak i da ga javno primaju.

Te su obavijesti bile sve što je o čiči Goriotu znao izvjesni gospodin Muret koji je otkupio njegov posao. Nagađanja što ih je Rastignac čuo od vojvotkinje de Langeais tako su se potvrdila. A ovdje završava izlaganje o toj nepoznatoj, ali strašnoj pariškoj tragediji.

Drugo poglavlje

Ulazak u otmjeni svijet

Krajem tog prvog tjedna mjeseca prosinca, Rastignac je dobio dva pisma, jedno od majke, drugo od starije sestre. Ti rukopisi, toliko dobro poznati, izazvali su u isti mah drhtaj olakšanja i drhtaj groze. Ta dva krhka lista papira donosila su njegovim nadama presudu na život ili smrt. Ako je i osjećao izvjesnu stravu sjećajući se oskudice u domu svojih roditelja, ipak se, isuviše dobro iskusivši njihovu veliku ljubav, bojao da im je isisao i posljednje kapi krvi. Evo što je bilo u pismu njegove majke:

»Drago moje dijete, šaljem ti što si zatražio. Dobro iskoristi taj novac jer ja ne bih mogla, čak ni kad bi se radilo o spašavanju tvojega života, još jednom naći toliki iznos, a da tvoj otac ne bude o tome obaviješten, što bi narušilo sklad u našoj obitelji. Da bismo ga pribavili, morali bismo se zadužiti na račun naše zemlje. Ne mogu reći jesu li dobri ili loši planovi koje ne poznajem; no kakve li su prirode kad ih mi se bojiš povjeriti? Za to objašnjenje ipak nije nužna čitava knjiga, nama majkama dovoljna je i jedna riječ, a ta bi me riječ poštedjela tjeskobe i neizvjesnosti. Ne mogu ti sakriti bolan dojam što mi ga je ostavilo tvoje pismo. Dragi moj sine, kakav je to osjećaj koji te je natjerao da uneseš toliko straha u moje srce? Zacijelo si morao trpjeti pišući mi, jer sam ja trpjela čitajući. Kakvim to putom namjeravaš krenuti? Zar će tvoj život, tvoja sreća ovisiti o tome da se pokazuješ kao ono što nisi, da zalaziš u društvo u kojemu se ne možeš snaći bez troškova koje ne možeš pokriti, bez gubitka vremena dragocjenog za tvoj studij? Dobri moj Eugène, vjeruj srcu svoje majke, krivudavi putovi ne vode ničemu velikom. Strpljenje i predanost trebale bi biti vrline mladih ljudi tvojega položaja. Ne grdim te, ne bih naš dar htjela popratiti nikakvom gorčinom. Moje riječi su riječi majke koja je oprezna, ali i puna povjerenja. Ti znaš što moraš učiniti, a ja znam koliko je tvoje srce čisto, koliko su tvoje namjere dobre. I zato ti mogu bez straha reći: idi, mili moj; hrabro naprijed! Drhtim zato što sam ti majka; no svaki tvoj korak s ljubavlju će pratiti naše molitve i naš blagoslov. Budi oprezan, drago dijete. Moraš biti mudar kao odrastao čovjek, sudbina petero ljudi koje voliš ovisi o tebi. Da, sve je naše bogatstvo u tebi, kao što je tvoja sreća naša sreća. Molimo Boga da ti pomogne u tvojim pothvatima. Tvoja teta Marcillac pokazala je u ovim okolnostima nečuvenu dobrotu: čak je razumjela ono što mi pišeš o rukavicama. Slaba

sam prema najstarijemu, govorila je veselo. Moj Eugène, uvijek voli svoju tetu, neću ti ni reći što je za tebe učinila dok ne uspiješ; inače bi ti njezin novac mogao opeći prste. Vi, djeca, ne znate što znači žrtvovati svoje uspomene! No, što ne bismo žrtvovali za vas? Zadužila me da ti kažem da te ljubi u čelo i da ti tim poljupcem želi prenijeti moć da što češće budeš sretan. Ta dobra, sjajna žena bila bi ti i sama pisala da nema kostobolju u prstima. Tvoj otac je dobro. Urod 1819. nadmašuje naša očekivanja. Zbogom, drago dijete. Neću ti reći ništa o tvojim sestrama; Laure ti upravo piše. Njoj ću prepustiti zadovoljstvo brbljanja o obiteljskim sitnim događajima. Neka ti nebo pomogne u onome što činiš! Oh, da, ostvari što želiš, moj Eugène, zadao si mi preveliku bol da bih je mogla podnijeti još jednom. Shvatila sam što znači biti siromašan, a željeti bogatstvo da bi ga se dalo djetetu. No, zbogom. Ne ostavljaj nas bez vijesti i primi sad poljubac koji ti šalje majka.«

Kad je Eugène završio s čitanjem pisma, bio je u suzama. Mislio je na čiču Goriota kako svija i prodaje pozlaćeno posuđe kako bi isplatio mjenicu svoje kćeri. »Tvoja je majka to učinila sa svojim nakitom!« govorio je sebi. »Tvoja je teta zacijelo plakala prodajući svoje uspomene! Kojim pravom osuđuješ Anastasie? U sebičnom razmišljanju o vlastitoj budućnosti činiš isto što je ona učinila zbog ljubavnika! I tko više vrijedi od vas dvoje, ona ili ti?« Student osjeti da mu utrobu izjeda osjećaj nepodnošljive vreline. Htio se odreći otmjena svijeta, htio je vratiti novac. Obuzelo ga je ono tajno kajanje, plemenito i lijepo, čiju vrijednost ljudi rijetko uzimaju u obzir kad sude svojim bližnjima, a zbog kojega nebeski anđeli opraštaju zločincu premda su ga zemaljski pravnici osudili. Rastignac otvori sestrino pismo čiji su mu nedužne dražesne riječi osvježile srce.

»Tvoje pismo je došlo baš u pravi tren, dragi brate. Agathe i ja htjele smo potrošiti svoj novac na toliko raznih načina da nismo znale za koju bismo se kupovinu odlučile. Ti si učinio isto što i sluga španjolskoga kralja kad je prevrnuo satove svojega gospodara, zbog tebe smo se složile. Zbilja, stalno smo se svađale oko toga kojoj ćemo želji dati prednost i nismo uspijevale smisliti, dobri moj Eugène, nešto u čemu bi se sve naše želje ujedinile. Agathe je skakala od radosti. Uopće, ponašale smo se kao šašave cijeli dan, *toliko uvelike* (stil naše tete) da nam je majka govorila strogim glasom: »Ali što je vama, moje gospođice?« Da nas je malo izgrdila bile bismo, vjerujem, još zadovoljnije. Svaka žena zacijelo s užitkom pati za zbog onoga koga voli! Ipak sam usred svoje radosti bila zamišljena i tužna. Sigurno ću biti loša žena, jer sam previše rastrošna. Kupila sam sebi dva pojasa, zgodno malo šilo za rupice na korzetima, same gluposti, tako da sam imala manje novaca nego debela Agathe koja je štedljiva i skuplja svoje novčiće kao svraka. Ona je imala dvije stotine franaka! A ja, jadni prijatelju, samo pedeset talira. Lijepo sam kažnjena, htjela bih baciti pojas u bunar, bit će mi uvijek mučno kad ga stavim. Tebi sam ga ukrala. Agathe je bila sjajna. Rekla mi je: »Pošaljimo mu zajedno tristopedeset franaka!« Ali nisam ti ispričala sve po redu kako se dogodilo. Znaš što smo učinile kako bismo se pokorile tvojim zapovijedima? Uzele smo svoj silni novac i otišle zajedno u šetnju, a kad smo stigle do glavne ceste trčale smo do Ruffeca, gdje smo jednostavno

predale taj iznos gospodinu Grimbertu koji vodi ured kraljevske pošte! Bile smo lake kao lastavice na povratku. »Zar nas sreća čini lakšima?« rekla je Agathe. Rekle smo jedna drugoj tisuću stvari koje vam neću ponavljati, gospodine Parižanine, bilo je previše riječi o vama. Oh! dragi brate, mi te jako volimo, to je sve u dvije riječi. A što se tiče čuvanja tajne, male bezočnice poput nas sposobne su za sve, kako kaže naša teta, čak i za šutnju. Majka s tetom zagonetno posjetila Angoulême, obje su zadržale u tajnosti visoke političke ciljeve toga putovanja kojemu su prethodila duga vijećanja iz kojih smo mi bile isključene, kao i gospodin barun. Velike zamisli zaokupljaju duhove u državi Rastignac. Muslinska haljina posuta cvijećem što je infantkinje vezu za njezino veličanstvo kraljicu napreduje u najdubljoj tajnosti. Ostale su nam samo još dvije širine. Odlučeno je da neće biti zida na strani prema Verteuilu, bit će živica. Obični puk ostat će bez voća i brajdi, ali će stranci moći uživati u lijepom pogledu. Ako zakonitom nasljedniku trebaju rupčići, neka primi na znanje da je blagorodna udova de Marcillac, pretražujući svoj riznice i škrinje, označene imenima Pompeji i Herkulanum, otkrila lijep komad holandskog platna, s čijim postojanjem nije bila upoznata; a kraljevne Agathe i Laure stavljaju mu na raspolaganje svoj konac, igle i ruke koje su uvijek malo previše crvene. Dvojica mladih kraljevića, don Henri i don Gabriel, zadržali su kobnu naviku da se kljukaju željeom od grožđa, da ljute svoje sestre, da ništa ne uče, da se zabavljaju kradući ptice iz gnijezda, dižući buku, i režući vrbove grane unatoč državnim zakonima koji to zabranjuju, te praveći od njih štapove. Papski nuncij, kojega ovdje priprosto nazivaju gospodinom župnikom, prijeti da će ih izopćiti ako nastave zapuštati svete gramatičke kanone za ljubav ratničkim zrncima bazge. Zbogom, dragi brate, nikada ti pismo još nije nosilo tolike želje za sreću ni toliko zadovoljne ljubavi. Imat ćeš nam, znači, što pričati kad dođeš! Meni ćeš reći sve, jer sam starija. Teta nam je dala naslutiti da imaš uspjeha u otmjenom društvu.

Priča se o nekoj dami, o ostalom se šuti.[43]

Pred nama, naravno! Ali reci, Eugène, ako želiš, mogli bismo se odreći rupčića, pa ćemo ti sašiti košulje. Brzo mi odgovori što misliš o tome. Ako ti trebaju zbilja lijepe, dobro sašivene košulje, mi ćemo se sa zadovoljstvom odmah tome posvetiti; a ako u Parizu ima krojeva za koje mi ne znamo, poslat ćeš nam uzorak, osobito za manšete. Zbogom, zbogom! ljubim te u lijevu stranu čela, u sljepoočicu koja pripada samo meni. Ostavljam drugi list Agathi, koja je obećala da neće čitati ono što sam ti napisala. Ali, za svaki slučaj, ostat ću pokraj nje dok ti bude pisala. Tvoja sestra koja te voli.

Laure de Rastignac.

[43] Parodija na Corneilleov stih: »Priča se o vodi, o Tiberu, o ostalom se šuti.«

»Da!« reče Eugène, »novac po svaku cijenu! Nikakvo blago ne može platiti toliku odanost. Htio bih im donijeti svu sreću odjednom. Tisuću petsto franaka!« nastavi nakon stanke. »Svaki novčić morao bi donijeti pogodak! Laure ima pravo. Tako mi svega, imam samo košulje od gruboga platna. Za ljubav tuđoj sreći, djevojka postaje prepredena kao kakav lopov. Nedužna kad se radi o njoj i dalekovidna kad se radi o meni, ona je poput anđela s neba koji oprašta zemaljske grijehe, a da ih ne razumije.«

Svijet je bio njegov! I već je pozvao krojača, ispitao ga, pokorio. Vidjevši gospodina de Traillesa, Rastignac je shvatio koliki je utjecaj krojača na život mladih ljudi. Nažalost nema srednjega puta između ove dvije krajnjosti: krojač je ili smrtni neprijatelj ili prijatelj, što nam ga daje račun[44]. Eugène je u svojemu krojaču sreo čovjeka koji je razumio očinski element toga posla, te se smatrao crticom koja povezuje sadašnjost mladih ljudi s njihovom budućnošću. Zato je zahvalni Rastignac kasnije postavio temelj bogatstvu tog čovjeka jednom od onih izreka kojima je kasnije postao vičan. »Znam za njegove dvoje hlače,« govorio je, »koje su sklopile brakove od dvadeset tisuća livri rente.«

Tisuću petsto franaka i odijela po volji! U tome trenutku siromašni je Južnjak zaboravio sve svoje dvojbe, te je sišao na doručak s onim neodredivim izrazom što ga mladome čovjeku daje posjedovanje bilo kakvog iznosa. U trenutku kad novac sklizne u džep studentu, u njemu nastaje čudesan stup o koji se može osloniti. Hoda sigurnije, osjeća da ima oslonac, pogled mu je pun, izravan, pokreti živahni; dan ranije bio je ponizan i stidljiv, primao bi udarce; danas bi mogao zadati udarac i predsjedniku vlade. U njemu se odvijaju nečuvene promjene: želi sve i može sve, žudi za ovim i onim, veseo je, darežljiv, srdačan. Ukratko, nekoć je bio ptica bez krila, a sad otkriva svoj raspon. Student bez novaca grabi tračak zadovoljstva kao što pas otima kost usred tisuću pogibelji, pa je lomi, siše joj srž i dalje trči; no mladi čovjek koji prevrće u džepu nekoliko nestalnih zlatnika, naslađuje se svojim užicima, podrobno ih raščlanjuje, predaje im se, ljulja se na nebu, više ne zna što znači riječ *bijeda*. Cijeli Pariz je njegov. Dob u kojoj sve sja, sve svjetluca i plamsa! dob vesele snage iz koje još nitko ne izvlači korist, ni muškarac ni žena! dob dugova i silnih strahova koji udesetorostručuju svako zadovoljstvo! Tko nije živio na lijevoj obali Seine, između ulice Saint-Jacques i ulice Saints-Pères, ništa ne zna o životu! »Ah! kad bi žene Pariza znale« razmišljao je Rastignac proždirući kuhane kruške, komad za novčić, što ih je poslužila gospođa Vauquer, »došle bi ovamo i uživale u ljubavi.« U tom trenu u blagovaonici se pojavio službenik Kraljevske pošte, nakon što je pozvonio na vratima s rešetkom. Raspitao se za gospodina Eugènea de Rastignaca kojemu je dao dvije vrećice i knjigu na potpis. I tada je Rastignaca poput biča ošinuo dubok pogled što mu ga je uputio Vautrin.

»Imat ćete čime platiti poduku u mačevanju i vježbe na streljani,« reče mu taj čovjek.

---

[44] Igra riječi kojom se Balzac obraća svojemu krojaču Buissonu kod kojega je imao silne dugove te ih je isplaćivao spominjući ga u romanima.

»Stigle su galije sa zlatom,« rekla je gospođa de Vauquer gledajući vreće.

Gospođica Michonneau bojala se baciti pogled na novac, da ne bi pokazala svoju pohlepu.

»Imate dobru majku,« reče gospođa Couture.

»Gospodin ima dobru majku,« ponovi Poiret.

»Da, mamica je pustila krv,« reče Vautrin. »Sad možete glumiti svoje komedije, izlaziti među otmjene ljude, ondje loviti miraze i plesati s groficama koje nose breskvino cvijeće u kosi. No, vjerujte mi, mladiću, treba vježbati gađanje.«

Vautrin učini pokret čovjeka koji nišani u neprijatelja. Rastignac je pak htio dati napojnicu raznosaču, no nije ništa našao u džepu. Vautrin potraži u svojemu, te dobaci čovjeku dvadeset sua.

»Vi ćete lako vratiti dug,« rekao je gledajući studenta.

Rastignac mu se morao zahvaliti, premda mu je nakon oporih riječi što su ih razmijenili onoga dana kada se vratio od gospođe de Beauséant, taj čovjek postao nepodnošljiv. Kroz tih osam dana Eugène i Vautrin samo su se odmjeravali bez riječi i promatrali jedan drugoga. Student se uzalud pitao zašto. Nedvojbeno, misli lete ravno, razmjerno snazi koja ih stvara, te udaraju onamo kamo ih mozak šalje, po matematičkom zakonu, sličnom onome koji upravlja bombama kad lete iz topa. Različite su posljedice toga. Premda ima nježnih naravi u kojima se tuđe misli usidre pa ih pustoše, ima i dobro zaštićenih duša, lubanja s čeličnim štitom o koje će se tuđe zamisli razbiti i pasti kao tanad pred zidinama; a ima i mekih, pamučastih duša u kojima tuđe zamisli umiru kao tanad u blatu opkopa. Rastignacova je glava bila od onih koje su pune baruta, te eksplodiraju od najmanjeg udarca. Bio je suviše živahan u svojoj mladosti da ne bi bio osjetljiv na to odašiljanje ideja, tu zarazu osjećaja kojom nas tolike čudne pojave pogađaju bez našega znanja. Njegov duhovni pogled imao je bistri domašaj njegovih risovskih očiju. Svaki njegov dvostruki smjer imao je onu zagonetnu širinu, onu gipkost odlaska i povratka koja nas zadivljuje kod nadmoćnih ljudi, boraca koji su kadri pronaći manu svakom oklopu. Uostalom, u posljednjih mjesec dana kod Eugènea se razvilo koliko vrlina toliko i mana. Te je mane od njega zahtijevalo otmjeno društvo, bile su nužne za ostvarenje njegovih sve većih želja. A među njegovim vrlinama bila je ona južnjačka žilavost zahvaljujući kojoj ljudi hodaju ravno prema teškoćama ne bi li razriješili, i koja ne dopušta nikome južno od Loire da ostane u bilo kakvoj neizvjesnosti; vrlina koju ljudi sa sjevera nazivaju manom: za njih, to je možda i bio izvor Muratove sreće, no svakako i uzrok njegove smrti.[45] Trebalo bi stoga zaključiti da je južnjak, kad zna povezati sjevernjačku prijetvornost i smjelost onih s druge strane Loire, doista savršen, te ostaje u

[45] Joachim Murat (1767.-1815.), francuski maršal i napuljski kralj, rođen u la Bastide-sur-Lotu. Umro je pokušavajući ponovno zadobiti prijestolje.

Švedskoj kao kralj.[46] Rastignac, dakle, nije mogao dugo ostati izložen Vautrinovoj pucnjavi ne znajući je li mu taj čovjek prijatelj ili neprijatelj. Iz trenutka u trenutak činilo mu se da ta jedinstvena osoba proniče u njegove strasti i čita u njegovom srcu; kod njega je pak sve bilo toliko dobro zatvoreno, kao da ima nepomičnu dubinu sfinge koja zna i vidi sve, a ne govori ništa. Osjetivši da mu je toga dosta, Eugène se pobunio.

»Učinite mi zadovoljstvo i pričekajte,« rekao je Vautrinu koji je ustao da ode, nakon što je s užitkom popio posljednjih nekoliko gutljaja kave.

»Zašto?« upita četrdesetogodišnjak, stavljajući na glavu šešir širokog oboda i uzimajući u ruke okovan štap kojim je često znao vitlati kao čovjek koji se ne bi prestrašio ni da ga napadnu četiri lopova.

»Vratit ću vam,« reče Rastignac koji je odriješio jednu vrećicu i odbrojao stotinu četrdeset franaka gospođi Vauquer. »Čist račun, duga ljubav,« rekao je udovici. »Sad je sve plaćeno do Silvestrova. Razmijenite mi ovih sto sua.«

»Duga ljubav, čist račun,« ponovi Poiret gledajući Vautrina.

»Evo vam dvadeset sua,« reče Rastignac pružajući novčić sfingi s vlasuljom.

»Reklo bi se da vas je strah dugovati mi nešto?« uskliknu Vautrin zaronivši u dušu mladoga čovjeka vidovitim pogledom i osmjehnuvši mu se jednim od onih podrugljivih diogenskih osmijeha zbog kojih se Eugène već stotinu puta zamalo naljutio.

»Pa... da,« odvrati student koji je držao svoje dvije vrećice u rukama, a ustao je s namjerom da ode u svoju sobu.

Vautrin je izlazio kroz vrata koja su vodila u salon, a student se spremao izići kroz ona koja su vodila do stubišta.

»Znate li, gospodine markiže de Rastignacorama, da to što ste mi rekli nije baš pristojno,« rekao je Vautrin zalupivši vratima salona i prilazeći studentu koji ga je hladno pogledao.

Zatvorivši vrata blagovaonice, Rastignac povede Vautrina do podnožja stubišta, u prostor koji je odvajao blagovaonicu od kuhinje, gdje su se nalazila čvrsta vrata prema vrtu, a iznad njih duguljasto okno sa željeznim šipkama. Tu student progovori pred Sylvie koja se pomolila iz kuhinje. »*Gospodine* Vautrin, ja nisam markiz, i ne zovem se Rastignacorama.«

»Potući će se;« reče gospođica Michonneau s ravnodušnim izrazom lica.

»Tući se!« ponovi Poiret.

»Ma ne,« odvrati gospođa Vauquer milujući svoju gomilu novaca.

---

[46] *Kralj u Švedskoj* – misli se na Charlesa Jean-Baptistea Bernadottea (1763.-1844.), francuskog maršala, podrijetlom iz Paua. Neprijateljski raspoložen prema Napoleonu, otišao je u Švedsku, gdje ga je adoptirao kralj Karlo XIII. kojega je i naslijedio 1818. godine

»Ma eno ih tamo, odlaze pod lipe,« uzviknu gospođica Victorine koja je ustala da baci pogled u vrt. »Ali taj jadni mladić ima pravo.«

»Hajdemo gore, drago dijete,« reče gospođa Couture, »nas se ne tiču njihovi poslovi.«

Gospođa Couture i Victorine ustadoše, no na vratima ih je presrela debela Sylvie zapriječivši im put.

»Što se događa?« rekla je. »Gospodin Vautrin rekao je gospodinu Eugèneu: 'Objasnimo se!' Onda ga je uzeo za ruku i sad hodaju kroz naše artičoke.«

U tom trenu pojavio se Vautrin. »Mamice Vauquer,« rekao je smiješeći se, »ništa se ne bojte, iskušat ću svoje pištolje tamo ispod lipa.«

»Oh! gospodine,« reče Victorine sklopivši ruke, »zašto želite ubiti gospodina Eugènea?«

Vautrin uzmaknu dva koraka i zagleda se u Victorine.

»No, to je druga priča,« uzviknu podrugljivim glasom od kojega je jadna djevojka pocrvenjela.« Baš je drag taj mladić, zar ne?« nastavio je. »Sad ste mi dali ideju. Usrećit ću ja vas oboje, ljepotice moja.«

Gospođa Couture uzela je svoju štićenicu pod ruku i odvukla je, govoreći joj u uho: »Ali, Victorine, jutros se ponašate zbilja nečuveno.«

»Ne želim da se kod mene puca iz pištolja,« reče gospođa Vauquer. »Nećete mi valjda prestrašiti susjedstvo i dovesti ovamo policiju!«

»Hajde, samo mirno, mamice Vauquer,« odvrati Vautrin. »Tako, tako, sve će biti dobro, mi ćemo poći na streljanu.« Prišao je Rastignacu i prijateljski ga uzeo pod ruku:

»Kad bih vam dokazao da na trideset pet koraka moj metak pet puta za redom pogađa pikovog asa,« rekao mu je, »vama to ne bi oduzelo hrabrost. Čini mi se da ste pomalo prgavi, i da biste se dati ubiti kao budala.«

»Vi uzmičete,« reče Eugène.

»Nemojte me izazivati;« odgovori Vautrin. »Danas nije hladno, sjednimo tamo,« rekao je pokazujući zeleno obojene klupe. »Ondje nas nitko neće čuti. Moram porazgovarati s vama. Vi ste dobar momčić kojemu ja ne želim nikakvoga zla. Zbilja vas volim, časti mi Laži.... (grom i pakao!) Vautrinova časna riječ. Već ću vam reći zašto vas volim. U međuvremenu vam kažem da vas poznajem kao da sam vas sam napravio i to ću vam dokazati. Stavite onamo svoje vreće,« dodao je pokazujući mu okrugli stol.

Rastignac odloži novac na stol i sjedne obuzet znatiželjom koju je kod njega u najvećoj mogućoj mjeri izazvala nagla promjena u ponašanju toga čovjeka koji je najprije prijetio da će ga ubiti, a zatim se postavljao kao njegov zaštitnik.

»Vi biste rado doznali tko sam ja, što sam radio prije ili što radim sad,« otpoče Vautrin. »Previše ste znatiželjni, mali moj. Hajde, samo mirno. Čut ćete vi još svašta! Mene je pratila nesreća. To je moj život u tri riječi. Slušajte me najprije, odgovorit ćete mi poslije.

Tko sam ja? Vautrin. Što radim? Ono što mi se sviđa. Idemo dalje. Želite upoznati moj karakter? Dobar sam s onima koji mi čine dobro ili čije srce govori mojemu srcu. Takvima je sve dopušteno, mogu me udarati nogom u cjevanicu, a da im ne kažem ni: *Pazi!* Ali, tako mi svega, zločest sam kao vrag prema onima koji me gnjave ili mi nisu po volji. I dobro vam je znati da je meni ubiti čovjeka – ovako!« rekao je štrcnuvši mlaz pljuvačke. »Ali se trudim ubiti ga kako treba, kad je to apsolutno nužno. Ja sam ono što nazivate umjetnikom. Čitao sam *Sjećanja* Benvenuta Cellinija[47], ovakav kakvog me vidite, i to na talijanskom! Od toga sam čovjeka, koji je bio pravi veseljak, naučio oponašati Providnost koja nas ubija nasumce, i voljeti ljepotu gdje god je nađem. Nije li, uostalom, lijepo igrati se da si sam protiv svih i da imaš sreće? Temeljito sam razmišljao o trenutnom ustrojstvu vašega društvenog nereda. Mali moj, dvoboj je dječja igra, obična glupost. Kad jedan od dvojice živih ljudi treba nestati, samo će budala to prepustiti slučaju. Dvoboj? pismo ili glava! ništa drugo. Ja mogu poslati pet metaka uzastopce kroz pikov as tako da se svaki zabije u prethodni, i to na trideset pet koraka! Kad ste obdareni takvim malim talentom, možete biti sigurni da ćete srušiti protivnika. Ali slušajte! pucao sam u čovjeka s dvadeset koraka i promašio ga. Nitkov nije nikada u životu rukovao pištoljem. Gledajte!« reče taj čudni čovjek otkopčavajući prsluk i pokazujući prsa rutava poput medvjeđih leđa, obrasla crvenkastom dlakom koja je izazivala svojevrsnu odvratnost izmiješanu sa stravom, »taj mi je žutokljunac oprljio krzno,« dodao je stavljajući Rastignacov prst na rupu koju je imao na grudima. No u to sam vrijeme bio dijete, imao sam vaše godine, dvadeset i jednu. Još sam vjerovao u nešto, u ljubav žene, u gomilu gluposti u kakve ćete se i vi ubrzo zaplesti. Sad bismo se bili potukli, zar ne? Mogli ste me ubiti. Pretpostavimo da sam ja pod zemljom, a gdje biste bili vi? Trebalo bi dati petama vjetra, otići u Švicarsku, jesti tatin novac, kojega on nema. Ja ću vam objasniti položaj u kojemu se nalazite; no učinit ću to s nadmoćnošću čovjeka koji je ispitao kako stoje stvari na ovome svijetu i shvatio da postoje samo dvije mogućnosti: glupa pokornost ili pobuna. Ja se ne pokoravam ničemu, je li to jasno? A znate li što treba vama, ako ovako nastavite? Milijun franaka, i to odmah; bez toga, s takvom bismo glavicom mogli zalutati u mreže Saint-Clouda[48] i otići provjeriti postoji li kakvo Vrhovno Biće. Taj milijun, ja ću vam ga dati.« Ušutio je gledajući Eugènea. »Ah! ah! sad već pokazujete ljepše lice svojemu tatici Vautrinu. Čuvši tu riječ, vi ste kao djevojka kad joj se rekne 'Do večeras', pa se ona uređuje i dotjeruje kao mačka koja pije mlijeko. U dobar tren. Hajdemo dalje! naš obračun! Evo kako stojite, mladiću. Imamo, tamo na jugu, tatu, mamu, pratetu, dvije sestre (osamnaest i sedamnaest godina), dva mlađa brata (petnaest i deset godina); to nam je popis momčadi. Teta odgaja vaše sestre. Župnik dolazi poučavati braću latinskome jeziku. Obitelj češće jede kestenovu kašu nego li bijeli kruh, tata štedi hlače, mama si jedva priušti jednu zimsku i jednu ljetnu haljinu, sestre se snalaze kako znaju. Znam ja sve, bio sam na jugu. Stvari tako stoje kod vas, ako se vama šalje tisuću dvjesto franaka

[47] Benvenuto Cellini, talijanski renesansni kipar i zlatar (1500.-1571.), poznat i po burnom životu.

[48] Tako su nazivali mreže koje su bacali u Seinu kako bi izvukli tijela utopljenika.

godišnje, i ako vaš posjedić ne donosi više od tri tisuće. Imamo kuharicu i jednoga slugu, treba sačuvati ugled, tata je barun. A što se nas tiče, mi imamo ambicije; imamo Beauséantove za saveznike, a idemo pješice; želimo bogatstvo, a nemamo ni novčića; jedemo splačine mamice Vauquer, a volimo lijepe večere u predgrađu Saint-Germain; spavamo na siromaškom ležaju, a htjeli bismo palaču! Ne osuđujem vaše želje. Imati takve težnje, srdašce, to nije svakome dano. Pitajte žene kakve muškarce traže! one koji nečemu teže. Takvi imaju snažnija križa, krv bogatiju željezom i srce toplije od ostalih. A žena se osjeća toliko sretnom i lijepom u trenucima kad je snažna, da joj je od svih muškaraca najdraži onaj čija je snaga golema, makar se našla u opasnosti da je ta snaga smrvi. Slažem popis vaših želja kako bih vam postavio pitanje. Evo toga pitanja. Glad nam je vučja, zubići su nam oštri, no što ćemo učiniti kako bismo napunili lonac? Najprije moramo prožvakati Zakonik, to nije zabavno, ničemu nas ne uči; ali je nužno. Neka bude. Načinit ćemo od sebe odvjetnika pa ćemo zatim postati predsjednikom nekog porotnog suda i slati na robiju jadne ljude koji vrijede više od nas, s pečatom T. F.[49] na ramenu, ne bismo li uvjerili bogataše da mogu mirno spavati. Nije baš zabavno, a i traje predugo. Najprije dvije godine razvlačenja po Parizu, gledanja, ali ne i dodirivanja, poslastica na koje smo lakomi. Zamorno je neprestano žudjeti, a nikad se ne zadovoljiti. Da ste blijedi i da imate prirodu mekušca, ne biste se imali čega bojati; no mi imamo uzavrelu lavlju krv i takvu glad da smo kadri učiniti dvadeset gluposti dnevno. Podleći ćete dakle tim mukama, najgorim što smo ih zamijetili u paklu dragoga Boga. Pretpostavimo da ste razboriti, da pijete mlijeko i pišete elegije; morate ćete, velikodušni kakvi jeste, početi, nakon dosta nevolja i odricanja od kojih bi i pas pobjesnio, tako da postanete zamjena nekom nitkovu, u nekoj rupi od grada gdje će vam vlast dobaciti tisuću franaka plaće, kao što se daje juha mesarovu psu. Laj na lopove, brani bogataše, šalji na giljotinu srčane ljude. Hvala lijepa! Ako ne budete imali zaštitnika, istrunut ćete u svojemu pokrajinskom sudu. Oko tridesete godine bit ćete sudac od tisuću dvjesto franaka godišnje, ako dotad već ne bacite sudački plašt u koprive. Kad stignete do četrdesete, oženit ćete se kakvom mlinarovom kćeri, koja će imati nekih šest tisuća livri rente. Hvala. Uz izvjesnu protekciju, u tridesetoj ćete postati kraljevski tužitelj s tisuću talira plaće i oženit ćete se kćerkom općinskog načelnika. Ako učinite neku od onih malih političkih niskosti, pročitate na nekom glasačkom listiću Villele umjesto Manuel (imena se rimuju, to umiruje savjest), bit ćete oko četrdesete vrhovni tužitelj a možete postati i zastupnik. Zapažate, dijete moje, da sad već imamo rupe u svojoj maloj savjesti, da imamo za sobom dvadeset godina dosade i potajnih jada, te da su nam sestre ostale usidjelice. Osim toga čast mi je napomenuti da u Francuskoj postoji samo dvadeset vrhovnih tužitelja, da vas dvadeset tisuća teži za tim položajem, i da među vama ima lakrdijaša koji bi prodali vlastitu obitelj ne bi li se popeli za jedan stupanj na ljestvici. Ako vam se ta struka gadi, razmotrimo druge stvari. Barun de Rastignac želi biti odvjetnik? Oh! lijepo. Treba se mučiti deset godina, trošiti tisuću franaka mjesečno, imati svoju knjižnicu, radnu sobu, odlaziti među

[49] *T. F.:* Travaux Forces – prisilni rad – oznaka robijaša.

otmjen svijet, ljubiti skute nekome zastupniku kako bismo dobili svoje slučajeve, mesti palaču pravde jezikom. Kad bi taj zanat donio kakvog ploda, ne bih rekao ne; ali nađite mi u Parizu pet odvjetnika koji u pedesetoj godini zarađuju više od pedeset tisuća franaka godišnje? Bah! radije bih postao gusar nego da tako podcjenjujem vlastitu dušu! Uostalom, gdje uzeti novac? Sve je to prilično neveselo. Izvor sredstava možemo naći u mirazu neke žene. Želite se oženiti? To će vam biti kamen oko vrata; nadalje, ako se oženite radi novca, što će biti s našim osjećajima časti, našom plemenitošću? Bolje već danas započeti pobunu protiv ljudskih konvencija. Ne bi to bilo ništa, leći kao zmija pred neku ženu, lizati stopala njezinoj majci, činiti niskosti od kojih bi se i kakvoj krmači smučilo, fuj! kad biste bar našli sreću. No, bit ćete nesretni kao kamen u odvodu sa ženom kojom se oženite na taj način. Još uvijek je bolje povremeno ratovati s muškarcima nego se boriti s vlastitom ženom. Evo vam raskrižja života, mladiću, pa sad birajte. Ali već ste izabrali: bili ste kod rođaka de Beauséantovih, i ondje onjušili raskoš. Bili ste kod gospođe de Restaud, kćeri čiče Goriota i onjušili Parižanku. Toga ste se dana vratili s riječju ispisanom na čelu, a ja sam je dobro znao pročitati: *uspjeti!* uspjeti po svaku cijenu. Bravo! rekao sam, evo veseljaka koji mi se sviđa. Trebalo vam je novaca. Gdje ga uzeti? Pustili ste krv svojim sestrama. Sva braća iskorištavaju svoje sestre više ili manje. Vaših tisuću petsto franaka, skupljenih Bog zna kako! u kraju gdje se nađe više kestena nego novčića od sto sua, odletjet će kao vojnici u pljačku. A onda, što ćete učiniti? Radit ćete? Rad, shvaćen kao što ga vi shvaćate u ovom trenutku, daje u starosti smještaj kod gospođe Vauquer momcima koji imaju Poiretovu snagu. Brzo steći bogatstvo, to je problem kojim se u ovom trenu bavi pedeset tisuća mladića koji se nalaze u istom položaju. Vi ste samo jedinka unutar tog broja. Procijenite napore kojima se morate izvrgnuti i žestinu borbe. Morate proždrijeti jedni druge kao pauci u vrču, budući da nema pedeset tisuća dobrih položaja. Znate li kako ljudi ovdje probijaju sebi put? Iskrom genija ili spretnim potkupljivanjem. Treba uletjeti u tu masu ljudi kao topovska kugla ili se ušuljati poput kuge. Poštenje ne služi ničemu. Ljudi se prigibaju pred snagom genija; mrze ga, pokušavaju ga ocrniti, jer uzima, a ne dijeli s drugima; no pokoravaju mu se ako ustraje; jednom riječju, obožavaju ga na koljenima ako ga ne uspiju pokopati u blatu. Pokvarenost je češće na djelu, pravi talent je rijedak. Pokvarenost je oružje osrednjosti koje ima u izobilju i posvuda ćete osjetiti njezinu oštricu. Vidjet ćete žene čiji muževi imaju ukupno šest tisuća franaka prihoda kako troše više od deset tisuća na svoj izgled. Vidjet ćete činovnike s tisuću dvjesto franaka plaće kako kupuju zemljišne posjede. Vidjet ćete kako se žene prostituiraju kako bi se vozile kočijom sina nekog člana gornjeg doma, koji se može Longchampsom voziti po srednjem kolniku. Vidjeli ste jadnoga glupoga čiču Goriota, prinuđenog da isplati mjenicu koju je na njega prenijela njegova kći, čiji muž ima pedeset tisuća livri rente. Kladim se da nećete učiniti ni dva koraka Parizom, a da ne nabasate na neku paklenu spletku. Moja glava nasuprot jednoj glavici one tamo salate, da ćete naići na osinjak kod prve žene koja vam se svidi, samo ako bude bogata, lijepa i mlada. Sve su u sukobu sa zakonom, sve ratuju sa svojim muževima oko svega. Ne bih nikada završio kad bih vam počeo objašnjavati sve prljave poslove koji se

tu odvijaju zbog ljubavnika, zbog prnja, zbog djece, zbog kuće ili taštine, rijetko iz kreposti, budite sigurni. Pošten čovjek opći je neprijatelj. Ali što vi mislite, tko je pošten čovjek? U Parizu, pošten je čovjek onaj koji šuti, odbija sudjelovati. Ne govorim vam o onim sirotim helotima koji se posvuda kinje, a da nikad nisu nagrađeni za svoj trud, ljudima koje nazivam bratovštinom šeprtlja dragoga Boga. Doista, tu ćete naći vrlinu u punom cvatu njezine gluposti, no naći ćete i bijedu. Vidim kakav će biti izraz lica tih čestitih ljudi ako nam Bog priušti lošu šalu pa izostane s Posljednjeg suda. Dakle, ako želite brzo steći bogatstvo, morate ili već biti bogati, ili izgledati kao da to jeste. Da bi se obogatio, čovjek mora igrati širokim potezima; inače mešetarimo malim iznosima i – moj naklon! Ako se u stotinu zvanja što ih možete prigrliti nađe deset ljudi koji su brzo uspjeli, javnost ih naziva lopovima. Izvucite zaključke. To je život kakav jest. Nije on ništa ljepši od kuhinje, jednako toliko smrdi, i treba zaprljati ruke ako želite zgotoviti paprikaš; morate se samo znati dobro izvući: u tome je sav moral našega vremena. Ako vam ovako govorim o društvu, to je zato jer mi je dalo pravo na to, upoznao sam ga. Mislite da nekoga okrivljujem? Ni slučajno. Uvijek je svijet bio takav. Moralisti ga nikad neće promijeniti. Čovjek je nesavršen. Može biti više ili manje dvoličan, a budale onda govore da ima ili nema morala. Ne okrivljujem bogate za ljubav običnom puku: čovjek je isti, gore, dolje, u sredini. Na svaki milijun primjeraka te uzvišene stoke nađe se deset odvažnih koji se postave iznad svega, pa čak i iznad zakona; ja sam jedan od takvih. A vi, ako ste nadmoćan čovjek, pođite ravno, uzdignute glave. No, trebat će se boriti protiv zavisti, kleveta, osrednjosti, protiv cijeloga svijeta. Napoleon se namjerio na ministra vojske koji se zvao Aubry i koji ga je zamalo poslao u kolonije[50]. Okušajte se. Iskušajte možete li svakoga jutra ustati s više volje no što ste je imali prethodne večeri. A sada ću vam iznijeti prijedlog koji nitko ne bi odbio. Slušajte dobro. Ja, vidite, imam jednu želju. Želim živjeti patrijarhalnim životom na nekom velikom posjedu, sto tisuća jutara, na primjer, u Sjedinjenim Državama, na Jugu. Želim postati vlasnik plantaže, imati robove, zaraditi nekoliko zgodnih milijunčića prodajući goveda, duhan, drvo, i živjeti kao kralj, čineći sve po svojoj volji, vodeći život kakav nitko ni ne zamišlja ovdje gdje se svi skrivaju u jazbinama od žbuke. Ja sam velik pjesnik. Ali svoje pjesme ne pišem: one su u postupcima ili u osjećajima. U ovome trenutku imam pedeset tisuća franaka, što bi mi dalo jedva četrdeset crnaca. Treba mi dvije stotine tisuća franaka jer želim dvije stotine crnaca kako bih zadovoljio svoju sklonost prema životu patrijarha. Crnci, razumijete? To su vam odrasla djeca s kojom možete činiti što vas volja, a da nikakav znatiželjni kraljevski tužitelj ne dolazi zatražiti račun. S tim crnim kapitalom, imat ću za deset godina tri ili četiri milijuna. Ako uspijem, nitko me neće pitati: tko si? Bit ću Gospodin Četiri Milijuna, građanin Sjedinjenih Država. Imat ću pedeset godina, neću još biti truo, zabavljat ću se na svoj način. U dvije riječi, kad bih vam priskrbio miraz od jednoga milijuna, biste li vi meni dali dvije stotine tisuća franaka? Dvadeset posto za posredniš-

[50] François Aubry (1750.-1802.), član Komiteta javnog spasa, preuzeo je vođenje rata i oduzeo Bonaparteu zapovjedništvo vojskom u Italiji.

tvo, ha? je li to preskupo? Vi ćete već učiniti da vas zavoli vaša ženica. A kad budete vjenčani, pokazivat ćete nemir, grizodušje, bit ćete petnaestak dana turobni. Jedne noći, nakon malo majmuniranja, objavit ćete svojoj ženi, između dva poljupca, da imate dug od dvije stotine tisuća govoreći joj 'Ljubavi moja!' Tu predstavu svaki dan glume mladići iz najodličnijih obitelji. A mlada žena ne uskraćuje svoj novčanik onome tko joj je uzeo srce. Mislite da ćete pri tome nešto izgubiti? Ne. Već ćete naći načina da povratite svojih dvije stotine tisuća. Sa svojim novcem i svojim duhom, zgrnut ćete onoliko bogatstva koliko budete željeli. *Ergo*, za šest mjeseci usrećit ćete sebe, jednu milu ženu i svojega tatu Vautrina, ne računajući vašu obitelj koja zimi puše u prste u nedostatku drveta. Ne čudite se ni ovome što vam predlažem, ni onome što od vas tražim! Na šezdeset krasnih brakova koji se sklope u Parizu, četrdeset sedam ih uključuje sličnu trgovinu. Bilježnička je komora natjerala gospodina...«

»Što moram učiniti?« upita lakomo Rastignac, prekidajući Vautrina.

»Gotovo ništa,« odvrati taj čovjek dopustivši da mu pobjegne pokret radosti nalik prigušenom izrazu zadovoljstva na licu ribiča kad osjeti ribu na udici. »Slušajte me dobro! Srce sirote djevojke, nesretne i bijedne, najžednija je spužva koja žudi za ljubavlju, suha spužva koja se širi čim na nju padne kapljica osjećaja. Udvarati se mladoj osobi koja se nalazi u stanju samoće, očaja i siromaštva, te ni ne sluti sreću koja joj se sprema! nebesa! to znači imati u rukama kvintu i četrnaest[51], znati brojeve koji će izići u lutriji, igrati državnim obveznicama znajući unaprijed vijesti. Tako polažete stupove za neuništiv brak. Kad jednoga dana toj djevojci dođu milijuni, ona će vam ih baciti pred noge kao da su kamenčići. »Uzmi dragi moj! Uzmi, Adolphe! Alfred! Uzmi, Eugène!« reći će ako su Adolphe, Alfred ili Eugène imali srca žrtvovati se za nju. A u tom slučaju žrtva je prodati neko staro odijelo kako bi se otišlo u Cadran-Bleu[52] na zajedničku koricu kruha s gljivama, pa odatle na predstavu u Ambigu-Comique[53]; žrtva je odnijeti sat u zalagaonicu i djevojci darovati šal. Ne pričam vam o ljubavnim črčkarijama, ni o ludorijama do kojih žene toliko drže, kao na primjer prskanje pisma kapljicama vode tako da izgledaju kao suze, kad ste daleko od njih; vi mi izgledate kao netko tko savršeno dobro poznaje žargon srca. Pariz, vidite, nalik je šumi u Novome Svijetu, gdje se komeša dvadeset divljih plemena, Ilinoi, Huroni, i svi oni žive od onoga što ulove na raznim društvenim lovištima; vi ste lovac na milijune. Hvatajući ih, služite se zamkama, mamcima, varkama. Ima više vrsta lova. Neki love miraz; drugi uspješnu likvidaciju[54]; neki pecaju savjesti[55], drugi prodaju svoje pretplatnike vezanih ruku i nogu[56]. Onoga tko se iz

---

[51] Kvinta i četrnaest, prednost u igri piqueta.

[52] *Cadran Bleu* – »Plavi Brojčanik«, ime restorana u koji je zalazilo pariško visoko društvo.

[53] *Ambigu-Comique* – jedno od bulevarskih kazališta u kojemu su se igrale melodrame.

[54] Misli se na ljude koji prodaju svoje obveznice na burzi u trenu kad mogu izvući najveću dobit.

[55] Oni koji kupuju birače.

[56] Misli se na tisak, vlasnike koji prodaju svoje novine onome tko najviše nudi.

lova vraća s punom torbom svi pozdravljaju i slave, primaju ga u otmjenom društvu. Odajmo priznanje tom gostoljubivom tlu, imate posla s najsusretljivijim gradom na svijetu. Ako oholi aristokrati svih prijestolnica Europe odbiju primiti u svoje redove nekog beščasnog milijunaša, Pariz mu pruža ruke, trči na njegove svečanosti, jede njegove večere i nazdravlja njegovom beščašću.«

»Ali gdje naći takvu djevojku?« reče Eugène.

»Vaša je, pred vama!«

»Gospođica Victorine?«

»Točno!«

»Eh! ali kako?«

»Ona vas već voli, vaša mala barunica de Rastignac!«

»Ona nema ni novčića,« nastavi Eugène začuđeno.

»Aha, tu smo. Još dvije riječi,« reče Vautrin, »i sve će se razjasniti. Otac Taillefer stari je nitkov o kojemu se priča da je za vrijeme Revolucije ubio nekog svog prijatelja. Jedan od onih mojih veseljaka koji pokazuju neovisnost u stavovima. On je bankar, glavni vlasnik kuće Frédéric Taillefer i družba. Ima sina jedinca kojemu želi ostaviti svu svoju imovinu, na Victorininu štetu. Ja ne volim takve nepravde. Sličan sam don Quijoteu, volim uzeti u obranu slabe protiv jakih. Kad bi Božja volja bila da mu uzme sina, Taillefer bi ponovno prigrlio kćer; htio bi makar kakvog nasljednika; ta je glupost u ljudskoj prirodi, a on više ne može imati djece, to znam. Victorine je slatka i nježna, brzo će smotati oca i natjerati ga da se vrti kao zvrk pod bičem osjećaja. Bit će suviše osjetljiva na vašu ljubav da bi vas zaboravila, pa ćete se njome oženiti. Ja ću preuzeti ulogu Providnosti, izvršit ću volju dragoga Boga. Imam prijatelja za kojega sam jednom nešto učinio, pukovnika u vojsci na Loirei koji je upravo stupio u kraljevsku gardu. On sluša moje savjete, pa je postao krajnji rojalist; nije to jedan od onih glupana koji drže do svojih stavova. Ako vam mogu dati još jedan savjet, anđele moj, nemojte držati do svojih nazora više nego do svojih riječi. Kad vam ih netko zatraži, prodajte ih. Čovjek koji se hvali da nikada nije promijenio mišljenje je čovjek koji je sebi stavio u dužnost da uvijek ide po ravnoj crti, blesan koji vjeruje u nepogrešivost. Nema načela, postoje samo događaji; nema zakona, postoje samo okolnosti: nadmoćan čovjek prihvaća događaje i okolnosti kako bi njima upravljao. Kad bi postojala čvrsta načela i zakoni, narodi ih ne bi mijenjali kao što mijenjamo košulje. Pojedinac ne mora biti mudriji od cijele nacije. Čovjek koji je Francuskoj učinio najmanje usluga postao je štovani idol jer je uvijek sve vidio crveno, a u najboljem slučaju moglo bi ga se staviti u muzej među automate i označiti kao la Fayette[57]; dok je knez na kojega se svatko nabacuje kamenom, a koji dovoljno prezire čovječanstvo da bi mu u lice pljunuo onoliko kletvi koliko traži, spriječio komadanje Francuske na Bečkom kongresu; duguju mu krunu, a nabacuju se na

[57] Markiz La Fayette (1757.-1834.) bio je liberalni zastupnik kojega je Balzac mrzio.

njega blatom.[58] Oh! Poznajem ja život, da! znam tajne mnogih ljudi! Dosta. Imat ću čvrst stav onoga dana kad naiđem na tri glave koje se slažu u primjeni jednoga načela, ali ću to dugo čekati! Na sudovima ne možete naći ni tri suca koji bi imali isto mišljenje o jednom članku zakona. Vratimo se mojemu čovjeku. Taj bi ponovno razapeo Isusa Krista kad bih mu rekao da to učini. Na samo jednu riječ svojega tate Vautrina, izazvat će kavgu s onom huljom koja ne šalje svojoj jadnoj sestri ni sto sua i...« Tu je Vautrin ustao, zauzeo stav, te iskoračio poput učitelja mačevanja koji izvodi napad. »I u carstvo sjena!« dodao je.

»Koji užas!« reče Eugène. »Vi se šalite, gospodine Vautrin?«

»No, no, no, samo mirno,« nastavi taj čovjek. »ne ponašajte se kao dijete; ili se ipak razljutite, ako vas to zabavlja! Recite da sam bestidnik, zločinac, hulja, razbojnik, ali me nemojte nazivati varalicom ni uhodom! Hajde, recite, nemojte se susprezati! Opraštam vam, to je prirodno u vašoj dobi! I ja sam bio takav, da! Ali, razmislite. Jednoga ćete dana učiniti nešto gore. Poći ćete kakvoj lijepoj ženi očijukati i primit ćete njezin novac. Već ste o tome razmišljali!« reče Vautrin. »Jer, kako ćete uspjeti ako ne založite svoju ljubav? Vrlina se, dragi moj studente, ne može raspoloviti; nje ima ili nema. Govore nam da se pokajemo za svoje grijehe. Krasan sistem po kojemu se činom pokajanja oprašta zločin! Zavesti ženu kako bi se dospjelo na višu prečku društvene ljestvice, bacati razdor među djecu neke obitelji, ukratko, sva ona sramna djela što se s ciljem osobnog užitka ili koristi vrše potajno ili drukčije, zar mislite da su to djela vjere, ufanja i milosrđa? Zašto dva mjeseca zatvora fićfiriću koji u jednoj noći nekom djetetu otme polovicu imetka, i zašto robija nekom jadniku koji je ukrao novčanicu od tisuću franaka uz otežavajuće okolnosti? Evo vam vaših zakona. Nema u njima nijednog članka koji se ne svodi na besmisao. Čovjek u žutim rukavicama, prijetvornih riječi, počinio je ubojstvo u kojemu se ne oduzima život nego daje; ubojica je otpiračem otvorio vrata: oba su djela izvršena u istome mraku! Između onoga što vam ja predlažem i onoga što ćete učiniti jednoga dana, razlika je samo u krvi koja nedostaje. Vjerujete da na ovome svijetu postoji nešto stalno! Prezirite onda ljude, tražite rupe kroz koje se može provući u mreži zakona. Tajna velikih bogatstava kojima se ne zna izvor, nije drugo do neki zaboravljen zločin koji je bio izveden kako treba.

»Tišina, gospodine, ne želim vas dalje slušati, učinit ćete da počnem sumnjati u samoga sebe. U ovome trenu osjećaj je sva moja znanost.«

»Kako želite, drago dijete. Mislio sam da ste snažniji,« reče Vautrin. »Neću vam više ništa govoriti. Ipak, još samo jednu riječ.« On se oštro zagleda u studenta. »Vi znate moju tajnu,« rekao je.

»Mladić koji vas je odbio, znat će je zaboraviti.«

»To ste dobro rekli, sviđa mi se. Netko drugi, vidite, bio bi manje obziran. Razmislite o tome što želim učiniti za vas. Dajem vam petnaest dana. Možete uzeti ili ostaviti.«

[58] To se odnosi na francuskog političara Talleyranda.

»Kakvu tvrdu glavu ima taj čovjek!« reče Rastignac u sebi, gledajući Vautrina kako mirno odlazi, noseći svoj štap pod rukom. »Grubo mi je rekao isto što mi je gospođa de Beauséant rekla na pristojniji način. Razdirao mi je srce čeličnim kandžama. Zašto želim ići gospođi de Nucingen? Pogodio je moje razloge čim sam ih smislio. Ukratko, taj mi je razbojnik rekao o vrlini više nego svi ljudi i knjige zajedno. Ako vrlina ne trpi posrtanja, ja sam dakle okrao svoje sestre?« rekao je i bacio vrećicu s novcem na stol. Sjeo je i ostao zadubljen u teške misli. – Ostati vjeran vrlini, uzvišenog li mučeništva! Ah! svi vjeruju u vrlinu, ali tko je zaista pošten? Narodi štuju slobodu kao idol; ali gdje na zemlji živi neki slobodan narod? Moja je mladost još čista poput neba bez oblaka; ali žudjeti za veličinom i bogatstvom, ne znači li to odlučiti se za laž, pokornost, puzanje i ponovno uspravljanje, lasku i prijetvornost? dragovoljno se pretvoriti slugu onih koji već lažu, pokoravaju se, pužu? Prije nego postane njihov suučesnik, čovjek im mora služiti. Pa dobro! to neću. Želim raditi plemenito, sveto; želim raditi danju i noću, dugovati svoju imovinu samo svojemu radu. Bit će to najsporije stečen novac, no moja će se glava svakoga dana spustiti na jastuk bez ijedne teške misli. Što je ljepše nego promatrati svoj život i vidjeti ga čistog poput ljiljana? Ja i život, mi smo kao neki mladić i njegova vjerenica. Vautrin mi je pokazao što se događa nakon deset godina braka. Do vraga! počinjem gubiti glavu. Ne želim misliti ni na što, srce je najbolji vodič.«

Eugènea je iz sanjarije trgnuo glas debele Sylvie; najavila mu je krojača pred kojim se pojavio držeći u rukama svoje dvije vrećice s novcem, zbog čega mu nije bilo žao. Kad je isprobao večernje odijelo, ponovno je odjenuo novu odjeću za jutro koja ga je potpuno mijenjala. »Nisam ništa gori od gospodina de Traillesa,« pomislio je. »Napokon izgledam kao plemić!«

»Gospodine,« reče čiča Goriot ulazeći k Eugèneu, »pitali ste me znam li u koje kuće zalazi gospođa de Nucingen.«

»Da!«

»Dakle, sljedećeg ponedjeljka ide na bal kod maršala Carigliana. Ako i vi možete biti tamo, pričat ćete mi jesu li se moje kćeri dobro zabavljale, kako su se uredile, ukratko sve.«

»Odakle to znate, dobri moj čiča Goriot?« reče Eugène i posjedne ga pokraj svoje vatre.

»Rekla mi je njezina sobarica. Ja doznam sve što njih dvije čine, od Thérèse i Constance,« nastavi veselim glasom. Starac je podsjećao na nekog ljubavnika koji je još uvijek dovoljno mlad da može biti zadovoljan lukavstvom koje ga povezuje s ljubavnicom, a da ona to ni ne sluti. »Vi, vi ćete ih vidjeti!« rekao je prostodušno izražavajući bolnu zavist.

»Ne znam,« odgovori Eugène. »Otići ću gospođi de Beauséant i pitati je može li me predstaviti maršalici.«

Eugène je s izvjesnom unutarnjom radošću mislio kako će otići vikontesi odjeven kao što će ubuduće uvijek biti. Ono što moralisti nazivaju ponorima ljudskog srca samo

su varljive misli, nehotični pokreti osobnog interesa. Ti obrati, koji su predmet tolikih prigovora, ti nenadani zaokreti, samo su računi u korist naših užitaka. Vidjevši sebe lijepo odjevenog, u lijepim rukavicama i lijepim čizmama, Rastignac je zaboravio svoju kreposnu odluku. Mladost se ne usuđuje ogledati u zrcalu savjesti kad se naginje prema nepravdi, a zrelo doba se već u njemu vidjelo; u tome je sva razlika između ta dva životna razdoblja.

Otprije nekoliko dana dva susjeda, Eugène i čiča Goriot, postali su dobri prijatelji. Njihovo tajno prijateljstvo temeljilo se na istim psihološkim razlozima koji su izazvali suprotne osjećaje između Vautrina i studenta. Poduzetni filozof koji želi utvrditi djelovanje osjećaja u fizičkom svijetu, nedvojbeno će naći dokaza o njihovoj materijalnosti u odnosima što ih stvaraju između nas i životinja. Koji fiziognomist[59] može odgonetnuti nečiji karakter brže nego što pas sazna voli li ga neki neznanac ili ne voli? *Atomi koji se privlače*, poslovični izraz kojim se svatko služi, jedna su od onih činjenica što se uporno održavaju u jeziku kako bi opovrgle filozofske ludosti kojima se bave oni koji rešetaju otrebine prvobitnih riječi. Čovjek osjeća kad ga netko voli. Taj osjećaj posvuda ostavlja traga i putuje kroz prostor. Svako pismo je duša, ono je toliko vjeran odjek glasa koji govori da ga osjetljivi ljudi ubrajaju među najdragocjenija blaga ljubavi. Čiča Goriot, kojega su njegovi nepromišljeni osjećaji uzdizali u najuzvišenija područja pseće prirode, nanjušio je sućut, dobrotu punu divljenja, mladenačku naklonost, osjećaje koji su se prema njemu probudili u studentovu srcu. Ipak, to prijateljstvo u nastanku nije još dovelo ni do kakvoga povjeravanja. Premda je Eugène izrazio želju da vidi gospođu de Nucingen, nije računao da će ga starac uvesti k njoj; nadao se ipak nekoj indiskreciji koja bi mu mogla poslužiti. No, čiča Goriot mu je o svojim kćerima pričao samo u vezi s onim što je student sebi dopustio javno reći onoga dana kada se vratio iz dvije posjete. »Dragi moj gospodine,« rekao mu je sljedećega dana, »kako ste mogli povjerovati da vam je gospođa de Restaud zamjerila kad ste spomenuli moje ime? Moje kćeri me vole. Ja sam sretan otac. Samo su se moji zetovi loše ponijeli prema meni. Nisam želio da ta draga bića pate zbog mojih neslaganja s njihovim muževima, zato mi je draže da ih viđam ih u tajnosti. To skrivanje pruža mi tisuće radosti što ih ne razumiju drugi očevi koji mogu vidjeti kćeri kad žele. Ja ne mogu, razumijete? Zato odem, kad je lijepo vrijeme, na Champs-Elysées, raspitavši se najprije kod sobarica hoće li moje kćeri izići. Čekam da prođu, srce mi lupa kad dolaze njihove kočije, divim se njihovim haljinama, a one mi u prolazu dobace smiješak koji mi grije dušu kao da me obasjala zraka nekog slatkog sunca. I ostajem tamo, jer one se istim putem i vraćaju. Još jednom ih vidim! Zrak im je dobro činio, sada su rumene. Čujem kako netko pokraj mene kaže: krasne li žene! To mi je radost srcu. Nisu li one moja krv? Volim konje koji ih vuku, htio bih biti psić kojega drže na koljenima. Živim od njihovih radosti. Svatko voli na svoj način, moj način nikome ne čini zla, pa zašto se onda ljudi mnome bave? Ja sam sretan tako. Zar kršim zakon ako

[59] *Fiziognomist* – fiziognomika je bila znanost koja se zasnivala na pretpostavci da je moguće odgonetnuti nečije osobine na temelju obilježja njegovog lica.

pođem vidjeti svoje kćeri, navečer, u trenu kad izlaze iz kuća i odlaze na ples? Koja žalost kad stignem prekasno pa mi kažu: gospođa je izišla. Jedne sam večeri čekao do tri ujutro da vidim Nasie jer je nisam vidio dva dana. Zamalo sam umro od veselja. Molim vas, nemojte ništa govoriti o meni osim ako želite reći koliko su dobre moje kćeri. Žele me obasuti svakojakim darovima; ja im ne dopuštam, kažem im: 'Ma zadržite svoj novac! Što ću ja s njim? Meni ništa ne treba.' Zbilja, dragi moj gospodine, tko sam ja? Ružna tjelesina čija je duša tamo gdje su moje kćeri. Kad vidite gospođu de Nucingen, reći ćete mi koja vam je od njih ljepša,« rekao je trenutak kasnije promatrajući Eugènea koji se spremao prošetati kroz Tuileries, dok ne dođe vrijeme za posjeti gospođi de Beauséant.

Ta je šetnja bila kobna za studenta. Nekoliko žena ga je zapazilo. Bio je tako lijep, tako mlad, a njegova je elegancija odražavala tako dobar ukus! Osjetivši da je predmet gotovo zadivljenih pogleda, nije više mislio na svoje sestre, ni na svoju opljačkanu tetu, ni na svoje kreposne zazore. Vidio je kako mu iznad glave promiče onaj demon kojega je tako lako zamijeniti s anđelom, onaj Sotona šarenih krila koji sije rubine, baca zlatne strelice u pročelja palača, zaodijeva žene rumenilom, ludim sjajem kiti prijestolja koja su bila toliko jednostavna u početku; slušao je boga one pucketave taštine čiji nam se bljesak čini znakom moći. Vautrinove riječi, koliko god bile cinične, ugnijezdile su mu se u srcu, kao što se u srcu neke djevice ocrtava nedostojan lik stare svodilje koja joj je rekla: »Zlato i ljubav u potocima!« Nakon te nehajne šetnje, Eugène se oko pet popodne pojavio kod gospođe de Beauséant i ondje primio jedan od onih teških udaraca protiv kojih su srca mladih ljudi bespomoćna. Dotad je vikontesa prema njemu uvijek bila puna one uljudne prijaznosti, one slatke dražesti što je daje plemićki odgoj, a potpuna je samo ako dolazi od srca.

Kad je ušao, gospođa de Beauséant suho ga je pozdravila i rekla odsječnim glasom: »Gospodine de Rastignac, ne mogu vas primiti, bar ne u ovom trenutku! imam posla...«

Za dobrog promatrača, a Rastignac je to brzo postao, ta rečenica, ta gesta, taj pogled, ton glasa, bijahu povijest karaktera i običaja cijele kaste. Osjetio je željeznu ruku pod baršunastom rukavicom; samoljublje i sebičnost ispod otmjenih manira; drvo ispod laka. Ukratko, čuo je ono JA, KRALJ što počinje u sjaju prijestolja a završava pod perjanicom posljednjeg plemića. Eugène se bio suviše lako, na samu njezinu riječ, prepustio vjerovanju u plemenitost te žene. Poput svih nesretnika, iskreno je potpisao onaj delikatan ugovor koji povezuje dobročinitelja sa štićenikom, a čiji prvi članak utvrđuje potpunu jednakost među velikim srcima. Dobročinstvo, koje ujedinjuje dva bića u jedno, nebeska je strast, jednako slabo shvaćena i jednako rijetka kao prava ljubav. I jedno i drugo raskoš je plemenitih duša. No, Rastignac je želio dospjeti na bal vojvotkinje od Carigliana, pa je progutao svoj bijes.

»Gospođo,« rekao je tronutim glasom, »kad bi se radilo o nečemu nevažnome, ne bih vas došao uznemirivati; budite milostivi i dopustite mi da vas vidim kasnije, čekat ću.«

»Pa dobro! dođite večerati sa mnom,« rekla je pomalo zbunjena grubošću koju je ranije unijela u svoje riječi; jer ta je žena bila doista dobra koliko i otmjena.

Premda dirnut tim nenadanim zaokretom, Eugène je odlazeći mislio: »Puži, podnosi sve. Kakvi li su drugi kad najbolja među ženama u jednom trenu briše obećanja svojega prijateljstva, ostavlja te kao staru cipelu? Svatko za sebe, dakle? Istina je i to da njezina kuća nije dućan i da sam pogriješio misleći da mi je nužna. Treba se, kao što kaže Vautrin, pretvoriti u topovsku kuglu.« No, gorka je studentova razmišljanja ubrzo rastjeralo zadovoljstvo što ga je očekivao na večeri s vikontesom. I tako su se, kao po nekoj zloj kobi, najsitniji događaji njegova života udružili usmjeravajući ga prema životnom putu na kojemu će, prema razmatranjima strašne sfinge iz kuće Vauquer, morati ubijati da ne bude ubijen, varati da ne bude prevaren; gdje će pred ulazom odložiti savjest i srce, navući masku, poigravati se ljudima nemilosrdno i, kao u Lakedemonu, neprimjetno zgrabiti sreću kako bi zaslužio nagradu. Kad se vratio vikontesi, zatekao ju je punu one dražesne dobrote kakvu mu je uvijek iskazivala. Oboje se otputiše u blagovaonicu, gdje je vikont čekao ženu, i gdje je na stolu blistala sva ona raskoš koju je doba Restauracije, kao što je poznato, dovelo do vrhunca. Gospodinu de Beauséantu, kao mnogim prezasićenim ljudima, od svih je užitaka preostao još samo onaj u dobrom jelu; bio je sladokusac, pripadnik škole Louisa XVIII i vojvode od Escarsa[60]. Njegov stol nudio je, dakle, dvostruku raskoš, raskoš sadržaja, i raskoš opreme. Nikada se sličan prizor nije ukazao očima mladića koji je sad prvi put večerao u jednoj od onih kuća gdje je društveni sjaj nasljedan. Tada je već moda dokinula one kasne večere kojima su plesovi završavali u doba Carstva, kad su se vojnici morali okrijepiti kako bi se pripremili za borbe što su ih očekivale. A Eugène je do te večeri bio samo na plesovima. Zahvaljujući samopouzdanju kojim se kasnije toliko isticao, a koje se sad počelo stvarati, nije pokazao glupu zadivljenost. No vidjevši tu umjetnički oblikovanu srebrninu i tisuće profinjenosti raskošnog stola, diveći se prvi put bešumnoj posluzi, čovjeku bujne mašte bilo je teško ne pretpostaviti taj trajno otmjen život onome životu odricanja kojemu se htio posvetiti toga jutra. Misao ga je na trenutak prenijela natrag u njegov pansion; toliko ga se duboko zgrozio da se zakleo kako će ga u siječnju napustiti, koliko zato da bi se smjestio u nekoj pristojnoj kući, toliko i zato da bi pobjegao Vautrinu čiju je široku ruku osjećao na ramenu. Kad samo pomisli na tisuću oblika što ih u Parizu uzima pokvarenost, očita ili prikrivena, razuman čovjek se pita kakva nastranost tjera državu da tu gradi škole, okuplja mlade ljude, na koji se način tu poštuju mlade žene, i kako je moguće da zlato mjenjača ne odlijeće iz svojih zdjelica nekom čarolijom. Ali kad se sjetimo koliko je malo zločina, pa čak i prekršaja, što ih počine mladi ljudi, kakvo poštovanje dugujemo tim strpljivim Tantalima koji se bore sami i gotovo uvijek pobjeđuju! Kad bi ga se dobro oslikalo u njegovoj borbi s Parizom, siromašni bi student mogao biti jedan od najdramatičnijih motiva naše suvremene civilizacije.

---

[60] Za emigracije u doba revolucije, Luj XVIII. je vojvodu od Escarsa učinio svojim Prvim Upraviteljem Palače. Vojvoda se bavio gastronomskim istraživanjima, a umro je od probavnih teškoća.

Gospođa de Beauséant uzalud je pogledavala Eugènea kako bi ga navela da govori, pred vikontom nije želio ništa reći.

»Hoćete li me večeras povesti u Talijansko kazalište?« upita vikontesa svojega muža.

»Ne možete ni slutiti s kojim bih zadovoljstvom ispunio vašu želju,« odvrati on s podrugljivom udvornošću koja je zavarala studenta, »no moram se s nekim naći u Varijeteu.«

»S ljubavnicom,« pomisli ona.

»Nemate dakle d'Ajudu večeras?« upita vikont.

»Ne,« odvrati ona zlovoljno.

»Pa dobro! ako vam je bezuvjetno nužna nečija ruka, uzmite onu gospodina de Rastignaca.«

Vikontesa pogleda Eugènea nasmiješivši se.

»Bit će to prilično kompromitirajuće za vas,« rekla je.

»*Francuz voli opasnost, jer u njoj nalazi slavu*, rekao je gospodin de Chateaubriand,« odgovori Eugène naklonivši se.

Nekoliko trenutaka kasnije odvezao se pokraj gospođe de Beauséant, u brzoj zatvorenoj kočiji, do pomodnog kazališta, te mu se činilo da je upao u vilinski svijet kad je ušao u jednu od srednjih loža i vidio kako se svi lornjeti okreću prema njemu i vikontesi čija je toaleta bila prekasna. Hodao je iz jednog ushita u drugi.

»Htjeli ste razgovarati sa mnom,« reče mu gospođa de Beauséant. »Ah! gledajte, eno gospođe de Nucingen, u trećoj loži od naše. Njezina sestra i gospodin de Trailles su na suprotnoj strani.«

Govoreći te riječi, vikontesa je promatrala ložu u kojoj je trebala biti gospođica de Rochefide, a kad ondje nije vidjela gospodina d'Ajudu, njezino je lice zasjalo izvanrednim sjajem.

»Dražesna je,« reče Eugène promotrivši gospođu de Nucingen.

»Ima svijetle trepavice.«

»Ali koji krasan tanak struk!«

»Ima velike ruke.«

»Divne oči!«

»Lice joj je izduljeno.«

»Ali u duguljastom obliku ima otmjenosti.«

»Sreća njena da je ima bar u tome. Gledajte kako uzima i odlaže lornjon! Goriot se nazire u svim njezinim pokretima,« reče vikontesa na veliko Eugèneovo čuđenje.

Doista, gospođa de Beauséant promatrala je dvoranu i činilo se da ne obraća pozornost gospođi de Nucingen, a ipak joj ipak nije promaknuo nijedan njezin pokret. Skup

se odlikovao izvanrednom ljepotom. Za Delphine de Nucingen bilo je vrlo laskavo što toliko zaokuplja pogled mladog, lijepog i otmjenog rođaka gospođe de Beauséant, koji je gledao jedino nju.

»Ako je nastavite tako gledati, izazvat ćete skandal, gospodine de Rastignac. Nikada ni u čemu nećete uspjeti, ako budete tako nasrtljivi prema ljudima.«

»Draga moja rođakinjo,« reče Eugène, »već ste mi mnogo pomogli; ako želite dovršiti svoje djelo, molim vas da mi učinite samo još jednu uslugu koja će vas koštati malo truda, a meni će učiniti veliko dobro. Uhvaćen sam.«

»Već?«

»Da.«

»Baš ta žena?«

»Zar bi drugdje bilo sluha za moje želje?« rekao je pogledavši prodorno rođakinju. »Gospođa vojvotkinja de Carigliano bliska je prijateljica gospođe vojvotkinje od Berryja,« nastavio je nakon stanke, »a vi ćete je zacijelo vidjeti; budite dobri i predstavite me joj, i povedite me na bal koji priređuje u ponedjeljak. Ondje ću sresti gospođu de Nucingen i izvesti svoj prvi napad.«

»Drage volje,« rekla je. »Ako već osjećate naklonost prema njoj, vaše srce ima sreće. Eno de Marsaya u loži princeze Galathionne. Gospođa de Nucingen je na mukama, puca od bijesa. Nema boljega trenutka da pristupite ženi, naročito bankarovoj ženi. Sve te dame iz Chaussée-d'Antina vole osvetu.«

»A što biste vi učinili na njezinom mjestu?«

»Ja bih trpjela u tišini.«

U tom trenu u loži gospođe de Beauséant pojavi se markiz d'Ajuda.

»Loše sam obavio svoje poslove kako bih došao ovamo k vama,« rekao je, »i to vam kažem da ne bi ispalo kao neka žrtva.«

Vikontesino blistavo lice naučilo je Eugènea prepoznati izraz prave ljubavi, razlikovati ga od prenemaganja pariške koketerije. Divio se svojoj rođakinji, zanijemio je, i s uzdahom prepustio svoje mjesto gospodinu d'Ajudi. »Kakvo plemenito, kakvo uzvišeno biće je žena koja tako voli!« pomislio je. »A taj će je čovjek iznevjeriti zbog neke lutke! Kako je može iznevjeriti?« On osjeti u srcu djetinjast bijes. Htio se baciti gospođi de Beauséant pred noge, želio je moć nekog demona kako bi je odnio u svojemu srcu, kao što orao s livade odnosi u svoje gnijezdo bijelog kozlića koji još siše. Osjećao se poniženim što je u ovome velikom muzeju ljepote bez svoje slike, bez vlastite ljubavnice. »Imati ljubavnicu i gotovo kraljevski položaj,« mislio je, »to je znak moći!« I pogleda gospođu de Nucingen kao što uvrijeđen čovjek gleda neprijatelja. Vikontesa se okrenu prema njemu kako bi mu migom oka zahvalila na obzirnosti koju je pokazao. Prvi čin bio je gotov.

»Poznajete li dovoljno gospođu de Nucingen da biste joj mogli predstaviti gospodina de Rastignaca?« rekla je markizu d'Ajudi.

»Ona će biti očarana što će se upoznati s gospodinom,« reče markiz.

Lijepi je Portugalac ustao, uzeo studenta pod ruku, te su se u tren oka našli pokraj gospođe de Nucingen.

»Gospođo barunice,« reče markiz, »čast mi je predstaviti vam viteza Eugènea de Rastignaca, rođaka vikontese de Beauséant. Ostavili ste na njega toliko jak dojam da sam želio upotpuniti njegovu sreću i upoznati ga s njegovim idolom.«

Te riječi bile su izrečene s izvjesnim šaljivim naglaskom koji je odavao pomalo sirovu misao, kakva ipak, dobro zabašurena, neće naljutiti nijednu ženu. Gospođa de Nucingen se nasmiješila i ponudila Eugèneu mjesto svojega muža koji je upravo izišao.

»Ne usuđujem se pozvati vas da ostanete pokraj mene, gospodine,« rekla je. »Kad netko ima sreću da bude pokraj gospođe de Beauséant, ondje i ostaje.«

»Ali,« reče joj tiho Eugène, »čini mi se, gospođo, da ću bolje ugoditi svojoj rođakinji ako ostanem pokraj vas. Prije nego što je došao gospodin markiz, pričali smo o vama i o otmjenosti čitave vaše pojave,« dodao je glasno.

Gospodin d'Ajuda se povukao.

»Zbilja, gospodine,« reče barunica, »ostat ćete sa mnom? Upoznat ćemo se dakle. Gospođa de Restaud već je potaknula u meni živu želju da vas vidim.«

»Znači da je prilično neiskrena, jer je meni zatvorila vrata svoje kuće.«

»Zašto?«

»Gospođo, bit ću iskren i reći vam zašto; no povjeravajući vam tu tajnu, računam na vašu blagost. Ja sam susjed vašega gospodina oca. Nisam znao da mu je gospođa de Restaud kći. I bio sam toliko nepromišljen da sam ga sasvim nedužno spomenuo, pa sam time naljutio vašu gospođu sestru i njezinoga muža. Ne biste vjerovali koliko su lošega ukusa u tom otpadništvu jedne kćeri našle gospođa vojvotkinja od Langeaisa i moja rođakinja. Ispričao sam im kako je bilo, a one su se smijale kao lude. I tada mi je, uspoređujući vas i vašu sestru, gospođa de Beauséant vrlo lijepo govorila o vama, i spomenula koliko ste dobri prema mojemu susjedu, gospodinu Goriotu. Kako ga, doista, ne biste voljeli? Pa on vas toliko obožava da sam već ljubomoran. Jutros smo dva sata razgovarali o vama. Zatim sam, večeras, pod dojmom onoga što mi je vaš otac ispričao, rekao rođakinji, dok smo sjedili za večerom, da ne možete biti toliko lijepi koliko ste dobri. A gospođa de Beauséant, očito u želji da podrži takvo žarko divljenje, dovela me ovamo, rekavši mi sa svojom uobičajenom ljupkošću, da ću vas ovdje vidjeti.«

»Kako, gospodine,« reče bankarova žena, »zar vam već dugujem zahvalnost? Još malo i bit ćemo stari prijatelji.«

»Premda prijateljstvo uz vas zacijelo ne bi bilo nimalo priprost osjećaj,« reče Rastignac, »ja ne želim biti vaš prijatelj.«

Te stereotipne gluposti kojima se služe početnici uvijek se ženama čine dražesnima, te djeluju jadno samo kad se hladno pročitaju. Pokreti, naglasci, pogledi mladoga čovjeka daju im neprocjenjivu vrijednost. Rastignac se svidio gospođi de Nucingen. A

zatim, kako nije mogla odgovoriti na pitanja što ih joj je naglo postavio student, ona je, kao što sve žene čine, odgovorila na nešto drugo.

»Da, moja sestra sebi škodi odnoseći se tako prema jadnome ocu koji je za nas doista bio kao bog. Tek kad mi je gospodin de Nucingen izričito zapovjedio da viđam oca samo prijepodne, morala sam popustiti. No dugo sam zbog toga bila vrlo nesretna. Plakala sam. Takvo nasilje, nakon svih ostalih bračnih surovosti, bilo je jedan od glavnih razloga razdora u mom domu. U očima svijeta, ja sam zacijelo najsretnija žena u Parizu, ali u stvarnosti sam najnesretnija. Smatrat ćete me ludom što vam sve to govorim. No vi poznajete mojega oca, pa mi ne možete biti potpuni stranac.«

»Nikada niste mogli sresti nikoga,« reče joj Eugène, »koga bi pokretala življa želja da vam pripadne. Što vi žene zapravo tražite? Sreću,« rekao je glasom koji je prodirao u dušu. »Pa dobro! ako je za ženu sreća da bude voljena, obožavana, da ima prijatelja kojemu može povjeriti svoje žudnje, svoje maštarije, svoje tuge, svoje radosti; pokazati se u golotinji svoje duše, sa svim slatkim manama i lijepim vrlinama, bez straha da će biti iznevjerena; vjerujte mi, to odano srce, uvijek vatreno, može se naći samo kod mladoga čovjeka koji je pun iluzija, koji bi umro na samo jedan vaš znak, koji još ništa ne zna o svijetu i ne želi ništa znati, jer vi postajete njegov svijet. Ja, vidite, i smijat ćete se mojoj prostodušnosti, dolazim iz daleke provincije, posve neiskusan, jer sam dosad upoznao samo čiste duše, i mislio sam ostati bez ljubavi. Onda se dogodilo da sam sreo rođakinju koja me pustila suviše blizu svojemu srcu; uz nju sam naslutio tisuće blaga ljubavi, i sad sam kao Cherubin[61], zaljubljen u sve žene do trenutka kad ću se moći posvetiti samo jednoj od njih. Kad sam ušao ovamo i vidio vas, osjetio sam da me neki val nosi prema vama. Već sam toliko mislio na vas! No, nisam ni sanjao da ste toliko lijepi kao u stvarnosti. Gospođa de Beauséant naredila mi je da vas ne gledam toliko. Ona ne zna koliko je slatko gledati vaše krasne crvene usne, vašu svijetlu put, vaše blage oči. Govorim vam ludosti, ali pustite me da ih kažem.«

Ništa se ne sviđa ženama toliko kao slušati kako im netko govori te slatke riječi. I najstroža bogomoljka ih sluša, čak i ako im ne smije odgovoriti. Tako započevši, Rastignac je nizao svoju krunicu koketno prigušenim glasom; a gospođa de Nucingen hrabrila je Eugènea osmjesima, pogledavajući povremeno de Marsaya koji nije napuštao ložu princeze Galathionne. Rastignac je ostao pokraj gospođe de Nucingen sve do trenutka kad se pojavio njezin muž da je odvede kući.

»Gospođo,« rekao je Eugène, »bit će mi zadovoljstvo da vas posjetim prije plesa kod vojvotkinje od Carigliana.«

»*Budući da vas kospođa posifa*,« rekao je barun, debeli Alzašanin čije je okruglo lice dalo naslutiti opasnu lukavost, »*budite sikurni da čete biti tobro primljeno*.«

»Stvari se dobro razvijaju, nije se naljutila kad sam joj rekao 'Hoćete li me voljeti?' Uzde su stavljene na životinju, skočimo na nju i usmjerimo je,« pomisli Eugène odlazeći

[61] *Cherubin* – lik adolescenta u Beaumarchaisovom *Figarovom piru*, koji počinje otkrivati ljubav.

pozdraviti gospođu de Beauséant koja se spremala izići s d'Ajudom. Jadni student nije znao da je barunica bila rastresena, ni da je očekivala od de Marsaya jedno od onih konačnih pisama što razdiru dušu. Sav sretan zbog prividnog uspjeha, Eugène otprati vikontesu do galerije gdje svatko čeka svoju kočiju.

»Vaš rođak više ne sliči samome sebi,« reče Portugalac vikontesi smijući se kad ih je Eugène napustio. »Taj će pokupiti sav ulog za stolom. Gibak je kao jegulja i vjerujem da će daleko dotjerati. Samo ste mu vi mogli izabrati ženu upravo u trenutku kad joj treba utjeha.«

»Ali,« reče gospođa de Beauséant, »trebalo bi doznati voli li ona još uvijek onoga koji je napušta.«

Student se pješice vratio iz Talijanskog kazališta u Novu ulicu Svete Geneviève, smišljajući slatke planove. Dobro je zamijetio kako ga je pažljivo promatrala gospođa de Restaud, i dok je bio u vikontesinoj loži i dok je sjedio pokraj gospođe de Nucingen, te je zaključio da mu grofičina vrata više neće biti zatvorena. Imat će tako već četiri značajne veze u srcu pariškog visokog društva, jer je računao da će se svidjeti i maršalici. Ne razmišljajući još previše na koji će način to učiniti, unaprijed je naslutio da se u složenoj igri interesa ovoga svijeta treba zakvačiti za neki zupčanik kako bi se čovjek našao na vrhu stroja, i osjećao je u sebi snagu da zaustavi kotač. »Ako se gospođa de Nucingen bude zanimala za mene, naučit ću je da upravlja svojim mužem. Taj muž sklapa zlatne poslove i može mi pomoći da se na brzinu obogatim.« Nije to sebi govorio tako sirovo, još nije bio toliki političar da bi jasno sagledao situaciju, procijenio je i sve izračunao; te su misli lebdjele na obzorju poput lakih oblaka i premda nisu bile opore poput Vautrinovih, kad bi ih se podvrgnulo kušnji savjesti, ne bi dale ništa doista čisto. Nizom sličnih nagodbi ljudi usvajaju onaj opušteni moral što ga ispovijeda naše doba u kojemu se rjeđe no ikada sreću ispravni ljudi, oni čija se čvrsta volja nikad ne savija pred zlom, oni koji i najmanje skretanje od ravne crte doživljuju kao zločin: veličanstvena utjelovljenja pravoga poštenja koja su nam dala dva remekdjela, Molièreovog Alcestea[62], te zatim, kasnije, Jenny Deansa i njegova oca u djelu Waltera Scotta[63]. Možda ni suprotno djelo, slika krivulja kojima častohlepan čovjek iz otmjena svijeta kotrlja svoju savjest, pokušavajući zaobići zlo, kako ostvario svoj cilj čuvajući privid pristojnosti, ne bi bilo ni manje lijepo ni manje dramatično. Kad je stigao do praga pansiona, Rastignac je već bio zaljubljen u gospođu de Nucingen, činila mu se vitkom, krhkom poput lastavice. Sjećao se svega: opojne blagosti njezinih očiju, svilenog sjaja njezine kože pod kojom mu se činilo da vidi krv kako teče, čarobnog zvuka njezina glasa, njezine svijetle kose; a možda je i hodanje, koje mu je krv stavljalo u pokret, pridonijelo toj očaranosti. Student snažno pokuca na vrata čiče Goriota.

»Susjede,« rekao je, »vidio sam gospođu Delphine.«

---

[62] Alceste je glavni lik Molièreove drame *Mizantrop* (1666.).

[63] Likovi iz romana *Edinburški zatvor* (1818.), strogi puritanci.

»Gdje?«

»U Talijanskom kazalištu.«

»Je li se dobro zabavljala? Uđite samo.« I starac, koji je ustao u košulji, otvori vrata i odmah se vrati u krevet.

»Pričajte mi o njoj,« zamoli.

Eugène, koji se prvi put našao kod čiče Goriota, nije mogao svladati trzaj zapanjenosti vidjevši rupu u kojoj je živio otac, nakon što se divio odjeći njegove kćeri. Prozor je bio bez zavjesa; tapeti su se na nekoliko mjesta odlijepili od zidova zbog vlage, te su se skvrčili otkrivajući pogledu žbuku požutjelu od dima. Starac je ležao na lošoj postelji, imao je samo mršav pokrivač i pokrivalo za noge načinjeno od boljih komada starih haljina gospođe Vauquer. Pod je bio vlažan i pun prašine. Nasuprot prozoru moglo se vidjeti jednu od onih starih komoda od ružinog drveta, nadutog trbuha, s mjedenim ručicama u obliku vitica, ukrašenih lišćem ili cvijećem; osim toga, neki stari komad namještaja s drvenom policom na kojoj je stajao lavor s vrčem za vodu i sav pribor za brijanje. U jednom kutu, cipele; kraj uzglavlja noćni ormarić bez vrata i mramora; uz kamin, u kojemu nije bilo ni traga vatri, stajao je onaj četvrtasti stol od orahovog drveta čija je prečka poslužila čiči Goriotu za gnječenje zdjelice s pozlatom. Klimav pisaći stol na kojemu je ležao starčev šešir, uleknut pleteni naslonjač i dva stolca upotpunjavali su taj bijedni namještaj. Stup kreveta, nekom krpom pričvršćen za strop, pridržavao je ružan komad crveno bijelo karirane tkanine. I najbjedniji raznosač zacijelo je na svojemu tavanu bio smješten bolje nego čiča Goriot kod gospođe Vauquer. Od pogleda na tu sobu promatraču bi se steglo srce, toliko je bila nalik najtužnijoj zatvorskoj ćeliji. Srećom, Goriot nije vidio izraz koji se ocrtao na Eugèneovom licu kad je spustio svijeću na noćni ormarić. Starac se okrenuo prema njemu, pokriven do brade.

»Pa dobro, koja vam se više sviđa, gospođa de Restaud ili gospođa de Nucingen?«

»Draža mi je gospođa Delphine,« odgovori student, »jer vas više voli.«

Na te toplo izgovorene riječi, starac izvuče ruku ispod pokrivača i pruži je Eugèneu.

»Hvala, hvala,« rekao je tronuto. »Što vam je rekla o meni?«

Student ponovi baruničine riječi, uljepšavajući ih, a starac ga je slušao kao da čuje Božju riječ.

»Drago moje dijete! da, ona me voli. Ali nemojte joj vjerovati ono što vam je rekla o Anastasie. Njih dvije su ljubomorne jedna na drugu, razumijete? A to je još jedan dokaz njihove nježnosti. Gospođa de Restaud me također voli. Ja to znam. Otac je sa svojom djecom kao dobri Bog s nama svima, uvijek pronikne u dubinu srca i sudi o namjerama. One su obje jednako drage. Oh! da sam se namjerio na bolje zetove, bio bih isuviše sretan. Ali na ovoj zemlji zacijelo nema potpune sreće. Da mogu živjeti kod njih; ma, samo da mogu čuti njihove glasove, znati da su tu, gledati ih kako dolaze, odlaze, kao kad su još bile kod mene, srce bi mi skakalo od radosti. Jesu li se lijepo uredile?«

»Jesu,« reče Eugène. »Ali, gospodine Goriot, kako vi, koji imate tako bogato zbrinute kćeri, možete živjeti u ovakvoj jazbini?«

»Zbilja,« reče starac naizgled nehajno, »što će mi bolji smještaj? Ne mogu vam sve to objašnjavati; ja ne znam ni dvije riječi reći kako treba. Sve je tu,« rekao je udarivši se u grudi. »Moj život, to su moje dvije kćeri. Ako se one zabavljaju, ako su sretne, lijepo odjevene, ako hodaju po sagovima, zar je važno što ja imam na sebi i kakvo je mjesto gdje spavam? Meni nije hladno ako je njima toplo, nije mi dosadno ako se one smiju. Ja nemam drugih žalosti osim onih što ih one osjećaju. Kad budete otac, kad budete sebi govorili slušajući dječji cvrkut: »To je poteklo od mene!«, kad osjetite kako se ta mala bića drže za svaku kapljicu vaše krvi čiji su nježni cvijet, jer djeca su upravo to! činit će vam se da ste vezani uz njihovu kožu, da se krećete njihovim koracima. Njihovi glasovi mi posvuda odgovaraju. Jedan njihov pogled, kad je tužan, sledit će mi krv. Jednoga dana shvatit ćete kako čovjeka puno sretnijim čini sreća njegove djece nego njegova vlastita. Ne mogu vam to objasniti; to je unutarnji pokret koji posvuda širi osjećaj zadovoljstva. Napokon, ja živim trostrukim životom. Hoćete da vam kažem nešto čudno? Evo, kad sam postao otac, shvatio sam Boga. On je svugdje potpun, jer je sav svijet potekao od njega. Gospodine, tako je i meni s mojim kćerima. Samo što ja više volim svoje kćeri nego što Bog voli ovaj svijet, jer svijet nije tako lijep kao Bog, a moje su kćeri ljepše od mene. Toliko su povezane s mojom dušom da sam slutio da ćete ih večeras vidjeti. Bože moj, kad bi se našao čovjek koji bi moju malu Delphine učinio onako sretnom kao što je žena sretna kad je zbilja voljena! Pa takvome bih laštio čizme, sve bih za njega radio. Od sobarice sam doznao da je onaj gospodinčić de Marsay opaki pas. Zgrabila me želja da mu zavrnem vratom. Ne voljeti takav dragulj od žene, taj slavujev glas, i stas kao u modela! I gdje su joj bile oči kad se odlučila udati za onoga alzaškoga tupana? Obje su se trebale udati za lijepe i mile mladiće. Uostalom, učinile su kako su željele.«

Čiča Goriot bijaše divan. Nikad ga još Eugène nije vidio obasjanog svjetlima njegove očinske ljubavi. Vrijedi zapaziti kolika je moć nadahnuća što ga izazivaju osjećaji. Koliko god neko biće bilo priprosto, čim izražava snažnu i iskrenu ljubav, ono počinje zračiti nekim osobitim fluidom koji mu mijenja izraz lica, daje živost pokretima, novu boju glasu. Često se i najgluplja osoba, pod djelovanjem strasti uzdiže do najveće rječitosti u mislima, ako ne i u govoru, pa izgleda kao da se kreće nekim svjetlosnim područjem. U tom je trenutku u starčevu glasu i kretnjama bilo one sugestivne moći koja je svojstvena velikome glumcu. No, nisu li naši dobri osjećaji pjesništvo volje?

»Pa dobro!« reče mu Eugène, »onda vam možda neće biti žao kad vam kažem da će vjerojatno prekinuti s tim de Marsayem. Taj ju je momak napustio i priklonio se princezi Galathionne. A ja sam se pak večeras zaljubio u gospođu Delphine.«

»Ma nije moguće!« reče čiča Goriot.

»Jesam. I čini mi se da sam joj se svidio. Pričali smo o ljubavi jedan sat, i posjetit ću je u subotu popodne.«

»Oh! kako bih vas volio, dragi moj gospodine, kad biste joj bili dragi. Vi ste dobri, ne biste je mučili. Uostalom, kad biste je iznevjerili, ja bih vam prerezao vrat. Jer žena ne voli dvaput, razumijete? Bože moj! kakve gluposti govorim, gospodine Eugène. Ovdje vam je hladno. Bože moj! razgovarali ste s njom, pa što mi je poručila?«

»Ništa,« reče Eugène u sebi. »Rekla mi je,« odgovorio je glasno, »da vam šalje topao kćerinski poljubac.«

»Zbogom, susjede, dobro spavajte i sanjajte lijepe snove; moji su već tu, u toj riječi. Neka vam Bog ispuni svaku želju! Došli ste mi večeras kao dobri anđeo; donijeli ste mi dah moje kćeri.«

»Jadan čovjek,« mislio je Eugène liježući u postelju, »i kameno srce bi mu se smilovalo. Njegova kći nije mislila na njega više nego li na turskoga sultana.«

Nakon tog razgovora, čiča Goriot vidio je u svojemu susjedu neočekivanog pouzdanika, prijatelja. Stvorila se među njima jedina vrsta veze kojom se starac mogao povezati s nekim drugim muškarcem. Osjećaji nikad ne griješe u računu. Čiči Goriotu činilo se da će biti bliži svojoj kćeri Delphine, da će biti bolje primljen, ako joj Eugène postane drag. Uostalom, povjerio mu je jednu od svojih žalosti. Gospođa de Nucingen, kojoj je tisuću puta na dan želio sreću, nije upoznala slasti ljubavi. Zacijelo, Eugène bijaše, kao što bi rekao čiča Goriot, jedan od najplemenitijih mladih ljudi što ih je ikada upoznao, pa mu se činilo da predosjeća kako će joj upravo on pružiti užitke koji su joj dotad bili uskraćeni. Starac je dakle prema svojemu susjedu osjećao sve veće prijateljstvo, bez kojega bi bilo nemoguće razumjeti rasplet ove priče.

Sljedećega jutra uz doručak stanari su se čudili naklonosti s kojom je čiča Goriot pogledao Eugènea sjedajući pokraj njega, riječima što mu ih je rekao i promjeni na njegovom licu koje je obično bilo slično maski od gipsa. Činilo se da Vautrin pokušava pročitati što je u duši studenta, kojega je sad vidio prvi put nakon onoga razgovora. Sjetivši se planova toga čovjeka, Eugène koji je prošle noći, prije nego li je zaspao, premjerio sva široka prostranstva koja su se otvorila njegovom pogledu, nije mogao ne pomisliti na miraz gospođice Taillefer, niti se suzdržati da ne pogleda Victorinu onako kao što i najkreposniji mladić gleda bogatu nasljednicu. Slučajno, pogledi su im se sreli. Sirota djevojka nije propustila primijetiti kako je Eugène zgodan u svojoj novoj odjeći. Pogled koji su razmijenili bio je dovoljno značajan, te Rastignac više nije sumnjao da je za nju predmet onih zbrkanih želja što ih osjete sve mlade djevojke, i povezuju ih s prvim zavodljivim bićem na koje naiđu. Neki glas mu je vikao: »Osamsto tisuća franaka!« No, on se naglo bacio natrag u sjećanja na prethodnu večer i pomislio da bi njegova naručena strast prema gospođi de Nucingen mogla biti pravi lijek protiv nehotičnih zlih misli.

»Jučer su davali Rossinijevog *Seviljskog brijača* u Talijanskom kazalištu. Još nikada nisam čuo toliko divnu glazbu,« rekao je. »Bože moj! kako su sretni oni koji imaju ložu u kazalištu.«

Čiča Goriot uhvati te riječi u letu kao što pas hvata pokret svojega gospodara.

»Živite kao bubrezi u loju, vi muškarci,« rekla je gospođa Vauquer, »činite sve što vam se sviđa.«

»Kako ste se vratili?« upita Vautrin.

»Pješice,« odgovori Eugène.

»Ja ne bih volio polovična zadovoljstva,« nastavi napasnik, »htio bih se odvesti u vlastitoj kočiji, sjediti u svojoj loži i vratiti se udobno. Sve ili ništa! to je moja deviza.«

»I to dobra,« nadoveže se gospođa Vauquer.

»Možda ćete posjetiti gospođu de Nucingen,« reče Eugène tiho Goriotu. »Sigurno će vas primiti raširenih ruku; htjet će znati tisuću pojedinosti o meni. Doznao sam da bi učinila sve na svijetu ne bi li je primila moja rođakinja, gospođa vikontesa de Beauséant. Ne zaboravite joj reći da je previše volim da joj ne bih omogućio to zadovoljstvo.«

Rastignac se odmah otputio prema Pravnom fakultetu; želio je provesti što je moguće manje vremena u toj omraženoj kući. Zatim je gotovo cijeli dan lutao gradom, kao plijen one groznice koju dobro poznaju svi mladi ljudi obuzeti suviše živim nadama. Pod dojmom Vautrinovih umovanja razmišljao je o društvenom životu, i baš tad je u Luksemburškom parku sreo svojega prijatelja Bianchona.

»Čemu tako ozbiljno lice?« reče mu student medicine uhvativši ga pod ruku da prošetaju ispred palače.

»Muče me zle misli.«

»Koje vrste? Misli se mogu liječiti.«

»Kako?«

»Tako da im podlegneš.«

»Smiješ se, a ne znaš o čemu se radi. Jesi li čitao Rousseaua?«

»Da.«

»Sjećaš se onog ulomka gdje pita čitatelja što bi učinio kad bi se mogao obogatiti tako da njegovom voljom umre neki stari mandarin u Kini, a da se on pri tome ne mora maknuti iz Pariza.«

»Da.«

»I onda?«

»Pih! ja sam već na svojemu trideset trećemu mandarinu.«

»Nemoj se šaliti. Hajde, kad bi ti netko dokazao da je takvo što moguće i da je dovoljno samo dati znak glavom, što bi učinio?«

»Zbilja je star, taj tvoj mandarin?... Ali, glupost! mlad ili star, nepokretan ili dobro držeći, tako mi svega... Do đavola! E pa, ne bih.«

»Ti si dobar momak, Biancon. Ali da voliš neku ženu tako da ti se zbog nje sve preokrenulo u duši, i da njoj treba novaca, mnogo novaca za odjeću, kočiju, ukratko za sve što želi?«

»Ali ti mi uzimaš razum, a želiš razuman odgovor.«

»Pa dobro! Bianchon, ja sam lud, izliječi me. Imam dvije sestre koje su anđeli ljepote i nedužnosti, i želim da budu sretne. Gdje u sljedećih pet godina uzeti dvije stotine tisuća franaka, njima za miraz? Ima, vidiš, situacija u životu u kojima treba igrati veliku igru i ne trošiti sreću na sitne uloge.«

»Ali ti postavljaš pitanje koje se postavlja na pragu svakog života, želiš mačem presjeći gordijski čvor. Da bi se tako radilo, dragi moj, treba biti Aleksandar, ili se ide u zatvor. Ja ću biti zadovoljan skromnom egzistencijom koju ću stvoriti za sebe u provinciji gdje ću jednostavno naslijediti oca. Ljudske se sklonosti mogu zadovoljiti unutar najmanje kružnice, jednako kao u najvećem krugu. Napoleon nije večerao dvaput, i nije mogao imati više ljubavnica nego student medicine kad živi kao internist u kapucinskoj bolnici. Naša sreća, dragi moj, uvijek se odvija između naših tabana i našega zatiljka; a unutarnji doživljaj u nama isti je, koštao milijun ili stotinu zlatnika godišnje. Glasam za Kinezov život.«

»Hvala ti, Bianchon! ovo mi je dobro činilo. Uvijek ćemo biti prijatelji.«

»Ali slušaj,« nastavi student medicine, »izlazeći s Cuvierovog[64] predavanja u botaničkom vrtu, primijetio sam onu Michonneauovu i Poireta kako na klupi pričaju s nekim čovjekom kojega sam u prošlogodišnjim nemirima vidio u blizini Skupštine i koji mi djeluje poput policajca prerušenog u čestitog građanina koji živi od rente. Promatrajmo malo taj par, poslije ću ti reći zašto. Zbogom, idem na prozivku u četiri sata.«

Kad se Eugène vratio u pansion, našao je čiču Goriota koji ga je čekao.

»Izvolite,« rekao je starac, »evo vam pisma od nje. Ha, kakav lijep rukopis!«

Eugène otpečati pismo i pročita ga.

»Gospodine, otac mi je rekao da volite talijansku glazbu. Bila bih sretna kad biste mi htjeli učiniti zadovoljstvo i prihvatiti mjesto u mojoj loži. U subotu ćemo imati Fodorovu i Pellegrinija[65], sigurna sam da me nećete odbiti. Gospodin de Nucingen pridružuje se mojoj molbi da dođete večerati s nama, bez ustručavanja. Ako prihvaćate, priredit ćete mu zadovoljstvo, jer će biti oslobođen bračne tlake odlaska sa mnom u kazalište. Nemojte mi odgovarati, dođite i primite moje pozdrave.

D. de N.«

»Pokažite mi ga,« reče starac Eugèneu kad je ovaj pročitao pismo. »Otići ćete, zar ne?« dodao je onjušivši papir. »Kako dobro miriše! Kako ne bi, njezini prsti su ga dodirnuli.«

---

[64] Georges Cuvier (1769.-1832.) bio je poznati zoolog i paleontolog.

[65] Josephine Fodor-Mainvielle (1789.-1870.), francuska sopranistica, i Felice Pellegrini (1774.-1832.), talijanski bas, poznati izvođači Rossinijevih opera između 1819 i 1825.

»Žena se nikad ne baca tako pred muškarca,« mislio je student. »Želi se poslužiti mnome kako bi vratila de Marsaya. Takvo što može učiniti samo iz bijesa.«

»I onda?« reče čiča Goriot. »O čemu razmišljate?«

Eugèneu nije bio poznato ludilo taštine koje je u to vrijeme bilo obuzelo neke žene, te nije znao da bi bankarova žena bila sposobna za makar kakvu žrtvu ne bi li sebi otvorila neka vrata u predgrađu Saint-Germain. U to doba, moda je iznad ostalih žena uzdizala one koje su zalazile u društvo tog predgrađa, nazivali su ih damama od Petit-Châteaua[66], a među njima su najistaknutije bile gospođa de Beauséant, njezina prijateljica vojvotkinja de Langeais i vojvotkinja de Maufrigneuse. Samo Rastignacu nije bila poznata pomama s kojom su žene iz Chaussée-d'Antina željele ući u taj nadmoćni krug u kojemu blistaju zvijezde njihovog spola. No njegovo mu je nepovjerenje dobro poslužilo, dalo mu je hladnokrvnost i žalosnu moć da postavlja uvjete umjesto da im se podvrgava.

»Da, otići ću,« odgovorio je.

I tako ga je gospođi de Nucingen odvela znatiželja, a da ga je ta žena prezrela, možda bi ga k njoj bila odvela strast. Ipak je čekao sutrašnji dan, i trenutak polaska, s izvjesnim nestrpljenjem. Mlad čovjek u svojoj prvoj spletki možda nalazi jednako toliko čarolije kao u prvoj ljubavi. Sigurnost u uspjeh stvara tisuće oblika sreće koju muškarci ne priznaju, a koja je izvor tolike privlačnosti kod mnogih žena. Žudnja se rađa iz teškoća, no jednako je često zna potaknuti i laka pobjeda. Sve ljudske strasti sasvim pouzdano izaziva ili ih održava na životu jedan od ova dva uzroka koji dijele carstvo zaljubljenosti. Možda je ta podjela posljedica velikoga problema temperamenata, koji vlada društvom, što god tko o tome rekao. Ako je melankoličnim ljudima nužna okrepa izvjesne koketerije, možda nervozni ili sangvinični ljudi odustaju čim otpor predugo traje. Drugim riječima, elegija je u biti jednako toliko limfatična koliko je ditiramb žučljiv. Spremajući se, Eugène je uživao u svim onim malim zadovoljstvima o kojima se mladići ne usuđuju govoriti, od straha da će im se ljudi rugati, a koji gode njihovom samoljublju. Uređivao je kosu, misleći kako će pogled lijepe žene kliziti kroz te crne uvojke. Dopustio je sebi djetinjaste majmunarije, kao kakva djevojka kad se sprema za bal.

Gledao je zadovoljno svoj vitki stas, gladeći nabore na odijelu. »Sigurno se,« mislio je, »može naći i lošije građenih ljudi!« Zatim je sišao, u trenutku kad su svi uobičajeni gosti kuće bili za stolom, te je veselo primio kišu glupih povika što ih je izazvala njegova elegancija. Jedna od osobitosti običaja u takvim pansionima jest opće čuđenje što ga izaziva lijepa odjeća. Nitko se ondje ne može pojaviti u novome odijelu, a da svi ostali ne kažu svoju riječ o tome.

»Kt, kt, kt, kt,« učini Bianchon, pucketajući jezikom uz nepce kao da bodri konja.

»Izgled vojvode i velikaša!« reče gospođa Vauquer.

»Gospodin ide u osvajanje?« primijeti gospođica Michonneau.

---

[66] *Damama od Petit-Chateaua* nazivali su osobe iz kruga bliskom kralju.

»Kukuriku!« zakriješti slikar.

»Pozdrav vašoj gospođi supruzi,« reče namještenik Muzeja.

»Gospodin ima suprugu?« upita Poiret.

»Suprugu s odjeljcima, koja plovi po vodi, trajnost boje zajamčena, cijena od dvadeset pet do četrdeset, kockasti uzorci po posljednjoj modi, pogodna za pranje, dobro se nosi, pola konac, pola pamuk, pola vuna, liječi zubobolju i ostale bolesti što ih priznaje Kraljevska akademija medicine! Osim toga, odlična za djecu! Još bolja protiv glavobolje, nadutosti i drugih bolesti jednjaka, očiju i ušiju,« derao se Vautrin s komičnom rječitošću i naglaskom prodavača. »Ali koliko košta to čudo, pitate me, gospodo, dva sua? Ne. Uopće ništa. To je ostatak zaliha spremljenih za Velikog Mogula, koje su svi europski vladari, uključujući i veeelikog vojvodu od Badena, željeli vidjeti! Uđite dakle, ravno naprijed! pa u naš mali ured. Idemo, muzika! Brum, la la, trinn! la, la, bum, bum! Gospodine s klarinetom, sviraš falš,« nastavio je promuklim glasom, »dat ću ti po prstima.«

»Bože moj, kako je to ugodan čovjek,« reče gospođa Vauquer gospođi Couture, »s njim mi nikad ne bi bilo dosadno.«

Usred smijeha i šala što ih je potaknuo taj komični govor, Eugène je uhvatio potajni pogled gospođice Taillefer koja se nagnula prema gospođi Couture i rekla joj u uho nekoliko riječi.

»Stigla su kola,« reče Sylvie.

»Kamo on to ide na večeru?« upita Bianchon.

»Gospođi barunici de Nucingen.«

»Kćerci gospodina Goriota,« odgovori student.

Na to ime, svi se pogledi okrenuše prema starome proizvođaču tjestenine koji je promatrao Eugènea sa svojevrsnom zavišću.

Rastignac je stigao u ulicu Saint-Lazare, jednu od onih prpošnih kuća, s tankim stupovima i sićušnim trijemom, od kakvih se sastoji *ljupki* Pariz, pravu bankarsku kuću, punu skupih pretjeranosti, štukatura, stubišnih odmorišta u mramornom mozaiku. Našao je gospođu de Nucingen u malom salonu s talijanskim slikama, s dekorom koji je podsjećao na kavanu. Barunica bijaše tužna. Napori kojima je pokušavala prikriti svoju bol bili su Eugèneu tim zanimljiviji što u njima nije bilo nimalo glume. Vjerovao je da će tu ženu usrećiti svojom nazočnošću, a našao ju je očajnu. To razočaranje povrijedilo je njegovo samoljublje.

»Nemam baš mnogo prava na vaše povjerenje, gospođo,« rekao je, pokušavši je zadirkivati zbog njezine zabrinutosti, »ali ako vam smetam, vjerujem da ćete biti iskreni i to mi otvoreno reći.«

»Ostanite,« rekla je, »bit ću sama ako odete. Nucingen će večerati u gradu, a ja ne bih htjela biti sama, treba mi nešto što će me rastresti.«

»Ali što vam je?«

»Vi ste posljednja osoba kojoj bih to rekla,« uskliknula je.

»Ali želim znati, jer inače i ja igram neku ulogu u tajni.«

»Možda! Ali ne,« rekla je, »radi se o bračnim svađama koje moraju ostati skrivene u dnu srca. Nisam li vam rekla prekjučer? Ja nisam nimalo sretna. Zlatni su lanci najteži od svih.«

Kad žena nekome mladiću kaže da je nesretna, a taj mladić ima duha, lijepu odjeću i tisuću petsto franaka dokolice u džepu, on mora pomisliti ono što je mislio Eugène i postati umišljen.

»Što još možete željeti?« odvratio je. »Lijepi ste, mladi, voljeni, bogati.«

»Nemojmo govoriti o meni,« rekla je nesretno odmahnuvši glavom. »Večerat ćemo zajedno, samo nas dvoje, otići ćemo slušati divnu glazbu. Sviđam li vam se?« nastavila je ustajući i pokazujući svoju vrlo otmjenu haljinu od bijeloga kašmira s perzijskim crtežima.

»Htio bih da ste sasvim moji,« reče Eugène. »Prekrasni ste.«

»Tužna bi vam to bila imovina,« rekla je gorko se nasmiješivši. »Ništa vam ovdje ne nagoviješta nesreću, pa ipak, unatoč tom prividu, ja sam očajna. Brige mi ne daju spavati, poružnjet ću.«

»Oh! to je nemoguće,« rekao je student. »No, htio bih znati kakve su to boli što ih odana ljubav ne bi izbrisala?«

»Ah! ako vam ih povjerim, pobjeći ćete od mene,« rekla je. »Vi me volite samo iz neke udvornosti koju muškarci nose poput odijela; no kad biste me zaista voljeli, pali biste u strašan očaj. Vidite dakle da moram šutjeti. Molim vas,« dodala je, »razgovarajmo o nečemu drugome. Dođite vidjeti moje odaje.«

»Ne, ostanimo ovdje,« odgovori Eugène, sjedajući na kanape ispred kamina, pokraj gospođe de Nucingen, te smiono uze njezinu ruku.

Ona mu to dopusti i čak je stisnula njegovu jednom od onih pokreta koncentrirane snage koji odaju snažne osjećaje.

»Slušajte,« rekao joj je Rastignac, »ako imate briga, morate mi ih povjeriti. Mogu vam dokazati da vas volim radi vas. Ili ćete mi reći što vam je, tako da vam mogu pomoći makar trebalo ubiti šestoricu ljudi, ili ću izići i neću se više vratiti.«

»Pa dobro!« uskliknula je obuzeta očajnom mišlju pod čijim se djelovanjem udarila po čelu, »odmah ću vas staviti na kušnju.« »Da,« pomislila je, »preostaje još samo ta mogućnost.« Pozvonila je.

»Gospodinova kočija je spremna?« upitala je sobara.

»Da, gospođo.«

»Ja ću je uzeti. Gospodinu ćete dati moju, i moje konje. Večeru ćete poslužiti tek u sedam.«

»Hajde, dođite,« rekla je Eugèneu, koji je mislio da sanja našavši se u kolima gospodina de Nucingena pokraj te žene.

»U Palais-Royal,« rekla je kočijašu, »pokraj Francuskog kazališta.«

Putem je izgledala uzrujano, te je odbijala odgovoriti na tisuće Eugèneovih pitanja, a on nije znao što bi mislio o tom nijemom, nesavladivom, tupom otporu.

»U trenu mi je izmaknula,« mislio je.

Kad je kočija stala, barunica pogleda studenta pogledom koji je zaustavio njegove lude riječi; jer bio se naljutio.

»Zbilja me volite?« rekla je.

»Da,« odgovori on skrivajući nemir koji ga je obuzimao.

»I nećete misliti loše o meni, što god zatražim od vas?«

»Neću.«

»I spremni ste me poslušati?«

»Slijepo.«

»Jeste li ikada bili u igračnici?« rekla je drhtavim glasom.

»Nikad.«

»Ah! mogu odahnuti. Imat ćete sreće. Evo vam moj novčanik. Ma uzmite ga! Unutra je sto franaka, to je sve što posjeduje ta toliko sretna žena. Odite u neku igračnicu, ne znam gdje su, no znam da ih ima u Palais-Royalu. Stavite na kocku tih stotinu franaka u igri koju nazivaju ruletom i sve izgubite ili mi donesite šest tisuća franaka. Kad se vratite reći ću vam što me muči.«

»Neka me vrag odnese ako razumijem išta od toga što činim, ali učinit ću,« rekao je s veseljem što ga je izazvala misao: »Ona sa mnom izlaže svoj ugled opasnosti, neće mi moći ništa odbiti.«

I Eugène već uzima lijepi novčanik, trči na broj devet, raspitavši se kod nekog trgovca odjećom gdje se nalazi najbliža igračnica. Penje se, predaje šešir; ulazi i pita gdje je rulet. Na čudo stalnih gostiju, poslužnik ga vodi do dugačkog stola. Eugène, praćen pogledima, bez ustručavanja pita gdje treba staviti ulog.

»Ako stavite zlatnik na jedan od ovih trideset šest brojeva, i taj broj iziđe, dobit ćete trideset šest zlatnika,« reče mu neki dostojanstveni starac sijede kose.

Eugène baca onih stotinu franaka na broj svojih godina, dvadeset jedan. Prije nego što se uspio snaći, odjekuje krik čuđenja. Dobio je ne znajući.

»Povucite svoj novac,« reče mu stari gospodin, »ovim se načinom ne dobiva dvaput.«

Eugène uzima grabljice koje mu pruža stari gospodin i privlači k sebi tri tisuće šesto franaka i, još uvijek ne znajući ništa o igri, stavlja ih na crveno. Promatrači ga gledaju zavidno, vidjevši da nastavlja igrati. Kotač se vrti, on ponovno dobiva i bankir mu dobacuje još tri tisuće šesto franaka.

»Sad imate sedam tisuća i dvije stotine franaka,« šapće mu u uho stari gospodin. »Poslušajte me i povucite se, crveno je izišlo već osam puta. A ako imate srca, nagradit ćete ovaj dobar savjet i ublažiti bijedu bivšeg Napoleonovog prefekta koji živi u krajnjoj oskudici.«

Rastignac, omamljen, dopušta da mu čovjek sijede kose uzme deset zlatnika, te silazi sa sedam tisuća, još uvijek nemajući pojma o igri, ali zapanjen nad svojom srećom.

»No, dakle! kamo ćete me sad odvesti?« rekao je pokazujući sedam tisuća franaka gospođi de Nucingen kad su se zatvorila vrata kočije.

Delphine ga je mahnito zagrlila i poljubila ga živo, ali bez strasti. »Spasili ste me!« Silne suze radosti tekle su joj niz obraze. »Sve ću vam reći, prijatelju. Bit ćete mi prijatelj, zar ne? Vi me vidite bogatu, u izobilju, imam sve, ili se bar čini da imam sve! Ali znajte da mi gospodin de Nucingen ne dopušta da raspolažem ni novčićem: on plaća kućne troškove, kočije, lože u kazalištu; odobrava mi za haljine nedovoljan iznos, te me proračunato drži u tajnoj bijedi. A ja sam suviše ponosna da bih ga molila. Bila bih zadnja bijednica kad bih kupovala njegov novac po cijeni po kojoj bi mi ga on htio prodati! Kako sam ja, s mirazom od sedam stotina tisuća franaka, dopustila da me netko tako opljačka? Iz ponosa, iz gnjeva. Mi smo sve tako mlade, tako naivne kad započinjemo bračni život! Riječi kojima je trebalo zatražiti novac od muža razdirale su mi usta; no nikad se nisam usudila, trošila sam svoju ušteđevinu i ono što mi je davao otac; a onda sam se zadužila. Brak je za mene najstrašnije razočaranje, ne mogu vam govoriti o tome; dovoljno vam je znati da bih se bacila kroz prozor kad bih morala živjeti s Nucingenom drukčije nego u odvojenim odajama. Kad mu je trebalo priznati da sam se zadužila kao svaka mlada žena, zbog nakita i kojekakvih sitnica (naš jadni otac bio nas je navikao da sebi ništa ne uskraćujemo), pretrpjela sam pravo mučeništvo, no napokon sam ipak uspjela smoći hrabrosti i reći. Nisam li donijela svoj imetak u brak? Nucingen se razljutio, rekao mi da ću ga upropastiti, užas jedan! Željela sam biti stotinu stopa ispod zemlje. No, kako je uzeo moj miraz, ipak je platio; ali je za moje buduće osobne troškove odredio godišnji iznos, koji sam prihvatila, da bude mir. A poslije sam htjela udovoljiti samoljublju nekoga koga poznajete. Premda me je prevario, bilo bi nepošteno ne odati priznanje plemenitosti njegovog karaktera. Ipak me je na kraju nedostojno napustio! *Nitko* ne bi smio nikada napustiti ženu kojoj je jednom, na dan velike nevolje, dobacio hrpu zlata! Trebao bi je voljeti zauvijek! Vi, dobra duša od dvadeset jednu godinu, mladi i čisti, pitat ćete me kako žena može primiti novac od muškarca? Bože moj! nije li prirodno sve dijeliti s bićem kojemu dugujemo svoju sreću? Kad se sve daje, tko bi se uznemirivao zbog nekog djelića tog svega? Novac postaje značajan tek u trenutku kad više nema osjećaja. Nismo li se vezali za cijeli život? Koja od nas, osjećajući se voljenom, predviđa rastanak? Vi nam se zaklinjete na vječitu ljubav, i kako bismo onda mogli imati različite interese? Ne znate što sam trpjela danas kad mi je Nucingen izričito odbio dati šest tisuća franaka, on koji svaki mjesec toliko daje svojoj ljubavnici, nekoj curi iz Opere! Htjela sam se ubiti. Najluđe misli prolazile su mi glavom. Bilo je trenutaka u kojima sam zavidjela sudbini sluškinje, svoje sobarice. Potražiti oca, ludost! Anastasie i ja ogulile smo ga do kraja; moj

jadni otac prodao bi samoga sebe kad bi mogao postići cijenu od šest tisuća franaka. Samo bih ga uzalud bacila u očaj. Vi ste me spasili sramote i smrti, bila sam pijana od boli. Ah! gospodine, bila sam vam dužna ovo objašnjenje; bezumno sam se ponašala prema vama. Kad ste otišli i kad sam vas izgubila iz vida, htjela sam pobjeći, pješice... Kamo? ne znam. Takav vam je život polovice žena u Parizu: izvana raskoš, u duši teške brige. Poznajem jadnica koje su još nesretnije od mene. Ima i žena koje su prinuđene tražiti lažne račune od svojih dobavljača. Druge su prisiljene potkradati muževe: neki vjeruju da se kašmir vrijedan stotinu zlatnika može dobiti za petsto franaka, drugi da kašmir od petsto franaka vrijedi stotinu zlatnika. Ima i bijednih žena koje izgladnjuju djecu, pa tajno skupljaju novčić po novčić kako bi kupile haljinu. Ja sam čista od tih gadnih prijevara. Ovo je moja posljednja muka. Neke se žene prodaju muževima kako bi njima vladale, no ja sam bar slobodna! Mogla bih postići da me Nucingen prekrije zlatom, ali mi je draže plakati oslonivši glavu na srce muškarca kojega mogu poštovati. Ah! večeras gospodin de Marsay neće imati prava gledati me kao ženu koju je platio.« Prekrila je lice dlanovima da je Eugène ne gleda kako plače, a on joj je oslobodio lice da bi ga promatrao; bila je prekrasna. »Nije li strašno miješati novac s osjećajima, nije li to užasno? Nećete me moći voljeti,« rekla je.

Ta mješavina dobrih osjećaja koji čine žene toliko velikima, i pogrešaka na koje ih navodi sadašnje stanje društva, potresla je Eugènea koji je govorio blage i umirujuće riječi diveći se toj lijepoj ženi, toliko nedužno nesmotrenoj u njezinom bolnom kriku.

»Nećete se ovim poslužiti protiv mene,« rekla je, »obećajte mi.«

»Ah! gospođo! za to nisam sposoban,« rekao je.

Ona uze njegovu ruku i stavi je na svoje srce pokretom punim zahvalnosti i dražesti.

»Zahvaljujući vama sada sam opet slobodna i radosna. Živjela sam pod pritiskom željezne ruke. Sada ću živjeti jednostavno, ništa neću trošiti. Vama ću se i tako sviđati, prijatelju, zar ne? Zadržite ovo,« rekla je uzimajući samo šest novčanica. »Po svojoj savjesti dugujem vam tri tisuće, jer sam odredila da dijelimo po pola.« Eugène se opirao kao kakva djevica. No kad mu je barunica rekla: »Smatrat ću vas neprijateljem, ako mi ne budete suučesnik,« uzeo je novac. »Bit će to ulog za slučaj nesreće,« rekao je.

»To su riječi kojih sam se bojala,« uskliknu ona problijedjevši. »Ako želite da vam budem išta u životu,« rekla je, »zakunite se da se nikada nećete vratiti igri. Bože moj! otjerala sam vas u pokvarenost! Umrijet ću od jada.«

Stigli su. Suprotnost te bijede i te raskoši ošamutila je studenta u čijim su ušima ponovno odjeknule opake Vautrinove riječi.

»Smjestite se ondje,« rekla je barunica ulazeći u sobu i pokazujući mu kanape uz vatru, »ja moram napisati prilično neugodno pismo. Dajte mi savjet!«

»Nemojte mu pisati,« reče Eugène, »umotajte novčanice, stavite adresu i pošaljite mu ih po sobarici.«

»Ali, vi ste zbilja divni,« rekla je. »Ah! eto, gospodine, što znači biti dobro odgojen. To je čisti duh Beauséantovih,« dodala je smiješeći se.

»Zbilja je draga,« pomisli Eugène, sve zaljubljeniji. Promatrao je sobu koja je odisala razbludnom otmjenošću bogate kurtizane.

»Sviđa vam se?« rekla je pozvonivši sobarici.

»Thérèse, odnesite ovo gospodinu de Marsayu osobno i dajte mu u ruke. Ako ga ne nađete, vratit ćete mi pismo.«

Thérèse je otišla, no tek nakon što je pogledala Eugènea zluradim pogledom. Večera bijaše poslužena. Rastignac ponudi ruku gospođi de Nucingen, a ona ga odvede u prekrasnu blagovaonicu, gdje je na stolu našao istu onakvu raskoš kakvoj se divio kod svoje rođakinje.

»Uvijek kad su predstave kod Talijana,« rekla je, »doći ćete i večerati sa mnom, i zatim ćete me pratiti.«

»Brzo bih se navikao na taj slatki život kad bi to moglo potrajati; ali ja sam tek siromašni student koji mora tek stvoriti svoju budućnost.«

»Stvorit ćete je,« rekla je smijući se. »Vidite, sve se na kraju sredi; ja nisam očekivala da ću biti tako sretna.«

U ženskoj je prirodi da nemoguće dokazuju mogućim, te da predosjećajima poništavaju činjenice. Kad su gospođa de Nucingen i Rastignac ušli u svoju ložu u kazalištu, nju je izraz unutarnjeg zadovoljstva učinio toliko lijepom da je svatko sebi dopustio poneku sitnu klevetu protiv kakvih su žene nemoćne, i zbog kojih ljudi često vjeruju u potpuno izmišljenu razuzdanost. Tko poznaje Pariz, ne vjeruje ništa što se tu govori i ne govori ništa što se tu čini. Eugène uze baruničinu ruku, pa su se sporazumijevali snažnijim ili slabijim pritiscima, prenoseći jedno drugome osjećaje što ih je u njima izazivala glazba. Za njih dvoje, ta večer bijaše opojna. Izišli su zajedno, te je gospođa de Nucingen zaželjela odvesti Eugènea sve do Novog Mosta, uskraćujući mu cijelim putem poljubac, premda mu ga je kod Palais-Royala tako srdačno udijelila. Eugène joj je predbacivao zbog te nedosljednosti.

»Ono tamo,« odgovorila je, »bila je zahvalnost za neočekivanu odanost; sad bi to bilo obećanje.«

»A vi mi, nezahvalnice, ne želite dati nikakvo obećanje.« Naljutio se. Nestrpljivim pokretom koji očarava ljubavnika, ona mu pruži ruku na poljubac, a on je prihvati sa zlovoljom kojom je ona bila očarana.

»Do viđenja do ponedjeljka, na plesu,« rekla je.

Idući pješice kuće, po lijepoj mjesečini, Eugène je zapao u ozbiljna razmišljanja. Bio je u isti mah sretan i nezadovoljan: sretan zbog pustolovine čiji će mu vjerojatni rasplet dati jednu od najljepših i najelegantnijih žena u Parizu, predmet njegovih žudnji; nezadovoljan, jer je shvatio da se njegovi planovi za brzo stjecanje bogatstva neće ostvariti, i tada je osjetio stvarnost onih neodlučnih misli kojima se bio prepustio

pretprošle večeri. Neuspjeh uvijek pojačava snagu naših želja. Što je Eugène više uživao u pariškom životu, to je manje želio ostati nepoznat i siromašan. U džepu je gužvao novčanicu od tisuću franaka i smišljao tisuću lukavih razloga radi kojih bi je mogao zadržati. Naposljetku je stigao u Novu ulicu Svete Geneviève, a kad se našao na vrhu stubišta, primijeti svjetlost. Čiča Goriot je ostavio otvorena vrata i upaljenu svijeću, da student ne bi zaboravio svratiti i *pričati mu o njegovoj kćeri*, kako je rekao. Eugène mu ništa nije sakrio.

»Ali,« uskliknu čiča Goriot u naletu očaja i ljubomore, »one misle da sam propao; ali ja imam još tisuću tristo livri rente! Moj Bože! jadna mala, zašto nije došla ovamo? prodao bih obveznice, posudili bismo od glavnice, od ostatka bih skrpao doživotnu rentu. Zašto niste došli i povjerili mi njezinu nevolju, dobri moj susjede? Kako ste imali srca riskirati u kockarnici tih jadnih stotinu franaka? To je da ti srce pukne. Evo što su zetovi! Oh! kad bi mi dopali šaka, zavrnuo bih im vratom. Moj Bože, plakati! ona je plakala?«

»S glavom na mojemu prsluku,« reče Eugène.

»Oh, dajte mi ga,« reče čiča Goriot. »Tu su kapale suze moje kćeri, moje drage Delphine, koja nikad nije plakala kad je bila mala! Oh! kupit ću vam drugi, nemojte ga više nositi, ostavite mi ga. Ona bi trebala, prema bračnom ugovoru, uživati prihod od svoje imovine. Ah! potražit ću Dervillea, odvjetnika, već sutra. Zatražit ću da se njezin novac uloži posebno. Poznajem ja zakone, ja sam stari vuk, opet ću naći svoje zube.«

»Uzmite ovo, oče, to je tisuću franaka što mi ih je htjela dati kao moj dio dobiti. Čuvajte ih za nju, u prsluku.«

Goriot pogleda Eugènea, ispruži ruku i uze njegovu, te pusti na nju jednu suzu.

»Vi ćete uspjeti u životu,« reče mu starac. »Jer Bog je pravedan, znate? Ja se razumijem u poštenje i uvjeravam vas da ima malo ljudi poput vas. I vi dakle želite biti moje drago dijete? Hajde, idite spavati. Vi možete spavati, još niste otac. Ona je plakala, i ja o tome slušam, ja, koji sam tu mirno jeo kao budala dok je ona trpjela; ja koji bih prodao Oca, Sina i Svetoga Duha da njima uštedim jednu suzu, jednoj i drugoj!«

»Tako mi svega,« mislio je Eugène liježući u postelju, »vjerujem da ću cijeli život biti pošten čovjek. Ima zadovoljstva u tome kad čovjek slijedi nagovor svoje savjesti.«

Možda smo oni koji vjeruju u Boga čine dobro u tajnosti, a Eugène je vjerovao u Boga. Sljedećega dana, u vrijeme kad je trebalo krenuti na ples, Rastignac se pojavio kod gospođe de Beauséant koja ga je povela onamo i predstavila ga vojvotkinji de Carigliano. Maršalica ga je primila vrlo ljubazno, a ondje je ponovno našao i gospođu de Nucingen. Delphine se bila dotjerala s namjerom da se svidi svima, ne bi li se još više svidjela Eugèneu, čiji je pogled nestrpljivo očekivala, vjerujući da uspijeva prikriti tu nestrpljivost. Za onoga tko zna proniknuti u ženske osjećaje taj je trenutak pun slasti. Tko nije često uživao u odgađanju dok se očekuje njegovo mišljenje, u koketnom prikrivanju vlastitog zadovoljstva, u otkrivanju ljubavne izjave u nemiru što ga sam izaziva, naslađivao se strahovima koje će raspršiti jednim osmijehom? Za vrijeme te svečanosti, student

je odmjerio dosege svojega položaja, te je shvatio da kao priznati rođak gospođe de Beauséant u tom svijetu ima svoje mjesto. Osvajanje gospođe barunice de Nucingen, koje su mu već pripisali, toliko ga je istaknulo da su ga svi mladi muškarci gledali sa zavišću; primijetivši nekoliko takvih pogleda, osjetio je prve užitke umišljenosti. Idući iz jednoga salona u drugi, prolazeći kroz skupine ljudi, slušao je kako hvale njegovu sreću. Žene su mu predviđale velike uspjehe. Delphine, u strahu da će ga izgubiti, obećala je da mu neće uskratiti poljubac od kojega se toliko branila pretprošle večeri. Na tom balu, Rastignac je primio nekoliko društvenih poziva. Rođakinja ga je predstavila nekim ženama; sve su se one smatrale otmjenima, a kuće su im bile na glasu kao ugodne; bio je uzdignut među najotmjenije ljude Pariza. Ta večer je dakle za njega imala čar sjajnoga prvog nastupa, te je se zacijelo sjećao i u starim danima, kao što se djevojka sjeća bala na kojemu je blistala. Sutradan, kad je uz doručak pred ostalim stanarima pričao čiči Goriotu o svojim uspjesima, Vautrin se stao đavolski smješkati.

»I vi vjerujete,« uskliknu taj okrutni logičar, »da mlad čovjek za kojim svi luduju može stanovati u Novoj ulici Svete Geneviève, u Kući Vauquer? Pansionu koji je neizmjerno dostojan svakog poštovanja, dakako, ali se nikako ne bi moglo reći da je u modi. Ova kuća je imućna, lijepa u svojemu obilju, ponosna što je trenutno sjedište jednoga Rastignaca, ali, napokon, to je Nova ulica Svete Geneviève, tu nema raskoši, to je čista *patrijarhalorama*. Mladi moj prijatelju,« nastavi Vautrin, na očinski podrugljiv način, »ako želite igrati neku ulogu u Parizu, trebaju vam tri konja i laka kočija za jutro, zatvorena kočija za večer, sve u svemu, devet tisuća franaka za vožnju. Bili biste nedostojni svoje sudbine, kad ne biste trošili tri tisuće franaka na krojača, šest stotina za mirise, stotinu zlatnika za čizme, stotinu za šešire. Što se tiče održavanja rublja, to će vas koštati tisuću franaka. Mladi ljudi koji su u modi ne mogu sebi dopustiti nikakav nemar po pitanju rublja: nije li to ono što se na njima najčešće pregledava? Ljubav i crkva hoće lijepe prostirke na svojim oltarima. Stigli smo do četrnaest tisuća. Ne spominjem vam ono što ćete izgubiti igrajući, kladeći se, kupujući darove; nemoguće je ne uračunati dvije tisuće franaka džeparca. Vodio sam takav život, znam koliki su troškovi. Dodajte tim glavnim potrebama još tristo zlatnika za papicu, tisuću franaka za kućicu. Eto, dijete moje, moramo imati svojih malih dvadeset pet tisuća franaka u džepu ili padamo u blato, izazivamo porugu, lišavamo se budućnosti, uspjeha, ljubavnica! Zaboravio sam sobara i lakaja! Zar će vam Christophe raznositi ljubavna pisma? Pisat ćete ih na papiru kakvim se inače služite? Bit će to samoubojstvo. Vjerujte starcu punom iskustva!« nastavio je dodajući *rinforzando* svojemu basu. »Ili se povucite na čestiti tavan i ondje se vjenčajte s radom, ili izaberite drugi put.«

I Vautrin namignu, pogledavši ispod oka gospođicu Taillefer; tim pogledom htio je sažeti i dozvati studentu u svijest ona zavodljiva uvjeravanja što ih je posijao u njegovu srcu ne bi li ga pokvario.

Dani su prolazili, a Rastignac je vodio vrlo neuredan život. Večerao je gotovo svakodnevno kod gospođe de Nucingen s kojom bi zatim izlazio u društvo. Vraćao se u tri ili četiri ujutro, ustajao u podne i uređivao se, odlazio s Delphine u šetnju Bulonjskom

šumom ako bi dan bio lijep; rasipao je tako svoje vrijeme ne znajući mu cijenu i upijao sve pouke, sve čari raskoši sa strašću s kojom nestrpljiva čaška datuljinog cvijeta očekuje plodonosan prah. Kockao je na veliko, gubio i dobivao mnogo, i na koncu se navikao na neumjerenosti života pariških mladića. Od prvih je dobitaka vratio majci i sestrama tisuću petsto franaka, poprativši ih lijepim darovima. Premda je najavio da će napustiti Kuću Vauquer, još je bio ondje u posljednjim danima siječnja, i nije znao kako se odatle izvući. Gotovo svi mladi ljudi podliježu naizgled neobjašnjivom zakonu, čiji su uzroci u samoj njihovoj mladosti i svojevrsnoj mahnitosti kojom se prepuštaju užitku. Bogati ili siromašni, nikad nemaju novaca za ono što je u životu nužno, ali ga uvijek uspiju naći za svoje hirove. Rasipni u svemu što se može dobiti na kredit, škrti su u svemu što se mora platiti odmah, i kao da se osvećuju za ono što nemaju rasipajući sve što bi mogli imati. Tako se, jednostavno rečeno, student više brine za svoj šešir negoli za odijelo. Jer veličina zarade pretvara svakog krojača u kreditora, dok su klobučari, zbog skromnih iznosa što ih naplaćuju, najtvrdokorniji među ljudima s kojima je mladić prinuđen imati posla. Ako mlad muškarac sjedeći na balkonu kazališta izlaže lornjonima lijepih žena zapanjujuće prsluke, pitanje je ima li čarape; čarapar je također jedan od žižaka za njegov novčanik. Rastignac je bio takav. Njegov je novčanik, uvijek prazan za gospođu Vauquer, uvijek pun za prohtjeve njegove taštine, prolazio kroz ćudljive uspone i padove, u neskladu s najprirodnijim plaćanjima. Ako želi napustiti smrdljiv i nedostojan pansion u kojemu su njegove težnje redovno doživljavale poniženje, nije li trebalo platiti gazdarici mjesec dana unaprijed i kupiti namještaj za svoj dendijevski stan? No, to je uvijek bilo nemoguće. Premda se znao domoći novca nužnog za kocku, kupujući kod draguljara zlatne satove i lance koje će kasnije skupo otplaćivati svojim dobicima, pa ih zatim noseći u zalagaonicu, tu tmurnu i šutljivu prijateljicu mladosti, Rastignac je bio bez mašte i bez hrabrosti kad je trebalo platiti hranu i smještaj ili kupiti nužne stvari bez kojih nema ni otmjenog života. Svakidašnje potrebe i dugovi u koje je radi njih zapadao nisu ga više nadahnjivali. Kao većina onih koji su upoznali takav neuredan život, čekao je posljednji trenutak da bi isplatio dugove koji su u očima građana sveti, ponašajući se poput Mirabeaua koji nije plaćao ni kruh dok mu se ne bi pokazao u strašnom obliku mjenice. U to je doba Rastignac već izgubio sav svoj novac, te se zadužio. Student je počinjao shvaćati da neće moći nastaviti takav život bez nekog čvrstog izvora sredstava. No, premda je stenjao pod bolnim ubodima svoje nestalne situacije, osjećao se nesposobnim odustati od izvanrednih užitaka toga života, te je htio po svaku cijenu i dalje tako živjeti. Sreća od koje se nadao bogatstvu pokazala se varavom, a stvarne su prepreke bile sve veće. Uputivši se u kućne tajne gospodina i gospođe de Nucingen, shvatio je da ljubav može pretvoriti u sredstvo za stjecanje novca samo onaj tko do dna ispije čašu srama i odrekne se plemenitih misli kojima se iskupljuju mladenačke pogreške. Prihvatio je taj život, izvana sjajan, iznutra nagrizen svim trakavicama grizodušja, život čija se kratkotrajna zadovoljstva skupo ispaštaju neprestanom tjeskobom, prihvatio ga je i

valjao se u njemu stvarajući sebi, kao La Bruyereov Rastresenjak[67], ležaj u blatu jarka; no, poput Rastresenjaka, još nije uprljao ništa osim odjeće.

»Jesmo li dakle ubili mandarina?« reče mu jednoga dana Bianchon ustajući od stola.

»Još ne,« odgovori Eugène, »ali na umoru je.«

Student medicine prihvati te riječi kao šalu, no to nije bila šala. Eugène, koji je prvi put nakon duljeg vremena večerao u pansionu, bio je zamišljen za vrijeme jela. Umjesto da iziđe nakon deserta, ostao je sjediti u blagovaonici pokraj gospođice Taillefer kojoj je povremeno dobacivao izražajne poglede. Nekoliko stanara još je sjedilo za stolom i jelo orahe, drugi su šetali nastavljajući započete rasprave. Kao gotovo svake večeri, svatko je odlazio po volji, već prema tome koliko ga je zanimao razgovor, ili koliko mu je poteškoća zadavala probava. Zimi se rijetko događalo da se blagovaonica sasvim isprazni prije osam sati, kada bi četiri žene ostajale same i naplatile se za tišinu koju im je nametao njihov spol usred svih tih muškaraca. Iznenađen zabrinutošću koja bijaše obuzela Eugènea, Vautrin je ostao u blagovaonici premda se najprije činilo da mu se žuri izići, te je cijelo vrijeme stajao tako da ga ne vidi Eugène koji je mogao pomisliti da je otišao. Zatim, umjesto da se pridruži onim stanarima koji su zadnji krenuli, podmuklo se zadržao u salonu. Prozreo je studentovu dušu, te je slutio značajnu promjenu. Rastignac se doista nalazio u zbunjujućoj situaciji kakvu su zacijelo upoznali mnogi mladići. Zaljubljena ili koketna, gospođa de Nucingen vodila je Rastignaca kroz sve tjeskobe stvarne strasti, služeći se svim sredstvima ženske diplomacije uobičajene u Parizu. Nakon što se kompromitirala u očima javnosti vezavši uza se rođaka gospođe de Beauséant, oklijevala je doista mu dati prava koja je u očima drugih već uživao. Već mjesec dana ona je toliko dobro izazivala Eugèneova osjetila, da je naposljetku dirnula i srce. I, ako je u prvim trenucima njihove veze Eugène sebe smatrao gospodarom situacije, gospođa de Nucingen s vremenom je postala jača, pomoću lukavštine koja je kod Eugènea pokretala sve, i dobre i loše, osjećaje onih dviju ili triju osoba koje se skrivaju u pariškom mladiću. Je li to činila proračunato? Ne; žene su uvijek iskrene, čak i usred najgorih dvoličnosti, jer uvijek popuštaju nekom prirodnom osjećaju. Možda se Delphine, dopustivši najprije tom mladiću da odjednom stekne toliko moći nad njom i pokazavši mu previše naklonosti, sad pokoravala osjećaju dostojanstva, te se stoga trudila vratiti dio onoga što je ustupila ili je uživala u odgađanju. Za jednu Parižanku vrlo je prirodno, u trenutku kad je povuče strast, oklijevati u svojemu padu, iskušavati srce onoga kojemu će izručiti svoju budućnost! Sve nade gospođe de Nucingen već su jednom bile iznevjerene, a njezina vjernost jednom mladom sebičnjaku bila je prezrena. S pravom je bila oprezna. Eugènea je njegov brz uspjeh učinio uobraženim, te je možda u njegovom ponašanju primijetila izvjesno nepoštovanje, izazvano neobičnošću njihove situacije. Zacijelo se željela činiti veličanstvenom čovjeku njegove dobi, i osjećati se velikom pred njim nakon što se toliko dugo osjećala malenom pred onim koji ju je

[67] Glavni lik iz knjige *Karakteri* Jeana de La Bruyerea (1645.-1696.).

napustio. Nije željela da je Eugène smatra lakim plijenom, baš zato jer je znao da je pripadala de Marsayu. Naposljetku, nakon svega što je pretrpjela kao sredstvo sramotne zabave jednog pravog čudovišta, mladog razvratnika, sad je uživala u šetnji cvjetnim područjima ljubavi, te joj je bilo čarobno uživati u svim njezinim oblicima, dugo osluškivati njezina brujanja, prepuštati se milovanju njezinog čednog povjetarca. Prava je ljubav plaćala za lažnu. To naopako stanje ponavljat će se, nažalost, često, sve dok muškarci ne spoznaju koliko cvjetova u duši mlade žene pokose prvi udarci prijevare. Koji god bili njezini razlozi, Delphine se igrala Rastignacom, i uživala je u toj igri, nedvojbeno zato jer se osjećala voljenom i jer je znala da će po svojoj kraljevskoj ženskoj volji jednom prekinuti muke svojega ljubavnika. Eugène pak, iz poštovanja prema sebi nije htio da njegov prvi okršaj završi porazom, te je ustrajao u potjeri kao lovac koji neizostavno želi ubiti prepelicu na svojoj prvoj svetkovini Svetoga Huberta. Tjeskoba, povrijeđeno samoljublje, lažan ili stvaran očaj, sve ga je to sve više vezalo uz tu ženu. Cijeli ga je Pariz smatrao ljubavnikom gospođe de Nucingen, kojoj nije bio ništa bliži nego onoga dana kad ju je prvi put ugledao. Ne znajući da koketerija žene ponekad donosi više povlastica nego li njezina ljubav užitka, zapadao je u ludi bijes. Premda je razdoblje u kojemu se žena otima ljubavi nudilo Rastignacu i prve plodove, oni su bili jednako toliko skupi koliko su bili zeleni, kiselkasti i slasni. Ponekad, videći se bez novaca i bez budućnosti, pomišljao je, unatoč glasovima savjesti, na mogućnost stjecanja bogatstva vjenčanjem s gospođicom Taillefer, mogućnost koju mu je zorno prikazao Vautrin. I tako je u trenutku u kojemu je njegova bijeda govorila toliko glasno, gotovo protiv svoje volje popustio smicalicama strašne sfinge čiji su ga pogledi često opčinjavali. U trenutku kad su Poiret i gospođica Michonneau krenuli u svoje sobe, Rastignac, vjerujući da je ostao sam između gospođe Vauquer i gospođe Couture koja je plela vunena oglavlja dremuckajući pokraj vatre, pogledao je gospođicu Taillefer dovoljno nježno da je spustila pogled.

»Nešto vas muči, gospodine Eugène?« rekla je Victorine nakon kratke šutnje.

»A koga ništa ne muči!« odvrati Rastignac. »Kad bismo mi, mladi ljudi, mogli biti sigurni da ćemo biti voljeni, s odanošću koja će nas nagraditi za žrtve na koje smo uvijek spremni, možda nas nikad ništa ne bi mučilo.«

Gospođica Taillefer dobacila mu je, umjesto ikakvog odgovora, pogled koji nije bio dvosmislen.

»Vi danas vjerujete, gospođice, da ste sasvim sigurni u svoje srce; no jeste li sigurni da se nikada nećete promijeniti?«

Na usnama sirote djevojke pojavio se osmijeh poput zrake svjetlosti koja se probila iz njezine duše, te joj je lice zasjalo tako da se Eugène prestrašio što je izazvao tako živu eksploziju osjećaja.

»Da! kad biste sutra postali bogati i sretni, kad bi vam neko silno bogatstvo palo s neba, biste li još uvijek voljeli siromašnog mladića koji vam se svidio u danima nesreće?«

Ona ljupko klimnu glavom.

»Vrlo nesretnog mladića?«

Još jedan znak glavom.

»Kakve to gluposti govorite?« uskliknu gospođa Vauquer.

»Pustite nas,« odgovori Eugène, »mi se razumijemo.«

»Zar se tu dakle ugovara brak između viteza Eugènea de Rastignaca i gospođice Victorine Taillefer?« reče Vautrin svojim krupnim glasom, pokazavši se odjednom na vratima blagovaonice.

»Ah! kako ste me prestrašili,« rekoše odjednom gospođa Couture i gospođa Vauquer.

»Mogao bih i lošije izabrati,« nasmije se Eugène, u čijem je srcu Vautrinov glas izazvao najgori osjećaj što ga je ikada iskusio.

»Bez loših šala, gospodo,« reče gospođa Couture. »Idemo, kćeri.«

Gospođa Vauquer pošla je za svojim dvjema stanarkama, kako bi provodeći večer s njima prištedjela svijeću i vatru. Eugène se našao sam, oči u oči s Vautrinom.

»Znao sam dobro da ćete stići do toga,« reče mu taj čovjek, zadržavši svoju nepokolebljivu hladnokrvnost. »Ali slušajte! i ja sam tankoćutan kao bilo tko drugi. Nemojte sad odlučiti, niste baš najbolje volje. Imate dugova. Ja ne želim da vas k meni dovedu strast i očaj, nego razum. Možda vam treba koja tisuća zlatnika. Evo, hoćete ih?«

I demon izvadi novčanik iz džepa, te izvuče tri novčanice kojima je mahnuo studentu pred očima. Eugène se nalazio u vrlo neugodnoj situaciji. Bio je dužan markizu d'Ajudi i grofu de Traillesu stotinu zlatnika, izgubljenih na riječ. Nije ih imao, i nije se usuđivao otići na večeru gospođi de Restaud gdje su ga očekivali. Bila je to jedna od onih večernjih zabava bez formalnosti, na kojima se jedu kolačići i pije čaj, no može se izgubiti šest tisuća franaka na whistu.

»Gospodine,« reče Eugène, s mukom skrivajući grčevito drhtanje, »morate razumjeti da mi nakon onoga što ste mi povjerili nije moguće dugovati vam makar što.«

»Pa dobro! bilo bi mi žao kad biste govorili drukčije,« reče napasnik. »Vi ste krasan mlad čovjek, osjetljiv, ponosan kao lav i nježan kao djevojka. Bili biste lijep plijen za vraga. Ja volim takve mladiće. Još dvije tri misli o visokoj politici, i vidjet ćete svijet onakvim kakav jest. Glumeći poneki prizorčić vrline, nadmoćan čovjek može udovoljiti svakom svojemu hiru, uz silan pljesak budala iz partera. Neće proći još mnogo dana, i pripadat ćete nama. Ah! kad biste htjeli postati moj učenik, učinio bih da uspijete u svemu. Ne biste mogli ni smisliti želju, a ona bi već bila ispunjena, što god zaželjeli: čast, bogatstvo, žene. Pretvorili bismo vam cijelu civilizaciju u ambroziju. Bili biste naše razmaženo dijete, naš Benjamin, istrijebili bismo se međusobno radi vašega zadovoljstva. Sve što bi se pojavilo kao zapreka na vašemu putu bilo bi zgnječeno. Još uvijek se sustežete, smatrate me dakle razbojnikom? Pa dobro, čovjek koji je imao toliko poštenja

koliko vi vjerujete da još imate, gospodin de Turenne[68], povremeno je sklapao male poslove s odmetnicima, ne smatrajući da čini nešto sramotno. Ne želite mi dugovati zahvalnost, ha? Lako za to!« nastavi Vautrin dopustivši da mu izmakne osmijeh. »Uzmite taj papir,« rekao je izvlačeći mjenicu, »i tu mi napišite, poprijeko: *Primio iznos od tri tisuće petsto franaka, isplativ za godinu dana.* I stavite datum! Kamate su dovoljno velike da se ne morate ustručavati; možete me nazivati Židovom i smatrati se slobodnim od svake zahvalnosti. Dopuštam vam da me danas još prezirete, siguran da ćete me kasnije voljeti. Naći ćete u meni one goleme ponore, one silne zgusnute osjećaje koje bijednici nazivaju porocima; no nikad nećete naći ni podlaca ni nezahvalnika. Napokon, ja nisam ni pijun ni trkač, ja sam kula, mali moj.«

»Kakav ste vi to čovjek?« uskliknu Eugène, »stvoreni ste da biste me mučili.«

»Ma ne, ja sam dobar čovjek koji se želi uprljati kako biste vi bili zaštićeni od blata do kraja svojih dana. Pitate se zašto ta privrženost? Pa dobro! reći ću vam sasvim tiho jednoga dana, šapnuti u uho. Najprije sam vas prestrašio pokazujući vam metež društvenog poretka i hod tog stroja, ali vaš prvi strah proći će kao strah novaka na bojnom polju, i navići ćete se na pomisao da ljude treba shvaćati kao vojnike spremne na pogibiju u službi onih koji sami sebe posvećuju za kraljeve. Vremena su se prilično promijenila. Ranije bi čovjek rekao nekom plaćenom ubojici: »Evo ti stotinu zlatnika, ubij mi gospodina toga i toga,« i zatim bi mirno večerao, poslavši nekoga u mrak radi neke sitnice. Danas, ja vama nudim lijep imutak za mali znak glavom koji vas ne izvrgava nikakvoj neprilici, i vi oklijevate. Vremena su postala mlitava.«

Eugène potpisa mjenicu i zamijeni je za novčanice.

»Dobro! a sad popričajmo razumno,« nastavi Vautrin. »Za nekoliko mjeseci želim otići odavde u Ameriku, saditi svoj duhan. Poslat ću vam cigare prijateljstva. Ako postanem bogat, pomagat ću vas. Ako ne budem imao djece (što je vjerojatno, jer nemam baš sklonosti iznova se ovdje posaditi), pa dobro! ostavit ću vam svoju imovinu. Ne znači li to biti nekome prijatelj? Ali ja vas volim. S užitkom se žrtvujem za drugoga. To sam već činio. Vidite, mali moj, ja živim u sferi višoj od sfera drugih ljudi. Djela smatram sredstvima i vidim samo cilj. Što je za mene čovjek? Ovo!« rekao je pucnuvši noktom palca o zub. Čovjek je sve ili ništa. Manje je nego ništa kad se zove Poiret: može ga se zgnječiti kao stjenicu, plosnat je i smrdi. Ali čovjek je bog kad je sličan vama: više nije stroj prekriven kožom već pozornica kojom se kreću najljepši osjećaji, a ja živim samo od osjećaja. Osjećaj, nije li to cijeli svijet u jednoj misli? Vidite čiču Goriota: njegove su kćeri za njega cijeli svemir, one su nit kojom se on usmjerava na svijetu. Ali slušajte! za mene koji sam dobro proučio život, postoji samo jedan pravi osjećaj, prijateljstvo muškarca prema muškarcu. Pierre i Jaffier, eto moje strasti. Znam *Spašenu Veneciju*[69] napamet.

---

[68] *Vikont de Turenne* (1611.-1675.), maršal Francuske, veliki taktičar u zapovijedanju vojskom.

[69] Pierre i Jaffier, *Spašena Venecija* – aluzija na tragediju engleskoga pisca Thomasa Otwaya (1652.-1685.) čija je tema muško prijateljstvo glavnog junaka Jaffiera prema urotniku Pierreu.

Jeste li često vidjeli čovjeka toliko čvrstog da bez riječi i moralnih propovijedi krene kad mu prijatelj kaže: »Idemo pokopati jedan leš!« Ja sam to učinio. Ne bih ovako govorio svakome. Ali vi, vi ste nadmoćan čovjek, sve vam se može reći, sve znate razumjeti. Vi nećete dugo gacati po močvarama u kojima žive kržljavci kakvi nas ovdje okružuju. Eto! dogovorili smo se. Ženit ćete se. Zabodimo svak svoju oštricu! A moja je od željeza i ne smekšava se nikad, he, he!«

Vautrin je izišao ne želeći slušati negativan studentov odgovor; htio ga je pustiti da se smiri. Činilo se da poznaje tajnu tih malih otpora, onih borbi kojima se ljudi uljepšavaju sami pred sobom, i koje im služe da lakše opravdaju svoje sramotne postupke.

»Nek čini što hoće, ja se sigurno neću oženiti gospođicom Taillefer!« rekao je Eugène.

Svladavši nelagodu unutarnje groznice izazvane pomišlju da sklapa sporazum s tim čovjekom kojega se užasavao, no koji je u njegovim očima rastao baš zahvaljujući cinizmu svojih ideja i smjelosti s kojom se odnosio prema društvu, Rastignac se odjenuo, naručio kočiju i odvezao se gospođi de Restaud. Od prije nekoliko dana ta je žena udvostručila ljubaznost prema tom mladiću čiji je svaki korak bio napredak u srcu otmjenoga svijeta, te se činilo da će njegov utjecaj jednoga dana biti opasan. Isplatio je dug gospodi de Traillesu i d'Ajudi, igrao whist dio noći i ponovno dobio sve što je bio izgubio. Praznovjeran poput većine ljudi koji sebi tek stvaraju put i koji su više ili manje fatalisti, odlučio je u toj sreći vidjeti nagradu s neba za to što je ostao na pravom putu. Sljedećega jutra požurio je upitati Vautrina ima li još njegovu mjenicu. Nakon potvrdnog odgovora, vratio mu je tri tisuće franaka, pokazujući posve prirodnu radost.

»Sve ide kako treba,« reče mu Vautrin.

»Ali ja ne sudjelujem u tome,« reče Eugène.

»Znam, znam,« odvrati Vautrin prekidajući ga. »Vi još činite svoje djetinjarije. Zaustavljate se zbog sitnica na ulazu.«

Treće poglavlje

Lažismrt

Dva dana kasnije, Poiret i gospođica Michonneau sjedili su na klupi, na suncu, u samotnoj aleji Botaničkog vrta, i razgovarali s gospodinom koji se studentu medicine s pravom činio sumnjivim.

»Gospođice,« govorio je gospodin Gondureau, »ne razumijem zašto se toliko sustežete. Njegova ekselencija gospodin ministar sveukupne policije kraljevstva...

»Ah! njegova ekselencija gospodin ministar sveukupne policije kraljevstva...« ponovi Poiret.

»Da, njegova se ekselencija bavi tom stvari,« reče Gondureau.

Kome se neće učiniti nevjerojatnim da je Poiret, bivši činovnik, nedvojbeno čovjek pun građanskih vrlina, premda lišen ideja, nastavio slušati tobožnjeg rentijera iz ulice Bouffon, u trenutku kad je ovaj, izrekavši riječ policija, dopustio da kroz njegovu masku poštenog čovjeka proviri lice agenta iz ulice Jerusalem? Ipak, bilo je to sasvim prirodno. Svatko će bolje razumjeti poseban rod kojemu je u velikoj porodici glupana pripadao Poiret, nakon zapažanja koje su neki promatrači već obavili, no dosad ga nitko nije objavio. Postoji cijeli jedan stiješnjen peronosan[70] narod, s prihodima između prvog stupnja širine, koji uključuje zaradu do tisuću dvjesto franaka, svojevrsnog administrativnog Grenlanda, i trećega gdje počinju malo toplije plaće od tri do šest tisuća, dakle, jednog umjerenog pojasa, gdje nagrada cvjeta unatoč poteškoćama s nasadima. Značajna crta koja najbolje odaje nemoćnu skučenost te niže pasmine je svojevrsno nehotično, mehaničko i instinktivno poštovanje prema dalaj-lami svakog ministarstva, onome kojega činovnik poznaje samo po nečitljivom potpisu i pod imenom Njegove Ekselencije Gospodina Ministra, četiri riječi koje vrijede kao *Il Bondo Cani* u *Bagdadskom kalifu*[71], te označavaju biće koje u očima tog poniznog svijeta predstavlja svetu vlast bez priziva.

---

[70] *peronosni* – franc. *plumigere* – riječ koju je Balzac skovao da bi označio činovnika koji drži pero i piše.

[71] Aluzija na komičnu operu *Bagdadski kalif* Françoisa Adriena Boieldieua i magičnu formulu kojom se služi kalif Isauun.

Kao papa u očima kršćana, gospodin je ministar upravno nepogrešiv u očima činovnika; sjaj kojim zrači prenosi se na njegova djela, njegove riječi i riječi izrečene u njegovo ime; on sve prekriva svojim vezivom i čini zakonitim ono što zapovijeda; njegovo ime Ekselencije, koje svjedoči o čistoći njegovih namjera i svetosti njegovih htijenja, služi kao propusnica za manje prihvatljive zamisli. I tako ti jadni ljudi, čim čuju riječi Njegova Ekselencija, spremno čine ono što ne bi učinili u vlastitom interesu. Uredi imaju svoju pasivnu pokornost, kao što vojska ima svoju: sustav koji guši savjest, poništava čovjeka, te ga naposljetku, s vremenom pretvara u maticu ili vijak u upravnome stroju. Stoga je gospodin Gondureau, koji se, izgleda, razumio u ljude, odmah u Poiretu prepoznao jednoga od tih birokratskih blesana, te je izvukao svojega *Deusa ex machina*, čarobne riječi Njegova Ekselencija, u trenutku kad je trebalo razotkriti svoja oružja i zaslijepiti Poireta, kojega je smatrao mužjakom Michonneauove, kao što mu se činilo da je Michonneauova Poiretova ženka.

»Ako i sama Njegova Ekselencija, Njegova Ekselencija gospodin! Ah! To je nešto drugo,« rekao je Poiret.

»Čujete gospodina, u čije mišljenje, čini mi se, imate povjerenja,« nastavi lažni rentijer obraćajući se gospođici Michonneau. »Dakle, Njegova Ekselencija sada je potpuno uvjerena da je navodni Vautrin, koji stanuje u Kući Vauquer, zapravo robijaš koji je pobjegao iz kaznionice u Toulonu, gdje je poznat pod imenom *Lažismrt*.«

»Ah! Lažismrt,« reče Poiret, »zbilja je sretan ako je zaslužio to ime.«

»Ma da,« nastavi agent. »Taj nadimak duguje sreći što nije izgubio život u krajnje smionim pothvatima što ih je izveo. Taj čovjek je opasan, razumijete! Ima nekih svojstava koja ga čine izvanrednim. Čak mu je i ono za što je osuđen donijelo silnu čast među njegovima...«

»On je dakle častan čovjek,« upita Poiret.

»Na svoj način. Pristao je preuzeti na sebe zločin nekog drugog, prijevaru koju je počinio neki vrlo lijep mladić kojega je jako volio, neki mladi Talijan prilično sklon kocki, koji je kasnije prihvatio službu u vojsci gdje se uostalom savršeno ponašao.«

»No ako je Njegova Ekselencija Ministar Policije siguran da je gospodin Vautrin taj Lažismrt, zašto mu onda trebam ja?« reče gospođica Michonneau.

»Ah! da,« reče Poiret,« ako Ministar zaista, kao što ste nam učinili čast i rekli, osjeća ikakvu sigurnost...«

»Sigurnost nije prava riječ; to je samo sumnja. Odmah ćete razumjeti o čemu se radi. Jacques Collin, zvan Lažismrt, ima potpuno povjerenje triju robijašnica koje su ga izabrale za svojega povjerenika i bankara. On zarađuje silan novac baveći se tom vrstom posla za koju je nužan istaknut čovjek.«

»Ah! ah! razumijete šalu, gospođice?« reče Poiret. »Gospodin ga naziva istaknutim čovjekom jer je istaknut žigom.«

»Lažni Vautrin,« nastavi agent, »prima novac gospode robijaša, ulaže ga, čuva im ga i stavlja ga na raspolaganje onima koji pobjegnu, ili njihovim obiteljima kad im ga oporučno ostave, ili njihovim ljubavnicama ako na njih ispostave mjenicu.«

»Njihovim ljubavnicama! Želite reći njihovim ženama,« primijeti Poiret.

»Ne, gospodine. Robijaši uglavnom imaju samo nezakonite žene koje mi nazivamo konkubinama.«

»Oni dakle svi žive u konkubinatu?«

»Tako je.«

»Ah!« reče Poiret, »pa takve strahote gospodin ministar ne bi trebao trpjeti. Budući da imate čast viđati Njegovu Ekselenciju, trebali biste ga, vi koji, čini mi se, imate filantropske nazore, obavijestiti o nemoralnom ponašanju tih ljudi koji daju vrlo loš primjer ostatku društva.«

»Ali, gospodine, vlast ih ne osuđuje na robiju zato da bi predstavljali uzor svih vrlina.«

»To je točno. Ali ipak, gospodine, dopustite.«

»Ali pustite gospodina da dovrši, dragi moj,« reče gospođica Michonneau.

»Vi me razumijete, gospođice,« nastavi Gondureau. »Vlastima bi bilo u interesu domoći se te nezakonite blagajne, u kojoj se, kako pričaju, nakupilo prilično mnogo novca. Lažismrt ubire značajne iznose skrivajući ne samo novac koji je vlasništvo nekih njegovih drugova, nego i onaj koji dolazi od Društva Deset Tisuća...«

»Deset tisuća lopova!« uzviknu Poiret prestrašeno.

»Ne, Društvo Deset Tisuća je udruga krupnih kradljivaca, ljudi koji rade na veliko i nikad se ne miješaju ni u kakav posao u kojemu se ne može zaraditi bar deset tisuća franaka. To se društvo sastoji od najotmjenijih među onima koji stižu ravno pred porotni sud. Oni poznaju zakon, i nikad ne riskiraju smrtnu kaznu ako ih ulove. Collin je njihov čovjek od povjerenja, njihov savjetnik. Zahvaljujući svojim golemim sredstvima, taj je čovjek uspio stvoriti vlastitu policiju, razgranate veze koje obavija neprobojnom tajnom. Premda smo ga u posljednjih godinu dana okružili špijunima, još ga nismo uspjeli vidjeti na djelu. Njegova blagajna i njegove sposobnosti, dakle, neprestano služe poticanju poroka i provođenju zločina, te uzdržavaju vojsku loših podanika koji su u neprestanom ratu s društvom. Zgrabiti Lažismrt i dokopati se njegovog novca, to bi značilo presjeći zlo u korijenu. Stoga je taj pothvat postao državno pitanje i posao visoke politike, a ona će rado nagraditi sve koji pridonesu uspjehu. I vi biste se, gospodine, mogli ponovno zaposliti u upravi, postati tajnik nekog policijskog pročelnika, što bas ne bi spriječilo da i dalje uživate mirovinu.«

»Ali zašto,« reče gospođica Michonneau, »Lažismrt ne pobjegne sa svim tim novcem?«

»Oh!« reče agent, »kamo god pošao, slijedio bi ga čovjek zadužen da ga ubije ako bi pokrao robijaše. Osim toga, kasu se ne može ukrasti tako jednostavno kao kakvu

gospođicu iz dobre kuće. Uostalom, Collin je ljudina nesposoban učiniti takvo što, smatrao bi se osramoćenim.«

»Imate pravo, gospodine,« reče Poiret, »doista bi se osramotio.«

»No, sve nam to ne govori zašto ga jednostavno ne uhvatite,« reče gospođica Michonneau.

»Dobro, gospođice, odgovorit ću... Ali,« došapnuo joj je, »zabranite svojemu gospodinu da me prekida ili nikad nećemo završiti. Taj mora imati mnogo novaca ako hoće da ga netko sluša. Dakle, Lažismrt je, došavši ovamo, navukao kožu poštenoga čovjeka, pretvorio se u dobrog pariškog građanina, smjestio se u neuglednom pansionu; lukav je on, razumijete! njega je nemoguće zateći nespremnog. Prema tome, gospodin Vautrin je ugledan čovjek koji se bavi pristojnim poslovima.«

»Naravno,« reče Poiret samome sebi.

»Kad bismo zabunom uhitili pravoga Vautrina, Ministar bi sebi nakopao na vrat sav trgovački svijet Pariza i javno mišljenje. Gospodin prefekt policije nema baš sigurno tlo pod nogama, ima neprijatelja. Kad bi došlo do neke pogreške, svi koji žele njegovo mjesto iskoristili bi liberalnu viku i kriku kako bi ga maknuli. Ovdje treba postupati kao u slučaju Cogniarda, lažnoga grofa od Svete Helene[72]; da je on bio pravi grof od Svete Helene, loše bismo se proveli. Zato treba provjeriti.«

»Da, ali vama za to treba neka lijepa žena,« reče živahno gospođica Michonneau.

»Lažismrt ne bi dopustio da mu priđe ikakva žena,« reče agent. »Reći ću vam tajnu: on ne voli žene.«

»Ali ne razumijem čemu vam ja mogu poslužiti pri toj provjeri, pod pretpostavkom da u tome pristanem sudjelovati za dvije tisuće franaka.«

»Ništa lakše,« reče neznanac. »Dat ću vam bočicu u kojoj je tekućina koja izaziva izljev krvi, bez ikakve opasnosti, stanje koje samo izgleda poput moždanog udara. Ta droga može se uliti u vino ili u kavu. Odmah ćete prenijeti svojega čovjeka na neki ležaj i razodjenuti ga kako biste vidjeli neće li umrijeti. U trenutku kad ostanete sami, udarit ćete ga po ramenu, paf! i vidjet ćete kako se pojavljuju slova.«

»Pa to je sitnica,« reče Poiret.

»Onda, pristajete li?« reče Gondureau usidjelici.

»Ali, dragi moj gospodine,« reče gospođica Michonneau, »u slučaju da ne bude nikakvih slova, hoću li ja dobiti dvije tisuće?«

»Nećete.«

»Kolika će onda biti odšteta?«

»Petsto franaka.«

---

[72] Pierre Cogniard, samozvani grof Pontis de Sainte-Helene (1779.-1831.), pobjegli robijaš koji se za vrijeme Carstva i Restauracije uspio uspeti do časti potpukovnika. Uhitio ga je Vidocq 1819. godine.

»Učiniti takvo što za tako malo. U savjesti, grijeh je isti, a ja moram umiriti svoju savjest, gospodine.«

»Uvjeravam vas,« reče Poiret, »da je gospođica vrlo savjesna, osim što je vrlo draga i pametna osoba.«

»Dobro!« nastavi gospođica Michonneau, »dajte mi tri tisuće franaka ako je to Lažismrt, a ništa ako je običan građanin.«

»Dobro,« reče Gondureau, »pod uvjetom da to učinite sutra.«

»Ne još, dragi moj gospodine, moram se posavjetovati sa svojim ispovjednikom.«

»Lukavice!« reče agent ustajući. »Do sutra, onda. A ako budete htjeli hitno razgovarati sa mnom, dođite u uličicu Svete Ane, u dnu dvorišta Sainte-Chapelle. Ondje su samo jedna vrata pod lukom. Tražite gospodina Gondureaua.«

Bianchon se vraćao s Cuvierovog predavanja, a pažnju mu je privukao prilično neobičan nadimak Lažismrt, a čuo je i pozdrav slavnoga šefa tajne policije.

»Zašto ne prihvatite, to bi bilo tri stotine franaka doživotne rente,« reče Poiret gospođici Michonneau.

»Zašto?« reče ona. »Ali, treba razmisliti. Ako je gospodin Vautrin doista Lažismrt, možda bi bilo probitačnije dogovoriti se s njim. Međutim, tražiti od njega novac značilo bi upozoriti ga, a on je čovjek koji bi bio kadar nestati i *gratis*. A to bi bio gadan bankrot.«

»Čak i kad bismo ga upozorili,« nastavi Poiret, »nije li onaj gospodin rekao da ga nadziru? A vi biste sve izgubili.«

»Uostalom,« mislila je gospođica Michonneau, »ja nimalo ne volim tog čovjeka! Ne zna mi reći ništa osim neugodnosti.«

»Ipak,« nastavi Poiret, »bolje bi bilo da pristanete. Kao što je rekao onaj gospodin, koji mi se čini vrlo pristojnim, osim što je i vrlo dobro odjeven, osloboditi društvo takvoga zločinca, koliko god on bio častan, to je čin pokoravanja zakonima. Tko je pio, pit će opet. A što kad bi mu palo na pamet da nas sve pobije? Do đavola! Mi bismo bili krivi za ta ubojstva, ne računajući to što bismo bili i prve žrtve.«

Zaokupljenost vlastitim mislima nije dopuštala gospođici Michonneau da sluša rečenice koje su jedna po jedna padale iz Poiretovih usta, kao što padaju kapljice vode iz loše zatvorene slavine. Kad bi taj starac jednom započeo niz svojih rečenica, i kad ga gospođica Michonneau ne bi prekinula, on bi govorio neprekidno, poput navijenog mehanizma. Načeo bi neku temu, a njegove bi ga umetnute rečenice navele da je razmotri sa svih strana, ne zaključujući nikad ništa. Približavajući se Kući Vauquer, bio se zapleo u niz razmatranja i letećih citata koji su ga naveli da prepriča svoj iskaz u slučaju gospodina Ragoulleaua i gospođe Morin[73], u kojemu se pojavio u svojstvu svjedoka obrane. Kad su ušli u kuću, njegova družica nije propustila primijetiti Eugènea de

[73] Slučaj gospodina Ragoulleaua i gospođe Morin rješavao se na sudu 1812. Gospođa Morin bila je osuđena na prisilni rad zbog iznuđivanja potpisa i pokušaja ubojstva.

Rastignaca zadubljenog u prisan razgovor s gospođicom Taillefer, razgovor očito toliko uzbudljiv da se taj par nije ni osvrnuo na dvoje starih stanara koji su prošli blagovaonicom.

»To je moralo tako završiti,« reče gospođica Michonneau Poiretu. »Već osam dana se gledaju kao čupaju dušu jedno drugom.«

»Da,« odvrati on. »I tako je bila osuđena.«

»Tko?«

»Gospođa Morin.«

»Ja vam govorim o gospođici Victorine,« reče Michonneauova ulazeći omaškom u Poiretovu sobu, »a vi mi odgovarate gospođom Morin. Tko je uopće ta žena?«

»A što je skrivila gospođica Victorine?« upita Poiret.

»Skrivila je to što voli gospodina Eugènea de Rastignaca, i srlja ravno naprijed ne znajući kamo će je to odvesti, naivna jadnica!«

Eugènea je tijekom prijepodneva gospođa de Nucingen dovela do očaja. U duši se bio posve prepustio Vautrinu, ne želeći ispitati ni motive prijateljstva što ga je prema njemu osjećao taj neobični čovjek, ni budućnost veze s njim. Samo ga je čudo moglo izvući iz ponora u koji je tonuo već jedan sat, razmjenjujući s gospođicom Taillefer najslađa obećanja. Victorini se činilo da čuje glas anđela, nebo se otvaralo za nju, Kuća Vauquer poprimala je fantastične boje kakvima dekorateri ukrašavaju palače u kazalištu. Voljela je, bila je voljena, ili je bar vjerovala da je tako! A koja žena ne bi povjerovala poput nje, gledajući Rastignaca i slušajući ga tijekom toga sata što su ga ukrali svim uhodama kuće? Boreći se sa savješću, znajući da čini zlo i želeći ga činiti, govorio je sebi kako će iskupiti taj mali grijeh srećom jedne žene, ukrasio je sebe svojim očajem, te je sjao u svjetlima svih paklenih vatri što su mu gorjele u srcu. Srećom po njega, čudo se dogodilo: Vautrin je veselo ušao i pročitao srca dvoje mladih što ih je povezao spletkom svojega paklenskog genija, ali im je pokvario radost pjevajući svojim krupnim podrugljivim glasom:

Tako je slatka moja Fanchette
U svojoj prostodušnosti...

Victorine pobježe odnoseći u sebi toliko sreće koliko je dotad imala nesreće u životu. Jadna djevojka! jedan stisak ruke, lak dodir Rastignacove kose na njezinom obrazu, riječ izrečena toliko blizu njezinom uhu da je osjetila toplinu studentovih usana, stisak drhtave ruke na pojasu, ukradeni poljubac u vrat, to bijahu zaruke njezine strasti, a blizina debele Sylvie, koja je svakog trena mogla ući u tu obasjanu blagovaonicu, činila ih je još strastvenijim, još življim, privlačnijim od najljepših svjedočanstava ljubavnog zanosa u najslavnijim ljubavnim pripovijestima. Ti *mali ustupci*, kako su ih zgodno nazivali naši preci, izgledali su kao zločin pobožnoj djevojci koja je svakih petnaest dana išla na

ispovijed! U tom jednom satu ona je rasula više svojega duševnog blaga no što ga je mogla dati kasnije kada se, bogata i sretna, prepuštala potpuno.

»Stvar je gotova,« reče Vautrin Eugèneu. »Naša su se dva gizdelina zavadila. Sve se dogodilo kako treba. Neslaganje u mišljenju. Naš je golub uvrijedio mojega sokola. Sutra, u šancu Clignancourt. U osam i po gospođica Taillefer će naslijediti ljubav i bogatstvo svojega oca, dok bude ovdje mirno namakala komadiće kruha s maslacem u kavu. Nije li to čudno? Onaj mali Taillefer je vrlo spretan s mačem, pouzdaje se u to kao da drži samo asove u ruci; no pustit će mu krv udarac koji sam ja smislio, poseban zamah mačem koji pogađa čelo. Pokazat ću vam taj potez, vrlo je koristan.«

Rastignac je slušao s glupim izrazom lica i nije mogao ništa odgovoriti. U tom trenutku stigoše čiča Goriot, Bianchon i još nekoliko stanara.

»Takvog sam vas htio,« reče mu Vautrin. »Znate što činite. Dobro je, mali moj orliću! Vladat ćete ljudima; vi ste snažni, odlučni, prava junačina, imate moje poštovanje.«

Htio ga je uzeti za ruku. Rastignac je brzo povuče i sruši se na stolac problijedjevši; činilo mu se da pred sobom vidi lokvu krvi.

»Ah! još uvijek imamo nekoliko pelenica umrljanih vrlinom,« reče Vautrin tiho. »Tata Oliban ima tri milijuna, znam kolika mu je imovina. Miraz će vas učiniti bijelim poput vjenčanice, i pred vašim vlastitim očima.«

Rastignac više nije oklijevao. Odlučio je da će tijekom večeri otići i upozoriti gospodu Taillefera, i oca i sina. U tom trenu, kako se Vautrin već udaljio, čiča Goriot mu došapnu: »Tužni ste, dijete moje! ali, ja ću vas razveselite. Dođite!« I stari proizvođač tjestenine na jednoj od svjetiljaka pripali svoju dugačku voštanicu. Eugène pođe za njim, obuzet znatiželjom.

»Uđimo k vama,« reče starac koji je već zatražio studentov ključ od Sylvie. »Jutros ste povjerovali da vas ne voli, ha!« nastavio je. »Silom vas je otjerala, a vi ste otišli ljuti, očajni. Ludosti! Čekala je mene. Razumijete? Morali smo otići i dovršiti uređivanje krasnog malog stana u koji ćete se za tri dana useliti. Nemojte me odati. Ona vas želi iznenaditi; ali ja vam više ne mogu skrivati tu tajnu. Bit ćete u ulici Artois, dva koraka od ulice Saint-Lazare. I bit ćete smješteni kao kraljević. Izabrali smo vam namještaj kao za nevjestu. Mnogo smo toga učinili u posljednjih mjesec dana, ne govoreći vam ništa. Moj odvjetnik se dao na posao i moja će kći dobivati svojih trideset šest tisuća franaka godišnje, kamate na miraz, a ja ću zatražiti da se njezinih osam stotina tisuća uloži kako valja.«

Eugène nije rekao ništa; hodao je prekriženih ruku gore dolje po svojoj sirotinjskoj neurednoj sobi. Čiča Goriot iskoristi trenutak kad mu je student bio okrenut leđima, te na ploču kamina stavi kutiju od crvenog marokena, na kojoj bijaše zlatom otisnut grb Rastignacovih.

»Drago moje dijete,« govorio je siroti starac, »ja sam se zbog ovoga uvalio do grla. Ali, vidite, u tome je bilo i sebičnosti, i meni bi vaša selidba mogla nečemu poslužiti. Nećete me odbiti, zar ne, ako vas nešto zamolim?«

»Što želite?«

»Iznad vašega stana, na petom katu, postoji jedna soba koja je s tim stanom povezana; i ja ću moći tamo boraviti, zar ne? Starim, a ovdje sam predaleko od svojih kćeri. Neću vam smetati. Samo ću biti tamo. Pričat ćete mi o njima svake večeri. To vam neće smetati, zar ne? Kad se vratite kući, ja ću biti u svojoj postelji i čut ću vas, i reći ću samome sebi: bio je kod moje male Delphine. Odveo ju je na ples, sretna je s njim. Ako budem bolestan, bit će mi lijek za dušu da vas čujem kako se vraćate, krećete, odlazite. Bit će toliko moje kćeri u vama! I bit ću samo dva koraka od Champs-Elysées, gdje prolaze svakoga dana, moći ću ih uvijek vidjeti, a sad ponekad stignem prekasno. Osim toga, ona će možda dolaziti k vama! Slušat ću je, vidjet ću je u njezinom jutarnjem ogrtaču, kako sitno korača, ide slatko kao mačkica. U ovih mjesec dana opet je postala kakva je bila kao djevojka, vesela i svježa. Duša joj se oporavlja, a vama duguje tu sreću. Oh, učinio bih nemoguće za vas. Maloprije, dok smo se vraćali, rekla mi je: »Tata, zbilja sam sretna!« Kad mi kažu onako službeno *Moj oče*, ja se smrznem; ali kad me zovu *tata,* meni se čini da ih opet vidim malene, vraćaju mi sva moja sjećanja. Tada sam im nekako više otac. Čini mi se da još ne pripadaju nikome!« Starac je obrisao oči, plakao je. »Kako dugo nisam čuo tu riječ, kako dugo mi nije dala ruku. Oh da! ima već deset godina kako nisam hodao pokraj neke od svojih kćeri. Kako je dobro otrljati se o njezinu haljinu, hodati njezinim korakom, dijeliti njezinu toplinu! Napokon, jutros sam posvuda vodio Delphine. Ulazio s njom u trgovine. I otpratio je kući. Oh, zadržite me uza se! Ponekad će vam trebati netko da vam učini kakvu uslugu, i ja ću biti tu. Oh! kad bi onaj veliki alzaški blesan umro, kad bi ona njegova podagra imala toliko pameti da udari na želudac, kako bi sretna bila moja sirota kći! Vi biste bili moj zet, javno biste bili njezin muž. Ona je toliko nesretna što ne poznaje nijedan užitak ovoga svijeta, da je oslobađam svake krivnje. Dobri Bog mora biti na strani očeva koji vole svoju djecu. Ona vas i suviše voli!« rekao je nakon stanke kimajući glavom. »Dok smo hodali, pričala je sa mnom o vama: 'Je l' da, oče, da je dobar! ima dobro srce! Priča li o meni?' O, koliko toga mi je rekla od ulice Artois do prolaza kod Panorama, cijela knjiga bi se mogla napisati! Napokon je čitavo srce prelila u moje. Kroz cijelo to divno jutro nisam više bio star, bio sam lak kao pero. Rekao sam joj da ste mi dali onu novčanicu od tisuću franaka! Oh, draga mala, bila je dirnuta do suza. Ali što to imate na ploči kamina?« rekao je napokon čiča Goriot koji je umirao od nestrpljivosti gledajući nepomičnog Rastignaca.

Eugène je, sav smućen, tupo buljio u susjeda. Dvoboj, što mu ga je Vautrin najavio za sutradan, bio je u toliko strašnoj suprotnosti s ostvarenjem njegovih najdražih nada, da se osjećao kao usred noćne more. Okrenuo se prema kaminu i ondje primijetio malu četvrtastu kutiju; otvorio ju je i unutra našao papirić koji je prekrivao Breguetov[74] sat. Na papiriću bijahu ispisane ove riječi: »Želim da u svako doba mislite na mene, *jer...*

Delphine.«

[74] Abraham Breguet (1747.-1823.) bio je jedan od najpoznatijih urara toga vremena.

Posljednja se riječ nedvojbeno odnosila na nešto što se dogodilo među njima. Eugène se raznježio. S unutarnje strane zlatnog poklopca sata bio je njegov grb u emajlu. Ta dugo priželjkivana dragocjenost, lanac i ključić, oblik i ukrasi, sve je odgovaralo njegovim željama. Čiča Goriot je blistao od zadovoljstva. Zacijelo je bio obećao kćeri najpodrobniji izvještaj o iznenađenju koje će izazvati njezin dar Eugèneu, jer je on kao treći sudjelovao u tim mladenačkim osjećajima i nije se činilo da je manje sretan od njih dvoje. Već je volio Rastignaca, i radi svoje kćeri i radi sebe.

»Posjetit ćete je večeras, očekuje vas. Onaj veliki blesan od Alzašanina večerat će kod svoje plesačice. Ah! ah! kako je glupo gledao kad mu je moj odvjetnik rekao što ga ide. Nije li ustvrdio da voli moju kćer do obožavanja? Neka je samo takne i ubit ću ga. Pomisao da je moja Delphine... (uzdahnuo je) navela bi me na zločin, no to ne bi bilo ubojstvo čovjeka, to je teleća glava na prasećem tijelu. Uzete ćete me k sebi, zar ne?«

»Hoću, dobri moj čiča Goriot, dobro znate da vas ja volim...«

»Vidim, vi me se ne stidite! Pustite me da vas zagrlim.« I on zagrli studenta. »Učinit ćete je sretnom, obećajte mi! Otići ćete k njoj, večeras, zar ne?«

»Ah, da! Ali moram izići zbog posla koji je nemoguće odgoditi.«

»Mogu li vam ja čemu poslužiti?«

»Zbilja, možete! dok ja budem išao gospođi de Nucingen, vi odite do gospodina Taillefera oca i recite mu da izdvoji navečer jedan sat za mene jer moram s njim razgovarati o nečemu jako važnome.«

»Zar je dakle istina, mladiću,« reče čiča Goriot izmijenjenog lica, »da se udvarate njegovoj kćeri, kao što govore one budale tamo dolje! Grom i pakao, ne znate što je Goriotov udarac. Ako nas prevarite, bit će dovoljan samo jedan. Oh, to nije moguće.«

»Kunem vam se da volim samo jednu ženu na svijetu,« reče student, »tek maloprije sam to shvatio.«

»Ah, kakva sreća!« odahnu čiča Goriot.

»Ali,« nastavi student, »Tailleferov sin će se sutra boriti u dvoboju, a ja sam čuo da će biti ubijen.«

»Ali što se to vas tiče?« reče Goriot.

»Treba mu reći neka spriječi svojega sina...« uskliknu Eugène.

U tom ga je trenu prekinuo Vautrinov glas koji se na vratima njegove sobe oglasio pjesmom:

O Richarde, o kralju moj!
Napušta te čitav svijet...[75]

[75] Arija iz Grétryjeve komične opere *Richard Lavljeg Srca*.

Brum! Brum! Brum! Brum! Brum!

Dugo sam lutao svijetom
i vidješe me...

Tra la la la la...«

»Gospodo,« viknuo je Christophe, »juha vas čeka, svi su već za stolom.«

»Slušaj,« reče Vautrin, »dođi po jednu bocu mog vina iz Bordeauxa.«

»Sviđa vam se sat?« upita čiča Goriot. »Ona ima ukusa, zar ne!«

Vautrin, čiča Goriot i Rastignac zajedno siđoše i, kako su sva trojica zakasnili, nađoše se za stolom jedan uz drugoga. Eugène se za vrijeme večere držao vrlo hladno prema Vautrinu, premda taj čovjek, toliko mio u očima gospođe Vauquer, još nikada nije pokazao toliko duha. Bio je pun blistavih dosjetki, a znao je raspoložiti i sve ostale za stolom. Njegova sigurnost, njegova hladnokrvnost zapanjivale su Eugènea.

»Po kakvoj ste vi travi danas hodali,« reče mu gospođa Vauquer. »Veseli ste kao češljugar.«

»Uvijek sam veseo kad sklopim dobar posao.«

»Posao?« reče Eugène.

»Pa da. Isporučio sam dio robe koja će mi donijeti lijepu proviziju. Gospođice Michonneau,« rekao je primijetivši da ga usidjelica ispitivački promatra, »zar imam na licu neku crtu koja vam se ne sviđa, pa me gledate tim *američkim pogledom*? Samo recite! promijenit ću je da vama ugodim. Poiret, nećemo se posvađati zbog toga, ha?« rekao je namignuvši starom činovniku.

»K vragu! Vi trebali biste pozirati za Herkula Šaljivčinu,« reče mladi slikar Vautrinu.

»Može, tako mi svega! ako gospođica Michonneau bude pozirala za Veneru s Père-Lachaisea,« odgovori Vautrin.

»A Poiret?« reče Bianchon.

»Oh! Poiret će pozirati za Poireta. On će biti vrtno božanstvo!« uskliknu Vautrin. »On potječe od kruške[76]...«

»Gnjile!« opet će Bianchon. »Onda biste se našli između kruške i sira.«

»Sve su te same gluposti,« reče gospođa Vauquer, »bolje biste učinili da nam natočite toga vašega vina iz Bordeauxa, tamo vidim da viri neka boca! To će nas održati u veselju, a dobro je i za *željudac*.«

[76] Igra riječima, franc. *poire* – kruška.

»Gospodo,« reče Vautrin, »gospođa predsjednica nas pozva na red. Gospođa Couture i gospođica Victorine neće se zgražati nad vašim vragolijama; ali poštujte nevinost čiče Goriota. Počastit ću vas malom bocoramom iz Bordeauxa, koju Laffitteovo ime čini dvostruko plemenitom, neka bude rečeno bez političkih aluzija. Hajde, Kinezu!« rekao je Christopheu koji se nije pomaknuo. »Hej, Christophe! Zar ne čuješ svoje ime? Kinezu, dovedi piće!«

»Evo, gospodine,« reče Christophe pružajući mu bocu.

Napunivši Eugèneovu čašu i čašu čiče Goriota, Vautrin polako ulije nekoliko kapi u svoju, te ih je kušao dok su dvojica njegovih susjeda pili; ali odjednom se namršti.

»Do vraga! do vraga! osjeća se čep. Uzmi ovo sebi, Christophe, a nama donesi drugo; s desne strane, znaš? Nas je šesnaest, donesi osam boca.«

»Kad ste se tako ražestili,« reče slikar, »ja plaćam centu kestena.«

»Oh! oh!«

»Buuu!«

»Prrr!«

Svatko je nešto viknuo, uzvici su prštali kao rakete za vatromet.

»Idemo, mamice Vauquer, dajte dvije boce šampanjca!« doviknu Vautrin.

»Ma zbilja! Zašto ne cijelu kuću? Dvije boce šampanjca! Pa to košta dvanaest franaka! Ja toliko ne zarađujem, ne! Ali ako ih gospodin Eugène želi platiti, nudim vam i liker od crnog ribiza.«

»Taj njezin liker koji čisti kao ricinus,« reče student medicine tiho.

»Hoćeš li ušutjeti, Bianchon,« uzviknu Rastignac, »čim čujem da se spominje ricinus, meni se želudac... Da, pristajem na šampanjac, ja plaćam,« dodao je.

»Sylvie,« reče gospođa Vauquer, »donesite biskvit i kolačiće.«

»Vaši su kolačići previše odrasli,« reče Vautrin, »već imaju bradu. Ali biskvit donesite.«

I u trenu su boce vina obišle stol, gosti se zarumenješe, veselje se udvostručilo. Zavladao je razuzdan smijeh, usred kojega bi se začulo oponašanje različitih životinjskih glasova. Namješteniku muzeja palo je na pamet da proizvede pariški krik koji je podsjećao na mijaukanje zaljubljenog mačka, a na to se osam glasova u isti mah zaderalo: »Brusim noževe! – Evo hrane za ptičice! – Oblatne, moje dame, oblatne! – Krpam lonce! – U čamac, u čamac! – Isprašite odijela, isprašite žene! – Kupujem staru odjeću, stare vrpce, stare šešire! – Trešnje, slatke trešnje!« Lovorike je odnio Bianchon za unjkavi glas kojim je vikao: »Kišobrane prodajem!« U nekoliko trenutaka nastala je graja od koje boli glava, razgovor pun besmislica, prava opera kojom je dirigirao Vautrin, držeći na oku Eugènea i čiču Goriota koji su izgledali kao da su već pijani. Naslonivši se leđima na stolce, obojica su ozbiljnih lica promatrali tu neuobičajenu razuzdanost, pijući pomalo; obojica bijahu zaokupljeni onim što je trebalo učiniti te večeri, no ipak su osjećali da nisu

sposobni ustati. Vautrin, koji je pratio promjene na njihovim licima pogledavajući ih sa strane, uhvati trenutak u kojemu su im oči zatreptale kao da će se zatvoriti, nagnu se do Rastignacova uha i reče: »Dječačiću moj, nismo još dovoljno prepredeni da bismo se borili sa svojim taticom Vautrinom, a on vas previše voli da bi vas pustio činiti gluposti. Kad sam nešto odlučio, samo je dobri Bog dovoljno snažan da mi stane na put. Tako dakle, htjeli smo otići upozoriti čiču Taillefera, počiniti đačku pogrešku! Pećnica je vruća, tijesto umiješeno, kruh je na lopati; sutra ćemo ga zagristi tako da nam mrvice lete preko glave; a sad bismo htjeli da ga ne stavljaju u peć?... ne, ne, sve će se ispeći! Ako bude kakvih malih grizodušja, probava će ih već odnijeti. Dok odspavamo svoj mali sanak, pukovnik grof Franchessini pribavit će nam vrškom svojega mača baštinu Michela Taillefera. Kad naslijedi svojega brata, Victorine će imati slatkih petnaest tisuća rente. Već sam se obavijestio i znam da majčina ostavština iznosi više od tri stotine tisuća...«

Eugène je slušao te riječi, no nije mogao odgovoriti: osjećao je da mu se jezik lijepi za nepce i da ga hvata nesavladiva pospanost; i stol i likove ljudi za stolom vidio je samo još kroz svjetlucavu maglu. Ubrzo se buka stišala, gosti stali odlaziti. Zatim, kad su za stolom ostali samo još gospođa Vauquer, gospođa Couture, gospođica Victorine, Vautrin i čiča Goriot, Rastignac primijeti, kao u snu, kako gospođa Vauquer skuplja boce kako bi iz njih u druge boce izlila ostatke.

»Ah, kako su ludi, kako su mladi!« govorila je udovica.

Bila je to posljednja rečenica koju je Eugène uspio razumjeti.

»Samo je gospodin Vautrin sposoban za ovakve zabave,« reče Sylvie. »Gledajte, tamo Christophe hrče kao puh.«

»Zbogom mamice,« reče Vautrin. »Ja idem na bulevar, diviti se gospodinu Martyju u *Divljoj planini*; to je sjajan komad napisan prema *Samotniku*. Ako želite, povest ću i vas, i ove dame.

»Zahvaljujem vam,« reče gospođa Couture.

»Kako, susjedo!« uskliknu gospođa Vauquer, »ne želite gledati komad napisan prema *Samotniku*,[77] djelu što ga je napisala Atala de Chateaubriand,[78] djelu koje smo toliko rado čitale, toliko lijepom da smo plakale kao pokajnice nad Elodijom, tamo pod lipama prošlog ljeta, jednom moralnom djelu, uostalom, koje bi moglo biti poučno za vašu gospođicu?«

---

[77] *Samotnik* je roman što ga je napisao vikont d'Arlincourt (1821.), a Pixerécourt pretvorio u melodramu. Glavna junakinja, Elodie, sirotica je koju je zaveo Charles Smioni, prerušen u pustinjaka. Jean-Baptiste Marty (1779.-1863.) bio je slavan glumac bulevarskih kazališta.

[78] *Atala* nije autor *Samotnika,* nego zapravo naslovni lik rane novele o američkim Indijancima François-Renéa de Chateaubrianda (1768.-1848.), inspirirane njegovim putovanjima po Sjevernoj Americi. Prvi put je objavljena 1801. godine, imala je veliki utjecaj na francuske romantičare i bila iznimno popularna. Neobrazovana gospođa Vauquer pomiješala je naslov djela, odnosno ime lika, i ime autora.

»Nama nije dopušteno ići u kazalište,« odgovori Victorine.

»A ovi su međutim otišli, ova dvojica,« reče Vautrin šaljivo pomičući Eugèneovu glavu i glavu čiče Goriota.

Namjestivši Eugèneovu glavu na stolcu, tako da mladić može udobno spavati, on ga toplo poljubi u čelo, pjevajući:

Spavajte, moja ljubavi slatka!
Za vas ću bdjeti ja uvijek.[79]

»Bojim se da mu nije dobro,« reče Victorine.

»Onda ostanite uz njega i njegujte ga,« nastavi Vautrin. »To je vaša dužnost pokorne žene,« došapnu joj u uho. »Taj mladić vas obožava, vi ćete biti njegova draga ženica, proričem vam to. Nakon svega,« rekao je glasno, »*svi su ih poštivali u onome kraju, te su živjeli sretno i imali mnogo djece*. Eto kako završavaju svi ljubavni romani. Hajdemo, mama,« reče okrećući se prema gospođi Vauquer i obujmi je oko pasa, »stavite šešir, lijepu haljinu s cvjetovima i grofičin šal. Otići ću vam po kočiju, osobno.« I on ode pjevajući:

Sunce, sunce, božansko sunce,
ti što činiš da bundeve zriju...

»Moj bože! vidite, gospođo Couture, taj bi mi čovjek život učinio sretnim i na krovu. Gledajte samo,« rekla je okrećući se prema proizvođaču tjestenine, »ode naš čiča Goriot. Tom starom tvrdici nikada nije palo na pamet da me nekamo odvede, ne. Ali past će na pod, Bože moj! Nije pristojno da čovjek u godinama ovako izgubi razum. Reći ćete mi da se ne može izgubiti ono čega nemate. Sylvie, odvedite ga u njegovu sobu.«

Sylvie uze starca pod ruku, natjera ga da se pokrene, te ga, odjevenog, baci kao zavežljaj preko postelje.

»Jadni mladić,« reče gospođa Couture razmičući kosu koja je Eugèneu padala preko očiju, »on je poput kakve djevojke, ne zna što je previše.«

»Ah! zbilja mogu reći da mi je kroz trideset i jednu godinu koliko vodim ovaj pansion,« reče gospođa Vauquer, »prošlo, kako se kaže, kroz ruke prilično mnogo mladih ljudi, no nikad nisam vidjela nijednoga tako dragog i otmjenog kao što je gospodin Eugène. Kako je lijep dok spava! No, spustite mu glavu na svoje rame, gospođo Couture. Gle! pada na rame gospođici Victorine: Bog čuva djecu. Još malo i udario bi glavom o naslon stolca. A njih dvoje bili bi krasan par.«

[79] Stihovi iz romance Amédéea de Beauplana.

»Susjedo, molim vas, šutite,« uskliknu gospođa Couture, »govoriti takve stvari...«

»Koješta!« reče gospođa Vauquer, »on nas ne čuje. Hajde, Sylvie, dođi me odjenuti. Stavit ću svoj veliki korzet.«

»Ah, da? Vaš veliki korzet, nakon večere, gospođo?« reče Sylvie. »Ne, potražite vi nekog drugog da vas stegne, ja neću biti ona koja će vas ubiti. Učinit ćete ludost koja vas može koštati života.«

»Baš me briga, moram biti na čast gospodinu Vautrinu.«

»Znači da zbilja volite svoje nasljednike?«

»Hajde, Sylvie, bez prepiranja,« reče udovica odlazeći.

»U njezinim godinama!« reče kuharica pokazujući Victorini svoju gospodaricu.

Gospođa Couture i njezina štićenica, na čijemu je ramenu spavao Eugène, ostadoše same u blagovaonici. Christopheovo hrkanje odjekivalo je u tihoj kući, te se uz njega Eugèneov san činio još mirnijim; spavao je dražesno poput djeteta. Sretna što može sebi dopustiti jedno od onih djela milosrđa kroz koja se otkrivaju svi ženski osjećaji, i bez osjećaja krivnje osjećati kako mladićevo srce kuca uz njezino, Victorine je zračila nečim majčinski zaštitničkim, te se doimala ponosno. Kroz tisuće misli što su joj se rojile u srcu, probijao se buran nemir požude što ju je izazivala razmjena mlade i čiste topline.

»Jadna moja kćeri!« reče gospođa Couture stisnuvši joj ruku.

Stara se gospođa divila tom nedužnom i patničkom licu, na koje se spustila aureola sreće. Victorine je podsjećala na neku od onih naivnih srednjovjekovnih slikarija na kojima je umjetnik zanemario sve sporedno, zadržavši magiju svojega mirnog i ponosnog kista za lice čija je boja žućkasta, ali izgleda kao da se na njemu odražava nebo sa svim svojim zlatom.

»Ali nije, majko, popio više od dvije čaše,« reče Victorine, prolazeći prstima kroz Eugèneovu kosu.

»Da je raskalašen, kćeri, podnio bi vino kao i svi ostali. Pijanstvo mu služi na čast.«

Štropot kočije odjeknu ulicom.

»Mama,« reče mlada djevojka, »dolazi gospodin Vautrin. Prihvatite vi gospodina Eugènea. Ne bih htjela da me taj čovjek vidi ovako, njegovi izrazi prljaju dušu, a pogledi dovode ženu u nepriliku kao da joj skidaju haljinu.«

»Ne,« reče gospođa Couture, »varaš se! Gospodin Vautrin je dobar čovjek, pomalo sličan pokojnom gospodinu Coutureu, nagao ali čestit, osoran čovjek koji čini dobro.«

U tom trenu Vautrin je tiho ušao i spazio sliku što ju je pružalo to dvoje djece pod svjetlošću svjetiljke, koja kao da ih je milovala.

»Pa lijepo!« rekao je prekriživši ruke, »evo prizora kakav bi nadahnuo dobroga Bernardina de Saint-Pierrea, autora *Paulea i Virginie,* novim divnim stranicama. Mladost je doista lijepa, gospođo Couture. Jadno dijete, spavaj,« reče promatrajući Eugènea, »dobro ponekad dolazi u snu. Gospođo,« nastavi, obraćajući se udovici, »uz tog mladog

čovjeka me veže i zbilja mi je dirljivo to što znam da je ljepota njegove duše u skladu s ljepotom njegova lica. Gledajte, nije li to kerubin koji se oslonio na rame anđela? Zbilja je dostojan ljubavi! Da sam žena, htio bih umrijeti (ne, ne tako glupo!), htio bih živjeti za njega. Gospođo, dok im se ovako divim,« rekao je tihim glasom, naginjući se do udovičinog uha, »ne mogu se suzdržati od pomisli da ih je Bog stvorio jedno za drugo. Providnost ima skrivene putove,« uzviknu glasno, »istražuje srca i nagone.«

»Gledajući vas sjedinjene, djeco moja, sjedinjene istom čistoćom i svim ljudskim osjećajima, mislim kako je nemoguće da se u budućnosti ikada razdvojite. Bog je pravedan. Ali,« reče djevojci, »čini mi se da sam kod vas vidio crte blagostanja. Dajte mi ruku, gospođice Victorine. Ja znam gledati u dlan i često sam prorekao sreću. Hajde, ne bojte se. Oh! što to vidim? Časne mi riječi, neće mnogo vremena proći, a vi ćete biti jedna od najbogatijih nasljednica u Parizu. Obasut ćete srećom onoga koji vas voli. Otac vas poziva k sebi. Udajete se za čovjeka plemenita roda, mladog, lijepog, koji vas obožava.«

U tom su trenutku teški koraci koketne udovice koja se spuštala stubama prekinuli Vautrinovo proricanje.

»Evo mame Vauquer, lijepe poput zvijezde, svezane poput mrkve. Ne gušimo se možda malo?« upita i opipa steznik, »predgrađa su nam jako stisnuta, mamice. Ako zaplačemo, doći će do eksplozije; ali ja ću pokupiti ostatke brižno kao antikvar.«

»Taj dobro zna jezik francuske udvornosti!« reče udovica naginjući se do uha gospođe Couture.

»Zbogom, djeco,« nastavi Vautrin, okrećući se prema Eugèneu i Victorine. »Dajem vam svoj blagoslov,« reče spuštajući dlanove na njihove glave. »Vjerujte mi gospođice, ima nečega u željama poštenoga čovjeka, trebale bi donijeti sreću; Bog ih sluša.«

»Zbogom, draga prijateljice,« reče gospođa Vauquer svojoj stanarki. »Vjerujete li,« dodala je tiho, »da gospodin Vautrin im nekih namjera prema mojoj osobi?«

»Eh! eh!«

»Ah! draga majko,« uzdahnu Victorine promatrajući svoje ruke, kad su dvije žene ostale same, »kad bi bar bila istina to što je rekao dobri gospodin Vautrin!«

»Ali zato je nužno samo jedno,« odgovori stara gospođa, »samo da čudovište od tvojega brata padne s konja.«

»Ah, mama!«

»Bože moj, možda je grijeh željeti zlo svojemu neprijatelju,« nastavi udovica. »Pa dobro! učinit ću pokoru. Ali istinu govoreći, drage bih mu volje nosila cvijeće na grob. Bijednik! Nema hrabrosti reći ni riječ u prilog svojoj majci, čiju je ostavštinu prisvojio na tvoj račun kojekakvim spletkama. Moja je rođakinja imala lijep imetak. Na tvoju nesreću, u vjenčanom se ugovoru nikada nije spominjao njezin miraz.«

»Meni bi bila teška ta sreća, ako bi joj cijena bila nečiji život,« reče Victorine. »Ako je za moju sreću nužno da nestane moj brat, radije ću zauvijek ostati ovdje.«

»Bože moj, kao što kaže dobri gospodin Vautrin koji je, kao što vidiš, vrlo pobožan,« nastavi gospođa Couture, »a meni je drago znati da nije bezbožnik kao drugi koji o Bogu govore s manje poštovanja nego što bi ga imao sotona. Eh da! tko zna kojim će se putovima providnosti svidjeti da nas vodi?«

Uz Sylvieinu pomoć dvije su žene naposljetku odvele Eugènea u njegovu sobu, položile ga na krevet, a kuharica mu je otkopčala odijelo kako bi mu bilo udobnije. Prije odlaska, dok je njezina zaštitnica bila okrenuta leđima, Victorine poljubi Eugènea u čelo i osjeti svu sreću koju joj je mogla dati ta strašna krađa. Pogledala je njegovu sobu, skupila, tako reći, u jednu misao svih tisuću radosti toga dana, stvorila od njih sliku koju je dugo promatrala, te je zaspala kao najsretnije biće u Parizu.

Gozba koja je poslužila Vautrinu da natoči Eugèneu i čiči Goriotu uspavljujuće vino, donijela je tome čovjeku propast. Bianchon, napola pijan, zaboravio je ispitati gospođicu Michonneau o Lažismrti. Da je izgovorio to ime, zacijelo bi bio probudio opreznost toga čovjeka kojega sad možemo nazvati i njegovim pravim imenom, Jacques Collin, jedne od tamničkih legendi. Osim toga, nadimak Venera s Père-Lachaisea naveo je gospođicu Michonneau da izruči robijaša, upravo u trenutku kada je, uvjerena u Collinovu velikodušnost, razmišljala ne bi li bilo bolje upozoriti ga i pomoći mu da po noći pobjegne. Izišla je, u Poiretovoj pratnji, s namjerom da u uličici Svete Ane potraži slavnoga šefa javne sigurnosti, još uvijek vjerujući da ima posla s nekim višim činovnikom po imenu Gondureau. Policijski ravnatelj primio ju je ljubazno. Zatim, nakon razgovora kojim je sve točno utvrđeno, gospođica Michonneau zatraži tekućinu koja joj je trebala poslužiti da provjeri pečat. Vidjevši s kakvim je zadovoljstvom veliki čovjek iz uličice Svete Ane u ladici svojega stola tražio bočicu, gospođica Michonneau zaključi da se u tom poslu radi o nečemu važnijem od uhićenja običnog robijaša. Razbijajući time glavu, naslutila je da se policija nada kako će se, zahvaljujući nekim obavijestima tamničkih izdajnika, na vrijeme dočepati nekog značajnog blaga. Kad je tome liscu iznijela svoja nagađanja, on se stao smiješiti, te je pokušao otkloniti njezine sumnje.

»Varate se,« rekao je. »Collin je najopasnija *sorbona* koja se ikad pojavila među lopovima. To je sve. Lupeži to znaju, on je njihova zastava, njihova podrška, njihov Bonaparte ukratko; svi ga vole. Taj čudak nikad nam neće ostaviti svoju *bulju* na trgu Grève.[80]«

Kako gospođica Michonneau nije razumjela, Gondureau joj objasni dvije riječi iz žargona kojima se poslužio. *Sorbona* i *bulja* dva su krepka izraza iz jezika lopova, koji su prvi osjetili da je ljudsku glavu nužno promatrati s dvije strane. *Sorbona* je glava živog čovjeka, njegova volja, njegova misao. *Bulja* je prezriv izraz kojim se izražava koliko glava malo vrijedi kad je odrezana.

»Collin nam izmiče,« nastavi Gondureau. »Kad se namjerimo na takve ljude, koji su kao čelične šipke prekaljene na engleski način, imamo ih pravo ubiti ako im za vrijeme

[80] Trg Grève: mjesto gdje su se odvijala smaknuća.

uhićenja padne na pamet da pružaju i najmanji otpor. Računamo s izvjesnim otporom radi kojega ćemo sutra ujutro ubiti Collina. Tako se izbjegava suđenje, troškovi čuvanja, prehrane, a društvo se rješava tereta. Sudski postupak, pozivi svjedocima, njihove naknade, izvršenje presude, sve što bi nas legalno trebalo osloboditi takvih hulja, koštalo bi više od tisuću zlatnika što ćete ih vi dobiti. A štedi se i vrijeme. Lijepim udarcem bajoneta u trbušinu Lažismrti spriječit ćemo stotinjak zločina, izbjeći ćemo kvarenje pedesetak nevaljalaca koji će se mudro kloniti prekršajnog suda. To je dobar policijski posao. Svaki će pravi čovjekoljubac reći da tako postupati znači osujetiti zločine.«

»To znači služiti domovini,« reče Poiret.

»Pa da!« odvrati šef, »večeras i vi razumno govorite. Da, naravno, mi služimo domovini. A ljudi su nepravedni prema nama. Mi društvu činimo velike, ali nepoznate usluge. Napokon, bolji će se čovjek uzdići iznad predrasuda, a pravi će kršćanin prihvatiti nedaće koje dobro povlači za sobom kad se ne čini u skladu s ustaljenim nazorima. Pariz je Pariz, razumijete? Ta riječ objašnjava moj život. Čast mi je pozdraviti vas, gospođice. Sutra ću biti u Botaničkom vrtu sa svojim ljudima. Pošaljite Christophea u ulicu Buffon, gospodinu Gondureauu, u kuću u kojoj sam bio. Gospodine, vaš sam sluga. Ako vam ikada itko štogod ukrade, možete me pozvati da vam to nađem, stojim vam na raspolaganju.«

»Eto, sve je u redu« reče Poiret gospođici Michonneau, »a nađe se glupana koje riječ policija sasvim smete. Taj gospodin je vrlo ljubazan, a ono što od vas traži jednostavno je kao reći dobar dan.«

Sljedeći dan ostat će zabilježen kao jedan od najneobičnijih dana u povijesti Kuće Vauquer. Sve dotad, najznačajniji događaj u njezinom mirnom životu bila je meteorska pojava lažne grofice od Ambermesnila. No, sve će izblijedjeti pred zapletima tog velikog dana koji će se zauvijek spominjati u razgovorima gospođe Vauquer. Najprije su Goriot i Eugène de Rastignac spavali sve do jedanaest sati. Gospođa Vauquer, koja se u ponoć vratila iz kazališta Gaîté, ostala je u postelji do deset i po. Christophe, koji je dovršio vino što mu ga je ponudio Vautrin, također je dugo spavao, a to je izazvalo zakašnjenja u svim kućnim poslovima. Ni Poiret ni gospođica Michonneau nisu se žalili što doručak kasni, a Victorine i gospođa Couture također su dugo spavale. Vautrin je iza osam izišao i vratio se baš kad je doručak iznesen na stol. Nitko se dakle nije žalio kada su oko jedanaest i četvrt Sylvie i Christophe stali kucati na sva vrata govoreći da doručak čeka. Dok su Sylvie i sluga bili odsutni, gospođica Michonneau, koja je sišla prva, izlila je tekućinu u srebrnu kupu koja je pripadala Vautrinu, i u kojoj se vrhnje za njegovu kavu grijalo u vrućoj vodi među ostalim šalicama. Stara je cura, smišljajući svoj potez, računala na tu osobitost pansiona. No, okupljanje sedmero stanara nije prošlo bez izvjesnih poteškoća. U trenutku kada je Eugène, istežući ruke, silazio posljednji od svih, neki mu je služnik donio pismo gospođe de Nucingen. U njemu je pisalo sljedeće:

»Ni moja taština nije povrijeđena, niti se ljutim na vas, dragi prijatelju. Čekala sam vas sinoć do dva sata poslije ponoći. Čekati biće koje volimo! Tko je upoznao tu muku, neće je nametnuti nikome. Jasno mi je da volite prvi put. Ali što se dogodilo? Uznemirena sam. Da se nisam bojala odati tajne svojega srca, bila bih došla vidjeti kakva vas je to sreća ili nesreća pogodila. Ali izići u to doba, pješice ili kočijom, ne bi li značilo upropastiti se? Osjetila sam nesreću što sam žena. Umirite me, objasnite mi zašto niste došli nakon onoga što vam je rekao moj otac. Naljutit ću se, ali ću vam oprostiti. Jeste li bolesni? Zašto stanujete tako daleko? Molim vas za samo jednu riječ. Doskora, zar ne? Jedna riječ bit će mi dovoljna ako ste zauzeti. Recite 'dolazim', ili 'bolestan sam'. Ali da ste bolesni, moj bi mi otac došao to reći! Što se dogodilo?...«

»Da, što se dogodilo?« uskliknu Eugène žureći u blagovaonicu i gužvajući pismo koje nije do kraja pročitao. »Koliko je sati?«

»Jedanaest i po,« reče Vautrin dodajući šećer u kavu.

Izbjegli robijaš pogleda Eugènea hladno zatravljujućim pogledom, kakvim su obdareni neki, izvanredno sugestivni ljudi, pogledom koji, kao što se priča, može smiriti pomahnitale luđake u azilima za umobolne. Eugène je zadrhtao čitavim tijelom. S ulice se začu štropot fijakera, a zatim je naglo ušao usplahiren sluga u Tailleferovoj livreji koju je gospođa Couture odmah prepoznala.

»Gospođice,« uzviknuo je, »zove vas vaš gospodin otac. Dogodila se velika nesreća. Gospodin Frédéric se borio u dvoboju i dobio udarac mačem u čelo, liječnici nemaju nade da će ga spasiti; jedva ćete se stići oprostiti se od njega, već je izgubio svijest.«

»Jadni mladić!« uskliknu Vautrin. »Kako se može svađati netko tko ima trideset lijepih tisuća livri rente? Očito, mladež se ne zna ponašati.«

»Gospodine!« uzviknu Eugène.

»Molim! što je, veliko dijete?« reče Vautrin mirno ispijajući kavu, što je pak gospođica Michonneau slijedila s toliko pozornosti da se nije mogla uzbuditi zbog događaja koji je zaprepastio sve ostale. »Pa u Parizu se svakog jutra netko potuče u dvoboju, zar ne?«

»Idem s vama, Victorine,« reče gospođa Couture.

I njih dvije odletješe bez šala i šešira. Prije no što će otići, Victorine je, sva uplakana, dobacila Eugèneu pogled koji je govorio: nisam mislila da će mi naša sreća donijeti suze!

»Vi ste dakle prorok, gospodine Vautrin?« reče gospođa Vauquer.

»Ja sam sve,« reče Jacques Collin.

»To je zbilja čudno!« nastavi gospođa Vauquer nadovezujući niz beznačajnih rečenica o tom događaju. »Smrt nas grabi ne pitajući nas za mišljenje. Mladi ljudi često odu prije starijih. Sretne smo što se ne borimo u dvobojima, mi žene; ali zato imamo bolesti

koje ne pogađaju muškarce. I rađamo djecu, a majčinski bolovi dugo traju. Kakav zgoditak za Victorine! Sad će je njezin otac morati prihvatiti.«

»Eto!« reče Vautrin, gledajući Eugènea, »jučer je bila bez prebitog novčića, danas ima nekoliko milijuna.«

»Zbilja, gospodine Eugène,« uskliknu gospođa Vauquer, »spustili ste ruku na pravo mjesto.«

Na taj usklik čiča Goriot pogleda studenta i vidje u njegovoj ruci zgužvano pismo.

»Niste ga ni pročitali do kraja! Što to znači? Zar ste i vi kao svi drugi?« upita ga.

»Gospođo, ja se nikada neću oženiti gospođicom Victorine,« odvrati Eugène gospođi Vauquer, s užasom i odvratnošću koji su zapanjili prisutne.

Čiča Goriot uhvati i stisne studentovu ruku. Rado bi je bio poljubio.

»Oh! oh!« reče Vautrin. »Talijani imaju jedan zgodan izraz: *col tempo!* [81]

»Ja čekam odgovor,« reče Rastignacu služnik gospođe de Nucingen.

»Recite da ću doći.«

Čovjek ode. Eugène se nalazio u stanju silne uzrujanosti koja mu nije dopuštala da se ponaša razborito. »Što da radim!« govorio je glasno, samome sebi. »Nema nikakvih dokaza!«

Vautrin se nasmiješio. U tom je trenu napitak u njegovom želucu počeo djelovati. Ipak, robijaš je bio toliko snažan da je ustao, pogledao Rastignaca i rekao mu šupljim glasom: »Mladiću, sreća nam dolazi dok spavamo.«

I srušio se kao mrtav.

»Ipak dakle postoji božja pravda,« reče Eugène.

»Oh, što ga je spopalo, tog jadnog dragog gospodina Vautrina?«

»To je kaplja,« uzviknu gospođica Michonneau.

»Hajde, Sylvie, kćeri moja, brzo po liječnika,« reče udovica. »Ah! gospodine Rastignac, otrčite brzo po gospodina Bianchona; Sylvie možda ne nađe našega liječnika, gospodina Grimprela.«

Rastignac, sretan što ima izgovor pod kojim može napustiti tu strašnu spilju, pobježe trkom.

»Christophe, hajde, otrči do ljekarne i reci da ti daju nešto protiv kaplje.«

Christophe je izišao.

»Dajte, čiča Goriot, pomozite nam da ga prenesemo gore, u njegovu sobu.«

Vautrina su prihvatili, ponijeli uza stube i smjestili na njegov krevet.

»Ja vam tu ne mogu ničemu poslužiti, ja idem svojoj kćeri,« reče gospodin Goriot.

»Stari sebičnjak!« uzviknu gospođa Vauquer. »Idi samo i dabogda crkao kao pas.«

---

[81] *Col tempo* – talijanski: s vremenom.

»Pogledajte radije imate li etera,« reče gospođi Vauquer gospođica Michonneau, koja je uz Poiretovu pomoć raskopčala Vautrinovu odjeću.

Gospođa Vauquer sišla je u svoj stan ostavivši gospođicu Michonneau kao gospodaricu na bojnom polju.

»Hajde, svucite mu košulju i brzo ga okrenite! Budite bar od neke koristi, da ne moram gledati golotinju,« rekla je Poiretu. »Nemojte tu stajati kao Baba[82]!«

Kad su okrenuli Vautrina, gospođica Michonneau snažno pljesne po bolesnikovu ramenu, a dva se kobna slova pojaviše, bijela usred crvene mrlje.

»Gle, sasvim ste lako zaradili nagradu od tri tisuće franaka!« uskliknu Poiret pridržavajući Vautrina, dok mu je gospođica Michonneau ponovno navlačila košulju. »Uh! kako je težak,« rekao je spuštajući ga.

»Šutite. Možda je tu kakva kasa?« reče živo stara cura; činilo se da joj oči prodiru kroz zidove, s tolikom je pohlepom promatrala svaki komad namještaja u toj sobi. »Možda bismo mogli pod nekom izlikom otvoriti taj pisaći stol?« nastavila je.

»To bi možda bio grijeh,« odgovori Poiret.

»Ne bi. Ukradeni novac, koji je pripadao svima, sad više nije ničiji. Ali nemamo vremena,« odvratila je. »Čujem Vauquerovu.«

»Evo etera,« reče gospođa Vauquer. »Zbilja je danas dan čudnih događaja. Bože! pa taj čovjek ne može biti bolestan, blijed je kao pile.«

»Kao pile?« ponovi Poiret.

»Srce mu pravilno kuca,« reče udovica stavljajući mu ruku na prsa.

»Pravilno?« reče Poiret iznenađeno.

»Sasvim mu je dobro.«

»Mislite?« začudi se Poiret.

»Zbilja! izgleda kao da spava. Sylvie je otišla potražiti liječnika. Gledajte, gospođice Michonneau, otpuhnuo je na eter. Ma kakvi! to je običan *krč* (grč). Bilo mu je u redu. Taj je snažan kao Turčin. Pogledajte, gospođice, kakvo runo ima po trbuhu, taj će živjeti stotinu godina! A vlasulja mu se ipak dobro drži. Gle, zalijepljena je, ima lažnu kosu, jer inače je riđ. Priča se da su riđi ljudi sasvim dobri ili sasvim zli! On bi bio dobar, zar ne?«

»Dobar da se objesi,« reče Poiret.

»O vrat kakve lijepe žene, htjeli ste reći;« uskliknu živahno gospođica Michonneau. »Idite, molim vas, gospodine Poiret. Ženski je posao brinuti se o muškarcima kada su bolesni. Uostalom, ovdje ste toliko beskorisni, da možete mirno otići prošetati,« dodala je. »Gospođa Vauquer i ja rado ćemo paziti dragoga gospodina Vautrina.«

Poiret je otišao polako i bez gunđanja, kao pas kojega je gospodar udario nogom. Rastignac je međutim izišao da bi hodao, udahnuo zraka, jer se gušio. Taj zločin, počinjen

---

[82] *Baba* – lik iz popularnih lakrdija.

u ugovoren sat, on ga je prethodne večeri htio spriječiti. Što se dogodilo? Što sad da radi? Drhtio je od pomislio da je sudionik u zločinu. Vautrinova hladnokrvnost još uvijek ga je ispunjavala užasom.

»A što ako Vautrin umre ne progovorivši,« pitao se Rastignac.

Hodao je alejama Luksemburškog parka kao da ga gone lovački psi, a činilo mu se da čuje i davež.

»Hej!« doviknu mu Bianchon, »jesi li čitao *Kormilara*?«

Kormilar je bio radikalni list koji je vodio gospodin Tissot, i koji je za pokrajinu imao posebno izdanje; ono je izlazilo nekoliko sati nakon jutarnjih novina, te su se u njemu nalazile dnevne vijesti koje su tako stizale u departmane dvadeset četiri sata prije nego li u drugim novinama.

»Unutra je zanimljiva priča,« reče pripravnik bolnice Cochin. »Tailleferov sin borio se u dvoboju s grofom Franchessinijem, iz stare garde, koji mu je zabio dva palca čelika u čelo. I sad je naša mala Victorine jedna od najbogatijih udavača u Parizu. Eh, da smo to znali! Kakva nepredvidljiva igra je smrt! Je li istina da te je Victorine milo gledala?«

»Šuti, Bianchon, nikada se neću njome oženiti. Volim jednu predivnu ženu, ona voli mene, i ja ću...«

»To govoriš kao da se iz sve snage trudiš ne biti nevjeran. Pokaži mi ženu zbog koje vrijedi žrtvovati blago gazde Taillefera?«

»Zar su dakle svi demoni navalili na mene?« uzviknu Rastignac.

»A na koga ti navaljuješ? Zar si poludio? Daj mi ruku,« reče Bianchon, »da ti opipam bilo. Imaš vrućicu.«

»Idi radije mami Vauquer,« reče mu Eugène, »onaj razbojnik Vautrin srušio se kao mrtav.«

»Aha!« reče Bianchon ostavljajući Rastignaca samog, »potvrđuješ mi neke sumnje koje ću sad provjeriti.«

Duga šetnja studenta prava bijaše vrlo ozbiljna. Na izvjestan je način prošetao kroz svoju savjest. Premda se kolebao, zastajao, oklijevao, ipak je njegovo poštenje iz te trpke i strašne rasprave izišlo prekaljeno kao željezna šipka koja odolijeva svim kušnjama. Sjedio se svega što mu je čiča Goriot povjerio prethodne večeri, sjetio se stana što su ga za njega uredili u Delphineinoj blizini, u ulici Artois; opet je izvadio njezino pismo, pročitao ga, poljubio. »Takva je ljubav sidro mojega spasa,« mislio je. »Srce tog jadnog starca dovoljno je trpjelo. On ništa ne govori o svojim jadima, no tko ih ne bi naslutio! Pa dobro! brinut ću se za njega kao da mi je otac, omogućiti mu tisuću radosti. Ako me voli, ona će često dolaziti k meni, provoditi čitav dan u njegovoj blizini. Ona silna grofica de Restaud besramna je žena, svojega bi oca pretvorila u vratara. Draga Delphine! Ona je bolja prema starcu, ona je dostojna ljubavi. Ah! večeras ću, dakle, biti sretan!« Izvukao je sat, divio mu se. »Sve mi je uspjelo! Kad se dvoje zauvijek voli, smiju pomagati jedno drugome, i ja smijem ovo primiti. Uostalom, sigurno ću uspjeti u životu, i moći ću joj sve

vratiti stostruko. U toj ljubavi nema zla, nema ničega zbog čega bi se mogla namrštiti ni najstroža krepost. Koliki pošteni ljudi sklapaju takve veze! Mi nikoga ne varamo; samo laž je ono što nas unižava. Lagati, ne znači li to odustati od svega? Ona već odavno živi odvojeno od muža. Uostalom ja ću mu reći, tom Alzašaninu, neka mi prepusti ženu koju nije kadar učiniti sretnom.«

Rastignacova je borba dugo trajala. Premda je pobjeda pripala mladenačkim vrlinama, ipak ga je oko četiri i po, kad se počelo mračiti, nesavladiva znatiželja privukla Kući Vauquer, premda se zakleo da ju je zauvijek napustio. Želio je znati je li Vautrin mrtav. Bianchonu je palo na pamet da Vautrinu da sredstvo za povraćanje, te je ono što je ovaj povratio poslao u svoju bolnicu, na kemijsku analizu. Kad je primijetio s kolikom upornošću gospođica Michonneau želi to baciti, njegove sumnje se učvrstiše. Uostalom, Vautrin se oporavio suviše brzo, a da Bianchon ne bi posumnjao u neku zavjeru protiv veselog zabavljača Kuće Vauquer. U trenu kad se Rastignac vratio, Vautrin je stajao u blagovaonici pokraj peći. Stanari, privučeni ranije nego obično novostima o dvoboju Taillefera sina, htjeli su doznati pojedinosti o tom događaju i njegovom utjecaju na Victorininu sudbinu, te su se već okupili, svi osim čiče Goriota, i razgovarali. Kad je Eugène ušao, njegove se oči susretoše s očima nepokolebljivog Vautrina, čiji mu je pogled prodro duboko u srce i tako snažno pokrenuo neke zle žice da je od toga zadrhtao.

»Eh da, drago dijete,« reče mu odbjegli robijaš, »gospođa smrt će još dugo izvlačiti sa mnom kraći kraj. Danas sam, kako kažu ove dame, pobjedonosno izdržao kaplju koja bi ubila vola.«

»Ah! možete slobodno reći i bika,« uskliknu udovica Vauquer.

»Zar vam možda nije drago što me vidite živog?« došapnu Vautrin u uho Rastignacu, vjerujući da mu pogađa misli. »Bio bi to dokaz da ste vraški snažni!«

»Zbilja,« reče Bianchon, »gospođica Michonneau je prekjučer spominjala nekog čovjeka kojega zovu Lažismrt, to bi vam ime dobro pristajalo.«

Ta je riječ djelovala na Vautrina kao munja; problijedio je i zateturao, a njegov je magnetski pogled pao poput zrake sunca na gospođicu Michonneau, kojoj su pod tim naletom volje otkazale potkoljenice. Stara se cura stropoštala na stolac. Poiret se hitro postavio između nje i Vautrina, shvaćajući da je ona u opasnosti, jer je kažnjenikovo lice postalo izrazito okrutno kad je odbacio dobroćudnu masku iza koje se skrivala njegova prava priroda. Ne shvaćajući još ništa u toj drami, svi stanari stajali su zapanjeni. U tom trenu začuše se koraci nekolicine ljudi, i zveket nekoliko vojničkih pušaka na pločniku. Dok je Collin nagonski tražio neki izlaz, gledajući prozore i zidove, četiri su se čovjeka već pojavila na vratima salona. Prvi bijaše policijski šef, a ostala trojica redarstveni činovnici.

»U ime zakona i kralja,« reče jedan od činovnika, a glas mu se izgubio u žamoru čuđenja.

Zatim je u blagovaonici zavladala tišina, a stanari se razdvojiše kako bi omogućili prolaz trojici tih ljudi koji su svi držali ruke u bočnim džepovima, i u rukama nabijene pištolje. Dvojica žandara koji su išli za agentima zauzeše vrata salona, a druga dvojica postaviše se na onima prema stubištu. Koraci i puške nekolicine vojnika odjeknuše na pošljunčanoj stazi uz pročelje kuće. Tako je propala svaka nada u bijeg čovjeka zvanog Lažismrt, na kojemu su se neizbježno zaustavljali svi pogledi. Šef je prišao ravno k njemu i odalamio ga tako snažnim udarcem da je Collinova vlasulja odletjela, a glava se ukazala u svoj svojoj strahotnosti. Ta glava i to lice, okruženo kratkom crvenkastom kosom koja je, kao i dlaka na prsima, stvarala zastrašujuć dojam snage pomiješane s lukavošću, bijahu osvijetljeni inteligencijom kao da ih obasjavaju paklene vatre. Svi su razumjeli čitavog Vautrina, njegovu prošlost, sadašnjost i budućnost, njegov nesmiljen nauk, njegovu religiju samovolje, kraljevsko dostojanstvo što mu ga je dao cinizam misli i djela, te snagu organizacije spremne na sve. Krv mu je jurnula u lice, oči zasjale kao u divlje mačke. On poskoči skokom u kojemu je bilo toliko divlje snage, urliknu tako silno da je izazvao krikove užasa svih stanara. Izazvani tom lavljom gestom i oslanjajući se na opću graju, agenti izvukoše oružje. Vidjevši kako sijevaju orozi pištolja, Collin je shvatio opasnost i odjednom pokazao najvišu ljudsku snagu. Strašnog li i veličanstvenog prizora! Ono što se dogodilo na njegovom licu može se usporediti samo s kotlom punim pare koja bi planinu digla u zrak, a koju kap hladne vode u tren oka uspijeva raspršiti. Kap vode koja je ohladila njegov bijes bijaše misao brza poput munje. Nasmiješio se i pogledao svoju vlasulju.

»Danas ti nije baš dan od pristojnosti,« rekao je šefu policije. I zatim pružio ruke oružnicima pozivajući ih pokretom glave. »Gospodo žandari, stavite mi lisice ili prstenčiće za palce. Pozivam ovdje nazočne za svjedoke da ne pružam nikakav otpor.« Prostorijom odjeknu žamor divljenja što ga je izazvala brzina kojom su se lava i vatra pojavile i nestale u tom ljudskom vulkanu. »To ti kvari račun, gospodine, sudski snabdjevaču,« nastavi kažnjenik promatrajući slavnog ravnatelja policije.

»Hajde, svlači se,« reče mu prezrivo čovjek iz uličice Svete Ane.

»Zašto?« upita Collin. »Dame su ovdje. Ništa ne poričem i predajem se.«

Zastao je i pogledao skup kao govornik koji namjerava reći nešto posebno.

»Pišite, tata Lechapelle,« rekao je obraćajući se sijedom starčiću koji je sjeo uz rub stola izvukavši iz torbe za spise zapisnik o uhićenju. »Priznajem da sam Jacques Collin, zvan Lažismrt, osuđen na dvadeset godina robije; a upravo sam dokazao da se svojega nadimka nisam domogao krađom. Da sam samo podigao ruku,« rekao je stanarima pansiona, »ona trojica njuškala rasula bi mi sav *sok* po podu mamice Vauquer. I ti se smiješni tipovi petljaju u postavljanje zamki!«

Gospođi Vauquer je pozlilo kad je čula te riječi.

»Bože moj! pa to je da se čovjek razboli; a ja sam jučer s njim bila u kazalištu Gaîté,« rekla je kuharici.

»Tome treba pristupiti filozofski, mama,« reče Collin. »Je li neka nesreća što ste sinoć bili u mojoj loži u Gaîtéu?« uskliknuo je. »Zar ste vi bolji od nas? Mi nosimo manje beščašća na ramenu nego što ga u srcima imate vi, mlitavi članovi jednog bolesnog društva: ni najbolji među vama nije mi odolio.« Njegove se oči zaustaviše na Rastignacu kojemu je uputio dražestan osmijeh, u potpunoj suprotnosti s grubim izrazom njegova lica. »Naša pogodba još uvijek vrijedi, moj anđele, u slučaju da bude prihvaćena, znate?« I zapjevao je:

Tako je slatka moja Fanchette
U svojoj prostodušnosti...

»Neka vam ne bude neugodno,« nastavio je, »znam ja naplatiti dugove. Mene se ljudi previše boje da bi me zeznuli!«

Robija, sa svojim običajima i jezikom, naglim prijelazima s ugodnog na grozno, svojom stravičnom veličinom, familijarnošću, niskošću, sve se to odjednom pokazalo u tim riječima i tom čovjeku, koji više nije bio čovjek nego predstavnik cijele jedne izrođene nacije, naroda divljeg i obdarenog logikom, okrutnog i spretnog. U jednom se trenu Collin pretvorio u paklensku pjesmu koja dočarava sve ljudske osjećaje osim jednog jedinog, kajanja. Njegov je pogled bio pogled palog arkanđela koji još uvijek želi rat. Rastignac spusti pogled, prihvaćajući to razbojničko srodstvo kao pokoru za svoje zle misli.

»Tko me je izdao?« reče Collin prelazeći svojim strašnim pogledom po okupljenima. I zaustavivši se na gospođici Michonneau reče: »Ti si, stara cinkarošice, ti si proizvela onu lažnu kaplju, glupačo! Samo dvije riječi, i mogao bih učiniti da ti u sljedećih osam dana prerežu vrat. Ali neću, opraštam ti, ja sam kršćanin. Uostalom, nisi ti ona koja me je prodala. Ali tko je? Ah, ah, rujete tamo gore,« uzviknuo je čuvši kako policijski službenici otvaraju njegove ormare i uzimaju njegove stvari. »Nestale su ptičice, odletjele su jučer. I ništa nećete saznati. Moje su poslovne knjige tu,« rekao je i udario se po čelu. »Sad znam tko me je prodao. Ne može biti nitko drugi do onaj nitkov Svilena Nit? Je li tako, tatice uhidbeni?« rekao je šefu policije. »To se suviše dobro slaže s boravkom naših novčanica tamo gore. Ali nema ih više, mala moja njuškala. A što se tiče Svilene Niti, njega će prekriti zemlja za manje od petnaest dana, makar ga vi čuvali sa cijelom svojom žandarmerijom. – A što ste njoj dali, ovoj Michonettici?« obratio se ljudima iz policije, »nekih tisuću zlatnika? Ja vrijedim više od toga, ti moja trula Ninon, gospo Pompadour u prnjama, Venero s Père-Lachaisea. Da si me upozorila, dobila bi šest tisuća. Ah! nisi ni slutila, stara prodavačice ljudskog mesa, inače bi se sigurno priklonila meni. Da, dao bih ti ih, da izbjegnem putovanje koje mi je dosadno i radi kojega ću biti na gubitku,« govorio je dok su mu stavljali lisičine. »Ti ljudi će uživati u tome da me beskrajno razvlače samo da bi me gnjavili. Kad bi me odmah otpremili u kaznionicu, brzo bih se vratio svojim poslovima, unatoč našim malim šmokljanima sa Zlatarskog keja. Tamo će

svi pokrenuti nebo i zemlju kako bi pomogli svojemu generalu da pobjegne, tom dobrom Lažismrti! Može li se itko od vas pohvaliti da ima, poput mene, deset tisuća braće spremnih da za njega učine sve?« upitao je ponosno. »Ima ovdje dobra,« rekao je udarajući se po prsima, »ja nikada nisam nikoga izdao! Gledaj, kasice-prasice, pogledaj ih,« obratio se usidjelici, »mene gledaju sa strahom, ali kad pogledaju tebe želudac im se diže od gađenja. Pokupi svoj plijen.« Zastao je malo i zagledao se u stanare. »E, jeste mi blesavi, svi vi zajedno! Zar nikada niste vidjeli robijaša? Robijaš takvoga kova kao što je ovdje nazočni Collin je čovjek manje kukavan od drugih, koji se buni protiv dubokih prijevara društvenog ugovora, kao što kaže Jean-Jacques kojemu se ponosim biti učenikom. Uostalom, ja sam sâm protiv vlasti, s njezinom gomilom sudova, žandara, proračuna, i sve ih vrtim kako mi se svidi.

»Dođavola,« reče slikar, »kako je lijep za slikanje!«

»Reci mi, pažu preuzvišenog gospodina krvnika, upravitelja Udovice,« (ime puno grozne poezije što su ga kažnjenici dali giljotini), dodao je okrećući se prema šefu policije, »budi dobro dijete i reci mi je li Svilena Nit bio onaj koji me je prodao? Ne bih htio da plati umjesto nekog drugog, ne bi bilo pravedno.«

U tom trenutku vratiše se agenti koji su u njegovoj sobi sve pregledali i popisali, i nešto tiho rekoše vođi pothvata. Zapisnik o uhićenju bio je dovršen.

»Gospodo,« reče Collin, obraćajući se stanarima, »sada će me odvesti. Svi ste bili vrlo ljubazni prema meni dok sam boravio ovdje, na tome vam zahvaljujem. Opraštam se od vas. Dopustit ćete mi da vam pošaljem smokava iz Provence.« On učini nekoliko koraka, zatim se okrene i pogleda Rastignaca. »Zbogom, Eugène,« reče nježnim i tužnim glasom koji je bio u neobičnoj suprotnosti s osornim tonom njegovih govora. »Ako budeš u nevolji, ostavio sam ti odanog prijatelja.« Unatoč lisičinama mogao je stati u stav, te je uz povik učitelja mačevanja: »Jedan, dva!« iskoračio desnom nogom. »U slučaju nesreće, njemu se obrati. Čovjek i novac, sve ti je na raspolaganju.«

Taj neobični čovjek unio je dovoljno lakrdije u svoje posljednje riječi, te ih nije razumio nitko osim Rastignaca i njega. Kad su žandari, vojnici i policijski agenti napustili kuću, Sylvie, koja je octom trljala sljepoočice svoje gospodarice, pogleda zapanjene stanare.

»Svejedno!« rekla je, »bio je to dobar čovjek.«

Te su riječi razbile čaroliju što ju je na sve njih bacila množina i različitost osjećaja izazvanih prethodnim prizorom. U tom trenu stanari, pogledavši se među sobom, svi odjednom skrenuše poglede prema gospođici Michonneau, koja se, sitna, suha i hladna poput mumije, šćućurila pokraj peći, spuštena pogleda, kao da se boji da njezino sjenilo neće dovoljno dobro zasjeniti izraz njezinih očiju. To lice, koje im je već odavno bilo odbojno, odjednom je dobilo objašnjenje. Žamor, koji je savršenim jedinstvom tona odavao jednoglasnu odvratnost, muklo je odjeknuo. Gospođica Michonneau ga je čula i ostala na istom mjestu. Bianchon se, prvi, nagnuo prema svojemu susjedu i rekao poluglasno:

»Ja se kupim ako ta cura bude i dalje večerala s nama.«

U trenu su svi, osim Poireta, odobrili prijedlog studenta medicine, koji je, uz opću podršku, prišao starome stanaru.

»Vi koji ste naročito povezani s gospođicom Michonneau,« rekao mu je, »razgovarajte s njom, objasnite joj da mora istog trena otići.«

»Istog trena?« ponovi Poiret začuđeno.

Zatim pristupi usidjelici i reče joj nekoliko riječi na uho.

»Ali ja sam platila stanarinu, ovdje sam za svoj novac kao i svi ostali,« rekla je pogledavši stanare zmijskim pogledom.

»To nije važno, mi ćemo skupiti novac i vratiti vam ga, rekao je Rastignac.

»Gospodin podržava Collina,« odvrati ona, gledajući studenta otrovno i ispitivački, »a nije teško pogoditi zašto.«

Na te riječi Eugène skoči kao da će navaliti na usidjelicu i zadaviti je. Taj pogled, čiju je podmuklost dobro razumio, obasjao mu je dušu strašnim svjetlom.

»Pustite je,« povikaše stanari.

Rastignac prekriži ruke i ostade bez riječi.

»Završimo s gospođicom Judom,« reče slikar obraćajući se gospođi Vauquer. »Gospođo, ako vi ne izbacite Michonneauovu, mi svi napuštamo vašu baraku i svuda ćemo pričati da tu žive sami špijuni i robijaši. U suprotnom, svi ćemo šutjeti o svemu ovome, što se, na kraju krajeva, može dogoditi i u najboljem društvu, sve dok kažnjenici ne budu nosili znak na čelu i dok im ne bude zabranjeno da se prerušavaju u pariške građane i budu takvi šašavi šaljivčine kakvi odreda jesu.«

Na te riječi gospođi Vauquer nekim se čudom vratilo zdravlje, te se uspravila, prekrižila ruke i raširila bistre oči bez traga suza.

»Ali, dragi moj gospodine, vi dakle želite propast mojoj kući? Evo, gospodin Vautrin... Oh! Bože moj,« rekla je prekinuvši se u rečenici, i dalje ga zovem njegovim imenom poštenog čovjeka! Evo,« nastavila je, »jedan stan je prazan, a vi hoćete da se isprazne još dva, i to u ovo doba godine kad su svi već smješteni.«

»Gospodo, uzmimo šešire i pođimo na večeru kod Flicoteauxa na trgu Sorbonne,« reče Bianchon.

Gospođa Vauquer u tren oka je izračunala što je za nju povoljnije i odtutnjala do gospođice Michonneau.

»Hajde, draga moja mala ljepotice, vi ne želite da moja kuća propadne, zar ne? Vidite na kakve me krajnjosti tjeraju ova gospoda; vratite se u svoju sobu za večeras.«

»Nikako, nikako,« povikaše stanari, »hoćemo da ode smjesta.«

»Ali jadna gospođica, nije ni večerala,« reče Poiret kukavnim tonom.

»Može večerati gdje god hoće,« povikalo je nekoliko glasova.

»Van, izdajice!«

»Van, izdajnici!«

»Gospodo,« uzviknu Poiret koji se odjednom uzdigao da visine hrabrosti što je ljubav daje ovnovima, »poštujte osobu slabijeg spola.«

»Uhode nemaju nikakav spol,« rekao je slikar.

»Krasne li spolorame!«

»Otvorite joj vratoramu!«

»Gospodo, ovo nije pristojno. Kad se ljudima daje otkaz, treba se držati neke forme. Platili smo i ostajemo,« reče Poiret pokrivajući se kapom i sjedajući pokraj gospođice Michonneau kojoj je gospođa Vauquer držala propovijed.

»Zloćko,« reče mu slikar s komičnim izrazom lica, »mali zloćko, bježi!«

»U redu, ako vi ne idete, idemo mi,« rekao je Bianchon.

I stanari svi zajedno krenuše prema salonu.

»Gospođice, pa što vi hoćete?« uzviknula je gospođa Vauquer, »ja sam upropaštena. Ne možete ovdje ostati, doći će do nasilja.«

Gospođica Michonneau je ustala.

»Otići će! – Neće otići! – Otići će! – Neće otići!« Te naizmjence izgovorene riječi, i sve veće negodovanje protiv nje natjerali su gospođicu Michonneau da ode, nakon izvjesnog tihog pogađanja s gazdaricom.

»Odlazim gospođi Buneaud,« rekla je prijetećim glasom.

»Idite kamo god želite, gospođice,« rekla je gospođa Vauquer koju je okrutno ranio izbor kuće koja joj je bila suparnička, te stoga i mrska. »Idite Buneaudovoj, imat ćete vina od kojega koze plešu i jela kupljenog kod preprodavača ostataka.«

Stanari stadoše u dva reda u najvećoj tišini. Poriet je toliko nježno pogledao gospođicu Michonneau, te se pokazao tako nedužno neodlučnim, ne znajući bi li pošao za njom ili ostao, da su se stanari, sretni što gospođica Michonneau odlazi, počeli smijati pogledavajući se.

»Ks, ks, ks, Poiret,« doviknu mu slikar. »Hajde, skoči, hop hop!«

Zaposlenik Muzeja šaljivim glasom zapjeva početak poznate romanse:

Krećući u Siriju
lijep i mlad Dunois...

»Hajde, krenite, umirete od želje, *trahit sua quemque voluptas*[83],« reče Bianchon.

[83] *Trahit sua quemque voluptas* – latinski, svakog vuče njegova žudnja (Vergilije, *Bukolike*).

»Ili našla vreća zakrpu, slobodan prijevod Vergilija,« reče kućni učitelj.

Kad je gospođica Michonneau pogledala Poireta učinivši pokret kao da se želi osloniti na njegovu ruku, on nije mogao odoljeti tome pozivu, te priđe starici i pruži joj oslonac. Prolomio se pljesak i prava eksplozija smijeha. »Bravo, Poiret! Taj stari Poiret! Apolon-Poiret. – Mars-Poiret – Hrabri Poiret!«

U tom trenu uđe neki pismonoša i preda pismo gospođi Vauquer koja se stropoštala na stolac kad ga je pročitala.

»Pa sad bi još samo trebala izgorjeti ta kuća, gromovi već udaraju po njoj. Sin Taillefer je umro u tri sata. Ovo mi je kazna što sam tim damama željela dobro na račun jadnoga mladića. Gospođa Couture i Victorine traže da im pošaljem njihove stvari i sele se njezinom ocu. Gospodin Taillefer dopušta kćeri da zadrži udovicu Couture kao družbenicu. Četiri prazna stana, pet stanara manje!« Sjela je i činilo se da će zaplakati. »Nesreća je ušla k meni,« uskliknula je.

Uto se s ulice začulo kotrljanje kola koja su se zaustavljala.

»Opet neka nevolja,« reče Sylvie.

Iznenada im je Goriot pokazao sjajno lice, obojeno srećom, kao da se nanovo rodio.

»Goriot u fijakeru,« rekoše stanari, »stiže kraj svijeta.«

Starac je prišao ravno Eugèneu koji je stajao zamišljen u kutu i uzeo ga za ruku. »Dođite,« rekao mu je radosno.

»Vi znači ne znate što se događa?« reče mu Eugène. »Vautrin je bio robijaš kojega su upravo uhitili, a Tailleferov sin je mrtav.«

»Pa dobro, što nas briga za to?« odvrati čiča Goriot. »Ja ću večerati sa svojom kćeri, kod vas, razumijete? Ona vas čeka, dođite!«

Tako je snažno povukao Rastignaca za ruku da ga je pokrenuo silom, te se činilo da ga je ugrabio kao ljubavnicu.

»Večerajmo,« uzviknu slikar.

I u trenu je svatko uzeo svoj stolac i sjeo za stol.

»Zbilja!« reče debela Sylvie, »danas svuda sama nesreća, i moj ovčji složenac je prigorio. Svejedno! pojest ćete ga zagorena, tim gore!«

Gospođa Vauquer nije imala srca reći nijednu riječ gledajući samo deset osoba za svojim stolom umjesto osamnaest; no svi su je pokušavali utješiti i razveseliti. Premda su vanjski gosti isprva razgovarali o Vautrinu i događajima dana, ubrzo su ih krivulje razgovora navele da počnu govoriti o dvobojima, robiji, pravu, zakonima koje treba promijeniti, zatvorima. A onda su se našli na tisuće milja daleko od Jacquesa Collina, od Victorine i njezinoga brata. Premda ih je bilo samo deset, vikali su kao da ih je dvadeset, te se činilo da su brojniji nego obično; i to je bila sva razlika između te večere i one prethodnoga dana. Pobijedila je uobičajena nehajnost tog sebičnog svijeta koji će već sutra u svakidašnjim pariškim događajima naći novi plijen za proždiranje, pa se i sama

gospođa Vauquer također prepustila smirenju nade koja je ovaj put posudila glas debele Sylvie.

Taj je dan sve do samoga kraja bio poput nekog snoviđenja za Eugènea koji, unatoč snazi karaktera i dobroti glave, nije znao što bi mislio kad se našao u fijakeru pokraj čiče Goriota čije su riječi odavale neuobičajenu radost, te su u njegovom uhu, nakon tolikih uzbuđenja, odjekivale poput riječi koje čujemo u snu.

»Jutros smo završili. Svi troje ćemo večerati zajedno. Zajedno, razumijete? Prošle su četiri godine otkad nisam sjeo za stol s Delphine, mojom malom Delphine. Sad ću uživati u njezinom društvu kroz cijelu jednu večer. Od jutra smo u vašemu stanu. Radio sam kao običan radnik, skinuo kaput. Pomagao sam nositi namještaj. Ah, ah, vi ne znate kako je ona ljubazna za stolom, kako će se brinuti o meni: »Uzmite, tata, kušajte ovo, dobro je.« I onda ja ne mogu jesti. Oh! kako dugo nisam mirno sjedio s njom kao što ćemo sjediti večeras!«

»Ali,« rekao je Eugène, »zar je danas sav svijet postavljen naglavce?«

»Naglavce?« reče čiča Goriot. »Svijet nikada nije bio postavljen tako dobro. Vidim samo vesela lica po ulicama, ljude koji si pružaju ruke, grle se; svi su sretni kao da idu na večeru kćerima, slasno *smazati* večericu što ju je preda mnom naručila od šefa kuhinje u Engleskoj kavani. Ali svejedno! pokraj nje bi i sok aloe bio sladak poput meda.

»Čini mi se da se vraćam u život,« reče Eugène.

»Ali pokrenite malo ta kola, kočijašu,« doviknu čiča Goriot otvarajući prednje staklo. »Vozite brže, dat ću vam sto sua napojnice ako me za deset minuta dovezete znate već kamo.« Čuvši to obećanje, kočijaš je vozio kroz Pariz brzinom munje.

»Ništa ne valja taj kočijaš,« govorio je čiča Goriot.

»Ali kamo me zapravo vozite?« upita Rastignac.

»U vaš stan,« reče čiča Goriot.

Kola se zaustaviše u ulici Artois. Starac je sišao prvi i dobacio kočijašu deset franaka, s rasipnošću udovca koji na vrhuncu radosti ne pazi ni na što.

»Hajde, popnimo se,« rekao je Rastignacu; prošao je s njim kroz dvorište, te ga je odveo do vrata stana na trećem katu, u stražnjem dijelu lijepe nove kuće. Čiča Goriot nije morao zvoniti. Thérèse, sobarica gospođe de Nucingen, otvorila im je vrata. Eugène se našao u krasnom momačkom stanu, koji se sastojao od predsoblja, malog salona, spavaonice i radne sobe s pogledom na vrt. U malom salonu, čiji su namještaj i dekor mogli podnijeti usporedbu sa svim najljepšim i najdražesnijim, ugledao je u svijetlosti svijeća Delphine, koja je ustala s kanapea pokraj vatre, stavila zaslon pred kamin, i rekla glasom punim nježnosti: »Trebalo je dakle ići po vas, gospodine koji ništa ne razumijete.«

Thérèse je izišla. Student uze Delphine u naručje, snažno je zagrli i zaplače od radosti. Suprotnost između ono ga što je vidio sad i onoga što je gledao malo ranije, u tom

danu u kojemu su tolika uzbuđenja zamorila njegovo srce i njegovu glavu, povećala je Rastignacovu živčanu osjetljivost.

»Ja sam dobro znao da te on voli,« reče sasvim tiho čiča Goriot svojoj kćeri, dok je Eugène shrvan ležao na kanapeu, nesposoban izgovoriti ijednu riječ, kao i shvatiti na koji se način odigrao taj posljednji potez čarobnim štapićem.

»Ali dođite vidjeti,« reče mu gospođa de Nucingen, te ga uze za ruku i povede u sobu u kojoj su sagovi, namještaj i najsitnije pojedinosti bili isti kao kod Delphine, samo u manjem omjeru.

»Tu nedostaje jedan krevet,« reče Rastignac.

»Da, gospodine,« reče ona pocrvenjevši i stišćući mu ruku.

Eugène je pogleda i shvati, unatoč svojoj mladosti, svu stvarnu stidljivost koja se skriva u srcu žene koja voli.

»Vi ste biće koje treba zauvijek obožavati,« šapnu joj na uho. »Da, usuđujem se to reći, kad se već tako dobro razumijemo: što je ljubav snažnija i iskrenija, tim više mora biti skrivena, zagonetna. Ne odajmo nikome svoje tajne.«

»Oh! pa zar ja nisam netko,« progunđa čiča Goriot.

»Dobro znate da ste vi isto što i *mi*...«

»Ah! eto što sam želio čuti. Nećete se obazirati na mene, zar ne? Dolazit ću, odlaziti, kao dobar duh koji je posvuda, i za kojega se zna da je tu premda ga se ne vidi. Pa dobro! Delphinette, Ninette, Dedel! nisam li imao pravo kad sam ti rekao: 'Ima jedan zgodan stan u ulici Artois, namjestimo ga za njega!' Ti nisi htjela. Ah! ja sam tvorac tvoje radosti kao i tvojega života. Očevi uvijek moraju davati da bi bili sretni. Uvijek davati, po tome je čovjek otac.«

»Kako je to bilo?« reče Eugène.

»Da, ona nije htjela, bojala se da će ljudi govoriti gluposti, kao da je sav taj svijet vrijedan njezine sreće! Sve žene sanjaju o tome da učine ono što ona čini...«

Čiča Goriot je govorio sam; gospođa de Nucingen bila je odvela Rastignaca u radnu sobu gdje se začuo zvuk jednog poljupca koliko god bio tih. Ta je soba bila u skladu s otmjenošću stana u kojemu ništa nije nedostajalo.

»Jesmo li dobro pogodili vaše želje?« rekla je vraćajući se u salon gdje su sjeli za stol.

»Da,« rekao je, »suviše dobro. Ali nažalost! ta toliko potpuna raskoš, ti ostvareni lijepi snovi, sva pjesma jednoga mladenačkog elegantnog života, predobro osjećam sve te blagodati da ih ne bih zaslužio; no ne mogu ih primiti od vas, još sam suviše siromašan da bih...«

»Ah, ah! već mi se opirete,« rekla je ona sa šaljivom strogošću, ljupko se nadurivši kao što žene čine kad se žele narugati nekom obziru ne bi li ga bolje raspršile.

Eugène je pak suviše ozbiljno ispitao samoga sebe tijekom toga dana, a Vautrinovo je uhićenje, pokazujući mu dubine ponora u koji se zamalo otkotrljao, suviše učvrstilo njegove plemenite osjećaje i tankoćutnost, a da bi popustio tom nježnom pobijanju njegove velikodušnosti. Obuzela ga je duboka tuga.

»Kako!« reče gospođa de Nucingen, »zbilja namjeravate odbiti? Znate li što znači takvo odbijanje? Vi sumnjate u budućnost, ne usuđujete se vezati uz mene. Bojite se dakle da ćete iznevjeriti moju ljubav? Ako me volite, ako... ja volim vas, zašto uzmičete pred tako sitnim dugom? Kad biste znali s kakvim sam se užitkom bavila uređenjem ovoga stana, ne biste oklijevali i zamolili biste me za oproštaj. Imala sam vaših novaca, dobro sam ih iskoristila i to je sve. Vjerujete da ste uzvišeni, a zapravo ste sitni. Vi tražite mnogo više... (Ah! rekla je uhvativši Eugèneov strastveni pogled) a prenemažete se oko tričarija. Ako me ne volite, oh, dobro, nemojte prihvatiti. Moja sudbina ovisi o jednoj riječi. Govorite! Ali, recite mu vi, oče, uvjerite ga,« dodala je nakon stanke, okrećući se prema ocu. »Zar misli da sam manje od njega osjetljiva na našu čast?«

Čiča Goriot smiješio se neprekidnim smiješkom uživaoca opijuma gledajući i slušajući tu dražesnu svađu.

»Dijete!« nastavila je njegova kći uzimajući Eugèneovu ruku, »na pragu života nailazite na prepreku koja je za mnoge nesavladiva, jedna ženska ruka vam je uklanja, a vi uzmičete! Ali uspjet ćete, steći ćete veliko bogatstvo, uspjeh je ispisan na vašemu lijepom čelu. Zar mi nećete tada moći vratiti ono što vam danas posuđujem? Nisu li nekoć dame svojim vitezovima davale opremu, mačeve, kacige, žičane košulje, konje, kako bi se mogli boriti u njihovo ime na turnirima. Pa dobro, Eugène, stvari koje vam nudim oružje su našega vremena, oruđe nužno svakome tko želi nešto postići. Baš vam je lijep onaj tavan na kojemu stanujete, ako je sličan tatinoj sobi. Hajde, nećemo li večerati? Zar me želite ražalostiti? Odgovorite mi!« rekla je tresući mu ruku. »Bože moj, tata, nagovori ga da se odluči, inače odlazim i nikad ga više neću vidjeti.«

»Ja ću vam pomoći da odlučite,« reče čiča Goriot izlazeći iz svojega blaženstva. »Dragi moj gospodine Eugène, vi posuđujete novac kod Židova, zar ne?«

»Moram,« odvrati Eugène.

»Dobro, onda vas imam,« nastavi starac izvlačeći novčanik od istrošene kože. »Sada ću ja biti Židov, jer ja sam platio sve račune, evo ih ovdje. Njoj ne dugujete ni novčića za sve što se nalazi ovdje. To nije neki golem iznos, najviše pet tisuća franaka. A ja vam ih dajem u zajam! Mene nećete odbiti, ja nisam nikakva žena. Napisat ćete mi priznanicu na listu papira i poslije ćete mi ih vratiti.«

Nekoliko suza pojavilo se u isti mah u Eugèneovim i Delphininim očima; gledali su se iznenađeno. Rastignac pruži ruku starcu i stisne njegovu.

»Pa što! niste li vi moja djeca?« reče Goriot.

»Ali jadni moj oče,« reče gospođa de Nucingen, »kako ste to učinili?«

»Ah, tu smo!« rekao je. »Kad sam te nagovorio da ga smjestiš u svojoj blizini i kad

sam te vidio kako kupuješ stvari kao za nevjestu, pomislio sam: 'Ona će se naći u nevolji!' A odvjetnik tvrdi da će postupak kojim ćemo tvojega muža natjerati da ti vrati imetak trajati više od šest mjeseci. Dobro. Prodao sam svojih tisuću tri stotine pedeset livri stalne rente; s petnaest tisuća franaka osigurao sam sebi tisuću dvjesto franaka dobro založene doživotne rente, pa sam ostatkom kapitala isplatio vaše trgovce, djeco. Ja gore imam sobu koja košta pedeset zlatnika godišnje, mogu živjeti kao kralj s četrdeset sua dnevno i još će mi ostati. Ja ništa ne trošim, gotovo mi i ne treba odjeće. I evo, već se petnaest dana smijem sebi u bradu i govorim: »Kako će biti sretni!« I onda, jeste li sretni?«

»Oh! tata, tata!« reče gospođa de Nucingen i baci se ocu na koljena. Obasula ga je poljupcima, njezina svijetla kosa milovala mu je lice, lijevala je suze na te staračke obraze, sad toliko vedre i sjajne. »Dragi oče, vi ste jedinstveni! Ne, nema dvojice takvih pod nebom. Eugène vas je volio već i ranije, što li će tek biti sada!«

»Ali, djeco,« reče čiča Goriot, koji već deset godina nije osjetio kako srce njegove kćeri kuca uz njegovo, »ali, Delphinette, zar hoćeš da umrem od radosti! Moje jadno srce će pući. Dakle, gospodine Eugène, već sad mi ništa više ne dugujete!« I starac zagrli kćer toliko divljim, toliko ludim zagrljajem da je rekla: »Ah! zadaješ mi bol.«

»Ja ti zadajem bol!« rekao je starac problijedjevši. Gledao ju je s nadljudskim izrazom žalosti. Kad bismo htjeli dobro naslikati lice tog Krista Očinstva, trebalo bi potražiti usporedbu među slikama što su ih kraljevi palete smislili kako bi prikazali muke što ih je za ljubav ovoga svijeta podnio Spasitelj. Čiča Goriot nježno poljubi struk što su ga njegovi prsti previše stegnuli. »Ne, ne, nisam ja tebi zadao bol; ne,« nastavio je, s ispitivačkim smiješkom, »ti si meni zadala bol svojim krikom. Sve ovo koštalo je više« reče joj na uho oprezno ga poljubivši, »ali moramo ga prevariti, inače će se naljutiti.«

Eugène se skamenio pred neiscrpnom požrtvovnošću toga čovjeka, te ga je promatrao s onim prostodušnim divljenjem koje u mladenačkoj dobi podsjeća na pobožnost.

»Bit ću dostojan svega toga,« uskliknuo je.

»Oh, moj Eugène, kako je lijepo to što ste rekli.« I gospođa de Nucingen poljubi studenta u čelo.

»Zbog tebe je odbio gospođicu Taillefer i njezine milijune,« rekao je čiča Goriot. »Da, ta mala vas je voljela; i sad, kad joj je brat mrtav, bogata je kao Krez.«

»Oh! zašto to govorite?« uzviknu Rastignac.

»Eugène,« reče mu Delphine na uho, »sad imam jedan razlog za žalost večeras. Ah! ja ću vas doista voljeti, da! zauvijek!«

»Ovo je najljepši dan koji sam doživio nakon vaših vjenčanja,« uskliknu čiča Goriot. »Dobri Bog može učiniti da trpim koliko god mu se sviđa, samo ako to nije povezano s vama, a ja ću govoriti: u veljači te godine bio sam u jednom trenu sretniji no što ljudi znaju biti u cijelome životu. Pogledaj me, Fifine!« rekao je kćeri. »Baš je lijepa, zar ne? Recite mi, molim vas, jeste li sreli mnogo žena koje imaju takvu krasnu boju i ovakvu

jamicu? Niste, zar ne? Pa da, od mene je potekla sva ta ljupkost. A sad, kad bude uz vas sretna, bit će još i tisuću puta ljepša. Ja mogu otići i u pakao, susjede,« rekao je, »ako vam treba moj dio raja, dajem vam ga. Ali jedimo, jedimo,« nastavio je ne znajući više što govori, »sve je to naše.«

»Jadni tata!«

»Da samo znaš, dijete moje,« rekao je ustajući, prilazeći joj, uzimajući njezinu glavu među dlanove i ljubeći je u tjeme između pletenica, »koliko me sretnim možeš učiniti uz samo malo truda! Dođi me ponekad vidjeti, bit ću tu gore, to ti je samo jedan korak. Obećaj mi, reci da hoćeš!«

»Da, dragi oče.«

»Reci još jednom.«

»Hoću, dobri moj oče.«

»Šuti, zatražit ću da stotinu puta ponoviš isto ako budem slušao svoje srce. Večerajmo.«

Cijela je večer prošla u djetinjarijama, a čiča Goriot nije se pokazao manje šašavim od njih dvoje. Legao je uz noge svoje kćeri pa ih je ljubio; gledao ju je dugo u oči; trljao je glavu uz njezinu haljinu; ukratko, činio ludorije poput najmlađeg i najnježnijeg ljubavnika.

»Vidite?« reče Delphine Eugèneu, »kad je moj otac s nama, treba svu pažnju pokloniti njemu. No, to će ponekad ipak biti neugodno.«

Eugène, koji je već više puta osjetio pokrete ljubomore, nije mogao osuditi te riječi u kojima se skrivao zametak svake nezahvalnosti.

»Ali kada će stan biti sasvim dovršen?« reče Eugène ogledavajući se po sobi. »Zar se večeras moramo rastati?«

»Da, ali sutra dolazite k meni na večeru,« rekla je nježno. »Sutra je dan Talijanskog kazališta.«

»Ja ću biti u parteru,« reče čiča Goriot.

Bila je ponoć. Kočija gospođe de Nucingen je čekala. Čiča Goriot i student vratiše se u Kuću Vauquer razgovarajući o Delphine sa sve većim zanosom koji je doveo do čudnog natjecanja u izrazima između tih dviju snažnih strasti. Eugène nije mogao sebi ne priznati da očeva ljubav, koju ne kalja nikakav osobni interes, nadmašuje njegovu i postojanošću i dosegom. Idol je uvijek ostajao čist i lijep za oca, sva prošlost kao i budućnost pridonosile su njegovom obožavanju. Gospođu Vauquer zatekli su samu pokraj peći, između Sylvie i Christophea. Stara je gazdarica stajala tamo kao Marije nad ruševinama Kartage. Čekala je dva jedina preostala stanara, tugujući sa Sylvie. Premda je lord Byron za svojega Tassa[84] smislio prilično lijepih žalopojki, one su ipak daleko od

[84] Engleski pjesnik i dramatičar Lord Byron (1788.-1824.), napisao je *Tassovu tužaljku*, nadahnut životom talijanskoga pjesnika Torquata Tassa (1544.-1595.).

duboke istinitosti onih koje su se otimale gospođi Vauquer.

»Sutra će biti samo tri šalice kave, Sylvie. Jao! moja kuća opustjela, nije li to da ti srce prepukne? Što je život bez mojih stanara? Ništa. Ostade moja kuća bez svojih ljudi. A život, to su ljudi. Što li sam Bogu zgriješila da sam dozvala sebi svu tu propast? Naše su zalihe graha i krumpira predviđene za dvadeset osoba. Policija u mojoj kući! Jest ćemo dakle samo krumpire! Morat ću otpustiti Christophea«

Savojac, koji je spavao, naglo se probudi i reče:

»Molim, gospođo?«

»Jadan momak! on je kao kakva doga,« reče Sylvie.

»Mrtva sezona, svi su smješteni. Odakle da se pojave stanari? Izgubit ću razum. A ona vještica od Michonneauove koja mi je odvela Poireta! Što li je samo učinila da tako veže uza se toga čovjeka koji je slijedi kao psetance?«

»Ah! zbilja,« reče Sylvie kimajući glavom, »te stare cure znaju razne trikove.«

»I jadni gospodin Vautrin od kojega su načinili robijaša!« nastavi udovica. »Ali Sylvie, ja to ne mogu vjerovati, to je jače od mene. Tako veseo čovjek, koji je davao petnaest franaka mjesečno samo za čaj s rakijom i uvijek platio račun do zadnjeg novčića!«

»I bio darežljiv!« reče Christophe.

»Tu mora biti neka pogreška,« reče Sylvie.

»Ali ne, sam je priznao,« nastavi gospođa Vauquer. »I tko bi rekao da se sve to dogodilo kod mene, u četvrti u koju ni mačke ne zalaze! Poštenja mi, ja sanjam. Jer, vidiš, vidjeli smo kako je Louisa XVI zadesila njegova nesreća, vidjeli smo kako je pao Car, vidjeli smo ga kako se vraća i ponovno pada, i sve je to spadalo u red mogućih stvari; ali pansioni su nešto drugo: Čovjek može i bez kralja, ali jesti se mora; i kad jedna poštena žena, rođena de Conflans, daje ljudima večeru sa svim onim dobrim stvarima, osim ako dolazi kraj svijeta... Pa da. To je to, to je kraj svijeta.«

»Pomislite samo da će gospođica Michonneau koja je izazvala sve to zlo, primati, kako se priča, tisuću zlatnika rente,« uskliknu Sylvie.

»Nemoj mi to spominjati, ona je obična zlikovka!« reče gospođa Vauquer. »I još k tome odlazi Buneaudovoj! No, ona je sposobna za sve, ona je zacijelo činila grozote, ubijala, krala u svoje vrijeme. Nju su trebali odvesti na robiju umjesto onog dragog jadnog čovjeka...«

U tom trenu pozvoniše Eugène i čiča Goriot.

»Ah! evo moje dvojice vjernih,« reče udovica uzdišući.

Dvojica vjernih, koji su se tek nejasno sjećali katastrofe koja je zadesila pansion, bez okolišanja obavijestiše gazdaricu da namjeravaju preseliti u Chaussée-d'Antin.

»Ah! Sylvie,« reče udovica, »ovo je kraj. Zadali ste mi smrtni udarac, gospodo! Udarac ravno u grudi. Osjećam kao da me nešto guši. Ovaj mi je dan odnio deset godina

života. Poludjet ću, časna riječ! Što učiniti s grahom? Ah! dobro, ako ostajem sama, ti sutra odlaziš, Christophe. Zbogom, gospodo, laku noć.«

»Pa što je njoj?« upita Eugène Sylvie.

»Kako što, pa svi su otišli zbog onih događaja! To joj je pomutilo glavu. Evo, čujem je kako plače. Dobro će joj doći malo *cmizdrenja*. Ovo je prvi put da plače otkad sam u njezinoj službi.«

Sljedećega se dana gospođa Vauquer, prema vlastitom izrazu, *urazumila*. Premda se činila utučenom, kao žena koja je izgubila sve svoje stanare i čiji se život poremetio, glava joj je bila bistra, te je pokazala što je prava bol, duboka bol, bol izazvana povrijeđenim interesom, prekinutim navikama. Doista, pogled što ga ljubavnik baca na mjesto gdje mu je živjela ljubavnica, rastajući se od njega zauvijek, nije tužniji no što je bio pogled gospođe Vauquer na njezin prazan stol. Eugène ju je tješio govoreći da će Bianchon, čiji je boravak u bolnici završavao za nekoliko dana, sigurno doći na njegovo mjesto; da je namještenik Muzeja često izražavao želju da unajmi stan kod gospođe Couture, te da će za malo dana opet sve biti u redu.

»Bog vas čuo, dragi moj gospodine! Ali nesreća je ovdje. Prije nego prođe deset dana pojavit će se i smrt, vidjet ćete,« rekla mu je pogledavši zloslutnim pogledom blagovaonicu. »Koga li će odnijeti?«

»Dobro je da selimo odavde,« reče Eugène sasvim tiho čiči Goriotu.

»Gospođo,« rekla je Sylvie dotrčavši sva izvan sebe, »već tri dana nisam vidjela Mistigrija.«

»Ah! ako je još i moj mačak mrtav, ako nas je napustio, ja ću...«

Jadna udovica nije dovršila rečenicu, sklopila je ruke i zavalila se u svoj naslonjač shrvana tom strašnom mogućnošću.

Oko podneva, u vrijeme kad poštari stižu u četvrt oko Panthéona, Eugène primi pismo u elegantnoj omotnici obilježenoj grbom Beauséantovih. U njoj je bio poziv namijenjen gospodinu i gospođi de Nucingen, poziv za veliki bal je zakazan još prije mjesec dana i trebao se održati kod vikontese. Uz tu pozivnicu bila je i kratka poruka za Eugènea:

»Mislila sam, gospodine, da ćete sa zadovoljstvom prihvatiti ulogu tumača mojih osjećaja pred gospođom de Nucingen; šaljem vam pozivnicu koju ste zamolili i očarana sam što ću upoznati sestru gospođe de Restaud. Dovedite mi dakle tu dražesnu osobu i pazite da ne zaokupi svu vašu naklonost, jer je i meni mnogo dugujete zauzvrat za onu koju ja osjećam prema vama.

Vikontesa de Beauséant.«

»Ali,« pomisli Eugène ponovno čitajući poruku, »gospođa de Beauséant govori prilično jasno da ne želi vidjeti baruna de Nucingena.« Otišao je odmah Delphinei, sretan što joj

može priskrbiti radost za koju će nedvojbeno dobiti i nagradu. Gospođa de Nucingen bila je u kadi. Rastignac je čekao u budoaru, obuzet prirodnim nestrpljenjem vatrenog mladoga čovjeka kojemu se žuri napokon posjedovati ljubavnicu, predmet dvogodišnje žudnje. Ti se osjećaji u životu mladih ljudi ne javljaju dvaput. Prva žena, prava žena uz koju se muškarac veže, to jest ona koja mu se pokaže u sjaju svih onih ukrasnih dodataka što ih zahtijeva pariško društvo, nikada nema suparnice. Ljubav u Parizu ni po čemu ne sliči drugim ljubavima. Ni muškarci ni žene tu ne nasjedaju kitnjasto iznesenim općenitostima kojima svatko iz pristojnosti zaodijeva svoje takozvane nesebične osjećaje. U tom gradu žena ne mora zadovoljiti samo srce i čula, ona vrlo dobro zna da ima i većih dugova koje mora ispuniti, prema tisućama taština od koji se sastoji život. Ovdje je ljubav nadasve razmetljiva, drska, rasipna, varava i raskošna. Ako su sve žene na dvoru Louisa XIV zavidjele gospođici de la Vallière na uzletu strasti u kojemu je taj veliki vladar zaboravio da njegova zarukavlja koštaju po tisuću zlatnika, te ih je razderao kako bi vojvodi od Vermandoisa olakšao dolazak na svjetsku pozornicu[85], što se može zahtijevati od ostatka čovječanstva? Budite mladi, bogati, plemići; budite još više ako možete; što više zrna tamjana zapalite pred idolom, tim će vam više naklonosti pokazati, naravno, ako imate idola. Ljubav je vjera i njezini su obredi skuplji od obreda svih drugih religija; ona prolazi vrlo brzo, i prolazi kao deran koji voli obilježiti svoj prolazak pustošenjem. Raskoš osjećaja poezija je potkrovlja; bez tog bogatstva, što bi bilo s ljubavlju? Ako postoje iznimke u drakonskim zakonima pariškoga zakonika, to su duše koje žive u samoći, duše koje nisu pustile da ih odvuku društvene doktrine, te žive pokraj izvora bistrih voda koje bježe ali i stalno nadolaze; vjerne svojim zelenim sjenama, sretne što mogu slušati jezik beskraja, ispisan za njih u svakoj stvari, jezik koji ponovno pronalaze u sebi, te duše strpljivo čekaju krila žaleći one na zemlji. Ali Rastignac, sličan većini mladih ljudi koji su unaprijed okusili veličinu, htio se pojaviti pod punom opremom na borilištu svijeta; usvojio je njegovu groznicu i možda je osjećao snagu da zavlada njime, ne poznajući ni sredstva ni cilj te ambicije. U nedostatku čiste i svete ljubavi koja ispunjava život, ta žeđ za moći može postati nešto lijepo; treba je samo osloboditi svakog osobnog interesa i postaviti veličinu domovine kao cilj. No student još nije bio stigao do točke s koje čovjek može promatrati životni tijek i suditi o njemu. Još nije ni sasvim odbacio čar svježih i ljupkih misli koje poput lista obavijaju mladost djece odgojene u provinciji. Neprestano je oklijevao prijeći pariški Rubikon. Unatoč svojoj žarkoj radoznalosti, uvijek je zadržao neku primisao o sretnom životu kakav vodi pravi plemić u njegovom dvorcu. Ipak, njegov je posljednji nemir savjesti nestao prethodne večeri kad se našao u svojemu stanu. Uživajući u materijalnim prednostima bogatstva, kao što je odavno uživao u moralnim prednostima što ih daje porijeklo, svukao je svoju kožu čovjeka iz provincije i polako se učvrstio na položaju s kojega mu se otkrivala lijepa budućnost. Tako je sad, čekajući Delphine, udobno zavaljen u tom lijepom budoaru koji je pomalo bio i njegov, vidio sebe toliko daleko od onoga Rastignaca koji je prošle godine

[85] Vojvoda od Vermandoisa, nezakoniti sin Luja XIV. i Louise de La Vallière.

došao u Pariz, da se, promatrajući taj lik kroz lornjon moralne optike, pitao sliči li uopće u tom trenu samome sebi.

»Gospođa je u svojoj sobi,« došla mu je reći Thérèse, od čijega se glasa trgnuo.

Našao je Delphine ispruženu na kanapeu, u kutu pokraj vatre, svježu i odmornu. Kad ju je vidio tako izloženu u valovima muslina, podsjetila ga je na one lijepe indijske biljke čiji plod nastaje zajedno s cvijetom.

»Dakle, došli ste,« rekla je ganuto.

»Pogodite što vam donosim,« reče Eugène, sjedajući pokraj nje i uzimajući njezinu ruku da je poljubi.

Gospođi de Nucingen oteo se pokret radosti dok je čitala pozivnicu. Pogledala je Eugènea vlažnim očima, obavila mu ruke oko vrata i privukla ga sebi u mahnitosti zadovoljene taštine.

»I vama (tebi, rekla mu je u uho, ali Thérèse je u mojoj toaletnoj sobici, moramo biti oprezni!), vama dugujem tu sreću? Da, usuđujem se to nazvati srećom. Stečena preko vas, nije li ona više nego trijumf samoljublja? Nitko me nije htio uvesti u taj svijet. Možda ćete me u ovom trenu smatrati sitnom, frivolnom, lakom poput svih Parižanki; ali pomislite, prijatelju, da sam vam spremna sve žrtvovati i da sad, ako više no ikad želim ući u predgrađe Saint-Germain, to želim zato jer ste vi tamo.«

»Ne čini li vam se,« reče Eugène, »da nam gospođa de Beauséant pokušava reći kako ne računa s tim da će na svojemu balu vidjeti baruna de Nucingena?«

»Ma da,« reče barunica, vraćajući pismo Eugèneu. »Te žene imaju smisla za drskost. Svejedno, ići ću. Moja sestra bi trebala biti tamo, znam da priprema prekasnu haljinu. Eugène,« nastavila je tihim glasom, »ona će biti tamo da bi raspršila neke gadne sumnje. Ne znate kakvi se glasovi šire o njoj? Nucingen mi je jutros došao reći da se u klubu jučer bez ustručavanja govorilo o tome. Bože moj, o čemu ovisi ugled žena i obitelji! Osjetila sam se pogođenom, povrijeđenom zbog te moje jadne sestre. Prema onome što kažu neki ljudi, gospodin de Trailles je potpisao mjenice čiji se iznos penje do stotinu tisuća franaka, gotovo sve su dospjele, a njega će zbog toga sudski goniti. U takvoj je nevolji moja sestra, kažu, prodala svoje dijamante nekom Židovu, one lijepe dijamante koje ste mogli na njoj vidjeti i koji potječu od majke gospodina de Restauda. Uglavnom, već dva dana priča se samo o tome. Zaključila sam da je zato Anastasie dala načiniti haljinu protkanu zlatom, te da želi privući sve poglede kod gospođe de Beauséant, pojavljujući se u svem svojemu sjaju i s tim dijamantima. No, ni ja ne želim zaostati za njom. Uvijek me je pokušavala satrti, nikada nije bila dobra prema meni, a ja sam njoj činila tolike usluge i uvijek sam imala za nju novaca kad ih ona nije imala. No, pustimo visoko društvo, danas želim biti posve sretna.«

Rastignac je još u jedan sat poslije ponoći bio kod gospođe de Nucingen koja mu je, opraštajući se s njim kao što se opraštaju svi ljubavnici čiji je oproštaj obećanje budućih radosti, rekla sa sjetnim izrazom: »Obuzima me neki strah, praznovjerje, kako god nazvali te slutnje, bojim se da ću platiti svoju sreću nekom groznom nesrećom.«

»Baš ste dijete,« reče Eugène.

»Ah! večeras sam ja ona koja je dijete,« rekla je smijući se.

Eugène se vraćao u Kuću Vauquer siguran da će je sljedećega dana napustiti, i stoga se putem prepustio onim lijepim snovima koje sanjaju svi mladi ljudi kad na usnama još osjećaju okus sreće.

»Dakle?« reče čiča Goriot kad mu je Rastignac prošao ispred vrata.

»Dakle!« odvrati Eugène, »sve ću vam reći sutra.«

»Sve, zar ne?« uskliknu starac. »Idite spavati. Sutra započinje naš sretni život.«

Četvrto poglavlje

Čičina smrt

Sljedećega dana Goriot i Rastignac čekali su samo još da se pojavi nosač, pa da napuste pansion, kada je Novom ulicom Svete Geneviève odjeknuo štropot kočije koja se zaustavljala upravo pred vratima Kuće Vauquer. Iz kočije iziđe gospođa de Nucingen i upita je li njezin otac još uvijek u pansionu. Nakon Sylvieinog potvrdnog odgovora uspela se polako uza stube. Eugène se nalazio u svojoj sobi, a da njegov susjed to nije znao. Bio je za doručkom zamolio čiču Goriota neka se pobrine za prijevoz njegovih stvari, rekavši mu da će se naći u četiri sata u ulici Artois. No, dok je starac otišao potražiti nosače, Eugène se brzo javio na prozivci u školi, a zatim se vratio, a da ga nitko nije primijetio; htio je srediti račun s gospođom Vauquer, ne želeći tu zadaću ostaviti Goriotu koji bi u svojemu fanatizmu zacijelo bio platio i za njega. No, gazdarica je bila izišla, te se Eugène vratio u svoju sobu, pogledati nije li štogod zaboravio, te je čestitao samome sebi što mu je to palo na pamet kad je u ladici stola ugledao potpisanu mjenicu za Vautrina koju je nemarno ostavio ondje onoga dana kad ju je isplatio. Kako u sobi nije gorjela vatra, htio ju je poderati u sitne komadiće, no prepoznavši Delphinin glas nije htio stvarati nikakvu buku, nego je stao i osluškivao misleći kako ona ne bi trebala imati pred njim nikakvih tajni. Zatim mu se, nakon prvih riječi, razgovor između oca i kćeri učini suviše zanimljivim da ga ne bi slušao.

»Ah! oče moj,« rekla je Delphine, »da se bar nebu svidjelo da se ranije sjetite zatražiti račun o mojemu imetku, pa da ne budem upropaštena! Mogu li govoriti?«

»Možeš, u kući nema nikoga,« reče čiča Goriot izmijenjenim glasom.

»Ali, što vam je, oče?« upita gospođa de Nucingen.

»Upravo si mi zadala udarac sjekirom po glavi,« odvrati starac. »Neka ti Bog oprosti, dijete moje! Ne znaš koliko te volim; kad bi znala, ne bi mi tako naglo rekla takvo što, naročito ako ništa još nije izgubljeno. Što se, dakle, toliko važnoga dogodilo da si došla ovamo, kad bismo za nekoliko minuta trebali biti u ulici Artois?«

»Eh! oče, zar je čovjek gospodar svojega prvoga pokreta u katastrofi? Ja sam izvan sebe! Vaš nam je odvjetnik malo ranije otkrio nesreću koja bi kasnije sigurno izbila na vidjelo. Vaše staro trgovačko iskustvo bit će nam nužno i ja sam dojurila k vama kao što

se čovjek hvata za granu spasa kad mu prijeti opasnost da će se utopiti. Kad je gospodin Derville vidio da se Nucingen izvlači beskrajnim zatezanjem, zaprijetio mu je parnicom i rekao mu da će odmah dobiti odobrenje predsjednika suda. Nucingen je jutros došao k meni da bi me pitao želim li i njegovu i svoju propast. Odgovorila sam mu da se nimalo ne razumijem u sve to, da sam imala svoj imetak i da želim biti gospodarica svojega novca, te da se svime što se toga tiče bavi moj odvjetnik, a ja sam potpuna neznalica i ne razumijem ništa u tom pitanju. Niste li mi savjetovali da tako kažem?«

»Dobro,« odgovori čiča Goriot.

»Da,« nastavi Delphine, »a on me je uputio u stanje svojih poslova. Uložio je sav svoj i moj kapital u pothvate koji su na samome početku, te je zato morao poslati velike iznose u inozemstvo. Ako ga budem prisiljavala da mi vrati miraz, bit će prisiljen proglasiti stečaj; međutim, ako sam voljna pričekati godinu dana, svojom se čašću obvezuje da će mi vratiti udvostručen ili utrostručen iznos i moj kapital uložiti u zemljišne poslove, te ću postati gospodarica svojega imetka. Dragi moj oče, bio je iskren, uplašio me je. Zamolio je oproštaj za svoje ponašanje, vratio mi slobodu, dopustio mi da živim kako me je volja, uz uvjet da mu u potpunosti prepustim upravljanje poslovima pod mojim imenom. Obećao mi je, kao dokaz dobre volje, da će zvati gospodina Dervillea kad god ja to budem htjela, da provjeri jesu li spisi kojima me imenuje vlasnicom nekretnina sastavljeni kako treba. Ukratko, predao mi se svezanih ruku i nogu. Traži da još dvije godine on vodi kuću i preklinjao me da za sebe ne trošim ništa što mi on ne odobri. Dokazivao mi je da jedino još može čuvati privid pristojnosti, da je otpustio svoju plesačicu, te da će biti prisiljen na najstrožu ali što neprimjetniju štednju, da ne izgubi povjerenje prije nego istekne rok njegovih špekulacija. Bila sam gruba, sve sam to dovela u pitanje, kako bih ga natjerala u krajnjost i doznala više: pokazao mi je knjige, na kraju je i zaplakao. Nikada nisam vidjela muškarca u sličnom stanju. Izgubio je glavu, govorio da će se ubiti, bio je izvan sebe. Bilo mi ga je žao.«

»I ti vjeruješ tim ludorijama,« uskliknu čiča Goriot. »To je komedijaš! Imao sam ja posla s Nijemcima; ti su ljudi gotovo svi pouzdani, prostodušni; ali kad pod krinkom iskrenosti i dobroćudnosti postanu lukavci i opsjenari, gori su od svih drugih. Tvoj muž te iskorištava. Osjeća da smo ga stjerali u tjesnac, pretvara se da je gotov, želi pod tvojim imenom gospodariti više nego što je gospodario pod svojim. Iskoristi će tu okolnost da se zaštiti od rizika svojega posla. Lukav je koliko je podao; to je loš čovjek. Ne, ne, ja ne želim otići na Père-Lachaise ostavljajući svoje kćeri bez igdje ičega. Ipak se još malo razumijem u poslove. Kaže da je uložio kapital u poduzetništvo, pa dobro! njegov se ulog vidi u vrijednosnicama, priznanicama, ugovorima! neka ih pokaže i obračuna s tobom. Izabrat ćemo bolje špekulacije, preuzeti rizik, pa ćemo imati isprave na naše ime, *Delphine Goriot, imovinom rastavljena supruga baruna de Nucingena*. Ma, zar nas taj smatra budalama? Vjeruje da bih i dva dana mogao podnijeti pomisao da te ostavljam bez imetka, bez kruha? Neću to podnositi ni jedan dan, ni jednu noć, ni dva sata! Kad bi to bila istina, ne bih mogao živjeti. Što! pa ja sam radio kroz četrdeset godina svojega života, nosio vreće na leđima, znojio se u potocima, cijeli se život odricao za vas, moje

anđele, za vas dvije koje ste mi sav posao, sav teret činile lakim; a danas sve što sam stekao, sav moj život, odlazi u dim! Zbog toga bih umro od bijesa. Tako mi svega što je najsvetije na zemlji i na nebu, izvući ćemo to na vidjelo, provjeriti knjige, blagajnu, poslove! Neću spavati, neću leći, neću jesti, dok mi ne pokaže da je sav tvoj novac tu. Hvala Bogu, tvoja je imovina odvojena od njegove; imat ćeš meštra Dervillea za odvjetnika, a on je srećom pošten čovjek. Božjega mi svjetla, zadržat ćeš svoj lijepi milijunčić, svojih pedeset tisuća livri rente do kraja svojih dana, inače ću podići prašinu u Parizu, da, da! Ma, obratit ćemo se parlamentu ako nam sudovi ne pomognu. Znati da si mirna i sretna što se tiče novca, pa ta mi je misao olakšavala sve boli i umirivala tugu. Novac je život. Novac čini sve. Što nam tu pjeva taj debeli alzaški glupan? Delphine, nemoj učiniti ni najmanji ustupak toj krupnoj životinji koja te je stavila na lanac i učinila nesretnom. Ako mu trebaš, mi ćemo ga ukrotiti i natjerati da ide ravno. Bože moj, glava mi je u vatri, nešto me peče u lubanji. Moja Delphine na prosjačkom štapu! Oh, moja Fifine, ti! Nebesa, gdje su mi rukavice? Hajde! idemo, želim otići i vidjeti sve to, knjige, poslove, blagajnu, korespondenciju, istog trena. Neću se smiriti dok mi ne dokaže da tvoj imetak nije ugrožen i da ga mogu vidjeti vlastitim očima.«

»Dragi moj oče! budite oprezni. Ako u taj posao unesete i najmanji žar osvetoljubivosti, ako pokažete suviše neprijateljske namjere, ja sam propala. On vas poznaje, smatra prirodnim da sam se pod vašim utjecajem uznemirila zbog svojega novca; ali, kunem vam se, on ga drži u svojim rukama, i pokazao je volju da ga zadrži. To je čovjek koji bi mogao pobjeći sa svim kapitalom, a nas ostaviti ovdje, razbojnik jedan! Dobro zna da ne bih sramotila ime koje nosim progoneći ga. U isti je mah snažan i slab. Sve sam dobro pregledala. Ako ga pritisnemo uza zid, propala sam.«

»Ali to je onda običan lopov?«

»Pa da, moj oče,« rekla je ona bacivši se u stolac i plačući. »Nisam vam htjela to priznati, da bih vas poštedjela boli što ste me udali za takvoga čovjeka! Tajne navike i savjest, duša i tijelo, sve se kod njega slaže! To je strašno: ja ga mrzim i prezirem. Da, ne mogu više poštivati tog pokvarenog Nucingena nakon svega što mi je rekao. Čovjek koji je sposoban upustiti se u trgovačke spletke o kakvima mi je pričao nema ni najmanjeg obzira, a moji strahovi i dolaze od toga što sam mu savršeno pročitala dušu. Otvoreno mi je ponudio slobodu, on, moj muž, znate što to znači? ako pristanem biti, u slučaju nesreće, oruđe u njegovim rukama, ukratko ako mu pristanem posuditi svoje ime.«

»Ali postoje zakoni! Postoji trg Grève za takve zetove,« uskliknu čiča Goriot. »Sam ću pokrenuti giljotinu ako ne bude krvnika u blizini.«

»Ne, oče, nema zakona protiv njega. Slušajte u dvije riječi što mi je rekao, bez onih okolišanja kojima on to obavija: »Ili je sve izgubljeno, nemate ni novčića i propali ste; jer nikoga osim vas ne bih mogao imenovati kao suučesnika; ili ćete me pustiti da poslove privedem kraju.« Je li to jasno? On još uvijek drži do mene. Moje žensko poštenje ulijeva mu povjerenje; zna da ću mu ostaviti njegov novac i zadovoljiti se svojim. Pod prijetnjom propasti moram pristati na jedan nečastan i lopovski savez. On kupuje moju savjest i

plaća je time što mi dopušta da budem Eugèneova žena koliko mi drago. »Dopuštam ti da činiš grijeh, a ti mene pusti da činim zločin upropaštavajući jadne ljude!« Nije li i to dovoljno jasno? Znate li što on naziva poslovima? Kupuje pod svojim imenom prazna zemljišta, zatim daje graditi kuće pod posuđenim imenima drugih ljudi. Ti ljudi sklapaju pogodbe s građevinskim poduzetnicima koje plaćaju dugoročnim mjenicama, te zatim za neznatne iznose ustupaju sve to mojemu mužu koji postaje vlasnik kuća, dok se ti ljudi oslobađaju prevarenih građevinara tako da proglase stečaj. Ime kuće Nucingen poslužilo je obmanjivanju jadnih graditelja. Toliko sam shvatila. Shvatila sam također da je Nucingen poslao značajne iznose u Amsterdam, London, Napulj, Beč, kako bi u slučaju nužde mogao dokazati da je sposoban isplatiti neke goleme iznose. Kako bismo mogli vratiti taj novac?«

Eugène je čuo tup udar koljena čiče Goriota koji je zacijelo pao na pod svoje sobe.

»Moj Bože, što sam ti učinio? Moja kći izručena tom bijedniku koji može od nje zatražiti sve ako hoće. Oprosti mi, kćeri!« uzviknuo je starac.

»Da, možda ste i vi pomalo krivi tome što se preda mnom sad otvara provalija,« reče Delphine. »Mi imamo tako malo pameti kad se udajemo! Zar poznajemo svijet, poslove, muškarce, običaje? Očevi bi trebali misliti umjesto nas. Ništa vam ne predbacujem, dragi oče, oprostite mi ove riječi. U svemu ovome jedino ja sam kriva. Ne, nemojte plakati, tata,« rekla je ljubeći oca u čelo.

»Ni ti nemoj plakati, mala moja Delphine. Daj oči, osušit ću ih poljupcem. Hajde! vratit će se meni moja pamet, pa ću razmrsiti klupko poslova što ih je zapleo tvoj muž.«

»Ne, pustite mene; nekako ću izići na kraj s njim. On me voli; pa dobro, poslužit ću se moći koju imam nad njim i nagovoriti ga da odmah uloži nešto mojega kapitala u nekretnine. Možda ga navedem da pod mojim imenom otkupi Nucingen, u Alsaceu, on drži do toga. Samo dođite sutra pregledati njegove knjige, njegove poslove. Gospodin Derville ne razumije se nimalo u trgovinu. Ne, nemojte doći sutra. Ne želim se uzrujavati. Preksutra je bal kod gospođe de Beauséant, želim se odmoriti da tamo budem lijepa, svježa, na čast mom dragom Eugèneu! Hajdemo pogledati njegovu sobu.«

U tom trenu jedna se kočija zaustavila u Novoj ulici Svete Geneviève, a zatim se na stubištu čuo glas gospođe de Restaud koja je rekla Sylvie:

»Moj otac je tu?«

Ta je okolnost srećom spasila Eugènea koji se već namjeravao baciti na krevet i pretvarati se da spava.

»Ah! oče, jeste li čuli što se priča o Anastasie?« reče Delphine prepoznavši glas svoje sestre. »Čini se da i u njezinom braku ima čudnih stvari.«

»Što?« reče čiča Goriot, »to će biti moj kraj. Moja jadna glava neće izdržati dvostruku nesreću.«

»Dobar dan, oče,« reče grofica ulazeći. »Ah, ti si tu, Delphine.«

Činilo se da je gospođi de Restaud neugodno što je srela sestru.

»Dobar dan, Nasie,« reče barunica. »Zar te čudi što sam ovdje? Pa ja viđam oca svaki dan.«

»Otkad?«

»Da dolaziš ovamo, znala bi.«

»Nemoj me zadirkivati, Delphine,« reče grofica jadnim glasom. »Ja sam zbilja nesretna, propala, oh, jadni moj oče! ovaj put sam doista propala!«

»Što ti je, Nasie?« uzviknu čiča Goriot. »Reci nam sve, dijete moje.« Problijedjela je. »Delphine, hajde, pomozi joj, budi joj dobra, i voljet ću te još više ako je moguće!«

»Jadna moja Nasie,« reče gospođa de Nucingen pomažući sestri da sjedne, »pričaj. U nama vidiš jedine dvije osobe koje će te uvijek voljeti dovoljno da bi ti sve oprostile. Vidiš, obiteljski su osjećaji ipak najpostojaniji.« Dala joj je da udahne soli i grofica je došla k sebi.

»Umrijet ću od svega toga,« reče čiča Goriot. »Dođite,« nastavio je podjarujući svoju vatru od treseta, »primaknite se obje. Hladno mi je. Što je tebi, Nasie? Brzo reci, ubijaš me ovako...«

»Pa dobro!« reče jadna žena, »moj muž sve zna. Zamislite oče, prije nekog vremena, sjećate se one Maximeove mjenice? Da, ali to nije bila prva. Već sam ih mnogo isplatila. No, početkom siječnja gospodin de Trailles činio mi se vrlo turobnim. Ništa mi nije govorio; no lako je čitati srca ljudi koje volimo, dovoljna je i sitnica; a postoje i slutnje. Uostalom, bio je miliji, nježniji nego ikada, bila sam sve sretnija. Jadni Maxime! u mislima se opraštao od mene, rekao mi je kasnije; namjeravao se ustrijeliti. Na kraju sam ga toliko gnjavila, preklinjala, cijela dva sata sam klečala pred njim. I onda mi je rekao da je dužan stotinu tisuća franaka. Oh! tata, stotinu tisuća! Poludjela sam. Vi ih niste imali, sve sam već izjela...«

»Ne,« reče čiča Goriot, »ne bih mogao skupiti tolik novac osim da ga ukradem. No i to bih učinio, Nasie! Učinit ću.«

Nakon tih turobno izgovorenih riječi, sličnih hropcu umirućega, koje su odavale agoniju očinskog osjećaja svedenog na nemoć, obje sestre na trenutak ušutješe. Koja bi sebičnost ostala hladna pred tim krikom očaja, koji je poput kamena bačenog u ponor, otkrivao njegovu dubinu?

»Ja sam ga se domogla posluživši se nečim što nije bilo moje, oče,« rekla je grofica i briznula u plač.

Delphine je bila ganuta, te je i ona zaplakala spustivši glavu na rame svoje sestre.

»Sve je, znači, istina,« rekla je.

Anastasie ponikne glavom, a gospođa de Nucingen je zagrli i nježno je poljubi privinuvši je k sebi. »Ovdje ćeš uvijek biti voljena, bez osude,« rekla joj je.

»Anđeli moji,« reče Goriot slabim glasom, »zašto vaša sloga mora doći od nesreće?«

»Htjela sam spasiti Maximea, spasiti svu svoju sreću,« nastavi grofica ohrabrena tim svjedočanstvima tople i drhtave nježnosti, »pa sam onome lihvaru kojega poznajete, čovjeku kojega je sam pakao stvorio, te ga ništa ne može umekšati, onome gospodinu Gobsecku, odnijela obiteljske dijamante do kojih gospodin de Restaud toliko drži, njegove, moje, sve, sve sam ih prodala. Prodala! razumijete? On je spašen. Ali ja, ja sam mrtva. Restaud je sve doznao.«

»Kako? Tko mu je rekao? Ubit ću ga!« uzviknu čiča Goriot.

»Jučer me je pozvao u svoju sobu. Otišla sam... 'Anastasie,' rekao mi je glasom... (oh! sam taj glas bio je dovoljan, sve sam shvatila), gdje su vaši dijamanti?' Kod mene. 'Ne,' rekao je gledajući me, 'ovdje su, na mojoj komodi.' I pokazao mi je kutiju koju je bio prekrio rupčićem. 'Znate li odakle dolaze?' rekao mi je. Pala sam pred njim na koljena... Plakala sam, pitala ga kojom smrću želi da umrem.«

»To si rekla!« kriknu čiča Goriot. »Svetoga mi imena Božjeg, onaj tko učini zlo jednoj ili drugoj dok sam ja na životu, može biti siguran da ću ga ispeći na tihoj vatri! Da, raskomadat ću ga kao...«

Čiča Goriot je ušutio, riječi su mu zamrle u grlu.

»Na kraju, draga moja, zatražio je nešto gore od smrti. Ne dao Bog nijednoj ženi da čuje ono što sam ja čula!«

»Ubit ću toga čovjeka,« reče čiča Goriot mirno. »Ipak ima samo jedan život, a već mi duguje dva. I onda, što je bilo?« nastavi gledajući Anastasie.

»Dakle,« nastavi grofica nakon stanke, »pogledao je me i rekao: 'Anastasie, sve ću prekriti šutnjom, ostat ćemo zajedno, imamo djecu. Neću ubiti gospodina de Traillesa, mogao bih ga promašiti, a snalazeći se na drugi način mogao bih se ogriješiti o ljudsku pravdu. Ubiti ga u vašem naručju, značilo bi izložiti djecu sramoti. Ali, da ne biste gledali kako stradaju djeca ili njihov otac ili ja, postavit ću vam dva uvjeta. Odgovorite: je li ijedno dijete moje?' Rekla sam da jest. 'Koje?' upitao je. Ernest, naš najstariji sin. 'Dobro,' rekao je. 'A sad mi se zakunite da ćete mi se u jednome pokoriti.' Zaklela sam se. 'Potpisat ćete prodaju svojih dobara kad to od vas zatražim.'«

»Ne potpisuj,« uzviknu čiča Goriot. »Nikad nemoj to potpisati. Ah! ah! gospodine de Restaud, ne znate učiniti ženu sretnom, ona traži sreću ondje gdje je ima, a vi je kažnjavate u svojoj bijednoj nemoći?... Ali ja sam tu, čekajte! naletjet ćete na mene na tom putu. Nasie, budi mirna. Aha, stalo mu je do nasljednika! Dobro, dobro! Ja ću njemu oteti tog sina koji je, sto mu gromova, i moj unuk. Valjda smijem vidjeti tog dječarca? Smjestit ću ga u svom selu, dobro se brinuti o njemu, budi mirna. I sredit ću to čudovište, reći ću mu: sa mnom se obračunavaj! Ako hoćeš svojega sina, vrati mojoj kćeri njezin imetak i pusti je da živi po svojoj volji.«

»Oče moj!«

»Da, tvoj otac! Ja zbilja jesam otac. Neka taj klipan od velikoga gospodina ne zlostavlja moje kćeri. Sto mu gromova! Ne znam što mi je u venama. Kao da je tigrova krv,

htio bih proždrijeti tu dvojicu. O djeco moja! Takav je dakle vaš život? Ali to je moja smrt. Što će biti s vama kad mene više ne bude tu? Očevi bi trebali živjeti koliko njihova djeca. Bože moj, kako je loše uređen tvoj svijet! No i ti imaš sina, kako nam kažu. Trebao bi spriječiti da patimo kroz svoju djecu. Dragi moji anđeli, zar samo vašoj boli mogu zahvaliti što ste ovdje? Dođete mi pokazati samo svoje suze. Pa dobro, da, vi me volite, vidim to. Dođite, samo se dođite ovdje žaliti! Moje srce je veliko, može primiti sve. Da, uzalud ćete ga rastrgati, ostaci će opet biti očinska srca. Htio bih preuzeti vaš bol, patiti umjesto vas. Ah! kad ste bile male, bile se prilično sretne...«

»Samo nam je tada bilo dobro,« rekla je Delphine. »Gdje su sad oni trenuci kad smo se kotrljale s vreća na velikom tavanu?«

»Oče moj! ali to nije sve,« rekla je Anastasie u uho Goriotu koji je poskočio. »Dijamanti nisu prodani za stotinu tisuća franaka. Maximea su tužili. Imamo samo još dvanaest tisuća duga. Obećao mi je da će biti dobar, da neće više igrati. Meni na ovome svijetu ne ostaje više ništa osim njegove ljubavi, a nju sam previše skupo platila da ne bih umrla ako je izgubim. Žrtvovala sam mu bogatstvo, čast, mir, djecu. Oh! učinite bar da Maxime ostane slobodan, častan, da može i dalje živjeti u društvu u kojemu će znati steći neki položaj. Sada mi ne duguje više samo sreću, imamo i djecu koja bi ostala bez ikakve imovine. Sve je izgubljeno ako ga strpaju kod Svete Pelagije[86].«

»Nemam ih, Nasie. Ništa, nemam više ništa, uopće ništa! Ovo je kraj svijeta. Oh! svijet ide u propast, to je sigurno. Odlazite, spašavajte se! Ah! još imam svoje srebrne kolutove za ubruse, šest pribora za jelo, prvih što sam ih u životu stekao. Osim toga, još samo tisuću dvjesto franaka životne rente...«

»Ali što ste učinili s obveznicama?«

»Prodao sam ih, zadržavši mali ostatak prihoda za svoje potrebe. Trebalo mi je dvanaest tisuća franaka da uredim Fifini stan.«

»Za tebe, Delphine?« reče gospođa de Restaud svojoj sestri.

»Oh! zar je to sad važno!« nastavi čiča Goriot, »Dvanaest tisuća je potrošeno.«

»Pogađam,« reče grofica. »Za gospodina de Rastignaca. Ah! jadna moja Delphine, zaustavi se. Gledaj što se meni događa.«

»Draga moja, gospodin de Rastignac je mladić koji nije sposoban upropastiti svoju ljubavnicu.«

»Hvala ti, Delphine. U škripcu u kojemu se nalazim, očekivala sam od tebe nešto bolje; ali ti me nikada nisi voljela.«

»Ma da, Nasie, ona te voli,« uzviknu čiča Goriot, »upravo mi je maloprije rekla. Pričali smo o tebi i ona je tvrdila da si ti lijepa, a ona samo zgodna.«

»Ona!« ponovi grofica, »ona je lijepa kao led.«

---

[86] Sveta Pelagija bilo je ime zatvora u koji su do 1826. godine smještali ljude osuđene zbog dugova.

»Recimo da je tako,« reče Delphine crveneći, »ali reci, kako si se ti ponašala prema meni? Odrekla si me se, postigla da mi vrata svih kuća u koje sam željela ući budu zatvorena, nikad nisi propustila ni najsitniju priliku da mi napakostiš. A ja, jesam li ja dolazila našemu jadnom ocu i izvlačila tisuću po tisuću franaka, sav njegov imetak, sve dok nije spao na stanje u kojemu je sad? Ovo je tvoje djelo, sestro. Ja sam viđala oca koliko sam mogla, nikad ga nisam izbacila iz kuće i nisam mu dolazila lizati ruke kad mi je trebao. Nisam ni znala da je tih dvanaest tisuća potrošio na mene. Kod mene ima reda, znaš! Uostalom, kad bi mi tata nešto darovao, ja to nisam od njega izmamila.«

»Imala si više sreće od mene: gospodin de Marsay bio je bogat, ti znaš ponešto o tome. Uvijek si bila zla kao zlato. Zbogom, nemam ni sestre ni...«

»Šuti, Nasie!« uzviknu čiča Goriot.

»Samo sestra poput tebe može ponoviti ono što nitko više ne vjeruje, ti si čudovište,« rekla joj je Delphine.

»Djeco moja, djeco moja, prestanite, ili ću se ubiti pred vama.«

»Hajde, Nasie, opraštam ti,« nastavi gospođa de Nucingen, »nesretna si. Ali ja sam bolja od tebe. Reći mi takvo što u trenutku kad sam se već bila spremna na sve ne bih li ti pomogla, spremna čak i ući u sobu svojega muža, što ne bih učinila ni za sebe ni za... To je dostojno svega zla koje si protiv mene činila ovih devet godina.«

»Djeco moja, djeco moja, poljubite se!« reče im otac. »Vi ste dva anđela.«

»Ne, pustite me,« viknula je grofica koju je Goriot uhvatio za ruku, te se istrgnu iz očeva zagrljaja. »Ona osjeća manje sućuti prema meni nego što bi osjetio moj muž. Zar ne stoji tu kao slika svih vrlina!«

»Meni je još uvijek draže da ljudi misle kako gospodinu de Marsayu dugujem novaca nego priznati da me gospodin de Trailles košta više od dvije stotine tisuća franaka,« odgovori gospođa de Nucingen.

»Delphine!« vrisnu grofica zakoračivši prema njoj.

»Ja tebi govorim istinu, a ti mene klevećeš,« odvrati hladno barunica.

»Delphine! Ti si obična...«

Čiča Goriot skoči, zadrži groficu i prekinu je prekrivši joj rukom usta.

»Bože moj! oče što ste to dirali jutros?« reče mu Anastasie.

»Pa da, nisam trebao,« reče jadni otac, brišući dlan o hlače. »No nisam znao da ćete vas dvije doći, a selim se.«

Bio je sretan što je izazvao prijekor i skrenuo na sebe bijes svoje kćeri.

»Ah!« nastavi sjedajući, »slomile ste mi srce. Umirem, djeco draga! U glavi mi kuha kao da je vatra u njoj. Budite dobre, volite se. U smrt biste me otjerale. Delphine, Nasie, hajde, obje ste imale pravo, obje ste imale krivo. Vidiš, Dedel,« nastavi pogledavši barunicu očima punim suza, »njoj treba dvanaest tisuća franaka, potražimo ih. Nemojte

se tako gledati.« Kleknuo je pred Delphine. »Zamoli je za oproštaj, meni za ljubav,« šapnuo joj je, »ona je nesretnija, razumiješ?«

»Jadna moja Nasie,« reče Delphine zastrašena divljim i ludim izrazom što ga je bol davala licu njezina oca, »pogriješila sam, zagrli me...«

»Ah! to je melem mojemu srcu,« uzviknu čiča Goriot. »Ali gdje da nađemo tih dvanaest tisuća? da pođem umjesto nekoga služiti vojsku?«

»Ah! oče!« uzviknuše obje kćeri zagrlivši ga, »ne, ne.«

»Bog vas nagradio za tu misao, naši život ne bi bili dovoljni! zar ne, Nasie?« nastavi Delphine.

»A osim toga, jadni oče, to bi bila samo kap u moru,« primijeti grofica.

»Pa zar čovjek ništa ne može učiniti sa svojom krvlju?« uzviknu starac u očaju. »Zavjetovat ću se onome tko te spasi, Nasie! ubit ću nekoga za njega. Učinit ću kao Vautrin, poći na robiju! Ja...« zaustavio se kao munjom pogođen. »Ništa više nemam!« rekao je čupajući kosu. »Kad bih znao gdje ukrasti, ali teško je smisliti neku krađu. A treba ljudi i vremena da se orobi banka. Umrijeti, umrijeti moram, ne preostaje mi drugo do umrijeti. Da, više nisam dobar ni za što, više nisam otac! Ona moli, treba joj! a ja, bijednik, nemam više ništa. Ah! sebi si osigurao doživotnu rentu, stari razbojniče, a imao si kćeri! Pa ti ih dakle uopće ne voliš? Crkni, crkni kao pas kakav i jesi! Da, ja sam gori od psa, pas se ne bi tako ponio! Oh! moja glava! gori!«

»Ali tata!« uzviknuše obje mlade žene koje su mu prišle kako bi ga spriječile da udari glavom o zid, »budite razumni.«

Jecao je. Eugène, užasnut, uze mjenicu koju je potpisao Vautrinu i čiji je biljeg mogao podnijeti veći iznos. On izmijeni broj, načini ispravnu mjenicu na dvanaest tisuća franaka po Goriotovom nalogu i uđe u sobu.

»Evo vam vašega novca, gospođo,« reče pružajući joj papir. »Spavao sam, vaš me razgovor probudio, pa sam tako doznao što dugujem gospodinu Goriotu. Ovu mjenicu možete na nekoga prenijeti, a ja ću je uredno isplatiti.«

Grofica je, nepomična, držala papir.

»Delphine,« rekla je problijedjevši i drhteći od ljutnje, bijesa, jarosti, »sve sam ti oprostila, bog mi je svjedok, ali ovo! Gospodin je bio tu i ti si to znala! Bila si toliko niska da si se svetila puštajući me da pred njim iznosim svoje tajne, svoj život, život svoje djece, svoju sramotu, svoju čast! Odlazi, nisi mi više sestra, mrzim te, učinit ću ti svako moguće zlo, ja ću...« Ljutnja joj je presjekla rečenicu, grlo joj se osušilo.

»Ali on je moj sin, naše dijete, tvoj brat, tvoj spasitelj,« vikao je čiča Goriot. »Poljubi ga, Nasie! Gle, ja ću ga zagrliti,« rekao je stežući Eugènea gotovo mahnito. »Oh! dijete moje! Bit ću ti više no otac, bit ću cijela obitelj. Htio bih biti Bog, bacio bih ti svijet pred noge. Ma, poljubi ga Nasie! To nije čovjek, to je anđeo, pravi pravcati anđeo!«

»Pustite je, oče, vidite da je luda,« reče Delphine.

»Luda! luda! A ti, kakva si ti?« upita gospođa de Restaud.

»Djeco moja, umrijet ću ako nastavite,« uzviknu starac i pade na postelju kao da ga je pogodio metak. »One me zbilja ubijaju!« pomislio je.

Grofica pogleda Eugènea koji je ostao nepomičan, zaprepašten žestinom tog prizora. »Gospodine,« rekla mu je, postavljajući pitanje gestom, glasom i pogledom, i ne obraćajući pažnju na oca čiji je prsluk Delphine brzo raskopčavala.

»Gospođo, platit ću i šutjeti,« odvrati Eugène ne čekajući pitanje.

»Ubila si našega oca, Nasie!« reče Delphine pokazujući onesviještenoga starca svojoj sestri koja pobježe.

»Opraštam joj,« reče starac otvarajući oči, »njezin je položaj strašan i pomutio bi i snažniju glavu. Utješi Nasie, budi joj dobra, obećaj to svojemu jadnom ocu koji umire,« zamoli Delphine stišćući joj ruku.

»Ali, što vam je?« reče ona, sva prestrašena.

»Ništa, ništa,« odvrati otac, »proći će. Nešto mi steže čelo, nekakva migrena. Jadna Nasie, kakva budućnost!«

U tom trenu vrati se grofica, te se baci na koljena pred ocem: »Oprostite!« uzviknula je.

»Hajde,« reče čiča Goriot, »sad mi zadaješ još više bola.«

»Gospodine,« reče grofica Rastignacu, a oči su joj bile pune suza, »nesreća me učinila nepravednom. Bit ćete mi brat?« rekla je pružajući mu ruku.

»Nasie,« reče joj Delphine grleći je, »mala moja Nasie, zaboravimo sve ovo.«

»Ne,« rekla je, »ja ću se svega sjećati!«

»Anđeli moji,« uskliknu čiča Goriot, »dižete zavjesu koja mi je bila pred očima, vaši me glasovi vraćaju u život. Zagrlite se još jednom. Reci, Nasie, hoće li te ta mjenica spasiti?«

»Nadam se. Nego, tata, zar je nećete potpisati?«

»Gle, zbilja sam glup, kako sam to zaboravio! Pozlilo mi je, Nasie, nemoj mi zamjeriti. Pošalji nekoga da mi kaže je li sve u redu. Ne, doći ću k tebi. Ali ne, neću doći, ne želim više vidjeti tvojega muža, jednostavno bih ga ubio. A što se tiče prodaje tvoje imovine, ja ću to već spriječiti. Idi sad, dijete moje, i natjeraj Maximea da se opameti.«

Eugène je bio zaprepašten.

»Jadna Anastasie, uvijek je bila naprasita,« reče gospođa de Nucingen, »ali ima dobro srce.«

»Vratila se zbog potpisa,« reče Eugène Delphini na uho.«

»Mislite?«

»Volio bih da ne mislim. Čuvajte je se,« odgovorio je podižući pogled kao da želi Bogu povjeriti misli koje se ne usuđuje izreći.

»Da, uvijek je bila pomalo glumica, a moj jadni otac nasjeda njezinim prenemaganjima.«

»Kako se osjećate, dobri moj čiča Goriot?« upita Rastignac starca.

»Htio bih spavati,« odgovorio je.

Eugène je pomogao Goriotu da legne u postelju. Zatim, kad je starac zaspao držeći Delphininu ruku, njegova kći se povukla.

»Večeras se vidimo u Talijanskom kazalištu,« rekla je Eugèneu, »pa ćeš mi reći kako mu je. A sutra ćete se preseliti, gospodine. Da vidimo vašu sobu. Oh! koji užas!« rekla je ulazeći. »Pa vama je bilo još gore nego mojemu ocu. Eugène, dobro si se ponio. Sad bih vas još više voljela, kad bi bilo moguće; ali, dijete moje, ako želite išta steći, ne treba samo tako bacati dvanaest tisuća franaka kroz prozor. Grof de Trailles je kockar. Moja sestra ne želi to shvatiti. Bio bi otišao potražiti svojih dvanaest tisuća franaka tamo gdje je često dobivao ili gubio brda zlata.«

Začuvši stenjanje, vratiše se Goriotu kojega su našli naizgled usnulog; no kad mu se dvoje ljubavnika približilo, čuli su ove riječi: »One nisu sretne!« Bio budan ili usnuo, te njegove riječi toliko su snažno pogodile srce njegove kćeri, da je prišla siromaškom krevetu na kojemu je njezin otac ležao i poljubila ga u čelo. On otvori oči i reče:

»To je Delphine!«

»Da, a kako si ti?« upitala je.

»Dobro,« odvrati starac. »Ne uznemiruj se, kasnije ću izići. Hajde, djeco moja, budite sretni.«

Eugène se odvezao s Delphine do njezine kuće; no, uznemiren stanjem u kojemu je ostavio Goriota, nije htio večerati s njom, nego se vratio u Kuću Vauquer. Čiču Goriota našao je na nogama, spremnog da sjedne za stol. Bianchon je sjeo tako da može dobro vidjeti lice proizvođača tjestenine. Kad ga je vidio kako uzima kruh i njuši ga ne bi li procijenio od kakvoga je brašna, student je, primijetivši u tom pokretu potpunu odsutnost onoga što bismo mogli nazvati sviješću o činu, on zloslutno kimnu.

»Dođi ovamo k meni, gospodine Cochinov interniste,« reče Eugène.

Bianchon se premjestio tim radije što se sad našao pokraj starca.

»Što mu je?« upita Rastignac.

»Ako se ne varam, nema mu spasa! Kod njega se moralo dogoditi nešto izvanredno, čini mi se da mu prijeti moždana kap. Premda je donji dio lica prilično miran, gornje se crte povlače prema čelu, mimo njegove volje, gledaj! A i oči su u posebnom stanju koje odaje navalu sukrvice u mozak. Reklo bi se da su pune neke sitne prašine, zar ne? Sutra ujutro znat ću više.«

»Ima li tu kakve pomoći?«

»Nikakve. Možda bi se moglo odgoditi smrt ako bismo našli načina da izazovemo reakciju u ekstremitetima, prema nogama; no ako se do sutra navečer simptomi ne

povuku, jadnik je izgubljen. Znaš li koji je događaj izazvao bolest? Morao je primiti neki težak udarac pod kojim je njegova duša klonula.«

»Da,« reče Rastignac sjećajući se kako su dvije kćeri bez prekida udarale po očevu srcu.

»Ipak,« mislio je Rastignac, »Delphine bar voli svojega oca!«

Te večeri, u Talijanskom kazalištu, Rastignac je govorio oprezno, ne želeći previše uznemiriti gospođu de Nucingen.

»Ne uznemirujte se,« odgovorila je na prve riječi što ih joj je rekao Eugène, »moj otac je snažan. Samo smo ga jutros malo potresle. Naša je imovina u pitanju, pomislite samo na razmjere te nesreće? Ne bih više živjela da me vaša ljubav ne čini neosjetljivom na ono što bih nekoć bila smatrala smrtnom nevoljom. Danas za mene postoji samo još jedan strah, samo još jedna nesreća, a to je da ne izgubim ljubav koja mi je dala da osjetim radost što živim. Izvan tog osjećaja sve mi je svejedno, ne volim ništa drugo na svijetu. Vi ste meni sve. Ako sam sretna što sam bogata, to je zato što vam se tako mogu bolje svidjeti. Ja sam, na svoju sramotu, više ljubavnica nego kći. Zašto? Ne znam. Sav moj život je u vama. Otac mi je dao srce, no vi ste učinili da ono počne kucati. Cijeli svijet može me osuđivati, baš me briga! ako mi vi, koji mi nemate prava zamjerati, opraštate zlodjela na koja me tjera neodoljiv osjećaj! Mislite li da sam pokvarena kći? Oh, ne, nije moguće ne voljeti oca toliko dobrog kao što je naš. No, jesam li mogla spriječiti da vidi prirodan razvoj naših bijednih brakova? Zašto ih nije spriječio? Nije li on trebao razmišljati za nas? Danas, znam, on pati koliko i mi; ali što bismo mogle tu učiniti? Tješiti ga! Nikad ga nećemo utješiti. Naše prepuštanje sudbini zadalo mu je više boli nego što bi mu naši prijekori i tužaljke nanijeli zla. Ima situacija u životu kad je sve samo gorčina.«

Eugène je ostao bez riječi, obuzet nježnošću što ju je izazvao taj prostodušan izraz iskrenog osjećaja. Premda su Parižanke često dvolične, opijene taštinom, sebične, koketne, hladne, istina je i to da one, kad doista vole, žrtvuju svojim strastima više osjećaja nego druge žene; same njihove niskosti ih uzdižu, te postaju uzvišene. A Eugènea se dojmila i dubina i oštroumnost kojima žena ocjenjuje najprirodnije osjećaje, kad je od njih dijeli i odvaja neka povlaštena ljubav. Gospođu de Nucingen uvrijedila je Eugèneova šutnja.

»Ta o čemu razmišljate?« upitala ga je.

»Još uvijek slušam to što ste mi rekli. Dosad sam vjerovao da ja vas volim više nego što vi volite mene.«

Nasmiješila se i prikrila zadovoljstvo što ga je osjetila, kako bi razgovor ostao u granicama što ih nameću običaji. Nije još nikad čula drhtave izraze mlade i iskrene ljubavi. Još koja riječ, i ne bi se više mogla svladati.

»Eugène,« rekla je mijenjajući temu, »vi dakle ne znate što se događa? Cijeli će Pariz sutra biti kod gospođe de Beauséant. Rochefideovi i markiz d'Ajuda dogovorili su se da ništa ne razglašavaju; ali kralj sutra potpisuje vjenčani ugovor, a vaša jadna rođakinja

još ništa o tome ne zna. Neće moći otkazati to primanje, a markiz neće biti na njezinom balu. Ljudi pričaju samo o tome.«

»I smiju se jednoj bestidnosti, i naslađuju se njome! Vi, dakle, ne znate da će gospođa de Beauséant umrijeti od toga?«

»Neće,« reče Delphine smiješeći se, »vi ne poznajete tu vrstu žena. Ali sav će otmjeni Pariz doći k njoj, i ja ću također biti tamo! A vama dugujem tu sreću.«

»Ali,« reče Rastignac, »nije li to samo jedna od onih besmislenih glasina kakve stalno kruže Parizom?«

»Sutra ćemo doznati istinu.«

Eugène se nije vratio u Kuću Vauquer. Nije bio kadar uskratiti sebi zadovoljstvo odlaska u svoj novi stan. Ako je prethodne večeri on morao napustiti Delphine u jedan sat poslije ponoći, sada je Delphine napustila njega, oko dva, i vratila se kući. Sutradan je spavao prilično dugo, i čekao da, oko podneva, gospođa de Nucingen dođe k njemu doručkovati. Nezasitan takvih slatkih užitaka poput svih mladića, gotovo je zaboravio čiču Goriota. Navikavanje na svaki od elegantnih predmeta koji su mu pripadali za njega je bilo jedna duga svečanost. A gospođa de Nucingen bila je tu i davala svemu tome još veću vrijednost. Ipak, oko četiri popodne ljubavnici pomisliše na čiču Goriota, sjetivši se sreće o kojoj je sanjao misleći kako će se preseliti u tu kuću. Eugène primijeti da starca, ako je bolestan, treba odmah preseliti, te ostavi Delphine i odjuri do Kuće Vauquer. Ni čiča Goriot ni Bianchon nisu bili za stolom.

»Eh da!« reče mu slikar, »čiča Goriot nije dobro. Bianchon je gore uz njega. Starcu je došla jedna od njegovih kćeri, grofica od Restaurame. Zatim je htio izići i bolest se pogoršala. Društvu će biti oduzet jedan od njegovih najljepših ukrasa.«

Rastignac potrči prema stubama.

»Hej! gospodine Eugène!«

»Gospodine Eugène! gospođa vas zove,« viknu Sylvie.

»Gospodine,« reče mu udovica, »gospodin Goriot i vi trebali ste iseliti petnaestog veljače. Petnaesti je prošao prije tri dana, danas je osamnaesti i trebat će platiti još mjesec dana za vas i za njega, ali ako želite jamčiti za čiču Goriota, vaša će mi riječ biti dovoljna.«

»Zašto? Zar nemate povjerenja?«

»Povjerenja! Ako je starac izgubi svijest i ako umre, njegove mi kćeri neće dati ni novčića, a sve njegove prnje ne vrijede ni deset franaka. Jutros je odnio svoj posljednji pribor za jelo, ne znam zašto. Odjenuo se kao mladić. Bog mi oprostio, mislila sam da se narumenio, činio mi se pomlađenim.«

»Ja odgovaram za sve,« reče Eugène naježivši se od užasa i sluteći katastrofu.

Popeo se čiči Goriotu. Starac je ležao u postelji, Bianchon je bio pokraj njega.

»Dobar dan, oče,« reče mu Eugène.

Starac se blago nasmiješi i odgovori pogledavši ga mutnim pogledom: »Kako je ona?«

»Dobro. A vi?«

»Nisam loše.«

»Nemoj ga zamarati,« reče Bianchon odvlačeći Eugènea u kut sobe.

»Što je s njim?« upita Rastignac.

»Samo ga čudo može spasiti. Izljev se dogodio, stavili smo mu obloge od gorušice. Srećom osjeća ih, djeluju.«

»Može li ga se preseliti?«

»Nemoguće. Mora ostati ovdje, izbjegavati svako tjelesno kretanje i svako uzrujavanje...«

»Dobri moj Bianchon,« reče Eugène, »nas dvojica ćemo ga njegovati.«

»Već sam pozvao glavnog liječnika svoje bolnice.«

»I?«

»Reći će svoje mišljenje sutra navečer. Obećao mi je da će doći nakon radnog vremena. Nažalost taj je nesretni starac jutros počinio neku nepromišljenost o kojoj mi ne želi govoriti. Tvrdoglav je kao mazga. Kad mu nešto kažem, pravi se da me nije čuo i spava da mi ne mora odgovoriti; ili pak, ako su mu oči otvorene, počinje stenjati. Jutros je bio vani, pješice je išao nekamo u grad, nitko ne zna kamo. Odnio je sve što je imao od ikakve vrijednosti, i obavljao neku prokletu trgovinu koja je premašila njegove snage! Jedna od njegovih kćeri bila je ovdje.«

»Grofica?« reče Eugène. »Visoka, smeđokosa, živog oka, dobro građena, lijepih nogu, vitkog stasa?«

»Da.«

»Ostavi me na trenutak samog s njim,« reče Rastignac. »Ispovjedit ću ga, meni će sve reći.«

»Ja ću večerati za to vrijeme. Ali pokušaj ga ne uzrujavati; još imamo izvjesnu nadu.«

»Možeš biti miran.«

»Sutra će se one lijepo zabavljati,« reče čiča Goriot Eugèneu kad su ostali sami. »Idu na veliki bal.«

»A što ste vi jutros činili, tata, da vam je večeras toliko loše, pa morate ostati u postelji?«

»Ništa.«

»Anastasie je dolazila?« upita Rastignac.

»Da,« odgovori čiča Goriot.

»Recite, nemojte mi ništa kriti, što je još od vas tražila?«

»Ah!« nastavi starac skupljajući snagu da bi mogao govoriti, »pustite, dijete moje, bila je vrlo nesretna! Nasie nema ni novčića nakon nevolje s dijamantima. A bila je naručila, za taj bal, haljinu protkanu zlatom koja će joj pristajati kao dragulj. Njezina krojačica, bestidnica, nije joj htjela dati na kredit, pa je njezina sobarica platila tisuću franaka unaprijed. Jadna Nasie, na što je spala! To mi je rastrglo srce. No sobarica, vidjevši da je Restaud uskratio Nasie svako povjerenje, prestrašila se da će ostati bez svojega novca, te se dogovorila s krojačicom da ne preda haljinu dok ne dobije tisuću franaka. Bal je sutra, haljina spremna, Nasie očajna. Htjela je posuditi moj stolni pribor da ga založi. Njezin muž zahtijeva da se ona pojavi na tom balu kako bi pokazala cijelom Parizu dijamante o kojima se priča da ih je prodala. Može li ona reći tom čudovištu: 'Dužna sam tisuću franaka, isplatite ih'? Ne može. To sam razumio. Njezina sestra Delphine bit će tamo u prekrasnoj haljini. Anastasie ne smije zaostati za mlađom sestrom. Osim toga, gušila se u suzama, jadna moja djevojčica! Bilo me je toliko sram jučer što nisam imao onih dvanaest tisuća franaka, da bih dao ostatak svojega bijednoga života ne bih li se iskupio. Vidite, imao sam snage i sve sam podnosio, no to što jučer nisam imao novaca slomilo mi je srce. Oh! oh! Nisam ja dugo razmišljao, odjenuo sam se, uredio; za šest stotina franaka prodao sam svoj stolni pribor, a onda sam na godinu dana založio doživotnu rentu za jednokratnu isplatu od četiri stotine franaka kod tate Gobsecka. Baš me briga! Jest ću samo kruh! To mi je bilo dovoljno kad sam bio mlad, pa mogu opet. Bar će jednu lijepu večer imati moja Nasie. Bit će čarobna. Imam novčanicu od tisuću franaka, tu ispod jastuka. Grije me misao da tu pod glavom imam nešto što će razveseliti sirotu Nasie! Moći će potjerati tu svoju zločestu Victoire. Tko je još vidio da sluge nemaju povjerenja u gospodare! Sutra će mi biti dobro, Nasie dolazi u deset sati. Ne želim da njih dvije pomisle da sam bolestan, ne bi išle na bal, ostale bi uz mene. Nasie će me sutra poljubiti kao svoje dijete, njezina nježnost će me izliječiti. Uostalom, ne bih li potrošio tisuću franaka kod ljekarnika? Radije ću ih dati svojemu lijeku za sve, svojoj Nasie. Utješit ću je bar malo u njezinome jadu. Tako ću se iskupiti od krivnje što sam sebi osigurao doživotnu rentu. Ona je na dnu ponora, a ja više nemam snage da je izvučem. Oh! bacit ću se ponovno u trgovinu. Otići ću u Odesu kupiti žito. Tamo je trostruko jeftinije od našega. Ako je i zabranjen uvoz neobrađenog žita, mudrim ljudima koji donose zakone nije palo na pamet zabraniti proizvode od brašna. He, he... Jutros sam se toga sjetio! Škrob nudi lijepih mogućnosti.«

»Lud je,« pomisli Eugène gledajući starca. »Hajde, odmarajte se, nemojte govoriti...«

Eugène je sišao na večeru kad se Bianchon vratio. Zatim su obojica proveli noć smjenjujući se uz bolesnika; jedan se pri tome zaposlio čitanjem medicinskih knjiga, drugi pisanjem pisama majci i sestrama. Sljedećega dana bolesnikovi su simptomi, prema Bianchonovu mišljenju, slutili na dobro; no i dalje mu je bila nužna stalna njega koju su mu jedino dvojica studenata bila kadra pružiti; a u podrobnom izvještaju o tom poslu morali bismo se ogriješiti o stidljivu frazeologiju našega vremena. Osim pijavica što su ih stavljali na oslabjelo starčevo tijelo, pokušavali su mu pomoći oblozima,

kupkama za noge, nizom liječničkih postupaka pri kojima su bile nužne snaga i odanost dvojice mladih ljudi. Gospođa de Restaud nije došla; poslala je nekog teklića po svoj novac.

»Mislio sam da će sama doći. Ali ovako je bolje, samo bi se uznemirila,« reče čiča Goriot, te je izgledao zadovoljan takvim slijedom stvari.

U sedam sati navečer, Thérèse se pojavila s pismom od Delphine.

»Što to činite, moj prijatelju? Tek što ste me počeli voljeti, a već me zanemarujete? Pokazali ste mi, onim povjerljivim riječima od srca srcu, suviše krasnu dušu, a da ne biste bili od onih koji uvijek ostaju vjerni shvaćajući koliko osjećaji imaju nijansi. Kao što ste mi rekli slušajući molitvu u *Mojsiju*[87]: »Za neke ljude to je samo jedna jedina nota, za druge to je beskraj glazbe!« Nemojte zaboraviti da vas večeras čekam, da idemo na bal kod gospođe Beauséant. Ugovor gospodina d'Ajude doista je jutros potpisan na dvoru, a jadna je vikontesa doznala za to tek u dva sata. Čitav će se Pariz naći kod nje, kao što se svjetina skuplja na trgu Grève kad se sprema neko smaknuće. Nije li strašno ići tamo da bi se vidjelo kako će ta žena sakriti svoju bol, hoće li znati plemenito umrijeti? Sigurno ne bih išla, prijatelju, da sam ikad prije bila u njezinoj kući; no ona zacijelo neće više primati, te bi svi moji dosadašnji napori bili uzaludni. Moj je položaj sasvim različit od položaja drugih. Uostalom, idem i zbog vas. Čekam vas. Ako ne budete uz mene u sljedeća dva sata, ne znam hoću li vam oprostiti tu izdaju.«

Rastignac uze pero i odgovori ovako:

»Čekam liječnika kako bih saznao hoće li vaš otac još živjeti. On je na umoru. Doći ću da vam donesem presudu, ali bojim se da će biti smrtna. Razmislite možete li ići na bal. Tisuću nježnih pozdrava.«

Liječnik je stigao u osam i po, i premda se nije izjasnio osobito povoljno, nije mislio ni da će smrt nastupiti odmah. Najavio je naizmjenične uzmahe i padove o kojima će ovisiti starčev život i razum.

»Bilo bi mu bolje odmah umrijeti,« na kraju je rekao liječnik.

Eugène je prepustio čiču Goriota Bianchonovoj skrbi te krenuo odnijeti gospođi de Nucingen žalosne vijesti koje bi, za njegovu dušu još prožetu obiteljskim dužnostima, trebale onemogućiti svako veselje.

»Recite joj neka se ipak dobro zabavi,« doviknuo mu je čiča Goriot; izgledao je kao da spava, no u trenu kad je Rastignac izlazio, podigao se u sjedeći položaj.

Mladi se čovjek pojavio kod Delphine duboko potresen, i našao je počešljanu i obuvenu; nedostajala je samo još plesna haljina. No, poput poteza kistom kojima slikari

[87] Misli se na ariju iz Rossinijeve opere *Mojsije u Egiptu*.

dovršavaju svoje slike, posljednje pripreme zahtijevale su više vremena nego podloga toalete.

»Kako, niste odjeveni?« rekla je.

»Ali gospođo, vaš otac...«

»Opet moj otac,« uskliknula je prekidajući ga. »Ali nećete me valjda učiti što dugujem svojemu ocu. Poznajem ja oca već dugo. Ni riječi više, Eugène. Slušat ću vas tek kad se odjenete. Thérèse je sve pripremila u vašem stanu; moja kočija je spremna, uzmite je; vratite se. Pričat ćemo o mojemu ocu idući na bal. Treba krenuti rano; ako zapadnemo u kolonu kočija, bit ćemo sretni ako se pojavimo tamo u jedanaest sati.«

»Gospođo!«

»Hajde! ni riječi,« rekla je, trčeći u budoar po ogrlicu.

»Ma, idite, gospodine Eugène, samo ćete naljutiti gospođu,« rekla je Thérèse gurajući mladića zgroženog tim elegantnim ocoubojstvom.

Otišao se odjenuti, obuzet silno tužnim, silno obeshrabrujućim mislima. Vidio je otmjeni svijet kao ocean blata u koji čovjek propada do vrata čim umoči stopalo. »Ovdje se odvijaju samo bijedni zločini!« mislio je. »Vautrin je veći.« Dotad je vidio tri glavna izraza ljudskog društva: Poslušnost, Borbu i Pobunu; Obitelj, Otmjeni svijet i Vautrina. I nije se usuđivao opredijeliti. Poslušnost je bila dosadna, Pobuna nemoguća, Borba neizvjesna. Njegova misao vratila ga je u okrilje obitelji. Sjetio se čistih osjećaja toga mirnoga života, sjetio se dana provedenih među bićima koja su ga voljela. Poštujući prirodne zakone obiteljskoga doma, ta su draga bića ondje pronalazila punu i trajnu sreću, bez tjeskobe. Unatoč tim dobrim mislima, nije imao hrabrosti propovijedati Delphinei vjeru čistih duša, zapovjediti joj Vrlinu u ime Ljubavi. Njegov novi odgoj već je donosio plodove. Već je volio sebično. U svojoj tankoćutnosti shvatio je narav Delphineinog srca. Osjećao je da bi ona mogla prijeći preko mrtvoga tijela svojega oca ne bi li otišla na bal, a nije imao snage da joj prigovori, ni hrabrosti da je naljuti, ni vrline da je ostavi. »Nikad mi ne bi oprostila što sam imao pravo u ovakvim okolnostima,« rekao je sebi. Zatim je ponovno razmišljao o liječnikovim riječima, te se zadržao na pomisli da čiča Goriot ipak nije onoliko teško bolestan kao što je on vjerovao; ukratko, bavio se otrovnim umovanjem ne bi li opravdao Delphine. Ona nije znala u kakvom stanju se nalazi njezin otac. Sam starac poslao bi je natrag na bal, ako bi ga otišla vidjeti. Društveni zakon, neumoljiv u svojim formulama, često osuđuje ondje gdje se očit zločin može ispričati bojnim otklonima što ih u krilo obitelji unose razlike u karakterima, raznolikost interesa i položaja. Eugène je htio prevariti samoga sebe, bio je spreman prinijeti svoju savjest ljubavnici kao žrtvu. Od prije dva dana, sve je bilo drukčije u njegovu životu. Žena je u njega unijela svoj nered, zbog nje je izblijedjela obitelj, sve je prigrabila sebi. Rastignac i Delphine sreli su se u uvjetima koji su im omogućili da jedno u drugome osjete najveći užitak. Njihova dobro pripremljena strast narasla je kroz ono što često ubija strasti, kroz ispunjenje. Posjedujući tu ženu, Eugène je shvatio da je dotad samo žudio za njom, zavolio ju je tek sutradan, nakon te sreće; ljubav je možda i nije drugo

nego zahvalnost za užitak. Bila ona bestidna ili uzvišena, volio je tu ženu zbog sladostrasti koju joj je donio u miraz i zbog užitaka što ih je od nje primio; a Delphine je voljela Rastignaca koliko bi Tantal volio anđela koji bi došao udovoljiti njegovoj gladi ili ugasiti žeđ njegova osušenog grla.

»Onda! kako je mojemu ocu?« upitala ga je gospođa de Nucingen kad se vratio odjeven za bal.

»Vrlo loše,« odgovorio je, »i ako mi želite dokazati svoju ljubav otići ćemo ga posjetiti.«

»Pa dobro, hoćemo,« rekla je, »ali nakon plesa. Dobri moj Eugène, budi ljubazan, nemoj mi držati propovijedi, dođi.«

Krenuli su. Eugène je neko vrijeme šutio.

»Ta što vam je?« upitala je.

»Još čujem hropac vašega oca,« odgovorio je s prizvukom ljutnje. A onda joj je počeo pripovijedati, s toplom rječitošću mladosti, o nemilosrdnom potezu na koji je gospođu de Restaud navela taština, o smrtnoj krizi koju je izazvao Goriotov posljednji čin očinske odanosti, te o tome koliko je koštala Anastasieina haljina protkana zlatom. Delphine je plakala.

»Bit ću ružna,« pomislila je. Njezine suze se osušiše. »Ja ću njegovati svojega oca, neću napuštati njegovo uzglavlje,« rekla je.

»Ah! evo, takvu te hoću,« uskliknuo je Rastignac.

Svjetiljke pet stotina kočija obasjavale su okolinu palače Beauséantovih. Sa svake strane osvijetljenih vrata šepurio se stražar. Otmjeni je svijet stizao u tolikom broju, svi su se toliko žurili vidjeti tu veliku ženu u trenutku njezina pada, da su prostorije u prizemlju palače bile već pune kada su se pojavili gospođa de Nucingen i Rastignac. Od onoga trenutka kada je cijeli dvor pohrlio velikoj Gospođici kojoj je Louis XIV oduzeo ljubavnika[88], nijedna ljubavna propast nije imala većega odjeka od propasti gospođe de Beauséant. U tim okolnostima, posljednja se kći gotovo kraljevske burgundijske kuće pokazala jačom od svoje nesreće, te je do posljednjeg trenutka bila nadmoćna svim tim ljudima čije je taštine prihvaćala tek zato da bi poslužile trijumfu njezine strasti. Najljepše žene Pariza oživljavale su njezine salone haljinama i osmijesima. Najotmjeniji ljudi s dvora, veleposlanici i ministri, slavni ljudi svake vrste, okićeni križevima, zvijezdama, višebojnim lentama, gurali su se oko vikontese. Orkestar je svirao svoju glazbu pod pozlaćenim svodovima palače, pustinje za njezinu kraljicu. Gospođa de Beauséant stajala je uspravna pred svojim prvim salonom i primala navodne prijatelje. Odjevena u bijelo, bez ijednog ukrasa u jednostavno spletenoj kosi, činila se mirnom, nije pokazivala ni bol, ni gordost, ni lažno veselje. Nitko nije mogao razabrati što joj je u duši. Bila je nalik kakvoj Niobi od mramora. Njezin osmijeh bliskim prijateljima povremeno se činio

[88] Misli se na vezu gospođice de Montpensier i vojvode de Lauzuna, kojega je Luj XIV. dao zatvoriti.

podrugljivim; no činilo se da je ista kao uvijek, te se u tolikoj mjeri pokazala onakvom kakva je bila kad ju je sreća ukrašavala svojim zrakama, da su joj se divili i najneosjetljiviji ljudi, kao što su mlade Rimljanke pljeskale gladijatoru koji se znao nasmiješiti na izdisaju. Otmjeni svijet kao da se okitio za oproštaj s jednom od svojih vladarica.

»Bojala sam se da nećete doći,« rekla je Rastignacu.

»Gospođo,« odgovorio je ganutim glasom, shvativši te riječi kao prijekor, »došao sam da bih ostao posljednji.«

»Dobro,« rekla je uzevši ga za ruku. »Vi ste ovdje možda jedini u kojega se mogu pouzdati. Prijatelju moj, volite ženu koju možete voljeti zauvijek. Nikad nijednu nemojte napustiti.«

Ona prihvati Rastignaca pod ruku i povede ga do kanapea u salonu u kojemu se kartalo.

»Otiđite markizu,« rekla je. »Jacques, moj sobar, odvest će vas k njemu i dat će vam za njega poruku. Tražim da mi vrati moja pisma. Dat će vam ih sva, nadam se. Ako dobijete moja pisma, popnite se u moju sobu. Bit ću obaviještena.«

Ustala je kako bi dočekala vojvotkinju od Langeaisa, svoju najbolju prijateljicu koja je također stigla. Rastignac je otišao, raspitao se za markiza d'Ajudu u palači Rochefideovih gdje je on trebao provesti večer, te ga je ondje i našao. Markiz ga je poveo u svoj stan, predao mu jednu kutiju i rekao: »Sva su pisma unutra.« Činilo se kao da bi htio razgovarati s Eugèneom, raspitati se o događajima na balu i o vikontesi, ili mu možda priznati da već očajava zbog tog braka, kao što je očajavao kasnije; no u očima mu je zasjao bljesak oholosti, te je skupio žalosnu hrabrost da zataji svoje najplemenitije osjećaje. »Nemojte joj ništa govoriti o meni, dragi moj Eugène.« Stisnuo je Rastignacovu ruku srdačno i tužno, i dao mu znak da ode. Eugène se vratio u palaču Beauséant, gdje su ga odveli do vikontesine sobe u kojoj je primijetio poodmakle pripreme za odlazak. Sjeo je pokraj vatre, zagledao se u kutiju od cedrovine i zapao u duboku sjetu. Za njega, gospođa de Beauséant bila je velika poput božica iz *Ilijade*.

»Ah! moj prijatelju,« reče vikontesa ulazeći i oslonivši se rukom na Rastignacovo rame.

Primijetio je da njegova rođakinja plače, uzdignuta pogleda, drhtave ruke, dok je drugu podigla uvis. Naglo je uzela kutiju, stavila je u vatru i pustila da izgori.

»Plešu! Svi su došli lijepo na vrijeme, samo će smrt doći kasno. Psst! prijatelju,« rekla je stavivši prst na usta Rastignacu koji je htio nešto reći. »Nikada više neću vidjeti ni Pariz ni otmjeni svijet. U pet sati ujutro otići ću i zakopati se daleko u Normandiji. Morala sam se početi spremati u tri popodne, potpisivati dokumente, pobrinuti se za poslove; nikoga nisam mogla poslati k...« Zaustavila se. »Bilo je sigurno da će se nalaziti kod...« Opet je zastala, shrvana bolom. U takvim trenucima sve je patnja, a neke je riječi nemoguće izgovoriti. »Ukratko,« nastavila je, »računala sam na vas da mi večeras učinite tu posljednju uslugu. Htjela bih vam dati neki zalog svojega prijateljstva. Često ću misliti na vas koji ste mi se činili dobrim i plemenitim, mladim i bezazlenim u svijetu u kojemu

su takve vrline toliko rijetke. Željela bih da se i vi mene ponekad sjetite. Evo,« rekla je obazrijevši se oko sebe, »evo kutije u koju sam odlagala rukavice. Svaki put kad sam ih uzimala odlazeći na ples ili u kazalište, osjećala sam se lijepom jer sam bila sretna, i uvijek kad bih dodirnula tu kutiju ostavila bih u njoj i neku slatku misao; ima mnogo mene u njoj, cijela jedna gospođa de Beauséant koje više nema. Primite taj dar. Pobrinut ću se da je odnesu k vama, u ulicu Artois. Gospođa de Nucingen vrlo lijepo izgleda večeras, volite je. Ako se više ne vidimo, prijatelju, budite sigurni da ću moliti za vas, bili ste mi dobri. A sad siđimo, ne želim da pomisle kako plačem. Imam cijelu vječnost pred sobom, bit ću sama i nitko mi neće brojiti suze. Još jedan pogled ovoj sobi.« Zastala je. Pokrila je oči rukom na trenutak, zatim ih je obrisala, isprala svježom vodom i oslonila se na studentovu ruku. »Hajdemo!« rekla je.

Rastignac dotad još nije upoznao tako silovit osjećaj poput onoga što ga je doživio u dodiru s tom toliko plemenito suzdržanom boli. Vrativši se na bal, Eugène je prošetao s gospođom de Beauséant među uzvanicima, i to je bila posljednja delikatna pažnja te profinjene žene. Ubrzo je primijetio dvije sestre, gospođu de Restaud i gospođu de Nucingen. Grofica je bila veličanstvena sa svim svojim dijamantima koji su je zacijelo pekli poput vatre, nosila ih je posljednji put. Koliki god bili njezin ponos i njezina ljubav, teško je podnosila poglede svojega muža.

Narav toga prizora nije bila takva da bi Rastignacove misli učinila manje tužnima. Opet je vidio, u sjaju dijamanata dviju sestara, sirotinjski ležaj čiče Goriota. Njegovo sjetno držanje zavaralo je vikontesu je, te povukla svoju ruku.

»Idite! ne želim vas koštati zadovoljstva,« rekla je.

Eugènea je ubrzo potražila Delphine, sretna zbog dojma što ga je ostavljala i željna položiti pred njegove noge sve izraze štovanja što ih je primala u tom društvu u kojemu je, kako se nadala, sad bila prihvaćena.

»Kako vam izgleda Nasie?« rekla mu je.

»Ona je unaprijed naplatila čak i smrt svojega oca,« rekao je Rastignac.

Oko četiri sata ujutro gomila u salonima počela se prorjeđivati. Ubrzo zatim utihnula je i glazba. Vojvotkinja od Langeaisa i Rastignac našli su se sami u velikom salonu. Vikontesa, vjerujući da će ondje naći samo studenta, vratila se u salon, oprostivši se od gospodina de Beauséanta koji je otišao spavati ponavljajući joj: »Griješite, draga moja, što se u svojim godinama odlazite zatvoriti! Ostanite ipak s nama.«

Vidjevši vojvotkinju, gospođa de Beauséant nije mogla zadržati usklik.

»Prozrela sam vas, Clara,« rekla je gospođa de Langeais. »Odlazite i ne namjeravate se vratiti; ali nećete otići, a da ne čujete ono što vam imam reći, ni bez razumijevanja među nama dvjema.« Uzela je prijateljicu za ruku, odvela je u susjedni salon, gdje ju je, suznih očiju, zagrlila i poljubila u obraze. »Ne želim vas hladno ostaviti, draga moja, suviše bi me grizla savjest. Na mene možete računati kao na sebe samu. Bili ste veličanstveni večeras, osjetila sam se dostojnom vas i želim vam to dokazati. Griješila sam prema vama, nisam vam uvijek bila dobra, oprostite mi, draga moja: opozivam sve što

vas je moglo povrijediti, htjela bih povući svoje riječi. Ista je bol ujedinila naše duše i ne znam koja će od nas biti nesretnija. Gospodin de Montriveau nije bio ovdje večeras, razumijete? Tko vas je vidio na ovom balu, Clara, taj vas nikad neće zaboraviti. Ja ću učiniti još jedan, posljednji pokušaj. Ako ne uspijem, otići ću u samostan. Kamo vi idete?«

»U Normandiju, u Courcelles, voljeti, moliti se, sve do dana kad me Bog bude uzeo s ovoga svijeta.«

»Dođite, gospodine de Rastignac,« reče vikontesa tronutim glasom, sjetivši se da mladić čeka. Student je savio koljeno, uzeo ruku svoje rođakinje i poljubio je. »Zbogom, Antoinette!« nastavi gospođa de Beauséant, »budite sretni. A što se vas tiče, vi jeste sretni, mladi ste, još možete vjerovati u nešto,« rekla je studentu. »Kad budem odlazila s ovoga svijeta bit ću okružena, poput nekih sretnih smrtnika, pobožnim i iskrenim osjećajima!«

Rastignac je otišao oko pet sati, nakon što je vidio gospođu de Beauséant u njezinoj putnoj kočiji i primio njezin posljednji pozdrav popraćen suzama koje su svjedočile kako i najuzvišeniji ljudi ne stoje izvan zakona srca i ne žive bez žalosti, kao što bi htjeli uvjeriti narod neki njegovi udvorice. Eugène se pješice vrati do kuće Vauquer po vlažnom i hladnom vremenu. Njegovo školovanje bilo je pri kraju.

»Nećemo spasiti jadnog čiču Goriota,« rekao je Bianchon kad je Rastignac ušao u susjedovu sobu.

»Prijatelju moj,« reče mu Eugène pogledavši usnulog starca, »idi, slijedi skromnu sudbinu na koju si ograničio svoje želje. Ja sam u paklu i tu moram ostati. Kakvo god zlo ti pričali o otmjenom svijetu, možeš u njega vjerovati! Nema Juvenala koji bi mogao oslikati užas što ga prekrivaju zlato i svjetlucavo kamenje.«

Sutradan, oko dva popodne, Rastignaca je probudio Bianchon koji je morao izići, te ga je zamolio da ostane uz čiču Goriota čije se stanje znatno pogoršalo tijekom jutra.

»Ne preostaju mu ni dva dana, možda ni šest sati života,« reče student medicine, »a ipak se ne smijemo prestati boriti s bolešću. Trebat će mu pružati skupu njegu. Naravno, mi mu možemo biti bolničari; ali ja nemam ni novčića. Pretražio sam mu džepove, prekopao ormare: nigdje ništa. Ispitao sam ga u trenu kad je bio pri svijesti, i rekao mi je da nema ni sua. Kako ti stojiš?«

»Imam još dvadeset franaka,« odvrati Rastignac, »ali uložit ću ih u igračnici, dobit ću.«

»A ako izgubiš?«

»Zatražit ću novac od njegovih zetova i kćeri.«

»A ako ti ga ne daju?« ponovno će Bianchon. »Ali u ovom trenu nije najhitnije pronaći novac, treba umotati starca vrućim oblozima od stopala do polovice bedara. Ako bude vikao, tome ima pomoći. Znaš kako se to sređuje. Uostalom, Christophe će ti pomoći. Ja ću svratiti ljekarniku i jamčiti za sve lijekove što ćemo ih uzeti. Šteta je što

jadnika nismo prevezli u moju bolnicu, tamo bi mu bilo bolje. Hajde, dođi da ti pokažem što treba, i ne napuštaj ga dok se ne vratim.«

Dvojica mladića uđoše u sobu u kojoj je ležao starac. Eugènea je prestrašila promjena na tom licu, zgrčenom, blijedom i posve nemoćnom.

»Kako vam je, tata?« rekao je nagnuvši se nad ležaj.

Goriot podiže prema Eugèneu zamućen pogled i zagleda se u njega vrlo pažljivo, ali ga nije prepoznao. Student nije izdržao taj prizor, suze su mu navrle na oči.

»Bianchon, ne bi li mu trebale zavjese na prozorima!«

»Ne. Atmosferske prilike više ne utječu na njega. Kad bi bar osjećao da mu je toplo ili hladno! Ipak smo naložili vatru kako bismo mogli kuhati čajeve i pripremati druge stvari. Poslat ću ti naramak triješća kojim ćemo se služiti dok ne dođemo do drva. Jučer i noćas potrošio sam sva tvoja, kao i treset što je imao taj jadni čovjek. Bilo je vlažno, voda je kapala sa zidova. Jedva sam uspio osušiti sobu. Christophe je pomeo, zbilja je kao štala. Zapalio sam malo borovice, previše je smrdjelo.

»Bože moj!« reče Rastignac. »A njegove kćeri!«

»Gledaj, ako zatraži piti, dat ćeš mu ovo,« reče liječnički pripravnik pokazujući Rastignacu velik bijel vrč. »Ako čuješ da se žali i vidiš da mu je trbuh vruć i tvrd, Christophe će ti pomoći da mu daš... znaš već. Ako slučajno zapadne u nekakav zanos, počne mnogo govoriti, ukratko, ako ga spopadne kakvo kratko ludilo, samo ga pusti. To ne bi bio loš znak. No pošalji Christophea u Cochinovu bolnicu. Naš liječnik, moj kolega ili ja, doći ćemo i paliti komoljike[89]. Jutros smo, dok si ti spavao, održali veliki konzilij; bili su tu jedan učenik doktora Galla, glavni liječnik iz bolnice Hotel-Dieu i naš glavni liječnik. Toj gospodi se činilo da prepoznaju neke neobične simptome, pa ćemo stoga slijediti razvoj bolesti kako bismo razjasnili izvjesna prilično važna znanstvena pitanja. Jedan od te gospode misli da pritisak plazme razvija različite simptome, već prema tome koji organ napada. Slušaj ga, dakle, dobro, ako počne govoriti, kako bismo znali kakve mu misli dolaze na pamet: jesu li to sjećanja, oštroumlje, sudovi; bavi li se materijalnim stvarima ili osjećajima; računa li, vraća li se u prošlost; ukratko, slušaj tako da nam možeš dati točan izvještaj. Moguće je da se napad dogodi odjednom, pa da umre nepriseban kao što je sad. Takve su bolesti vrlo čudne! Kad bomba eksplodira ovdje,« reče Bianchon, pokazujući bolesnikov zatiljak, »dolazi do neobičnih pojava: mozgu se vraćaju neke od njegovih sposobnosti, i smrt nastupa sporije. U Bolnici neizlječivih nalazi se neki otupjeli starac kod kojega je izljev otišao u kralježnicu; užasno trpi, no još je živ.«

»Jesu li se dobro zabavile?« reče čiča Goriot koji je prepoznao Eugènea.

»Oh! taj misli samo na svoje kćeri,« reče Bianchon. »Rekao mi je noćas više od stotinu puta: 'Sad plešu! Ona ima svoju haljinu.' Dozivao ih je njihovim imenima. Vrag neka

[89] Metoda iz tradicionalne kineske medicine koja se sastoji u tome da se uz kožu bolesnika zapali štapić biljke, a to djeluje poput akupunkture.

me nosi, tjerao me u suze tim svojim zazivanjem: »Delphine! Mala moja Delphine! Nasie!' Časna riječ,« reče student medicine, »to ti je bilo da brizneš u plač.«

»Delphine,« reče starac, »ona je tu, zar ne? Znao sam da će doći.« I njegove oči počeše ludo lutati po zidovima i vratima.

»Idem dolje reći Sylvie neka pripremi obloge,« reče Bianchon, »trenutak je povoljan.«

Rastignac je ostao sam pokraj starca; sjedio je u dnu kreveta, zagledan u tu zastrašujuću i bolnu glavu.

»Gospođa de Beauséant odlazi, ovaj ovdje umire,« mislio je. »Dobre duše ne mogu dugo ostati na ovome svijetu. Kako bi plemeniti osjećaji i mogli biti spojivi s ovako bijednim, sitničavim i površnim društvom?«

Slike svečanosti na kojoj je bio vraćale su mu se u sjećanje, toliko različite od prizora što ga je pružala ta samrtnička postelja. Odjednom se opet pojavi Bianchon.

»Slušaj, Eugène, upravo sam se vidio s našim glavnim liječnikom, pa sam se vratio trčeći. Ako se pojave znakovi prisebnosti, ako počne govoriti, položi ga na dugačak oblog, pa ga umotaj gorušicom od vrata do križa, i pošalji po nas.«

»Dragi Bianchon,« reče Eugène.

»Oh! radi se o znanstvenom istraživanju,« reče student medicine sa svim žarom obraćenika.«

»Dakle,« reče Eugène, »ja ću biti jedini koji njeguje tog jadnog starca iz nekakvog osjećaja.«

»Da si me vidio jutros, ne bi tako govorio,« reče Bianchon ne uvrijedivši se na te riječi. »Liječnici s praksom vide samo bolest; ja još vidim i bolesnika, dragi moj dječače.«

Otišao je, ostavivši Eugènea samog, u strahu pred krizom koja je ubrzo doista i nastupila.

»Ah! to ste vi, drago moje dijete,« reče čiča Goriot prepoznajući Eugènea.

»Je li vam bolje?« upita student uzimajući njegovu ruku.

»Da, glava mi je bila stegnuta kao u kakvom škripcu, ali sad se oslobađa. Jeste li vidjeli moje kćeri? Doći će uskoro, dotrčat će čim čuju da sam bolestan. Toliko su se brinule za mene u ulici Jussienne! Bože moj! Htio bih da mi je soba uredna, da ih mogu primiti. Tu je neki čovjek koji mi je potrošio sav moj treset.«

»Čujem Christophea,« reče Eugène, »donosi vam drva koja vam šalje taj mladić.«

»Dobro! Ali kako ću platiti ta drva? Više nemam ni sua, dijete moje. Sve sam dao, sve. Ja sam za ubožnicu. Ta zlatom protkana haljina, je li bar bila lijepa? (Ah! kako me boli!) Hvala, Christophe. Bog će vas nagraditi, moj dječače; ja više nemam ništa.«

»Ja ću ti dobro platiti, i tebi i Sylvie,« reče Eugène u uho slugi.

»Moje su vam kćeri rekle da će doći, zar ne, Christophe? Pođi opet k njima, dat ću ti sto sua. Reci im da se ne osjećam dobro, da ih želim zagrliti, vidjeti još jednom prije nego što umrem. Reci im to, ali ih nemoj previše uplašiti.«

Na Rastignacov znak, Christophe je otišao.

»Doći će,« nastavi starac. »Poznajem ih. Dobra moja Delphine, ako umrem, kako će joj biti teško! I Nasie također. Ne bih htio umrijeti, da one ne plaču. Umrijeti, dobri moj Eugène, to znači ne vidjeti ih više. Tamo kamo se odlazi meni će biti vrlo pusto. Za oca, pakao je biti bez djece, a ja sam o tome već nešto naučio otkad su se udale. Moj raj bio je u ulici Jussienne. Recite, ako odem u raj, moći ću se vraćati na zemlju kao duh i biti uz njih? Čuo sam da ljudi pričaju o tome. Je li to istina? Sad mi se čini da ih vidim onakve kakve su bile u ulici Jussienne. Silazile bi ujutro. Dobar dan, tata, govorile bi. Uzimao sam ih na koljena, zbijao s njima tisuću šala, lakrdija. Bile su nježne prema meni. Svakog smo jutra doručkovali skupa, i večerali smo skupa, jednostavno, bio sam otac, uživao u svojoj djeci. Dok su živjele u ulici Jussienne nisu ničemu prigovarale, nisu ništa znale o otmjenom svijetu, voljele su me. Bože moj! zašto nisu zauvijek ostale malene? (Oh! kako me boli, glava mi puca.) Ah! ah! oprostite djeco, užasno trpim i bit će da je ovo prava bolest jer ste me učinile prilično otpornim na patnju. Bože moj, kad bih samo stisnuo njihove ruke u svojima, ne bih više osjećao bol! Mislite li da će doći? Christophe je tako glup! Trebao sam otići sam. On će ih vidjeti, da. Ali i vi ste jučer bili na tom balu. Recite mi, kakve su bile? Ništa ne znaju o mojoj bolesti, zar ne? Inače ne bi plesale, jadnice! Oh, ne želim više biti bolestan! Previše sam im potreban. Njihova je imovina u opasnosti. I kakvim su se samo muževima predale! Izliječite me, izliječite me! (Oh! kako me boli! ah! ah! ah!) Vidite, mene treba izliječiti, jer njima treba novaca, a ja znam kamo ću otići i kako ću ga zaraditi. Otići ću u Odesu i trgovati škrobom. Ja sam lukav, zaradit ću milijune. (Oh! previše me boli!)«

Goriot je na trenutak ušutio i činilo se da se napreže svim silama skupljajući snagu za podnošenje boli.

»Da su one tu, uopće se ne bih žalio,« rekao je. »Zašto bih se žalio?«

Obuzeo ga je lagan drijemež koji je dugo potrajao. Christophe se vratio. Rastignac, vjerujući da čiča Goriot spava, pustio je slugu da mu glasno ispriča što je obavio.

»Gospodine,« rekao je, »najprije sam išao gospođi grofici s kojom nije bilo moguće razgovarati, bila je u nekim velikim poslovima sa svojim mužem. Kako sam ustrajao, došao je sam gospodin de Restaud i rekao mi ovako: »Gospodin Goriot umire, pa dobro, ništa bolje ne može učiniti. Meni gospođa de Restaud treba zbog važnih poslova koje moramo dovršiti, ići će kad sve bude gotovo.« Izgledao je ljutito, taj gospodin. Htio sam izići, kad je gospođa ušla u predsoblje kroz neka vrata koja nisam vidio i rekla mi: »Christophe, reci mom ocu da o nečemu raspravljam s mužem, ne mogu ga sad ostaviti; radi se o životu ili smrti moje djece; ali čim sve bude gotovo, doći ću.« A kod gospođe barunice bila je druga priča! Nisam je vidio, niti sam s njom uspio razgovarati. 'Ah!' rekla mi je njezina sobarica, 'gospođa se vratila s plesa jutros u pet i četvrt i sad spava; ako je

probudim prije podneva, izgrdit će me. Reći ću joj da je njezinom ocu lošije čim mi pozvoni. Uvijek ima vremena za loše vijesti!' Uzalud sam je molio. Ah da! Zatražio sam da pozovu gospodina baruna, no on je bio izišao.«

»Nijedna kći mu neće doći!« uzviknu Rastignac. »Sad ću im objema pisati.«

»Nijedna,« reče starac podižući se u sjedeći položaj. »Imaju posla, spavaju, neće doći. Znao sam. Treba umrijeti da bi se znalo kakva su djeca. Ah! prijatelju, nemojte se ženiti, nemojte imati djece! Vi njima dajete život, oni vama daju smrt. Vi njih uvodite u svijet, oni vas tjeraju iz njega. Ne, neće doći! Znam to već deset godina. Govorio sam to ponekad samome sebi, no nisam se usuđivao vjerovati.«

Po jedna suza se otkotrljala crvenim rubovima njegovih kapaka, ne kapnuvši.

»Ah! da sam bogat, da sam zadržao svoj novac, da im ga nisam dao, bile bi tu, lizale mi obraze poljupcima! Živio bih u svojoj kući, imao lijepe sobe, poslugu, drva za ogrjev; one bi bile tu u suzama, sa svojim muževima, svojom djecom. Imao bih sve to. Ali nemam ništa. Novac daje sve, čak i kćeri. Oh! gdje je sad moj novac? Da imam blago koje im mogu ostaviti, one bi mi stavljale obloge, one bi me njegovale; slušao bih ih, gledao ih. Ah, drago moje dijete, moje jedino dijete, više volim svoju napuštenost i bijedu! Kad nekog bijednika netko voli, on bar može biti siguran da je doista voljen. Ne, htio bih biti bogat, tada bih ih vidio. Ali tko zna? Obje imaju srca od kamena. Ja sam imao previše ljubavi za njih, a da bi je one imale za mene. Otac mora uvijek biti bogat, treba držati svoju djecu na uzdi kao podmukle konje. A ja sam bio na koljenima pred njima. Bijednice! dostojno će okruniti svoj odnos prema meni kroz ovih deset godina. Da samo znate kako su se trudile oko mene u prvo vrijeme nakon udaje! (Oh! kakvo okrutno mučeništvo trpim!) Bio sam upravo dao svakoj gotovo osam stotina tisuća franaka, nisu mogle biti nepristojne prema meni, kao ni njihovi muževi. Primali su me. 'Moj oče, tu, moj dragi oče, tamo.' Kod njih je uvijek bilo postavljeno i za mene. Ukratko, večerao sam s njihovim muževima koji su se prema meni odnosili s poštovanjem. Izgledao sam kao da još nešto imam. Zašto? Nisam ništa govorio o svojim poslovima. Ali čovjeka koji daje po osamsto tisuća franaka svojim kćerima treba poštivati. I svi su se silno trudili, ali to je bilo zbog mojega novca. Svijet nije lijep. Ja sam to vidio, i te kako! Vozili su me kočijom u kazalište, ostajao sam koliko sam htio na večernjim primanjima. Ta nazivale su se mojim kćerima, priznavale me za oca. Ali ja još uvijek dobro primjećujem, ništa mi nije promaknulo. Sve je to bilo radi novca, i to mi je slomilo srce. Vidio sam dobro da su prijetvorne; no tome zlu nije bilo lijeka. Kod njih za stolom osjećao sam se gore nego za stolom ovdje. Nisam znao što bih rekao. A kad bi netko od onih otmjenih ljudi tiho pitao moje zetove: 'Tko je onaj gospodin? – To je čiča sa zlatnicima, bogat je. – Ah! dođavola!' govorili su i gledali me s poštovanjem kakvo izaziva zlato. Ako sam im ponekad i smetao, iskupio sam uvijek svoje pogreške. Uostalom, tko je savršen? (Moja glava je jedna velika rana!) U ovom trenu trpim ono što čovjek mora trpjeti kad umire, ali, dragi moj gospodine Eugène! to nije ništa u usporedbi s boli što ju je izazvao prvi pogled kojim mi je Anastasie dala do znanja da sam upravo rekao neku glupost koja je dovodi u nepriliku: njezin mi je pogled otvorio sve žile. Bio bih volio sve znati, ali ono što sam zaista znao bilo je samo to da sam

suvišan na ovoj zemlji. Sljedećega dana otišao sam do Delphine, za utjehu, i tamo sam opet počinio neku glupost koja je i nju naljutila. Zamalo sam poludio. Živio osam dana ne znajući što da radim. Nisam se usuđivao poći k njima, od straha pred njihovim predbacivanjima. I tako sam izbačen iz kuća svojih kćeri. O Bože moj, ti poznaješ moju bijedu, sve patnje koje sam podnio; i prebrojio si udarce bodežom što sam ih primio kroz to vrijeme koje me je postaralo, izmijenilo, uništilo, pokrilo sjedinama, pa zašto onda činiš da i danas patim? Dovoljno sam okajao grijeh što sam ih previše volio. One su mi se već osvetile za moju ljubav, mučile me poput krvnika. Svejedno! očevi su glupi! volio sam ih toliko da sam im se vraćao kao kockar kocki. Moje su kćeri bile moj porok; bile su moje gospodarice, jednostavno sve! Objema im je stalno trebalo nešto, nekakav nakit; doznao bih od njihovih sobarica što žele, pa ja sam ih darivao ne bi li me bolje primile! A one su mi ipak držale male lekcije o ponašanju u društvu. Oh! nisu se mogle strpjeti. Počinjale su crvenjeti zbog mene. Eto što znači dobro odgojiti djecu. U svojoj dobi ipak nisam mogao ići u školu. (Kako užasno trpim, Bože moj! liječnika! liječnika! kad bi mi otvorili glavu, manje bi boljelo). Moje kćeri, moje kćeri, Anastasie, Delphine! želim ih vidjeti! Neka ih policija dovede, silom! Pravda je na mojoj strani, sve je na mojoj strani, priroda i građanski zakonik. Prosvjedujem! Domovina će propasti ako se po očevima bude gazilo nogama. To je jasno. Društvo, svijet, sve se zasniva na očinstvu, sve se ruši ako djeca ne vole očeve. Oh! vidjeti ih, čuti, svejedno što će mi reći, samo da im čujem glasove, to bi smirilo ovu bol. Naročito Delphine. Ali recite im, kad budu tu, neka me ne gledaju onako hladno kako one to znaju. Ah! dobri moj prijatelju, gospodine Eugène, vi ne znate kako je to kad čovjek osjeti da se zlato pogleda odjednom pretvorilo u sivo olovo. Od onoga dana kada su me njihove oči prestale obasjavati svojim sjajem, za mene je zauvijek došla zima; mogao sam samo još gutati žalost, pa sam je i gutao! Živio sam da budem ponižavan, vrijeđan. Toliko ih volim da sam gutao sve uvrede kojima su mi naplaćivale neku malu sramotnu radost. Otac koji se skriva ne bi li vidio svoje kćeri! Dao sam im život, one meni danas neće dati jedan sat! Žedan sam, gladan, srce mi gori, a one neće doći ublažiti moju agoniju, jer ja umirem, osjećam to. Zar ne znaju dakle što znači hodati po lešu svojega oca? Postoji ipak Bog na nebu, on osvećuje očeve, makar oni to ne htjeli. Oh! doći će ipak! Dođite, drage moje, dođite me poljubiti još jednom, posljednji poljubac za put vašemu ocu koji će Boga moliti za vas, govoriti mu kako ste bile dobre kćeri, zagovarati vas. Uostalom, vi ste nedužne. One su nedužne, prijatelju! Recite to svima, neka ih nitko ne uznemiruje zbog mene. Svemu sam ja kriv, naučio sam ih da gaze po meni. Volio sam to, da. To se ne tiče nikoga, ni ljudske pravde ni božje. Bog bi bio nepravedan kad bi ih kažnjavao zbog mene. Nisam se znao ponašati, učinio sam glupost odričući se svojih prava. Podnio bih svako poniženje zbog njih! Što hoćete, takva bi očinska uslužnost pokvarila i najljepše prirode, i najbolje duše! Ja sam bijednik i pravedno sam kažnjen. Sâm sam stvorio tu razuzdanost, razmazio sam ih. Danas žele užitak kao što su nekoć htjele slatkiše. Uvijek sam im dopuštao da zadovolje svoje djevojačke hirove. U petnaestoj su imale kočiju! Nisu nikad doživjele nikakav otpor. Ja sam jedini kriv, ali kriv sam zbog ljubavi. Njihovi su mi glasovi otvarali srce. Čujem ih, dolaze. Oh! da, doći će. Zakon

zahtijeva da se dođe vidjeti oca na umoru, zakon je na mojoj strani. A to će ih koštati samo jedne vožnje. Platit ću. Pišite im da im ostavljam milijune. Časna riječ. Otići ću u Odesu, proizvoditi talijansku tjesteninu. Znam kako se to radi. Na tome se zaista mogu zaraditi milijuni. Nitko se toga još nije sjetio. Tjestenina se neće pokvariti u prijevozu, kao što se kvare žito ili brašno. Da, da, škrob, bit će tu milijunske zarade! Nećete lagati, recite im, milijuni; čak i ako dođu iz pohlepe, rado ću pristati na tu prijevaru, bar ću ih vidjeti. Želim svoje kćeri! ja sam ih stvorio! one su moje!« rekao je uspravivši se u sjedeći položaj i pokazujući Eugèneu glavu raskuštrane sijede kose, koja je prijetila svime što može izražavati prijetnju.

»Hajde, lezite, dobri moj čiča Goriot,« reče mu Eugène, »pisat ću im. Otići ću po njih čim se Bianchon vrati, ako ne dođu.«

»Ako ne dođu?« ponovi starac jecajući. »Ali ja ću biti mrtav, umrijet ću u naletu bijesa, bijesa! Bijes će me svladati! U ovom trenu vidim sav svoj život. Ja sam budala! one me ne vole, nisu me nikad voljele! to je jasno. Ako dosad nisu došle, neće ni doći. Što više oklijevaju, to će teže odlučiti da mi učine tu radost. Poznajem ih. Nikada nisu znale ništa naslutiti o mojim nevoljama, mojoj boli, mojim potrebama, neće shvatiti ni da umirem; nisu znale razumjeti čak ni tajnu moje ljubavi. Da, jasno mi je, njima je navika da me muče oduzela svaku vrijednost onome što sam činio za njih. Da su zatražile moje oči, bio bih rekao: »Evo vam ih!« Previše sam glup. A one vjeruju da su svi očevi kao njihov. Treba uvijek držati do sebe. Ali njihova djeca će me osvetiti. Pa u njihovom je interesu da dođu ovamo. Upozorite ih da spremaju muke za sebe, za vlastiti smrtni čas. Čine sve zločine u ovom jednom. Ali idite, recite im da ne doći znači počiniti ubojstvo! Dovoljno su već grijeha i bez toga počinile. Viknite im kao što im ja vičem: »Hej, Nasie! Hej, Delphine! Idite svojemu ocu koji je bio prema vama toliko dobar a sad trpi!« Ništa, nema nikoga. Zar ću zbilja umrijeti kao pas? Evo što mi je nagrada, napuštenost. Ma to su bestidnice, zlikovke; gnušam ih se, proklinjem ih; ustajat ću noću iz kovčega i ponovno ih proklinjati, jer, napokon, prijatelji moji, nemam li pravo? Ponašaju se zbilja zlo! Što? Što to govorim? Niste li mi rekli da je Delphine tu? Ona je bolja od druge. Vi ste moj sin, Eugène! Volite je, budite joj otac. Druga je zbilja nesretna. A njihov imetak! Ah, moj Bože, izdahnut ću, previše me boli! Odrežite mi glavu, ostavite samo srce.«

»Christophe, idite po Bianchona,« uzviknu Eugène, uplašen prirodom starčevih jadikovki i krikova, »i pozovite mi kočiju.«

»Otići ću po vaše kćeri, dobri moj čiča Goriot, dovest ću vam ih.«

»Silom, silom! Zatražite stražu, konopac, sve!« rekao je pogledavši Eugènea posljednjim pogledom u kojemu je blistao razum. »Recite vladi, kraljevom tužitelju, neka ih dovedu, ja to zahtijevam!«

»Ali prokleli ste ih.«

»Tko je to rekao?« odvrati starac, zapanjen. »Dobro znate da ih volim, da ih obožavam! Ozdravit ću ako ih vidim... Idite, dobri moj susjede, drago moje dijete, idite, vi ste dobri; htio bih vam zahvaliti, ali nemam vam što dati osim blagoslova čovjeka na samrti.

Ah! htio bih bar vidjeti Delphine da joj kažem neka namiri moj dug prema vama. Ako druga ne može doći, dovedite mi bar nju. Recite joj da je nećete više voljeti ako ne želi doći. Ona vas toliko voli da će doći. Dajte mi nešto piti, utroba mi gori! Stavite mi nešto na glavu. Ruka moje kćeri, to bi me spasilo, osjećam... Moj Bože! tko će zaraditi novac za njih ako ja odem? Želim za njih ići u Odesu, u Odesu, praviti tjesteninu.«

»Popijte ovo,« reče Eugène podižući umirućega i podržavajući ga lijevom rukom dok je u drugoj držao šalicu čaja.

»Vi sigurno volite svojega oca i svoju majku!« reče starac stišćući iznemoglim rukama Eugèneovu ruku. »Razumijete li da ću umrijeti, a da neću vidjeti svoje kćeri? Biti vječito žedan, a nikad ne piti, eto kako sam živio ovih deset godina... Moji su zetovi ubili moje kćeri. Da, više nemam kćeri otkad su se udale. Očevi, recite skupštini da donese zakon o braku! Nemojte udavati svoje kćeri ako ih volite. Zet je razbojnik koji sve iskvari u kćeri, sve upropaštava. Nema više brakova! Tako nam samo otimaju naše kćeri, pa ih nema uz nas kad umiremo. Načinite zakon o smrti očeva. Ovo sad je strašno, strašno! osveta! Moji im zetovi ne daju da dođu. Ubijte ih! Smrt Restaudu, smrt Alzašaninu, oni su moji ubojice! Smrt, ili neka mi vrate kćeri! Ah! gotovo je, umirem bez njih! Nasie, Fifine, dođite već jednom! Vaš tata odlazi...«

»Dragi moj čiča Goriot, smirite se, molim vas, budite mirni, nemojte se uzrujavati, nemojte misliti.«

»Ne vidjeti njih, to je smrtna muka!«

»Vidjet ćete ih.«

»Zbilja?« uskliknu starac izvan sebe. »Oh! vidjeti ih! čuti ih, slušati njihov glas. Umrijet ću sretan. Da, da, ne želim više živjeti, nije mi stalo, bilo bi samo sve teže. Ali vidjeti ih, dodirnuti im haljine, ah! samo njihove haljine, to nije mnogo; samo da osjetim nešto njihovo! Samo dodirnuti kosu... kosu...«

Srušio se glavom na jastuk kao da ga je netko udario maljem. Ruke mu se pokrenuše na pokrivaču kao da traže kosu njegovih kćeri.

»Blagoslovljene bile,« rekao je s naporom, »blagoslovljene.«

Odjednom se smirio. U tom trenu ušao je Bianchon.

»Sreo sam Christophea,« rekao je, »dovest će ti kola.« Pogledao je bolesnika, prstima mu podigao vjeđe, te dvojica studenata vidješe mutno oko bez topline. »Neće više doći k sebi,« reče Bianchon, »ne vjerujem.« Opipao je bilo, spustio ruku na starčevo srce.

»Stroj još uvijek radi; ali u njegovom stanju to je nesreća, bolje bi mu bilo da umre!«

»Doista bi,« reče Rastignac.

»A što je tebi? Blijed si kao smrt.«

»Slušao sam te krike i jadikovke, prijatelju. Postoji Bog! Oh! da! postoji Bog i stvorio nam je neki bolji svijet, ili je ova zemlja sam besmisao. Da sve to nije toliko tragično, sada bih plakao i plakao, no strašno mi se stislo i srce i želudac.«

»Slušaj, trebat će dosta toga; gdje ćemo uzeti novac?«

Rastignac izvadi svoj sat.

»Evo ti, brzo ga založi. Ne želim se zaustavljati putem, jer ne želim izgubiti ni tren, samo čekam Christophea. Nemam više ni novčića, morat ću platiti kočijaša kad se vratim.«

Rastignac požuri niza stube, te se otputi u ulicu Helder gospođi de Restaud. Putem je njegova mašta, dirnuta strašnim prizorom kojemu je bio svjedokom, podgrijavala njegovu ljutnju. Kad je stigao u predvorje i rekao da treba gospođu de Restaud, rečeno mu je da ona ne prima nikoga.

»Ali,« rekao je sobaru, »dolazim od njezinog oca koji je na samrti.«

»Gospodine, dobili smo najstroži nalog od gospodina grofa.«

»Ako je gospodin de Restaud ovdje, recite mu u kakvome je stanju njegov tast i obavijestite ga da moram s njim smjesta razgovarati.«

Eugène je dugo čekao.

»Možda umire u ovom trenu,« mislio je.

Sobar ga je uveo u prvi salon gdje ga je gospodin de Restaud dočekao stojeći pokraj kamina u kojemu nije bilo vatre; nije mu ponudio da sjedne.

»Gospodine grofe,« reče mu Rastignac, »vaš gospodin tast umire u ovom trenu, u bijednoj rupi, bez novčića za drva; na smrtnoj je postelji i želi vidjeti svoju kćer...«

»Gospodine,« odgovori mu hladno grof de Restaud, »mogli ste primijetiti da ne osjećam mnogo ljubavi za gospodina Goriota. On se osramotio kroz gospođu de Restaud, on je tvorac nesreće mojega života, u njemu vidim neprijatelja svojega spokoja. Umro, živio, meni je to sasvim svejedno. Takvi su moji osjećaji prema njemu. Ljudi me mogu osuđivati, ja prezirem njihovo mišljenje. Sad imam važnijega posla, i ne mogu se baviti onim što o meni misle budale ili ljudi koji su mi ravnodušni. A što se tiče gospođe de Restaud, ona nije u stanju sad izići. Uostalom, ja ne želim da ona napušta kuću. Recite njezinom ocu da će ga doći vidjeti čim ispuni svoje dužnosti prema meni, prema mojemu djetetu. Ako voli oca, može biti slobodna za nekoliko trenutaka...«

»Gospodine grofe, nije moje da sudim o vašemu ponašanju, vi ste gospodar svoje žene, no mogu li računati na vaše poštenje? Pa dobro, obećajte mi samo da ćete joj reći da njezinu ocu ne preostaje ni jedan dan života i da ju je već prokleo ne vidjevši je uz svoje uzglavlje!«

»Recite joj sami,« odvrati gospodin de Restaud pogođen gnjevom u Eugèneovom glasu.

Grof je poveo Rastignaca u salon u kojemu je obično boravila grofica; našao ju je kako se guši u suzama, ležeći u naslonjaču kao žena koja želi umrijeti. Eugène se sažali nad njom. Prije no što se okrenula Rastignacu, pogledala je muža plašljivim pogledom koji je odavao potpuni slom njezinih snaga, zgaženih duševnim i tjelesnim pritiskom. Grof kimnu glavom, te je pomislila da smije govoriti.

»Gospodine, sve sam čula. Recite mom ocu da bi mi oprostio kad bi znao u kakvom sam položaju. Nisam računala s ovim mučenjem, ono nadmašuje moje snage, gospodine, no odupirat ću se do kraja,« rekla je mužu. »Ja sam majka. Recite mom ocu da sam bez grijeha prema njemu, unatoč svemu,« očajno je doviknula studentu.

Eugène pozdravi dvoje supružnika, sluteći u kakvu je užasnu krizu dospjela ta žena, i povuče se zapanjen. Ton gospodina de Restauda pokazao mu je svu beskorisnost vlastitog pokušaja, a shvatio je i da Anastasie više nije slobodna. Otrčao je gospođi de Nucingen i našao je u postelji.

»Nije mi dobro, jadni moj prijatelju,« rekla mu je. »Prehladila sam se na odlasku s bala, bojim se upale pluća, čekam liječnika...«

»Da vam je i smrt na usnama,« reče Eugène prekinuvši je, »morate se odvući ocu. On vas zove! Da možete čuti i najtiši od njegovih krikova, ne biste se više osjećali bolesnom.«

»Eugène, moj otac možda nije baš toliko bolestan kao što kažete; ali bila bih očajna kad bih u vašim očima imala i najmanju mrlju, pa ću učiniti što želite. On bi sigurno umro od žalosti kad bih se zbog ovog izlaska smrtno razboljela. Dakle, ići ću čim stigne moj liječnik. Ah! ali zašto više nemate svoj sat?« rekla je ne videći lanac. Eugène pocrveni. »Eugène! Eugène, ako ste ga već prodali, izgubili... oh! bilo bi to zbilja loše.«

Student se nagnuo nad Delphinin krevet i rekao joj u uho: »Želite znati? E pa dobro, znajte! Vaš otac nema čime kupiti mrtvački pokrov u koji će ga večeras umotati. Vaš sat je založen zbog toga, nisam imao ništa drugo.«

Delphine naglo skoči iz postelje, otrči do pisaćega stola, uze svoj novčanik i pruži ga Rastignacu. Pozvonila je i uskliknula. »Idem, idem, Eugène. Pustite me da se odjenem; ta bila bih čudovište! Idite, ja ću stići prije vas! Thérèse!« pozvala je sobaricu, »recite gospodinu de Nucingenu neka se odmah popne k meni, moram razgovarati s njim.«

Eugène, sretan što umirućem može najaviti dolazak bar jedne kćeri, stigao je gotovo radostan u Novu ulicu svete Geneviève. Otvorio je novčanik da odmah isplati kočijaša. U novčaniku mlade žene, toliko bogate, toliko otmjene, bilo je sedamdeset franaka. Stigavši do vrha stubišta, našao je čiču Goriota u rukama Bianchona koji ga je pridržavao dok je bolnički kirurg pred očima liječnika izvodio svoj postupak. Palili su mu štapiće komoljike na leđima, primjenjujući to posljednje pomoćno sredstvo znanosti, beskorisno pomoćno sredstvo.

»Osjećate li ih?« upita liječnik.

Čiča Goriot, koji je primijetio studenta, odvrati:

»One dolaze, zar ne?«

»Mogao bi se izvući,« reče kirurg, »govori.«

»Da,« odvrati Eugène, »Delphine stiže za mnom.«

»Napokon!« reče Bianchon, »govorio je o svojim kćerima i vapio za njima kao što se priča da čovjek nabijen na kolac vapi za vodom.«

»Prestanite,« reče liječnik kirurgu, »ništa se tu više ne može učiniti, nećemo ga spasiti.«

Bianchon i kirurg položiše opet umirućega na njegov prljavi ležaj.

»Ipak bi mu trebalo promijeniti rublje,« reče liječnik. »Premda nema više nikakve nade, treba poštivati čovjeka u njemu. Vratit ću se, Bianchon,« rekao je studentu. »Ako bude jaukao, stavite mu opijuma na ošit.«

Kirurg i liječnik iziđoše.

»Hajde, Eugène, samo hrabro, sinko!« reče Bianchon Rastignacu kad su ostali sami, »treba mu navući čistu košulju i promijeniti posteljinu. Idi i reci Sylvie neka donese plahte i dođe nam pomoći.«

Eugène je sišao i našao gospođu Vauquer zaposlenu postavljanjem stola sa Sylvie. Na prve riječi što ih je Rastignac rekao, udovica mu je prišla s gorko slatkastim izrazom sumnjičave trgovkinje koja ne bi htjela izgubiti svoj novac, ali ni naljutiti kupca.

»Dragi moj gospodine Eugène,« rekla je, »znate dobro kao i ja da čiča Goriot nema ni novčića. Davati plahte čovjeku koji će umrijeti, znači izgubiti ih, tim više što jednu treba žrtvovati za pokrov. I tako mi već dugujete stotinu četrdeset četiri franka, i još k tome četrdeset franaka za plahte i još neke sitnice, svijeću koju će vam Sylvie dati, to sve skupa iznosi bar dvije stotine franaka, a jadna udovica poput mene ne može sebi dopustiti da ih samo tako izgubi. Nebesa! budite pravedni, gospodine Eugène, dovoljno sam izgubila u ovih pet dana otkada je nesreća ušla u moju kuću. Dala bih i deset zlatnika da je taj starac otišao ovih dana, kao što ste govorili. To loše djeluje na moje goste. Zabadava bih ga dala odvesti u bolnicu. Uostalom, zamislite da ste na mom mjestu. Meni je moja kuća važnija od svega, to je moj život.«

Eugène se brzo vrati u sobu čiče Goriota.

»Bianchon, novac od sata?«

»Tu je, na stolu, ostalo je tri stotine šezdeset i nešto franaka. Onim što su mi dali platio sam sve što smo dugovali. Priznanica iz zalagaonice je ispod novca.«

»Evo vam, gospođo,« reče Rastignac spustivši se zgrožen niza stube, »isplaćujem naš račun. Gospodin Goriot neće više dugo ostati kod vas, a ja...«

»Da, izići će nogama prema naprijed, jadnik,« rekla je brojeći dvije stotine franaka, s napola veselim, napola sjetnim izrazom.

»Svršimo s tim poslom,« reče Rastignac.

»Sylvie, dajte plahte, i idite pomoći gospodi tamo gore.«

»Nećete zaboraviti Sylvie,« reče gospođa Vauquer Eugèneu na uho, »već dvije noći je probdjela.«

Čim joj je Eugène okrenuo leđa, starica otrči kuharici: »Uzmite zakrpane plahte, iz broja sedam. Boga mi, bit će dovoljno dobre za mrtvaca,« reče joj tiho.

Eugène, koji se već uspeo uz nekoliko stuba, nije čuo riječi stare gazdarice.

»Hajde,« reče mu Bianchon, »promijenit ćemo mu košulju. Drži ga uspravno.«

Eugène priđe uzglavlju postelje, te je pridržavao umirućega dok mu je Bianchon svlačio košulju; starac učini pokret kao da želi nešto sačuvati na prsima, te je ispuštao žalosne i nerazgovijetne krikove kao životinje kad pokušavaju izraziti neku veliku žalost.

»Oh!« reče Bianchon, »želi svoj lančić od kose i medaljon koji smo mu skinuli maloprije kada smo palili štapiće. Jadan čovjek, treba mu ih vratiti. Na kaminu su.«

Eugène ode po lančić spleten od pepeljasto sivih vlasi koje su zacijelo pripadale gospođi Goriot. Na jednoj strani medaljona pisalo je Anastasie, na drugoj Delphine. Slika njegovog srca koja je uvijek počivala na njegovu srcu. Uvojci u medaljonu bijahu toliko nježni da su morali biti odrezani još u ranom djetinjstvu njegovih kćeri. Kad mu je medaljon dodirnuo prsa, starcu se oteo dug uzdah zadovoljstva što ga je bilo mučno gledati. Bijaše to jedan od posljednjih odjeka njegove osjećajnosti koja kao da se povlačila u ono nepoznato središte iz kojega polaze i kojemu se obraćaju sve naše ljubavi. Njegovo je zgrčeno lice poprimilo izraz bolesnog zadovoljstva. Dvojica studenta, dirnuti strašnim sjajem silnog osjećaja koji je nadživio misao, proliše vrele suze po umirućemu koji ispusti krik silne radosti.

»Nasie! Fifine!« rekao je.

»Još živi!« reče Bianchon.

»Čemu mu to služi?« reče Sylvie.

»Da pati,« odgovori Rastignac.

Davši prijatelju znak da učini isto, Bianchon je kleknuo kako bi provukao ruke ispod bolesnikovih koljena; Rastignac učini isto kako bi provukao ruke ispod njegovih leđa. Sylvie je bila tu, spremna povući plahtu kad oni podignu umirućega i zamijeniti je onom koju je donijela. Zacijelo prevaren suzama, Goriot je posljednjom snagom ispružio ruke, naišao na glave dvojice studenata s obje strane svojega kreveta, snažno ih uhvatio za kosu, te su ga čuli kako govori slabim glasom: »Ah! moji anđeli!« Dvije riječi, šapat duše koja je odletjela zajedno s tim riječima.

»Jadni dragi čovjek,« reče Sylvie, dirnuta tim uzvikom, izrazom silnoga osjećaja što ga je posljednji put probudila strašna i nenamjerna laž.

Posljednji uzdah tog oca bio je uzdah radosti. Taj uzdah bijaše izraz cijelog njegovog živoga, jer opet se prevario. Čiču Goriota smjerno opet položiše na njegov sirotinjski ležaj. Od toga trenutka, na njegovom se licu zadržao bolan izraz borbe između života i smrti što se odvijala u jednome stroju u kojemu više nije bilo one cerebralne svijesti iz koje potječu osjećaji zadovoljstva i boli kod ljudskih bića. Njegov kraj bio je još samo pitanje vremena.

»Ostat će tako nekoliko sati i umrijeti neprimjetno, neće se čuti ni hropac. Sada je mozak zahvaćen u cijelosti.«

U tom se trenu na stubištu začuo korak zadihane mlade žene.

»Stiže prekasno,« reče Rastignac.

To nije bila Delphine, nego Thérèse, njezina sobarica.

»Gospodine Eugène,« rekla je, »nastala je strašna scena između gospodina i gospođe, zbog novca što ga je jadna gospođa tražila za svojega oca. Onesvijestila se, došao je liječnik, trebalo joj je pustiti krv, vikala je: »Moj otac umire, želim vidjeti tatu!« Ukratko, krikovi da vam srce pukne.«

»Dosta, Thérèse. Kad bi sad i došla, bilo bi suvišno, gospodin Goriot je bez svijesti.«

»Jadni dragi gospodin, zar mu je tako loše!« reče Thérèse.

»Ja vam više ne trebam, moram se vratiti večeri, već je četiri i po,« reče Sylvie, te se na vrhu stubišta zamalo sudari s gospođom de Restaud.

Svečana i strašna bijaše grofičina pojava. Pogledala je samrtničku postelju, loše osvijetljenu jednom jedinom svijećom i počela plakati vidjevši lice svojega oca na kojemu su podrhtavali posljednji plamičci života. Bianchon se obzirno povukao.

»Nisam uspjela pobjeći na vrijeme,« reče grofica Rastignacu.

Student potvrdno klimnu glavom, pun tuge. Gospođa de Restaud uze očevu ruku i poljubi je.

»Oprostite mi, oče! Govorili ste da bi vas moj glas i iz groba dozvao; vratite se sad na trenutak i blagoslovite svoju kćer pokajnicu. Čujte me. To je toliko strašno! Vaš je blagoslov jedini koji odsada mogu primiti na zemlji. Svi me mrze, vi me jedini volite. Čak će me i moja djeca mrziti. Povedite me sa sobom, voljet ću vas i paziti. On više ništa ne čuje, ja sam luda.« Pala je na koljena i zagledala se kao u bunilu u taj ostatak čovjeka.

»Moja je nesreća potpuna,« rekla je pogledavši Eugènea. »Gospodin de Trailles je otišao, ostavivši za sobom goleme dugove, a doznala sam i da me prevario. Muž mi nikada neće oprostiti, a prepustila sa mu i svoj imetak. Nemam više nikakvih iluzija. O Bože! Radi koga sam izdala jedino srce (pokazala je prema ocu) koje me je obožavalo! Odricala sam ga se, tjerala sam ga od sebe, učinila mu tisuću zala, bestidna kakva jesam!«

»Znao je on to,« reče Rastignac.

U tom trenu čiča Goriot otvori oči, no bila je to tek posljedica grča. Grofičin pokret nade bilo je jednako teško gledati kao oko umirućega.

»Možda me čuje?« uzviknula je. »Ne,« rekla je sjedajući pokraj njega.

Kako je gospođa de Restaud izrazila želju da ostane uz oca, Eugène je sišao dolje da nešto pojede. Gosti su već sjedili za stolom.

»Dakle,« reče mu slikar, »čini se da ćemo gore imati malu smrtoramu?«

»Charles,« reče Eugène, »čini mi se da biste se mogli šaliti s nečim manje žalosnim.«

»Ovdje se dakle više ne možemo smijati?« nastavi slikar. »Kakve to ima veze, ako, kako kaže Bianchon, starac više nije pri svijesti?«

»Eh da!« reče namještenik Muzeja, »umrijet će kao što je živio.«

»Moj otac je mrtav!« kriknula je grofica.

Na njezin strašni krik Sylvie, Rastignac i Bianchon otrčaše gore, te nađoše gospođu de Restaud u nesvijesti. Pomogavši joj da dođe k sebi, odveli su je do kočije koja je čekala. Eugène je povjeri Thérèsinoj skrbi, zapovjedivši da je odvezu gospođi de Nucingen.

»Da, zbilja je mrtav,« reče Bianchon silazeći.

»Dođite, gospodo, za stol,« rekla je gospođa Vauquer, »juha će se ohladiti.«

Dvojica studenata sjedoše jedan pokraj drugoga.

»Što sad još treba učiniti?« reče Eugène Bianchonu.

»Pa, zaklopio sam mu oči, pristojno ga smjestio. Kad općinski liječnik utvrdi smrt koju ćemo prijaviti, bit će zašiven u pokrov i pokopan. Što bi ti još htio?«

»Više neće onako njušiti svoj kruh,« reče jedan od gostiju oponašajući starčevu grimasu.

»Zaboga, gospodo,« reče neki učitelj, »pustite napokon čiču Goriota, nemojte ga više uplitati u jelo, ima ga u svakom umaku, već cijeli sat. Jedna je od prednosti dobroga grada Pariza što se tu možete roditi, živjeti i umrijeti, a da nitko ne obrati pažnju na vas. Iskoristimo dakle prednosti civilizacije. Danas je umrlo šezdesetak ljudi, zar hoćete da ronimo suze nad pariškim hekatombama?Ako je čiča Goriot odapeo, tim bolje za njega! Ako ga toliko obožavate, idite ga čuvati, a nas ostale pustite na miru.«

»Pa da,« reče udovica, »bolje za njega što je mrtav! Čini se da je jadnik imao dovoljno nevolja u životu.«

Bio je to jedini posmrtni govor biću koje je, za Eugènea, predstavljalo utjelovljeno Očinstvo. Petnaestero gostiju počelo je brbljati kao obično. Zvuk žlica i viljušaka, smijehom popraćen razgovor, raznoliki izrazi tih proždrljivih i ravnodušnih lica, njihova bezbrižnost, sve je to izazivalo hladni užas kod Eugènea i Bianchona dok su jeli. Izišli su potražiti svećenika koji bi u bdijenju i molitvi proveo noć pokraj umrloga. Morali su odmjeriti posljednje počasti pokojniku prema oskudnoj količini novca kojim su još raspolagali. Oko devet navečer tijelo je stavljeno na odar između dvije svijeće, u onoj goloj sobi, a svećenik je došao i sjeo pokraj njega. Prije nego što je legao, Rastignac se kod svećenika raspitao za cijenu opijela i sprovoda, te je napisao poruke barunu de Nucingenu i grofu de Restaudu, moleći ih neka pošalju svoje zastupnike kako bi se pobrinuli za troškove ukopa. Poslao im je Christophea, zatim je legao i zaspao shrvan umorom. Sljedećega jutra Bianchon i Rastignac morali su sami otići prijaviti smrt, te ju je liječnik utvrdio oko podneva. Dva sata kasnije, kako nijedan od zetova nije poslao novac i kako se nitko nije pojavio u njihovo ime, Rastignac je morao sam platiti svećenika. I kako je Sylvie zatražila deset franaka da bi umotala starca u pokrov i zašila ga, Eugène i Bianchon izračunaše da će jedva moći pokriti sve troškove ako se pokojnikova rodbina i dalje bude držala izvan svega.

Student medicine stoga je odlučio sam položiti tijelo u lijes za siromašne koji je dao donijeti iz svoje bolnice, gdje ga je dobio jeftinije.

»Narugaj se malo tim bijednicima,« rekao je Eugèneu. »Zakupi zemljište na pet godina, na groblju Père-Lachaise, naruči službu treće klase i u crkvi i kod pogrebnika. Ako zetovi i kćeri odbiju nadoknaditi troškove, dat ćeš da se na pogrebni kamen upiše: 'Ovdje počiva gospodin Goriot, otac grofice de Restaud i barunice de Nucingen, pokopan na trošak dvojice studenata.'«

Eugène je prihvatio prijateljev savjet tek nakon bezuspješnog pokušaja da dopre do gospodina i gospođe de Nucingen, te do gospodina i gospođe de Restaud. Nije dospio dalje od vrata. Vratari su imali stroge naloge.

»Gospodin i gospođa,« rekoše, »ne mogu primiti nikoga; otac im je umro, u najdubljoj su tuzi.«

Eugène je imao dovoljno iskustva s pariškim otmjenim svijetom, te je znao da ne treba navaljivati. Srce mu se čudno stisnulo kad je shvatio da ne može doprijeti do Delphine.

»*Prodajte komad nakita*,« napisao joj je kod vratara, »*i neka vaš će otac bude dostojno otpraćen na posljednje počivalište*.«

Zapečatio je poruku i zamolio barunovog vratara da je preda Thérèsi, za gospodaricu; no vratar ju je dao barunu de Nucingenu, koji je baci u vatru. Obavivši sve pripreme, Eugène se oko tri sata vratio u pansion i nije mogao zadržati suzu kad je pokraj jednokrilnih ulaznih vata spazio kovčeg, jedva prekriven crnom tkaninom, položen na dva stolca u praznoj ulici. Ružno škropilo koje još nitko nije uzeo u ruke, namakalo se u posrebrenoj bakrenoj posudi s blagoslovljenom vodom. Čak ni vrata nisu bila zastrta crnim. Bijaše to siromaška smrt, smrt bez sjaja, bez pratnje, bez prijatelja, bez rodbine. Bianchon, koji je morao biti u bolnici, ostavio je Rastignacu kratku poruku kojom ga je obavijestio što je učinio u vezi s crkvom. Pisao je da misa ne dolazi u obzir, da se treba zadovoljiti jeftinijom večernjicom, te da je poslao Christophea s porukom u pogrebni zavod. Tek što je pročitao Bianchonove črčkarije, Eugène primijeti u rukama gospođe Vauquer medaljon sa zlatnim obrubom u kojemu bijahu uvojci Goriotovih kćeri.

»Kako ste se usudili to uzeti?« rekao joj je.

»Nebesa! Zar bi ga trebalo s tim pokopati?« odvrati Sylvie, »pa to je od zlata.«

»Naravno!« reče Rastignac ljutito, »neka ponese sa sobom jedini predmet koji može predstavljati njegove kćeri.«

Kad su stigla mrtvačka kola, Eugène je naredio da vrate lijes, zatim ga je otvorio i pobožno položio na starčeva prsa sliku iz vremena kad su Delphine i Anastasie bile mlade, nevine i čiste, i *nisu prigovarale*, kao što je rekao u svojoj smrtnoj muci. Rastignac i Christophe sami su, uz dvojicu grobara, pošli za kolima koja su vozila jadnoga čovjeka u crkvu Saint-Etienne-du Mont, u blizini Nove ulice svete Geneviève. Kad su onamo stigli, tijelo je izloženo u maloj kapeli, niskoj i mračnoj, gdje je Eugène uzalud tražio kćeri čiče Goriota i njegove zetove. Bio je sam s Christopheom, koji je smatrao svojom dužnošću odati posljednju počast čovjeku zahvaljujući kojemu je zaradio nekoliko dobrih napojni-

ca. Čekajući dvojicu svećenika, ministranta i crkvenjaka, Rastignac je stisnuo ruku Christopheu, nesposoban izustiti ijednu riječ.

»Da, gospodine Eugène,« rekao je Christophe, »bio je to dobar i pošten čovjek koji nikada nije podizao glas, nije naškodio nikome i nikada nije činio zla.«

Dvojica svećenika, ministrant i crkvenjak se pojaviše i učiniše sve što se može dobiti za sedamdeset franaka u doba kad vjera nije dovoljno bogata da bi se molilo besplatno. Svećenici otpjevaše psalam, Libera i De profundis. Služba je potrajala dvadeset minuta. Čekala ih je samo jedna kočija, za svećenika i ministranta, koji su pristali povesti i Eugènea i Christophea.

»Nema pratnje,« reče svećenik, »moći ćemo ići brzo, ne smijemo kasniti, već je pet i po.«

Ipak, u trenu kad je lijes smješten na kola pojaviše se dvije kočije s grbovima, ali prazne, kočija grofa de Restauda i kočija baruna de Nucingena, te su pratile sprovod do Père-Lachaisea. U šest sati tijelo čiče Goriota spušteno je u raku uz koju je stajala posluga njegovih kćeri; ti ljudi su nestali zajedno sa svećenikom čim je izrečena kratka molitva za pokojnika, plaćena studentovim novcem. Kad su dvojica grobara bacili nekoliko lopata zemlje na kovčeg i malo ga prekrili, oni se uspraviše, te se jedan od njih obrati Rastignacu tražeći napojnicu. Eugène potraži po džepu, no kako nije ništa našao, morao je posuditi dvadeset sua od Christophea. Ta okolnost, sama po sebi beznačajna, izazvala je kod Rastignaca nalet silne žalosti. Dan se gasio, vlažan je sumrak dražio živce, a on je gledao grob, sahranjujući u njemu posljednju mladenačku suzu, onu suzu što je izazivaju sveti osjećaji čistoga srca, jednu od onih suza koje se sa zemlje gdje su kapnule uzdižu sve do neba. Prekrižio je ruke i zagledao se u oblake, a Christophe je, vidjevši ga takva, otišao.

Ostavši sam, Rastignac učini nekoliko koraka prema vrhu groblja, te vidje Pariz kako se krivudavo prostire obalama Seine gdje su već počela svjetlucati svjetla. Zagledao se, gotovo gladno, u prostor između trga Vendôme i kupole Invalida,[90] u četvrt gdje je živio onaj otmjeni svijet u kojemu se želio probiti. Bacio je na tu živu košnicu pogled koji kao da je već počeo iz nje crpsti med i rekao veličanstvene riječi:

»A sada smo ti i ja na redu!«

I kao prvi čin izazova što ga je dobacio Društvu, Rastignac se uputi na večeru gospođi de Nucingen.

---

[90] *Invalidi* – Les Invalides, barokno-klasicistička palača u središtu Pariza, u kojoj se nalaze muzeji i spomenici vezani uz vojnu povijest Francuske, te grob Napoleona Bonaparte. Izgrađena je 1679.-1708. godine na inicijativu Luja XIV., kao dom i bolnica za ratne veterane i invalide. U sklopu palače je crkva Chapelle Royale des Invalides, nadsvođena glasovitom kupolom.

Metodički instrumentarij

dr. sc. Jelena Vignjević

Odgovori na pitanja

- Kojem književnom stilskom razdoblju pripadaju djela Honoréa de Balzaca? Prisjeti se odlika toga razdoblja pomoću Hrvatske enciklopedije, na poveznici:

  http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52108

- Koje teme zanimaju realiste? Kojim ih književnim vrstama najčešće obrađuju?

  Koji su tipični realistički likovi? Čime su najčešće motivirani njihovi postupci?

  Kakav je pripovjedač u realističkom romanu? Kojim se pripovjednim postupcima realistički autori najčešće koriste? U čemu prepoznaješ težnju autora prema istinitosti i autorovu kritičnost?

NAUČI, TO JE VAŽNO

KRITIČKI REALIZAM je realistička poetika koje je začetnik Honoré de Balzac. Autoru je cilj prikazati stvarnost istinito, detaljno je analizirati, razotkriti silnice koje je pokreću i oblikuju. Prikazuje stvarnost onakvom kakva jest, otkrivajući sve negativnosti društva i

pojedinaca. U kreaciji literarnog djela autor se pritom koristi metodama promatranja, proučavanja, analiziranja i kritičkog sagledavanja zbilje koja ga okružuje, a prema kojoj će stvoriti književno djelo. Detaljno opisivanje i objektivno pripovijedanje u trećem licu bit će stoga temeljni pripovjedni postupci kritičkog realizma.

Razgovor s učenicima

- Osoba kojoj je Balzac posvetio svoj roman jest Étienne Geoffroy Saint-Hilaire (1772.-1844.), znanstvenik i osnivač zoološkog vrta pri Botaničkom vrtu u Parizu. Zbog čega je takva osoba mogla biti uzor realističkom književniku?

- Osvrni se na likove romana. Tko je glavni lik/likovi? Koji su sporedni likovi? Koji su likovi pasivni, a koji aktivni u radnji? Čime su motivirani postupci likova?

  Kako Balzac ocrtava svoje likove? Navedi za svaki lik što doznaješ o njegovu izgledu, što o imovinskom stanju i socijalnom podrijetlu, a što o karakternim osobinama.

- Balzacovi likovi tipični su predstavnici određene društvene skupine ili određenog tipa ljudskog ponašanja i razmišljanja. Za svaki od likova navedi skupinu koju predstavlja i tipične odlike ljudi koji se tako ponašaju i razmišljaju. Svoje misli možeš upisati u ovakvu tablicu, prikazati shematski, napisati brajicom ili usmeno izraziti, uz video ili audio zapis.

otac Goriot	Predstavnik prepopustljivog i ugađajućeg roditeljstva ...
Eugène de Rastignac	
gđa Vauquer	
kuharica Sylvie	

sluga Christophe	
gđica Michonneau	
Poiret	
Vautrin (Collin, *Lažismrt*)	
Victorine Taillefer	
gđa Couture	
liječnik Bianchon	
gđa de Beauseant	
markiz d'Ajud-Pint	
Delphine de Nuncingen	
Anastasie de Restaud	
Maxim deTrailles	

RAZMISLI I STVARAJ

- Razmisli o naslovu romana. Zašto je autor uz prezime Goriot umjesto imena stavio atribut otac? Što doznaješ o Goriotu osim tragedije očinstva? Protumači zašto ga autor naziva »vječni otac« i »Krist očinstva«.

- Izaberi jedan od problema kojih se dotiče roman *Otac Goriot* i kratko se osvrni na nj – kako je problem prikazan, pomoću kojih likova, u kojim situacijama i slično. Osvrt možeš napisati ili izložiti usmeno, uz snimanje. Mogući problemi su, na primjer:
  - Problem odgoja djece

- Problem otuđenja
- Problem ljudske boli i patnje
- Problem prilagodbe i društvenog napretka
- Problem sustava životnih vrijednosti

- Osmisli razgovor dvaju likova iz ovoga djela. Napiši taj razgovor u obliku SMS, Facebook, WhatsApp ili sličnih poruka, ili ga predstavi u video ili audio obliku.

  To možeš učiniti uz pomoć ovog digitalnog alata koji simulira razgovor:

  http://www.classtools.net/SMS/index.php

SKUPNI RAD I RAD U PAROVIMA

- Razgovarajte o dvama najrazrađenijim odnosima među likovima u romanu: Goriot – de Rastignac i Vautrin – de Rastignac. Za svaki od odnosa utvrdite na čemu se temelje, što likovi u njima ostvaruju, kako odnosi utječu na likove...

- Podijelite se u parove. U svakom je paru jedan član novinar, a drugi književni lik. Svaki par neka izabere s kime će (s Rastignacom ili s Vautrenom) raditi intervju. Jedan član će prirediti pitanja koja će liku postaviti, a drugi će u skladu s razmišljanjima i postupcima lika u romanu odgovoriti na pitanja.

  Provjerite kako su se sličnim zadatkom pozabavili učenici Škole za umjetnost, dizajn, grafiku i odjeću u Zaboku, na poveznici:

  https://www.youtube.com/watch?v=hp18cQYp9BY

- Kritički raspravljajte i razgovarajte o mogućnostima usporedbe francuskoga društva prve polovice 19. stoljeća i današnjega hrvatskoga društva. Osvrnite se na poimanje društvenog uspjeha tada i danas. Osvrnite se na moralna načela koja vladaju u jednom i koja vladaju u drugom društvu. Osvrnite se na mogućnosti i narav uspjeha mladih ljudi u jednom i u drugom društvu. Osvrnite se na ulogu novca u jednom i u drugom društvu. Osvrnite se

na materijalnu stvarnost kojom se pokazuje ili dokazuje uspjeh u jednom i u drugom društvu.

- Sa sljedećim mislima iz Balzacove *Ljudske komedije* kao debatnim tezama organizirajte debatu Karl Popper ili World Schools formata:

  »Novac je sve.«

  »Laž vrijedi više od istine.«

  »Znanost je raj za šarlatane i glupane, a pakao i mukotrpan rad za istinske znanstvenike.«

  Podijelite se u skupine. Zadatak svake skupine je da izabere jednu misao i o njoj argumentirano raspravlja pronalazeći razloge za i protiv njezine točnosti i primjenjivosti na današnje društvo.

  Na stranicama Hrvatskoga debatnog društva – https://hdd.hr – potražite više o debati, o spomenutim načinima vođenja debate te o materijalima za pripremu debate (https://hdd.hr/materijali/).

- U parovima osmislite intervju s ocem Goriotom. Jedan učenik bit će novinar, a drugi književni lik. Učenik novinar može mobitelom snimati intervju. Potom se učenici zajedno mogu osvrnuti na intervju i na usklađenost pitanja i odgovora s prikazom tog lika u Balzacovu romanu.

- Na isti način možete osmisliti intervju s Balzacom. Snimite intervju.

- U skupinama uprizorite suđenje Vautrinu. U četiri skupine možete se podijeliti uz pomoć digitalnog alata za određivanje skupina i zaduženja u njima, **Instant Classroom**.

  Dostupan je na stranici **Super Teacher Tools**: http://e-laboratorij.carnet.hr/super-teacher-tools-mrezno-sjediste-super-nastavnike/

  U svakoj od skupina jedan će učenik biti tužitelj, a jedan branitelj lika kojemu se sudi. Ostali učenici u skupini bit će porota i donijet će presudu o krivnji ili nevinosti lika. Tužiteljeve i

braniteljeve teze trebaju biti potkrijepljene elementima iz romana. Svaka će skupina prikazati suđenje u razredu.

U pansionu Vauquer stanovala je i mlada djevojka Victorine. U literarnom ili dramskom uratku oživite njezinu priču. Možda će ostvariti priželjkivanu ljubavnu vezu s Rastignacom, možda će doživjeti profesionalni uspjeh, možda će ući u visoko pariško društvo, možda će se posve okrenuti duhovnosti i zarediti se, možda će...

- Slijedeći opis na početku romana, likovno prikažite pansion gospođe Vauquer. Sedam je stanara u njemu. Koji su to? Kako zamišljate sobu svakog od njih... Posebnu pozornost posvetite blagovaonici. Tamo je objedovalo i do 18 osoba, jer su dolazili i studenti iz okolice. Možete izraditi i figure njegovih stanara. Ne zaboravite na gđu. Vauquer!

Poticaji za daljnji rad

1. Francuski film *Le Père Goriot*, snimljen prema Balzacovu romanu 1945. godine, dostupan je na poveznici: https://www.youtube.com/watch?v=F2vZO3ZICS4

2. Balzac je puno pisao, i po 15 sati dnevno. Pisao je i noću. Kava ga je pritom održavala budnim i davala mu elan za rad. Navodno je pio po 50 šalica kave dnevno. Šaljiv videouradak o Balzacu i kavi nalazi se na poveznici: https://www.youtube.com/watch?v=IczIXVJPvdE

   Pogledajte ga ili poslušajte i pripremite vlastitu kratku kritiku videa (u pisanom ili usmenom obliku).

   Više o neobičnim Balzacovim radnim navikama dostupno je u ovoj zanimljivosti.

3. Samostalno ili u suradnji s drugim učenikom promotri ilustracije u izdanju romana iz 1897. godine:

Izvor: Wikimedia Commons.

Kako se prvom ilustracijom prikazuje pariško visoko društvo? Na koji se aspekt ponašanja njegovih pripadnika posebno ukazuje?

Što je prikazano na drugoj ilustraciji? Obrati pozornost na oslikavanje prostora. Usporedi dvije ilustracije.

5. *Otac Goriot* obrađivan je i u stripu.

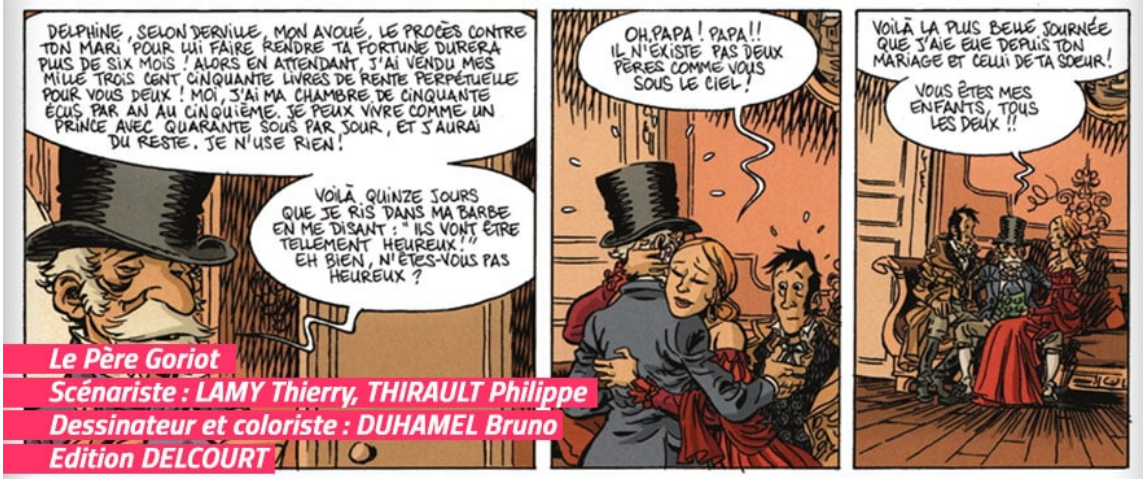

Oblikuj i ti kao strip jednu epizodu radnje iz romana.

Pritom se možeš koristiti digitalnim alatom **Pixton**: http://e-laboratorij.carnet.hr/pixton-udahnite-zivot-strip/

6. Ako razumijete francuski jezik ili ako samo želite čuti kako na francuskome zvuči ime pisca, naslov djela ili imena likova, poslušajte početak romana *Le Père Goriot* na poveznici:

   https://www.youtube.com/watch?v=hu0eSh5AJQg

7. »A sada ću vam iznijeti prijedlog koji nitko ne bi odbio«, Vautrin kaže Eugeneu. Ovu je rečenicu američki pisac Mario Puzo parafrazirao u svojem romanu *The Godfather* (*Kum*, 1969.), da bi odatle bila preuzela u Coppolin mafijaški filmski klasik *Kum* (1972.) – »I'm gonna make him an offer he can't refuse.« Prema izboru članova Američkog filmskog instituta, radi se o *drugom* najznačajnijem filmskom citatu svih vremena u povijesti sedme umjetnosti.

Možda ti nije teško odmah pogoditi koji su citat američki filmski znalci stavili na prvo mjesto... pokušaj: Clark Gable, Judith Garland, Humphrey Bogart, Marlon Brando?

Koje su još citate istaknuli možeš provjeriti na ovoj poveznici:

https://en.wikipedia.org/wiki/AFI%27s_100_Years...100_Movie_Quotes

8. Na portalu e-Lektire objavljene su još i dvije Balzacove novele: *Sarrasine* (1830.) i *Nepoznato remek-djelo* (1831.). Obje su uvrštene u ciklus *Ljudska komedija* i obje donosimo u prijevodu Vlatke Valentić. Jedno od najutjecajnijih djela strukturalističke književne teorije, esej *S/Z* Rolanda Barthesa iz 1970. godine, detaljna je analiza upravo Balzacove priče *Sarrasine*.

9. Na e-Lektirama ovaj roman objavljujemo u prijevodu Sanje Lovrenčić, hrvatske književnice koja piše za djecu i za odrasle. S nekim si se njezinim djelima možda već susreo u osnovnoj školi. Na našim smo stranicama objavili njezinu zbirku priča *Esperel* i njezine prijevode *Bajki* Charlesa Perraulta, bajke *Ljepotica i zvijer* Jeanne-Marie Leprince de Beaumont, te Kiplingove *Knjige o džungli* i Exuperijevog *Malog princa*, kao i njezinu preradu *Hrvatskih narodnih bajki*.

   Više o Sanji Lovrenčić doznaj u bilješki o autorici.

10. Ako učiš francuski jezik, izvorni tekst romana *Le Père Goriot* potraži na ovoj poveznici:

    https://fr.wikisource.org/wiki/Le_P%C3%A8re_Goriot

    Odaberi neke ulomke i usporedi ih s prijevodom.

11. Francuski izvornik na ovoj je poveznici dostupan i kao zvučna knjiga:

    http://www.litteratureaudio.com/livre-audio-gratuit-mp3/balzac-honore-de-le-pere-goriot.html

Rječnik

Angoulême – grad u zapadnoj Francuskoj, nedaleko Bordeauxa

Baden – povijesna država (veliko vojvodstvo) na istočnoj obali rijeke Rajne u Njemačkoj; danas dio Baden-Württemberga
budoar (franc.) – ženska odaja u stanu
Bulonjska šuma – veliki park u Parizu

Champs-Elysées (Elizejske poljane) – glavna i najprestižnija avenija u središtu Pariza, nazvana po poljanama iz grčke mitologije
Chateaubriand, François-René de (1768.-1848.) – francuski pisac, političar i diplomat, osnivač romantizma u francuskoj književnosti (djela: *Mučenici; René, Memoari s onu stranu groba*)
Chaussée-d'Antin – otmjena ulica u IX. arondismanu u Parizu, sjeverozapadno od središta grada
Collège de France – ugledna visokoškolska ustanova u Latinskoj četvrti u Parizu specijalizirana za humanističke znanosti; osnovao ju je kralj Franjo I. 1530. godine
Courcelles – Courcelles-sur-Seine, mjesto u gornjoj Normandiji

de profundis (lat.) – početne riječi pogrebnog psalma, *Iz dubine*
Deus ex machina (lat.) – »bog iz stroja«; kada u antičkom kazalištu pjesnik nije mogao riješiti zaplet u drami, spuštao je na pozornicu lik nekog boga koji bi razmrsio situaciju; neočekivana osoba ili događaj koji donose rješenje problema, izlaz iz neke situacije

etablisman (franc.) – ustanova
Étampes – gradić jugozapadno od Pariza

Gaîté – Théâtre de la Gaîté, pariško kazalište osnovano 1759. Prikazivalo je popularne melodrame, operete...
Grenelle – ulica i četvrt u jugozapadnom Parizu, u XV. arondismanu

hekatomba (grč. *hekaton* – sto; *bus* – govedo) – kod starih Grka velika žrtva, prvobitno od stotinu bikova ili volova
heloti – državni robovi u antičkoj Sparti, zemljoradnici

Juvenal – Decim Junije Juvenal (60.-?), rimski pjesnik, autor glasovitih satira

katarni – pridjev prema *katar*, upalna bolest gornjeg dišnog sustava praćena temperaturom

Lakedemon – pokrajina na južnom Peloponezu sa glavnim gradom Spar-

tom; drugi naziv za Spartu
Lamartine – Alphonse-Marie-Louis de Prat de Lamartine (1790.-1860.), francuski pjesnik, pisac i političar (poema *Jezero*)
Libera (lat.) – *Libera me, Domine*, »Oslobodi me, Gospodine«, pjesma iz pogrebne mise
livra (franc. *livre*, prema lat. *libra*) – francuska valuta do 1799. godine, funta; 1 livra vrijedila je 20 *sua*
lornjon (franc.) – starinske naočale s drškom
Luksemburški park – Jardin du Luxembourg, poznati i popularni javni gradski park u Parizu, u blizini Sorbonne; sastajalište studenata i intelektualaca

Martinik (Martinique) – otok u istočnim Karibima, francuski prekomorski posjed
mašice – hvataljke nalik kliještima, za ubacivanje drva u vatru i slično
Mirabeau – Honoré Gabriel Riqueti, comte de Mirabeau (1749.-1791.), francuski revolucionar, političar i pisac, jedan od umjerenijih vođa Francuske revolucije; ozloglašen zbog raskalašenosti, kocke i dugova u mladosti
Montrouge – južno predgrađe Pariza

Nioba – u grčkoj mitologiji tebanska kraljica koja je imala sedmero sinova i sedmero kćeri. Hvalisala se pred Letom, koja je imala samo dvoje, Apolona i Artemidu, pa su joj oni ubili sve sinove i kćeri. Shrvana Nioba je otišla u Malu Aziju i pretvorila se u kamen, a njezine su suze stvorile rijeku Ahel.

Odeon – Théâtre de l'Odéon, jedno od šest francuskih nacionalnih pariških kazališta, otvoreno 1782. godine; u blizini Luksemburškog parka
Opéra-Comique – glasovita pariška operna kuća; mjesto praizvedbe brojnih opera francuskih autora, ne nužno komičnih po sadržaju

Palais-Royal – isprva palača kardinala Richelieua sagrađena 1639. godine, potom kraljevska palača, a nakon revolucije koristi se za razne javne potrebe
Panthéon – neoklasicistička građevina u Latinskoj četvrti u Parizu, dovršena 1792. godine; izvorno izgrađena kao crkva sv. Genevieve, koristi se kao sekularni mauzolej u kojemu su sahranjeni brojni veliki Francuzi (Rousseau, Voltaire, Hugo, Zola i brojni drugi...)
Père-Lachaise – groblje u Parizu; na njemu je kasnije pokopan i Balzac, te brojni drugi velikani
pike (franc. *piqué*) – vrsta veza, saćasti način tkanja; vrsta tkanine s takvim tkanjem, najčešće pamučna
podagra (grč.) – kostobolja, giht
Pompadour (pravim imenom *Antoinette Poisson*, 1721.-1764.) – miljenica francuskog kralja Luisa XV.
Prado – Passage du Prado, arkada u Parizu s brojnim dućanima i restoranima

Réaumur – ljestvica za mjerenje temperature koju je 1730. predložio francuski fizičar René Antoine Ferchault de Réaumur; slična je Celzijusovoj ljestvici: nula stupnjeva je ledište vode, ali je vrelište vode 80 stupnjeva
redingot (franc.) – vrsta dugačkog kaputa

rinforzando (tal.) – pojačano, pojačavajući (u glazbi)

Saint-Etienne-du-Mont – crkva u Parizu, na Montagne Sainte-Geneviève u V. arondismanu
Saint-Lazare – ulica u sjeverozapadnom dijelu Pariza, u kojoj je kasnije izgrađena poznata željeznička stanica istog imena
su (franc. *sou*, od lat. *solidus*) – sitan novac, dvadesetina franka ili livre
sui generis (lat.) – svoje vrste, jedinstveno

Tissot, Pierre François (1768.-1854.) – francuski političar i pisac, novinski izdavač
Tournai – povijesni grad u Belgiji
Tuileries – park u samom središtu Pariza, u blizini Louvrea i Place de la Concorde

Val-de-Grâce – crkva u V. arondismanu u Parizu, izgrađena 1667. godine, sa velikom kupolom
Vendôme – trg u središtu Pariza, pored parka Tuileries; na trgu je stup Vendôme, spomenik Napoleonovoj pobjedi kod Austerlitza
Verteuil – Verteuil-sur-Charente, mjesto u jugozapadnoj Francuskoj, u regiji Poitou-Charentes
vikont, vikontesa (franc. *vicomte*) – plemićka titula, po rangu iznad barona i ispod grofa

whist (engl.) – vist, engleska kartaška igra popularna u 18. i 19. stoljeću

Impresum

Naručitelj:

Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET
Josipa Marohnića 5, 10000 Zagreb
tel.: +385 1 6661 500
www.carnet.hr

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o
Radnički dol 8, 10000 Zagreb
tel/fax: +385 1 4822 154
info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Oblikovanje: Luka Duplančić, Zvonimir Bulaja

Naslovnica: Luka Duplančić (motiv: Balzacov rukopis)

Bilješka o autoru i djelu: dr. sc. Jelena Vignjević

Metodička obrada: dr. sc. Jelena Vignjević

Tumač: Sanja Lovrenčić, Zvonimir Bulaja

Rječnik: Zvonimir Bulaja

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o., CARNET i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu i slično).

Sva autorska prava na knjigu su pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, kopirati niti na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova dopuštenja.

ISBN: 978-953-328-384-5

Za prijevod: © Sanja Lovrenčić

Zagreb, 2018.